

ARAD
TÖRTÉNETE.

ÍRTA:

LAKATOS OTTÓ,

minorita házfőnök és lelkész.

I. KÖTET.

HÁROM KÉPPEL.

Művelődési Intézményi Könyvtár

ARAD, 1881.

GYULAI ISTVÁN NYOMÁSA.

ARAD SZABAD KIRÁLYI VÁROS

NAGYÉRDEMŰ

KÖZÖNSÉGÉNEK

TISZTELETTEL AJÁNlja

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Épp tíz éve, hogy Miskolcon a Minorita-tartományi káptalan bizalma Aradra házfőnöknek megválasztott, s ennek alapján a Csanád-egyházmegyei püspök Úr Ő Nagyméltósága az aradi plébánia hivatal vezetésével megbízni kegyeskedett.

Tágasterű hatásköröm boldoggal boldogtalannal sokszoros találkozást eszközölt.

Időközben sajnálattal kelle észrevennem, hogy számtalan előkelő polgár szülő városának, Aradnak történetéről vajmi kevés tudomással bír s így Őseinek hazafias érdemeit nem képes kellőleg méltányolni.

Elhatározám tehát magamat Arad történetének megírására és pedig az 1848—49-iki korszakból, saját jegyzeteim alapján.

Ezen elhatározásom mintegy hét év előtt történt.

Beláttam ugyan már akkor, hogy a munka, melyet „Arad a szabadságharc alatt“ címen bocsátok a nagy közönség elé, nem valami nagy szabású történelmi mű lesz, melyben tudományos kutatások eredményei művészi alakításokkal nyernek életet; csakis napló jegyzetekből fog annak tartalma állani.

De mivel azokat a kornak, az eseményeknek közvetlen befolyása alatt jegyezgettem papírra, úgy hiszem, hogy Arad

közönségének érdek nélkül nem szűkölködő olvasmányt, a történetíróknak pedig hasznos anyagot nyújtok.

A munka közrebocsátása által, úgy vélem, kötelességet is teljesítek, mert hiszen kétségbe alig vonható, hogy a három évtized előtt lezajlott szabadságharcunk nemzetünk életében, legalább századunk folyamában, a legnagyobb horderejű mozgalom volt.

Azon nemes küzdelemből, mely végig megtartotta a tiszta lelkesedésnek magasztos jellemét, kell meritenünk erőt a hazafias nagy tettekre.

Később naplójegyzeteimet forgatva, nem egy helyen találtam olyat, a mit most is nem csak magam, hanem mások is naivnak fognak tartani.

Ám de ez jellemezte az akkori kort, a számítás nélküli hazafias buzgóság korát, és ez fő oka annak, hogy meghagytam azon részleteket is a maguk valóságában; és így maradtak azok, a mik voltak: naplójegyzetek.

Munkám „Arad a szabadságharc alatt“ pár év múlva meg volt írva.

Barátim, jóakaróim erről értesülve, bizalommal közeledének felém ama kéréssel: írnam meg Aradnak homályburkolt egész múltját.

E felszólítás, megvallom nagy benyomást okozott reám, minthogy akkor már 73-ik évembe léptem s balgatagság lett volna tőlem anynyi évek sorával kecsegtetni magamat, mint a menyinyit egy rendezett monografia megírása követel.

Azonban még tűrhető egészségben lévén, a több oldalról történt megtisztelő felhívásnak engedve, elszánt határozottsággal neki feküdtem a fárasztó kutatásnak, és íme, a jó Isten kegyelme megsegített, hogy a három kötetre terjedő „Arad történeté“t Arad sz. kir. város nagyérdemű közönségének nyújthatom át.

Igaz, hogy ez sem Arad város pragmatikája, erre mint már fennebb mondtam, előhaladt korom miatt sem vállalkozhattam volna; a munka, melyet közzé teszek, csak Arad város történetének adattára, melynek megírásánál nem rendszert, hanem törhetetlen szellemet, igazságot és hűséget követtem.

Lesz majd, de van is Aradon több arra hivatott jeles fiatal erő, kik adataim segélyével megírhatják Arad város rendszeres történetét.

Mi az adatok sikeres nyomozását illeti: a mit az „Arad“, „Patriot“, „Közlöny“ és „Kossuth Hírlap“ napi lapokban és a helybeli minorita rendház kétszázados „Törzs“ és „Napló“ könyveiben, a városi és megyei, valamint a budai országos levéltárakban írva vagy nyomva találtam, meghallgatva hazánk első rendű történészeinek Arad múltjára vonatkozó észrevételeit, ezekből törekedtem egy teljes képet alkotni.

Sohasem lesz meghálálható az aradi minoriták azon hangya szorgalma, melylyel a város őskorát épp úgy, mint az átélt időket illető adatokat megválogatva, lelkiismeretes pontossággal feljegyezték.

Ez azon teljes hitelt érdemlő forrás, melyből munkám legnagyobb része készült négy év alatti böngészetem közben, többször jutottam oly helyzetbe, mint a minőben jutni szokott a kójúta — turista — a ki a havasok magaslatára törekedvén, útjában újabb és újabb csúcsokra és hegyzugokra bukkan, s midőn már a magas térséget elértnék véli lenni, ismét kisebb, nagyobb hóborított ormokat fedez fel.

Igy történt velem, hogy keresgélésem közt különtárgyú jegyzeteket fedezvén fel, történetem II-ik kötete érdekes változatossággal lett összeállítva.

Mint mondtam, ezek is csak naplójegyzetek mintájába vannak öntve, de a melyek némelyike oly érdekfeszítő olvasmányt fog nyújtani, hogy azokról talán el lehet mondani, a

mit a nagy francia nemzetnek kiváló írója Tocqueville mond egy nagyírú művében: „L' ancien regime et la Revolution”-ban a csekély előkészülettel írott igénytelen művekről; „hogyan éppen igénytelen nem mesterkéltnél művek világosították fel előtte sok tekintetben jobban az általa kutatott kor jellegét, mint más nagyobb munkák”.

Arad város hazafias közönsége, melynek e munkámat ajánlom, bizonyára kegyes elnézéssel lesz egyik régi polgára művének gyarlóságai irányában.

Meg vagyok győződve, hogy legidősb társaink is örömmel fogják venni, ha olvasás közben mindig nagyratörékvő őseik emlékei varázsoltatnak lelki szemeik elé és szívesen fogadják azon kornak emlékeit is, mely a legnemesebb lelkesedést ébresztette mindenki keblében.

Ki nem emlékeznék örömmel az ilyen időkre!

Kelt Aradon, 1881. évi márczius 19-én.

Lakatos Ottó,
minorita házfőnök és lelkész.

ARAD TÖRTÉNETE

1002–1850.

I.

Arad város elnevezése.

Alig van hazánkban város, melynek elnevezéséről oly meseszerű állítások keringnének, mint Arad elnevezéséről, és épp azért majdnem a lehetetlenséggel határos városunk elnevezése kérdésében elfogadható nézetet megállapítani.

A század elejétől bár egyesek, mint Peretsenyi Nagy László, Fábrián Gábor, legújabbán pedig Varga Ferenc Szeged város történetének megírója, Földes János és mások írtak Arad vagy Orod név származásáról.

Az első kettő inkább ős történeti mondákból indul ki, Földes és Varga csak szóelemzés és történeti adatok alapján kívánják Arad és Orod elnevezését tisztába hozni.

Varga Ferenc következőleg elmélkedik: „Vannak, kik szláv atyáinkfainak jövet-menet, délre-keletre, északra-nyugatra, mindenütt elévülhetlen nyomait látják. Orod vagy a későbbi Arad nevet Hrad szótól származtatni, mely várat, erődöt vagy kastélyt jelent, mint például Visehrad. Altum Castrum.“¹⁾

„Már magába véve kissé különösnek tetszik“, folytatja, „hogy majdnem valamenyuni nevezetesebb városunkat el akarják vitatni; így „Kecskemétet“ „kocicka-metlov“ „kecskés ligettől“; — Szegedet „Sogeddin“ „egygyélesz“ t. i. két folyóvíz, vagy Gesegnete Gegend „áldott tájéktól“ szándékuk elnevezni.“²⁾

¹⁾ L. „Történelmi Adattár“ Csanádmegye jelene és hajdanához című folyóirat júniusi füzet 1869.

²⁾ L. Varga Ferenc „Szeged város története“ Előzmények 5. l.

Nemcsak Varga nem fogadja el az Arad-Orodra vonatkozó szláv kommentárok törekvéseit, hanem maga a „Usanád-egyházmegyei Történelmi Adattár“ is jegyzetében e mondát, minden alapban szűkölködőnek lenni állítja s Orodot igen helyesen magyar eredetűnek veszi.

„Ideje is,“ — felkiált, — „hogy egyszer már az újabbkori, többnyire szláv kommentárok minden magyarországi helynevet megszlávosítani akaró törekvésének útját álljuk.“

Ily értelemben szólal fel Földes János is, a Varga értelmezésére tett ellennyilatkozata bekezdésénél; „Abban — hogy mindjárt a dolog lényegéhez szóljak, egyetértek cikkíróval, hogy Arad nem szláv s nem is idegen eredetű, hanem magyar elnevezés.“¹⁾

Vannak azonban, kik nem csak Varga, hanem Földes ellenében is hajlandók Orod-Arad nevét a szlávoktól kölcsönözni.

Így K'nauz Nándor jó nevű történet-tudósunk is hajlik a szláv történetírók véleményéhez, midőn Aradról szólván, így ír: „Anynyi bizonyos, hogy a magyarok bejövetele előtt, már mint vár és Bell-Arad név alatt létezett s 903-ban Mén-Maróttól elfoglalták Usubu és Velek magyar vezérek.“²⁾

De Szabó Károly kitűnő történetírónk is „Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok tetteiről“ című mű fordítása és értelmezése alkalmával ezt mondja: „Bell-Arad nem egyéb, mint a szláv Belhrad — Fehér hegy — névnek magyaros leírása és kiejtése.

Ezen Bell-Arad vár pedig maga a főntebb emlegetett Bihar vagy Bihar vár, melynek neve szlávul szinte Fehérvárat jelent.

Ezen vár egyébiránt a Józás patak forrásától, mintegy 3 órára feküdt Bihar vármegye déli részén, a Fekete-Körös völgyének baloldalán. Romjait ma Béla várának nevezik, mely nem éppen valamelyik Béla királytól eredt, hanem csak a Bihar Bell-Arad vagy Belhrad — Fejérhegy — Fejérvár — szláv névnyelvi magyárosításából származott.“³⁾

Szabó Károly történet-tudósunk még csak föl sem említi

¹⁾ L. „Alföld“ 1871. 107. sz.

²⁾ L. Magyar Encyclopoedia III. k. 657.

³⁾ L. Szabó Károly 51. fejezet 4. jegyzet 29. l.

azon lehetőséget, hogy Arad elnevezését Bell-Aradtól vette; pedig igen könnyen tehetné volna.

Nem lesz érdektelen szószármaztatás útján a többi találgatásokat és véleményeket is meghallgatnunk.

„Orod vagy Arad,“ mondja Varga — „törzsgyökeres magyar név, összetéve az **or** vagy **ar** gyökszóból és a **tuus, tied** birtokosragból, a hazánkban ily módon alakított számtalan helynevek mintájára, minők a többi között: Acsád, Barmod, Csatád, Ebed, Füged, Hadad, Inczéd, Keeskéd, Öcsöd, Pecsényéd“ sat.

„Ezekből eléggé kitűnik, hogy a magyar helyneveit, a **tied** birtokos névmással alakította, bár néhol megrövidítve, mint: Agárd, Kakasd“ sat.

„Másoknál pedig egészen kiírva és kimondva, kiterjeszkedve csaknem minden keresztnévre, állatra, gyümölcsre, természetnyre, sőt belevonva a földbirtok és hegyterületet is mint: Berkesed, Buzásod, Bükkösöd, Kövesed, Magosod“ sat.

„Igy belevonta az **ar-t or-t** is, mert miként a magyar **orom** = **hegyorom**, **orr** = az emberek és állatoknál **arc** vagy **orca** ugyanazoknál, **ár** = **vizemelkedés** szavak mutatják, nem mást mint hegyet, emelkedést, magaslatot, kidomborodást jelentenek.“

Eddig Varga elmékedése.

Ezekre a már fennemlített Földes János ekként válaszol: „Hogy az **ar, or, ár** emelkedés, hegy, vízdagály és **od** vagy **ad, tied, tuus** birtokraggal volna képezve: nem tartom elfogadhatónak.“

„Én Arad vagy Orod-ot személyről elnevezett helynek tartom s pedig úgy, hogy az csak egy helyre vonatkozott és e helyről, mint a megye székhelyéről terjedt ki később a megyére s nem megfordítva.“ Azonban ez érvelésre később visszatérünk.

Mi, az **ar** szóra, a „Magyaryelv Nagy Szótára“ és némely idegen nyelvbéli szótárak alapján kijelentjük, hogy az **ar** holt gyök és csakis származékaiban használtatik.

Eltéktelve attól, hogy számos idegen gyökkel látszik meg-egyezni, úgy értelem, mint hangazonosság, vagy legalább ebbeli rokonságra nézve: úgy véljük, itt kiválólag azon **ar, or** gyök-elemre utalhatunk, mely különböző hangváltozással kiemelkedett részt, felszint szokott jelenteni. Mint: arc, orr, orom, marj, torony; stb. És így, ha a felvett szót okszerű jelentménynyelgyebekötve erőlködünk leszámaztatni, alkalmasint ez utóbbi

jelentményre támaszkodhatunk. Mert e szó alkotása semmi esetre sem öszszetétel, hanem képzés által történhetett. Ugyanis: az **ad** mint ige a származtatásban föl sem említhető.¹⁾

A képzők közül is csak a helyviszonyt jelentő **ad** nyújt egy kis világot a kérdéses gyök homályának eloszlatásához. Ugyanis az **ad** helynév képzők a nyelvészek véleménye szerint az itt, ott, ide, oda-féle helyhatározók természetével bírnak; tehát úgy megváltoztatják a gyök jelentményét, hogy helyette a kérdéses tárgy vidéke, tere sat. értendő.²⁾

Így lett erdő melletti vidéken épült helységből „Erdőd,” fürdésre alkalmas hely mellett „Füröd,” bizonyos vár alatt keletkezett helységből „Várad” s így a Marosnak a Tiszával szegyet képező öszszefolyásánál „Szeged,” a Marosra szögellő bérc vagy ormok alatti síkságban meszsze terjedő vidéket s az ezen vidéken szükségszerűleg épített vár, illetőleg központi város, megtartotta a vidék elnevezését.

Mint említettük a többi **ad** képzővel nem lehet valószínű eredményt — jelentményt — kihozni, akár a menyyniség avagy melléknév jelentményét vegyük, példa kedvéért; ötöd, tized, századik stb. akár az ige képzővel iparkodjunk öszszeköttetésbe hozni, mint árad, ered; van ugyan ezen öszszeköttésnek teljes értelme, de nem találunk reá elég okot.

Enynyi, a mit az **ar** és **ad** ügyében szükségesnek gondoltunk. **Orod-Arad** szóknak etymológiájából tehát nagyon nehéz városunk elnevezését megállapítani.

Sokkal több alapot nyújtanak Arad város keletkezését és elnevezését illetőleg azon mondák, melyek városunk östörténetéhez fűződnek.

Lássuk mindenekelőtt az Arad város keletkezése és elnevezése érdekében rajongó Peretsenyi véleményét.

„E város” úgymond „nevét a pontusi király Mitridatesnek

---

¹⁾ Hangzás és értelemre nézve rokonnak látszik lenni a szanszkrit **arb**-bal, ront, a latin **arare**-val, szánt, a német **ernten**-nol, mely ó-felnémet kimondással **arn** gyökre mutat; vagy **ar**-a jegyes, jelentményre, hangzásra nézve is rokonságot tüntet fel a perzsa **arusz** = **jegy**; a török **avret** = **foleség**; a latin **hera** stb. hason értelmű szókkal. Ily elvont gyökből származik több helynév, mint: „Aracs” Torontálban. „Arak” Mosonyban. „Aradac” Aradmegyében. „Ardó” Ugoesában.

²⁾ L. Czuczor-Fogarasi Magyar nyelv Nagy Szótára.

Orod nevű ücsesétől vette, ki Kr. szül. e. 33 évvel élt és Frates atyjafiától elüzetvén itten uralkodott.“¹⁾

Továbbá: „Nagy Konstantin császár idejében Kr. u. 300 év táján a görögök, gothok, vandalok, gepidák és bolgárok között lett volna itt nagy csata, melyben több mint fél millió harcos vett részt; a vandalok a csatát elvesztve, az orodi várba húzódtak, halottaikat azon öt halomba temették, melyek maig is láthatók Glogovácon.“²⁾

Peretsenyi N. L. könyve 22. lapján folytatólag közli: „Vagyon még más vélekedés is az Orod névről, melyet némely íróink a dákoknak Orod nevű királyáról származtatnak, a ki Augustus császár idejében, Mitridates után uralkodott a Fekete-tenger és Dáciának ezen vidékein, — mások pedig az Orod nevű parthus magyarok fejedelméről ágoztatják városunk elnevezését.“³⁾ Hogy Orod úgy mond, személynév is volt, kitűnik Jerney „Magyar-Nyelvkincsek“ régi szó és szógyűjteményéből, hol Orod, mint 1214-ben élt személy szerepel.“

De legelfogadhatóbb Orod-Arad elnevezésére, mit a Székely Krónikában olvasunk, hol a többi közt ez áll: „Miatán I. István az ellene küzdő székelyeket legyőzte, s a vele tartott

¹⁾ L. Peretsenyi N. L. A régi Arad dolgai 14—17. l.

²⁾ E vérengző csatát Fábián tudósunk ekként adja: I. R. 1. §. 3. l.

„Némelyek szerint Arad vára ezen „szarmata szóból Hrad, mely erősséget jelent vette nevezetét — s azt még Decebalus, Dácia királya építette, midőn Trajanus császár ellen oly elkéseredéssel készült harcolni, hogy az új vár környékén, előre roppant sírokat ásatott, hová annak egész táborát temettesse, mely sírokbá mindazáltal a had szerencséjének Trajánus részére fordultával, utóbb magának Decobalusnak leölt seregei lettek a rómaiak által eltemetve és ezen sírokból valók volnának a glogováci helység róna határában, ma is még egymás mellett fennálló különös tekintetű halmok. Ezen előadásból azonban csupán anynyi bizonyos, hogy a glogováci öt halmokban csakugyan sok embercsonatok találtaknak.“

³⁾ Orod elnevezése kérdésében Benkő, Fasching után ekként vélekedik: „Dácia európai Sythiának volt egy része, (L. Transsylvania P. I. pag. 5) Herodot azt állítja, hogy az agathyrusoktól folyik a Maris-, Maros-, mely az Isterrel összevegyűl, miből önkényt következik, hogy azon időben Erdélynek lakosai a scytha eredetű agathyrusok voltak. (L. Hene, Beitrag 2. Dacisch. Geschichte.) — Erdélybe és a Tisza mellékére úgy látszik Szarmis királyuk alatt K. e. 334 körül jöttek a géták, hol később Domikét, Sitalk és Orod királyaik idejében sokat háborgattatván; színtelen fegyverben állottak. L. Gebhard I. 56. l. s géta név alatt harcoltak.

Becséknek s fainak, — elhalván azon időben Salya — Pannóniában igen bő adakozásokat tőn.“

„De a legnagyobb fiúnak Kőröncsnek nem tetszett Pannónia földön, honnan fiával Araddal stb. visszament Erdélybe.“

Majd ismét így szól: „Az egyezés megkötöttvén, a szerződés emlékére — t. i., hogy a keresztséget fölveszik és a királynak hívei lesznek. — Apor rabonbán másik fia Sándor törzsével Araddal áthelyeztetett a Szállás nevű patakhoz, mely nem messze volt a Zarán törzs földéhez, csaknem Magyarország határánál, az Oláhok hegyénél. Ime két név, az egyik személy-, a másik nemzetség-név, mely szinte személynévből eredt, s mindkettő e vidékre látszik utalni.“¹⁾

A „Székely Krónika“ ez idézetéből tehát bizvást elfogadhatjuk, hogy Arad elnevezése személynévből származott, s annál is inkább, mert Arad áthelyeztetésének vidéke városunk vidékével egy.“²⁾

A Székely Krónikát elfogadva alapúl, áttérhetünk városunk történetének vázlatára.³⁾

*

---

¹⁾ L. Földes János, az Arad vagy Orod elnevezés származásáról az „Alföld“ 1871-iki 107. számában megjelent cikket.

²⁾ L. Encyclopoedia 675. — 676. lap Arad elnevezésére vonatkozólag: „Igen hihető, hogy Arad vagy Orod neve más hazai várak és megyék p. o. Zabolcs, Borsod, Csanád stb. módjára, valamely előkelő személy neve után keletkezett; mert bebizonyítható, hogy őseinknél az Arad név, mint személynév divatozott. Így II. Endre király 1214-iki okmányában olvashatni: Orod cum filio Bozonthi.“ Az esztergomi káptalannak egy XII-ik századbéli okmányában szintén előfordúl Arad neve: „Arad et Scereda pro tota villa Gon“ s ezen értelemben mai Aranka György, a régi Székely Krónikát követve, azt tartotta, miképen az 1002-ik esztendő táján egy Orod vagyis Arad nevű vezér alatt számos végszélű őrző székelyek, a szaracénusok, Oethum olái és a bulgárok kiütése ellen, a Marosviz hosszában, Hunyad vármegyétől fogva egész a Tiszáig szent István parancsolatjából, vártául és strázsául tétettek, kik alatt Arad vagy Orod városa fölépítettett.

³⁾ A „Székely Krónika“ hitelét szent Gellért életirója megingatni látszik; ez ugyanis azt mondja, „hogy Csanád vezér legyőzvéen Achtumot, e helyen zárdát épített, nevezvéen azt Aradnak — Arasinus — ide helyezte át Csanádról a görög szerzeteseket.“ Bár szükségben elfogadható adat, de nemzeti kútforrásainknak ez egyszer elsőséget adunk. L. különben „Magyar Encyclopoedia“ III. 657. l.

Földes J. úr városunk története körül tett bújárvkodásainak eredményét „Vélekedés Arad város nevének jelentéséről” című kéziratban épp akkor mutatta be szerzőnek, midőn jelen művének első íve nyomdába adatott. Földes úr szíves volt kéziratát használatul átengedni. Mi kellemes kötelességet vélünk tenni, midőn Földes úr művéből, Arad elnevezését illetőleg a következőket adjuk:

Szerény véleményem az, „mondja” hogy Arad jelenleg létező és Orod hajdan létezett városok nevei magyar eredetűek és a magyar nyelvből fejthetők meg.

Ugyanis Arad és Orod egészen magyaros és tökéletesen olyan képzésű, mint Sarkad, Szarvad, Vasad, Sárad, Szeged, Kéked, Leveled, Lovad, Várad stb. helynevek képzése. Ha ezeknek végső „d” betűjét elhagyjuk, előállnak a maig is közhasználatú szónak: sarka, szarva, vasa, sára, szege, kéke, levele, lova, vára alakú szótövei, mely szók a nominatívusban sark vagy sarok, szarv, vas, sár, szeg, kék, level, ló és vár alakban fordulnak elő.

Ha ezen végesonkítást az Arad és Orod nevekkal teszszük, előáll egy **ar** és **or** szó, de egyszersmind felmerül az a kérdés is: hogy mit jelentett az **ar** vagy **or**?

Hogy értekezésemet a szíves olvasó könnyebben követhesse s megérthesse, előre megmondom, hogy az **ar** vagy **or** a régi magyar nyelvben azt jelentette, mit a mai vár (Burg, Festung) szó s így Arad vagy Orod annyit tett: Várad.

Ezzel tehát két állítás bebizonyításának szüksége állott elő; az első az, hogy a vár s az **ar** és **or** szók egy jelentése bebizonyíttassék; a másik abból áll, hogy mutattassék ki az, hogy mit jelent a Várad név.

A vár szóra nézve felhozom, hogy annak egykor nem csak a mai napon kizárólagosan használt vár vagy teljesebb szóalak-
kal vára féle alakja volt divatban, hanem e mellett az **uar**, **oar**, **uor**, **ar** és **or** alakok is szerepeltek.

Hogy **v**-hanggal kezdődő szónak **v**-nélkül csupán valamely magánhangzóval kezdődő szók felelhetnek meg, bizonyosságul szolgál a legrégebb magyar nyelvemlék: a Halotti beszéd, melyben **vót**, a mai **öt**, **ötöt**; — **vó**, a mai **ó**; **oly keserűv vola víze**, a mai **oly keserű vala íze** és **vimagyuk**, a mai **imádjuk** helyett fordulnak elő.

Most tehát csak azt kell megfejteni, mi az a **d** az Orod, Arad és Várad végén. A **d** képző a szók végén, a Várad név tehát személyre vonatkozólag azt tenné, várhoz tartozó vagy várral bíró avagy várbeli, várias (mint úrias); helyre használva várral bíró, várral ellátott, várféle, várhoz tartozó stb.

Hazánkban hajdanában ugyanis igen számos várterület volt, melyeknek megvolt a saját váruk, s azokhoz úgy nevezett várföldek, vártelkek, vármegyék és várjobbágyok tartoztak.

A mit tehát a Várad név jelent, ugyan azt jelenti az Orod és Arad név is; és az eddigiek által is bebizonyítottam azt, hogy az Orod és Arad ős magyar nevek, de hogy ezt még jobban bebizonyítsam, szükséges lesz azt is vizsgálat alá venni, hogy mit jelentett őseinknél a vár szó, mert hogy ma mit jelent, azt tudjuk; jelent falakkal és árkokkal megerősített helyet, de hogy hajdan is ezt jelentette-e, annak utána kell néznünk.

A hazánkban fent maradt igen számos helynév, melyekben a vár és várad szók akár önállólag, akár más jelző szókkal vagy egyéb nevekkal öszszetéve előfordúlnak, kétségtelenül bizonyítják, hogy a vár szó őseinknél is megerősített helyet jelentett.

Valjon milyen lehetett ily ős magyar vár? Igen egyszerű; egy árokkal bekerített hely; ezt bizonyítják az avarok köralakú, nagy területű árokkal és földhányással körülvetett várai (Győr); ezt a hzánakban fönt maradt igen számos Földvár nevű hely végre erről tanúskodik Béla király névtelen jegyzője is, midőn azt beszéli el, hogy Csongrád (szerinte Swungrád) onnan nyerte a nevét, mert ott a hódító magyar vezérek a meghódított ős szláv lakosokkal földből várat hányattak, a mely föld fekete lévén, a vár erről szláv nyelven fekete várnak (Csernigrád) neveztetett el.

Hogy a várak eredetileg nem egyebek voltak árkok által kerített helyeknél, azt mindenki még jobban el fogja hinni, ha bebizonyítom, hogy maga a vár szó nem jelentett eredetileg megerősített helyet, hanem csak árkot, nagy árkot, sáncot és folyó ágyat vagy medret.

Hogy az árok magyar szónak egykor várok alakja is volt, látható a pestmegyei Kóka falu mellett levő Várok hely nevéből.

Hogy a **vár**, **oár** szó már a régi hunnoknál is nagy árkot és folyó medret jelentett, arról Jordanis tanúskodik, ki ezeket írja: (Lásd Hunfalvy Pál Magyarország Ethnographiája nagybecsű

munkájának 116 lapját) „A kiket (t. i. a hunnokat) Valamir bár kis sereggel, sokáig kifárasztván úgy megveré, hogy alig maradt még életben kis csapatjok, mely futásnak eredvén, Scythiának azon részeibe meneküle, melyeken a Deneper ága i átfolynak, a melyeket a magok nyelvén hunni-v ár-oknak neveznek.

Most tehát már a régi magyar **vár, oar, uar, ar, or** szónak valamint az **árok, várók** (szótő árko, várko) eredeti jelentését is tudjuk s így a Várkony (várko-ny) helynévre is bátran kimondjuk, hogy az sem jelentett egyebet, mint váracska vagy árokkal körülvett királyi lak. I. Endre király Tisza-Várkonyban fogadta öcsését Béja herceget, hogy válaszszon a kard és korona között s így ott Endrének királyi várlaka volt.

Ugyancsak a vár szóból képeztettek a város szó s a Várda, Varasd, Varsa (vár-sa = vár-as) Varsány (vár-sá-ny) Varsánd (vár-sá-ny-d) helynevek, melyeknek bővebb magyarázatába bocsátkozni jelenleg helyén levőnek nem tartom.

Nem tartom azonban célszerűtlennek felhozni, hogy a Névtelen jegyző (kit én magam részéről az Árpádi királyok uralkodásának vége telé éltnek tartok) a Magyarok tettei nevű munkájának 51-ik fejezetében azt adja elő, hogy Usubuu és Veluk vezérek Menu Morout vezér ellen hadat viseltek, ki Byhor várát katonákkal megrakván maga feleségével és leányával az Ygfan nevű erdőben kezdett lakni; Usubuu és Veluk tehát Byhor vára ellen kezdének lovagolni és tábort ütöttek a Jouxas vize mellett, a harmadik napon pedig eljutottak Bellarad várához, melyet addig vívtak, míg népe magát megadta, melyeket azután Byhor várába átkísértek. E vár megvétele után Menu Morout is békét kért s a leányát ajánlotta föl Zoltán nejeül.

Ebből azt látjuk, hogy Byhor a mai Bihar: Usubuu nevét a biharmegyei Uzsopa helynév tartja fent (Uzsopa = Uz-apa); Velek nevét föntartja a mai aradmegyei Elek, mely hajdan Zaránd megyében fektűt; a Névtelen jegyző pedig az 52-ik fejezetben azt mondja, hogy Velök Zaránd megyét kapta. Jouxas a mai aradmegyei Jószás, vagy a mellette levő Jószászhely; innen 3 nap múlva jutottak Bellaradhoz, mely a mai Bélavár Biharmegyében.

Láttuk, hogy Szabó Károly a Bellaradot Belhradnak, az Arad nevet a szláv **hrad = vár** szóból származottnak véli; de

véleménye téves, mit azonnal ki is mutatok; ugyanis a cseh-tót nyelvben a vár neve **hrad**, a szlovénben **grád**, az oroszban **gorod**.

Ezek közül hazánk legnagyobb részét és pedig úgy, Magyar-mint Erdélyországot a szlovén szlávok lakták, kik a **várat grádnak** hívták; igazolják ezt a Nógrád, Visegrád, Légrád, Csongrád, Belgrád maiglan is fennmaradt ős szláv helynevek. Gyula-Fehérvárat a románok ma is Belgrádnak hívják; Vajda-Hunyad közelében is van egy Belgrád nevű barlang; Belgrád pusztája van Ib-rány mellett és egy másik Belgrád pusztája Szabolcs megyében; Gradác pusztája Torontál megyében; a Hunyad megyei Várhely az oláhok által Gradistye és Új-Várhely Gredistye néven nevezetik.

Az ős szlovén **grád** szó pedig a magyar nyelvben **garád** szóvá lett, mely kerítést jelent.

A várszónak megfelelő **hrad** szóval csak is az ország északi és északnyugati tótok által lakott vidékén találkozunk; ott van Hradek Nyitrában, ugyanott van Hradiszt, Hradistye, Hradistya Nógrádban, Hradiszko Sárosban és Szepesben, de a magyarok abból sem csináltak Arad vagy Orodot; az ős szlovén **grád** szóból **garád** lett és nem Orod vagy Arad és a helynevekben tovább is megmaradt a **grád** alak, mit igazolnak a Nógrád, Légrád, Visegrád, Csongrád, Belgrád s a Gradistye még Gradác helynevek.

Itt még előadom azt is, hogy Torda-Aranyos megyében Albák mellett van egy pusztája, melynek neve: Gura-Aradi. A **gura** a román nyelvben azt teszi; **száj**, tehát helyek jelölésére száz száda; például Arad megyében Gurahonc (gura = száj, száde, hinszu = bozót) = bozót száda*.

Földes úrnak etymologiai elmékedései után történeti érveleiből a következőket vesszük át.

„Hogy a pártusoknak a Krisztus utáni IV-ik században Orodos nevű királyuk volt s hogy Orod vagy Arad ama királyról neveztetett volna el, azt lehetetlennek tartom; mert a honalapító magyarok bajosan tudták azt, hogy valaha pártusok is voltak és még kevésbé azt, hogy azoknak 4—500 évvel előbb Orod nevű királyuk volt. Beköltöző őseink hadakozó férfiak voltak s nem tudós történet bűvárok.

Mások az Arad nevet a palesztinai Arada város nevéből elnevezettnek hiszik, de ezek is feledik, hogy Palesztinából Ma-

gyarországba soha sem jöttek gyarmatosok; a bibliát és palesztinai történeteket pedig leginkább csak a reformatio elterjedésekor kezdték tanulni; ennek keletkezése előtt pedig Orod már több századdal fönt állott.

Volt olyan vélekedő is, ki a magyar áradni igéből gondolta származottnak Arad nevét, de helytelenül, mert akkor a város neve Áradó, Áradás vagy Áradvány lett volna és különben is a Maros nem csak Aradnál vagy a régi Orod-nál áradt, hanem folyásának legnagyobb részén s így nem lehetett az áradás ok arra, hogy az Orod s Arad név abból keletkezett volna.

A főnnebbi vélemények mind megjárják, de akadt olyan fejtegető is, ki Arad város nevének keletkezéséről ezeket állította: a Maros mellékét Ahtum bírta, Csanád őt legyőzte s övé lett a felesége és országa. Ekkor tehát özv. Ahtumné arája lett Csanádnak s neki aradíjúl adta országa egy részét, tehát e s z a v a k b ó l a r a - a d t a, származott az Arad név.

Egyéb vélekedés felhozásával, cáfolgatásával szíves olvasó nem úntatlak, hanem rátérek annak a fejtegetésére, hogy mikor keletkezett tehát Orod városa és Orod megye.

Főnnebb már eléggé bebizonyítottam, hogy az Arad, Orod, Várad nevek ugyan egyet jelentenek. Biharmegye székvárosa előtt „Nagy“ jelzőt látunk, a mely nem kerülhetett oda más okból, mint csakis abból, hogy Orod- (Várad)-tól, mint hajdanában kisebbitől megkülömböztethető legyen. Nagy-Várad a Kőrös partján van.

Mikor ez a vár épült, már a megye el volt nevezve a Nagy-Váradtól nem messze fekvő régibb Biharról s jól lehet azontúl Nagy-Várad vitte a megyében a főszerepet s Bihar lehanyatlott, mind az által nem volt képes Bihar megfosztani ama régi dicsőségtől, hogy a megye ne róla neveztesse el.

Most ha Orodot nézzük, látjuk, hogy ez is a Maros folyó mellett épült. A Maros is Erdélyből jön s ennek völgyén van Erdélyből a másik kivezető út.

Ha lejebb megyünk, Temesvárnál találjuk az Erdélyből kivezető harmadik utat és az út mellett ott van Temesvár. Mind a három helynév a vár szóból van. Nagy-Várad, Orod vagy Arad (= Várad) és Temesvár. Ez tehát három vár főnnállására emlékeztet.

A várak védelmi szempontból építették minden időben. Ki ellen építették tehát az Erdélyből kivezető három főút mellé a három vár? A besenyők ellen.

Mert a besenyők népe volt akkor egyedül veszélyes és félelmes nép a magyarokra nézve.

A mint a történet tanúsítja, a besenyők verték ki a magyarokat ősi hazájukból a kozárok mellől, ők verték ki a mostani Románia területéről is 888-ban s úgy jöttek be a mai hazájukba.

Az egykorú s kevés idővel azután élt, hitelt érdemlő görög írók tudósítása szerint a besenyők hatalmasabbak voltak a magyaroknál és minden körülöttük lakó népnél. Constantinus Porphyrogenitus 950 tájon ezt írja s tanácsolja :

„A besenyő néppel békében kell lennünk; hozzája követet és illendő ajándékot kell küldeni s viszontag tőle is követet és túszokat elfogadni s jól tartani Konstantinápolyban. A rosok (orosok) csak a besenyők miatt nem csaphatnak be a szomszéd tartományokba és Konstantinápoly vidékébe. A turkok (az az a magyarok) is félnek a besenyőktől, a kik többször legyőzték őket s majdnem semmivé tették. Ha tehát a császár a besenyőkkel békét tart, se a rosok, se a turkok nem bánthatják a birodalmat; sőt akkor a császár a (moesia)i bolgároknak is félelmissé válik, minthogy egy intésére a besenyők rögtön bécsaphatnak a bolgár földre.“

„Az is mutatja a besenyők hatalmát, hogy midőn egyszer a császár Gábiel szerzetest a turkokhoz (az az magyarokhoz) avval a felszólítással küldötte, hogy támadják meg a besenyőket s hajtsák ki tanyáikból, hisz az a föld az övék volt az előtt: a turkok fejedelmei egyhangúlag így kiáltottak föl: „Mi nem avatkozunk abba, nem hadakozunk a besenyőkkel, fene gyerekek azok, nagy a földjük és számos a népük!“ Egy szót sem akartak többé hallani.

A magyar nemzet megrettegettette akkor egész Európát, de a besenyőktől ő maga is rettegett.

Ezen besenyők ellen kellett építeni Nagy-Váradot, Aradot és Temesvárt; mert ezek a mostani Románia területéről minduntalan betörték Erdélyen át Magyarországra s ha Salamon, ennek vezére Bátor Opos, de mindenek felett, ha az ellenségre nézve rettenetes László nem oly nagyszerű vitézek, mint a milyeneknek

őket a törtenelem kétségtelenül bizonyítja, akkor a besenyők szépen el is pusztították volna Magyarországot.“

*

„Orod főnnállott egész 1521-ig, midőn azt a törökök elpusztították. Arad neve már egy 1517-ben kelt okmányban előfordul és Földváry János 1561-iki összeírásában, mint kis falut, melyben 3 kapu van, említi föl. Orod és Arad tehát két különböző hely volt: Orod város volt s a megye székhelye, Arad meg falu. A hajdan virágzott Orod néne elhalt s az egykor hamupipőke szerepet vitt Arad hűg fölserdült s egykori nénjét fölülmúlta.

A mostani Arad név és Arad város tehát nem leszarmazó örököse a kimúlt Orodnak, hanem testvére s oldalörököse, mely azután annak helyét elfoglalta s anynyira vitte, hogy a megye is róla neveztetett el.“

II.

Orod 1002-től 1517-ig.

Történeti adatokban meglehetősen szegények lévén, a meglevő anyagot kivételes kevés eltéréssel chronologiai sorrendben adjuk.

1002-ben a székely végörök vezére Arad az általa lakott Orod vár közelébe várost épített.

Hogy a város építését megelőzőtt vár ki által építettett, azt még gyanítani is nehéz.

Valamennyi történetírónk megegyezik, hogy a vár már István első királyunk alatt fennállott, és hogy az országnak megyékre felosztása alkalmával Orod várának a vidékét is kijelelte, így Orod megye tehát egyike azon megyéknek, melyeket még szent István királyunk alapított.

Hogy a vár szent István előtt már jelentékeny szerepet játszott, azt a trajáni sáncokból következtetik, melyeket Traján császár a Tiszától a Maros vizéig Orod várán keresztül Káránsebesig és Mehádiaig vezetett.

Ezen nagyírhú római sánc vagy töltés Aradmegyében még ma is épségben látható.¹⁾

A XVI-ik századig jóval a mohácsi vész után Orod történetét az orodi várban játszódik le. Az örökké nevezetes aradi gyűlés, az orodi káptalan, mind az orodi vár történetéhez tartozik.

---

¹⁾ L. Perotsenyi „A régi Orod dolgai“ 19. 1.

A városról a törököknek e vidékre beözönlése előtt úgy szólván, majd semmi említés sincs téve.

Csakis F á b i á n G á b o r n á l „Oklevelek“ cím alatt, Esztergomban 1388-ik évről, az orodi prépost és káptalanja közt Arad városára vonatkozó birtokviszályból eredt meghasonlásról olvasuk az A. A. betűs okmányban: „Hogy először az úgynevezett „Középutca“ déli részének fele és a jobbágyok részéről északnak fölkanarodva, a prépost úr tulajdona élte fogytáig.“¹⁾

Nem egyezik-e meg a G l o g o v á c t ó l dél-nyugatra eső és a Marostól északra kanyaruló Ó-Arad mai fekvésével is e hely leírás?

Hogy milyen jelentékenynek kellett a XII-ik században az orodi várnak lennie, azt elképzeltetjük, ha meggondoljuk, hogy hazánk egyik legnagyobb fényű prépostja lakott benne; a vár terjedelméről pedig az adhat tájékoztatást, hogy oda országgyűlést hirdettek.

De, hogy megkezdett elbeszélésünket folytassuk, 1030-ban szent István király ide rendelé a szent Gellért mellé összegyűlt 12 latin szerzetest.²⁾

Ez ügyet Böhm L. ekként illusztrálja: „szent István király parancsára Gellért csanádi püspököt, a kevés sikert felmutatni tudó görög szerzetesek helyébe, a pécsi apátságából, a zalavári, bakonybéli, zombori s pannonhalmi zárdákból két-két fölszentelt szerzetes segítette a lelkipásztorkodásban.

Hét közülök névszerint Albert, Fülöp, Henrik, Konrád, Krató, Takló és István született magyar volt, kiket Gellért biztos tapintattal választott ki s kik fáradtságos apostoli működésének tevékeny és erélyes támaszai voltak.

Néhánynak közülök Orodon-Aradon kellett telepednie, hol ők maguk is dolgoztak a templom és zárda építésén.

Ideiglenesen tehát Csanádon a szent Jánosról nevezett görög kolostort foglalták el, melyet Achtum építtetett.“³⁾

Szent Gellért szerzeteseinek letelepedése után mintegy száz éves csend állott be.

¹⁾ L. Fábrián „Arad vármegye leírása“ 237. l.

²⁾ L. „Magyar Encyclop.“ III. 657. l.

³⁾ L. Böhm L. „Dél-Magyarország vagy az úgynevezett Bánság külön történelme“ I. 87—88. l.

Krónika íróink az 1132-ben itt tartott véres országgyűléssel kezdik a történelem folytatását. ¹⁾

Azon borzasztó eseménynek okát, mely az 1132-iki országgyűlés történetéhez fűződik, nem lesz érdektelen szellőztetni.

László király gyermektelen lévén, I. Géza id. fia Kálmán — a könyvbarát — lépett a trónra.

Némely történetírók vélekedése szerint púpos lett volna.

Öcscsének, Álmosnak Horvátországot adta.

Buzilla neje halála után, a kiewi herceg leányával Predslawával lépett házasságra, de a kit a rábizonyított házasságtörés bűne miatt az udvari törvényszék elítélvén, 1104. augusztus 11-én atyjához vissza küldött, hol Borics nevű törvénytelen fia született.

Álmos szüntelen fondorkodott Kálmán üdvös törekvései ellen, sőt élete ellen is tört.

Kálmán ötször engesztelődött ki már öcscsével.

A kibékülés után Álmos a szent földre költözött, de a honnan nem javultau tért vissza. ²⁾

Álmos a király ellen elejtett fondorkodása szálait újra szőni kezdte. Kálmánnak pártja megtudván az Álmos pártiak elégedetlenségét, azok hatalomra vágyását, a királyt öcsese Álmos ellen kezdette izgatni.

Kálmán azonban Álmos adott szavainak és ígéreteinek szentségében bízván, kezdetben mit sem adott árulkodásukra nemes lelke nem tudott hitelt adni azon vádaknak, melyekkel Álmost előtte újra gyanúsították.

Azonban betegsége egyik lázas pillanatában kiadta a parancsot, hogy ne csak Álmos, hanem annak ártatlan fia, a kis-korú Béla is megvakíttassék.

E körülményekben, ez intézkedésekben rejlik az aradi tragikus országgyűlésnek magva.

---

¹⁾ Történetíróink maguk síncsonk tisztában, hogy tulajdonképpen, mely évben volt Aradon ez a végzetes országgyűlés. Így Pray 1133. Poretsenyi és Fábián, városunk monografistái 1135-re, Horváth Mihály történetírónk pedig 1132-re teszi. Mi Horváth Mihály nézetét fogadjuk el, a menyinyben nagyon hihető, hogy a hatalomra jutott ellenpárt első teendőjének tartotta a boasztiállást.

²⁾ L. Kertbeny K. M. „Chronologie Ungarns und der Welt, 733. l.

Kálmán emberei vég nélkül örültek, mert hatalmukat hosszú időkre látták biztosítva.

Kálmán később nagyon megbánta tettét s lélekfurdalás közt nemsokára meghalt. Halála után párthívei csakugyan kiszákmányolták a hatalmat. Ellenzéket nem akarván tűrni, útonútfélen kínoztak mindenkit. Álmos Stambulba futott, hol mint világtalan száműzött halt meg.

Béla herceget a pécsváradi bencék rejtegették az üldöző királypártiak elől s csak úgy menekült meg a szigorúbb kutatás elől, hogy holtnak hirdették.

Ekként a királypártiak Álmos elől is, Béla elől is hatalmuk biztonságában érezték magokat. Az Álmos-pártiak is azon hitben élve, hogy Béla herceg meghalt, a körülményekkel kibékülvén, egészen visszavonultan éltek.

Azonban II-ik István embereire a keserű csalódás csakhamar bekövetkezett.

Hogy hatalmukat föltétlenül biztosítsák, a fiatal királyt, az élet minden örömeivel oly mérvben gyönyörködtették, hogy II-ik István ifjúsága virágában, örökös nélkül halt el 31 éves korában. Halála előtt megtudta, hogy Béla herceg a pécsváradi zárdában él, parancsot adott a hercegnek kiadására és minthogy Árpád nemzetségéből más férfi sarj nem volt, utódává nevezte.

Még feleségről is gondoskodott. Összesházasította őt Uros szerb fejedelemnek Ilona leányával.

II-ik István halála után Vak Béla ült a trónba; vele együtt atyjának rég elnémult pártja jutott a hatalom birtokába.

A párt, mely eddig még reményleni sem tudott, most hatalomra jutva, csak bosszúra gondolt.

A zárdában nevelt Bélát erre alkalmatlannak találván, „a férjét szerető, vakságát fájjaló, élénk, erélyes Ilona királynét” szemlélték ki eszközül. ¹⁾

Törvényes úton, ítélet által venni bosszút, nem elégítette ki sem a királynét, sem párthívei gyűlöletét. ²⁾

Az urak, kiket sújtani kellett, sokan és azonkívül hatalmasak is voltak; nagyon könnyen találtak volna módot és alkal-

¹⁾ L. Magyar Encycl. III. 662. 1.

²⁾ L. Horváth Magyarorsz. Tört. I. 391. 1.

a kiszabadulásra oly vád alól, melyben ellenök beh bizonyítást felhozni nem lehetett.

Ezen urakkal tehát óvatosan kellett bánni, nehogy a törvényszéki rendszeres eljárás megindítása még Bélára is a királyságot veszélyessé tegyék.

Továbbá az sem volt Ilona emberei előtt titok, hogy az ellenpártiak Kálmán második nejének, az orosz Predslawának törvénytelen fiára Boricsra, kinek II-ik István a Szepességet ajándékozta, számítanak. Ezeket is ártalmatlanokká kellett tenni.

A boszszúnak tehát váratlanul és sokakra kellett lecsapnia, hogy az sokakat érjen és a hatalmat biztosítsa. Meg kellett halni mindazoknak, kik Béla vakságának csak távolról is okozói voltak, kik Borics támogatása által veszélyesekké lehettek és kiket a magánboszszú áldozatul kiszemelt. ¹⁾

A boszszúterv nagy titokban készült. A mítsem sejtő királyt rávették, hogy hirdetne Aradra országgyűlést; azért pedig Aradra, hogy közel legyenek a királyné rokonaihoz, kiktől szükség esetén legkönnyebben nyerhetnek segílyt.

Az ellenfél nagy számmal jelent meg a gyűlésre, így akarván magát a netaláni erőszak ellen biztosítani. De Béla emberei még nagyobb számban jelentek meg.

A gyűlés a szabad ég alatt, sátrakban tartatott meg.

A vak király szép neje karján lépett a trónra.

A vakok arcán szánakozást ébresztő, merev kifejezés szokott nyugodni közönségesen; a királyi hatalom teljessége és a vakság tehetetlensége, megható ellentétben látszott a király személyében.

De a szánakozást nem sokára dühös szenvedély váltotta fel.

Az izgatottság és a szenvedély szülte harag növekedett, midőn a királyné férjét a trónba ültetve a következőleg szólott:

„Hű nép, urak és nemesek, vének és iljak, gazdagok és szegények, halljátok!

Az Isten mindegyiteknek adott szemeket, hogy lássatok; mi az oka, hogy egyedül urunk, királyunk van megfosztva szeme világától? Kiknek tanácsából érte őt e csapás? és kik ezt tették, elfogják-e kerülni boszszúállástokat?“ ²⁾

¹⁾ L. Horváth M. „Magyarország Története“ I. 391 és „M. Encyclopaedia“ III. 662. 1.

²⁾ L. Horváth „Magy. Tört.“ I. 392. 1.

Iszonyú zaj követte a királyné e szavait.

„Az ország felrohana és kikezdék keresni a bűnösöket és kiragadván őket, mindjárt hatvannyolc urakat levágának, némelyeket konconkint hányának, némelyeket horogra vetének, némelyeket örök tömlőcre, némelyeket pedig örök hitetlenségbe vetének és feleségeiket, gyermekeiket számkivetésre kergetének.“

„Ezek között pedig fők valának.“

„Lambert Ispán két fiával Miklóssal és Noinottal — ettől származott a Majláth familia — ki Acus nemzetségéből való vala.“

„Ezeket az önnön Atyafia kivonja a király lábai közzül, a hová szaladtak vala és Lambert Ispánt egy székkal agyon veré, Miklóst pedig és Noinotót a gyűlésben leváगतá.“¹⁾

Ezen rémes országgyűlés után II-ik Béla király Arad városának Zengő, Zuma, Chyla, Csálya, Tamási és más hét pusztát ajándékozott a város eddigi szabadságait és kiváltságait újakkal szaporítván.^{2) 3)}

Újra száz évig nyugalom.

Épp az adományozás után száz évre 1242-ben betörték a tatárok és Aradot is várával együtt, dacára, hogy hősiezen ellentállott, mégis elfoglalták és elpusztították. Aradnak ez elpusztítását Roger nagyváradi kanonok is megénekli a híres „Misera-bile Carmen“-jében.

Negyven év leforgása után 1285-ben egy új és még az 1242-iki csapásnál is végzetesebb csapás érte városunkat.

A tatárok ez évben másodszer özönlék át az országot és

---

¹⁾ L. Potő Gergely után hozott idézetet a Magyar Encyclopaedia III. 658. l.

²⁾ L. Peretsenyi 20. l. és Parecz Arad megye és városa ismertetése 9. l.

³⁾ A történetírók egybe nem vágó állításaik után nehezen állapítható meg az, hogy II-ik Béla Aradon lenne eltemetve. Turóczyt követve, Szentiványi is azt mondja a Dissortatio Paralipomenica I. R. I. Catalogus 2. lapján „Béla II. cocus Coronatus 1181. Albae Regali obiit 1141. 13. Februarii ibidem sepultus.“ Azon körülmény, hogy II. Béla alapította volt az orodi prépostságot, még nem elég ahhoz, hogy ő e vérrrel áztatott helyet temetkezési helyül válassza, sőt nagyon hiszszük, hogy ép öntudata borzalhatott Aradtól és nem kívánczolt nyugodt lélekkel oda temetkezni, hol nevét egy szenvedély szülte véres esolekmény moeskolta be. Azért mi is hajlandók vagyunk Turóczyval, Szentiványival együtt azt himni, hogy II. Béla Székes-Fehérvárott és nem Aradon van eltemetve.

Orodot is úgy szólván megsemmisítették. Azonban 50 év után anynyira kiheverte a csapást, hogy 1331-ben Drugeth János nádor a megye gyűlését már itt tartotta.

1391-ben portyáztak először országunk határszélein a török rabló csapatok. ¹⁾

1395. óta Orod folytonosan ki volt téve a törökök beütéseinek.

Az ezen korbeli önfentartási küzdelemben számtalan régi magyar és székely család vérzett el.

A második tatárjárás után Orodról majd semmi adatot sem olvasunk történetíróinknál.

A mi Aradról említették is, az mind a várban székelő káptalan és prépostság történetével van szoros kapcsolatban.

Azon időközt tehát, mely 1242—1517. között elterül, az orodi káptalan és prépostság történetével fogjuk kiegészíteni, külön rövid fejezetekben.

A.

Az orodi káptalan és prépostság.

Az orodi káptalant a világi papok bírták.

Alapítóját nem tudni.

Vannak, kik azt II. Bélának és Ilonának tulajdonítják és azt hiszik, hogy a fennebb elbeszélt országgyűlésen leölt főurak birtokaival ajándékozták meg a káptalant és annak prépostját. Mások azonban III-ik Bélának tulajdonítják és ennek névtelen jegyzőjében vélik az első prépostot fölismerni. ²⁾

Anynyi bizonyos, hogy 1197-ben már létezett, mert a csanádi levéltárban levő okirat szerint Imre király 1197-ben Richard orodi prépost kérelmére az orodi káptalant az Erdélyben birtokszonynepe — Ascennepe, Assunnepe — és Cuculien helységekben álló birtokában megerősíti; a miből történetíróink azt következtetik, hogy a káptalan már az Orod gyűlés előtt létezett. ³⁾

---

¹⁾ L. Szilágyi „Török hódítás“ 18. lap.

²⁾ L. Peretsenyi 26. lap.

³⁾ L. Fábíán T. Oklevél 229. l.

1198—1202. között a prépost S. betűvel kezdődő nevű volt, mert III-ik Ince pápa az erdélyi préposttal egyetemben, őt küldötte ki a János és a pécsi egyházmegyében feküdt szent. Lélekről nevezett zárda közti viszály kiegyenlítésére. ¹⁾

Gotfrid prépost — másképp Gocholkusnak is hitták — 1217-ben ²⁾ a berentei lakosokat pörbe fogta, mert ezek 15 ökröt loptak el tőle és bizonyos Heyka nevű paulisi embert megöltek. ³⁾

II-ik Endre király 1221-ben nem tudni mi okból — az orodi prépostot minden javaitól megfosztotta.

Gotfrid prépost III. Honorius pápához folyamodott, ki Tamás egri püspöknek kötelességévé tette, hogy ha a veszprémi püspökkel és az egressi apáttal a vizsgálat és a birtokba való visszahelyezés nem sikerülne, oda működjék, hogy az orodi prépost a király kegyét visszazanyerhesse.

Tamás egri püspök mindkét dolgot szerencsésen kiegyenlítette. ⁴⁾

II-ik Endre kibékült a préposttal, mert két év múlva a pápa megbízta az esztergomi érseket, hogy Chanad Gergelyen, ki az orodi préposton elkövetett károkért 100 márka tiszta aranyat és 120 darab juhot ígért kárpótlásul, ez összeget vegye meg. ⁵⁾

1224-ben Jolánta királyné felszentelteti a templomot, miről a káptalan II. Honorius pápát is értesíti, ki a királynéhez inté-

---

¹⁾ L. Magyar Encycl. III. 666. l.

²⁾ L. Peretsenyi 27. lap. Datum per manus Gocholei Orodienis Praepositi Aulae Regiae Cancellariae anno ab Incarnatione Domini 1206.

³⁾ Beél Mútyás közölte első ez érdekes okmányt „Praepositus Orodienis impetiit Villanos de Beronto de 15 bobus violenter ablati. — Indice Nicolao Palatino Comite Pristaldo Zuma de Villa Ianus etc. — Idem Praepositus conquestus est Nicolao Palatino dicens: quod in Praedio Ecclesiae de Pauli — Paulis — nomine Heyka occisus est per servitorem Bodun filium Michaelis de Kata, itaque retento Pristaldo Zuma, discussos misit Varadinum ad Examen ferri Candentis, ubi Homo Ecclesiae de Pauli combustus est. L. Peretsenyi 29, 30. l. Ez ítélet végrehajtását Knauz 1245-re II-ik Gotfrid idejére teszi, fölömltven, hogy Bodó — Budun — birái a pilisi s a bélai apát és bácsi főesperes voltak. M. Encyclop. 667. l.

⁴⁾ L. Oltványi „A csanádi püspöki megye birtok-viszonyainak rövid története 71. l. — Knauz Nándornak Magyar Encyclopaedia III. kötetében megjelent „Orodi prépostság“ című cikkében ez esetet egy évvel későbbre, azaz 1222-re teszi. Ugyanekkorra teszi Peretsenyi is. L. 30. l.

⁵⁾ L. Oltványi 71. l. — Knauz 100 márka tiszta ezüstöt említ azon kárpótlási összeg fejében, melyet az orodi prépost kapott.

zett levelében buzdítja, hogy a már 1197-ben létezett templomot megnagyobbítsa és javadalmakkal is lássa el. ¹⁾

1225-ben a király Fülöp orodi kanonokot III. Honorius pápához küldi követségbe, hogy mi ügyben, nem tudni, de hogy sikerrel végezte követségét, kitetszik a pápának a királyhoz küldött válaszából. ²⁾

Ugyanazon évben III. Honorius pápa, III. Ince pápának 1202-ben hozott ama határozatánál fogva, hogy a királyi prépostok, — milyen az orodi is volt — kinevezése őt illeti meg, a prépostokat az érseki joghatóság alól kivette és a római szék hatósága alá rendelte.

III-ik Honorius pápa a megürült orodi préposti székre, a király praesentája nélkül Capucius János nevű káplánját nevezte ki.

Azonban mielőtt ez Magyarországra ért volna, az esztergomi érsek Adalbert nevűt nevezett ki orodi préposttá.

A pápa a mint erről értesült, a két prépostot egyezkedésre szólította fel.

Albert el is utazott Rómába és 1227-ben Capucius Jánossal egyezsége lépett. Az egyezés eredményét nem tudni; csak annyit tudunk, hogy Albert 1246-ban az esztergomi érsek joghatóságát elismerte és hogy mint királyi kancellár halt meg. ³⁾

1228-ban Erdélyben Tordamegyében, az Aranyos mellett a prépostságnak egy névtelen birtokát említik. ⁴⁾

1230-ban egész Arad városa a prépostság birtoka volt, azonkívül a várban a templomot is bírta. ⁵⁾

1233-ban II. Endre király a prépostság részére évenként 2000 kőszót utalványoz. ⁶⁾

1241-ben a királynénak az országon kívül Ausztriába tett útazása alkalmára Vantsa István váci püspök és az orodi prépost lettek kíséreeül kirendelve. ⁷⁾

---

¹⁾ L. Fábrián S. Oklevél 227. l.

²⁾ L. Oltványi 69. l.

³⁾ L. Oltványi 70. lap. Magyar Encycl. III. 667. l.

⁴⁾ L. Peretsenyi 27. l. M. Encycl. 664. l.

⁵⁾ L. U. Ott.

⁶⁾ L. U. Ott és Peretsenyi 31. l.

⁷⁾ L. U. Ott.

Ugyanezen évben, a várossal együtt a prépostságot is Kajuk-Kadam mongol — tatár vezér kirabolta. ¹⁾

1246-ban II-ik Albert volt a prépost, ki egy általa aláírt oklevélben az esztergomi érseknek engedelmességet ígér. Egy okmányt következőleg írt alá: Ego Albertus miseratione Divina Orodienſis Ecelesiae Praepositus. ²⁾

1262-ben János prépost később szerémi püspök, mint ilyen kibékíti IV-ik Bélát fiával, a később V-ik Istvánnal.

Ugyanazon évben János prépost utódja Benedek mester lett, ki az ifjú királynak kancellárja volt két évig; ő is az esztergomi érseknek ígér engedelmességet. ³⁾

1268-ban Benedek mester egy személyben szebeni prépost ül a préposti székbe.

V-ik Istvánnak 1270-ben kelt leveleit majd mind ő írta alá. 1271-ben Zéchy-Szécsy Pál veszprémi püspökkel együtt Ottokár cseh királyhoz ment Prágába küldöttségbe és Ottokárral kedvező békét kötöttek. ⁴⁾

1329-ben Károly király az orodi káptalan jobbágyait kiváltság levéllel ajándékozta meg, melynél fogva ügyeikben csak a káptalan tisztek bíraskodhattak. ⁵⁾

1337-ben János Berend fia volt a prépost. — A váci káptalan részére oklevelet állított ki. ⁶⁾

Ugyanazon évben az orodi prépost a király parancsára bejárja Bossorág orodmegyei helység határat és Vezekényi Istvánt birtokába ülteti.

Ezen birtokba vételről a káptalan 1341-ben Róbert Károlyt is tudósítja. ⁷⁾

1342-ben Berendi János orodi prépost Mihály pozsonyi préposttal Váera megy, hol a római pápa megbízásából maga

¹⁾ L. Böhm I. R. 106. l.

²⁾ L. M. Encyclop. III. 667. l.

³⁾ L. U. Ott.

⁴⁾ L. Oltványi 69-ik lapon azt mondja: Benedek orodi, később budai prépost esztergomi érsek lön, valószínűleg azért, mert sikerrel járt el a királytól 1271-évben nyert megbízásában s Szécsy Pál veszprémi püspök társaságában Ottokár cseh királyhoz utazván, kedvező békét sikerült kötnie.

⁵⁾ L. Fábrián G. 101—105. l.

⁶⁾ L. Magyar Encyclopaedia III. 667. l. — Oltványi a 70-ik lapon Berendi Mártont említi. Ezt azonban tollhibának tartjuk, miután 1343-ra már újra János prépostot említi.

⁷⁾ Ma Basarága pusztja Csanádmegyében fekszik, közel Tornyaéhoz.

mellé vévén három váci kanonokot, Rudolf elhalt püspök helyébe Széchen Mihályt választja meg püspöknek. ¹⁾

1343-ban László székelyvezér Vomuc helységet és Itelakát-Mikelakát el akarta az orodi káptalantól foglalni. ²⁾

Ez ellen János prépostnak Pethen nevű megbízottja még az évben tiltakozott a csanádi káptalan előtt.

Magához a királyhoz is menesztett a prépost küldöttséget, kérve őt, hogy tekintettel a királyi adománylevelekre, mind a székelyek vezérét, mind pedig másokat tiltana el a foglalástól. Azonban a tiltakozás és a kérelmezés semmit sem használt, mert László 1350—1352-ben János deák, orodi olvasó kanonok, Totsolymossy Miklós fia, Sárosmegyében fekvő Totsolymosnak ura, Tamás országbíró előtt megnyerte pörét Abajdóc Mihály ellen, ki őt hamis levelek nyomán birtokában háborgatta. ³⁾

1387-ben László erdélyi vajda és szolnoki főispán az orodi káptalan által 2000 darab aranyért elzálogosított Mikelakát, tekintve az Orod-szt.-mártoni káptalan és prépostjának szegénységét, a birtokot visszaadja, az adósságot elengedi és a záloglevelet megsemmíti. ³⁾

1406-ban Zsigmond király megbízza Jakab orodi kanonokot, hogy a váradi káptalant Gyán, Rojt, Kend, Barakony, Bikád stb. birtokába iktassa. ⁴⁾

1410-ből Zsigmond király újra megbízza az orodi káptalant, hogy Ladary László, Keresztszeghy Miklós, Vajda György székely gróf és testvére István ellen, mint tisztviselők ellen vizsgálatot indítson.

1411-ben a csanádi káptalan Rozgonyi Simon országbíró parancsára, Kelked Pál királyi biztos jelenlétében Segh-Séga birtokába, dacára Benke Péter és mások tiltakozásának, bevezeti az orodi káptalant. ⁵⁾

1412-ből. Az orodi káptalan átírja a csanádi káptalannak Széchenyi Ferenc országbíró által kiadott oklevelet.

1418-ből. A káptalan bizonyító levelet ad ki, hogy Szery Péter, a sági birtokot, illetőleg az esküt letette.

---

¹⁾ L. Oltványi 73. l. és „M. Encycl. III. 664. l.

²⁾ L. Oltványi 74. l.

³⁾ L. U. Ott.

⁴⁾ L. U. Ott és Peretsenyi 85. l.

⁵⁾ L. Oltványi 73. l.

1438. Albert király az orodi káptalant megbízza a Maroth nemzetség Zarándmegyei jószágának megvizsgálásával és szétosztásával.

A birtokokat új határkövekkel látja el. ¹⁾

1443-ban szent Ágota karját, melyet eddig a káptalan templomában őriztek, a törököktől való félelem miatt Nagyváradra vitték, hol szent László többi ereklyéivel együtt egy toronyban volt köztiszteletre kitéve.

E torony még ez évben — t. i. 1443-ban — összeomlott, azonban az ereklyék épen maradtak. ²⁾

1453-ból. A káptalan kijelenti, hogy V-ik László parancsára Hunyady Jánost, Sogygya, Supán és Thwerd temesmegyei román községek birtokába, minden ellenállás nélkül beigtatta.

1454-ben. Ugyancsak Hunyady Jánost a király parancsára Belgrád melletti Rudhista nevű birtokába iktatja.

1455-ből. Hunyady Jánost Kerekegyház birtokába iktatta.

1457-ben. Zibak Oszvárd Orodmegyében bírt kislaludi, sopronyi, mathustornyai helységeit és Cserteleki pusztájának felét, az orodi káptalannak adományozza. ³⁾

1469-ből. A káptalan jelentést tesz, hogy Hunyady Mátyás király parancsa szerint Örményessi Lászlót, Lajost és Macskássy Jakabot a karánsebesi birtokba beiktatta.

1477-ben. Mátyás királyunk Ferenc orodi prépostot aranypénzek verésével bízza meg, melyek egyik felén a Bold. Szűz képe „Patrona Hungariae“ felíráttal, a másik felén pedig szt. László képe volt. ⁴⁾

1481-ből. Mátyás király parancsára beiktatja Örményessi fiát Lászlót, Lajost és Macskássy Jánost Szörénymegyébe kebeleztet birtokába.

1489-ben. Az orodi káptalan Fiáth Lászlót és Lajost beiktatja, már ősieik által bírt birtokukba.

1495-ből. Miklós Sebestyén váradi prépostnak jelenlétében. Csahol Bertalannak és Apagi Tamásnak oklevelet állít ki az

---

¹⁾ L. Peretsenyi N. L. 36. l.

²⁾ L. M. Encyclop. 664. l. és Peretsenyi 39. l.

³⁾ L. Oltványi 74. l.

⁴⁾ L. Peretsenyi 38. l.

orodi káptalan, ezeknek Pest megyében fekvő Lőrinci, Veres-egyháza és Szada birtoklásáról.

Ugyancsak ezen évből van még egy oklevél, mely Farkas Bálint váradi püspöknek, a váradi káptalan részére tett hagyományáról szól.

1536-ban. Az orodi prépostság Erdélyben a tordamegyei Egyházfalva határában bírt egy malmot, melynek fele fölött Pachir Vince orodi kanonok, a gyulafehérvári augustinianusokkal (sz. Ágoston rendi remetékkel) Egyedy Adorján püspöki helyettes előtt egyezkedik. ¹⁾

1539-ből. A káptalan Csalyavára birtokának örök eladásáról szól. ²⁾

Ez az utolsó oklevél, melyet az orodi káptalan kiállított.

Találunk még az orodi káptalanra vonatkozó több érdekes adata történetíróinknál. Ilyenek:

1542-ben Martinuzzi György az orodi és csanádi prépostoktól az ország védelmére 200 lovast vett át. ³⁾

1544-ben az erdélyi országgyűlés — Tordán — felkérte Izabella királynét, hogy az elfoglalt egyházi javakat se el ne adja, se el ne zálogosítsa, az eddig eladott vagy elzálogosítottakat pedig vegye vissza, különösen pedig az orodi káptalan javait Horváth Mihály kezei közül vegye ki, és adja az orodi káptalannak vissza.

Hogy azonban Izabella a tordai országgyűlés határozatát nem igen vette figyelembe, onnan is kitűnik, mert még ugyanazon évben Ferdinánd király követével Bornemisza Pál veszprémi püspökkel, Erdély átadása fölötti alkudozásában azon föltételt is kikötötte, hogy az orodi prépostságot az ő titkára Csúky Mihály kapja meg. ⁴⁾

1552-ben. A prépostság nagy termében Szegednek a töröktől való visszafoglalása ügyében tanácskozást tartottak: Aldana, Tóth Mihály — volt szegedi bíró, ki titkon már alkudozott a

---

¹⁾ L. Peretsenyi 42. és M. Encycl. 664. l.

²⁾ Csalyavára ma is fenn van romjaiban. Ma Csályának nevezik, a vár maga hasonlónevű erdőben fekszik. Maga Csály a Aradhoz tartozik és a kir. kincstár birtokát képezi.

³⁾ L. M. Encyclopaedia 664. l.

⁴⁾ L. U. Ott; azután Peretsenyi 49. l. és Oltványi 77. l.

lukosokkal a város átadása ügyében — Bakics Péter, Dersfy István, Dócy Miklós, Horváth Ferenc, Perez Alfonz, Aldana földije, később magyar lovas vezér és Opperstorff Ádám német lovas főnök. ¹⁾

Ugyanezen évben a fönnebb említett Egyházfalvát, az orodi káptalan birtokát a király számára foglalták le. ²⁾

1553-ban. Az orodi káptalan előtt kelt „Praefectio Statutorialis“ oklevél szerint a káptalan új birtokokat nyer és pedig ad facies Castri Pankota jobbagyone Blasio Nagy de possessione Barnoth — most puszta — item possessione Nagy-Bárd. ³⁾

Ezen adat a legutólsó, mit a prépostság történetéből felhozhatunk.

A török ugyanis, már 1551. szept. 18-án a csanádi püspökség területét elfoglalván, hihető, hogy Orodon a káptalan fennállását egy kis ideig még tűrte, de 1554-ben saját védelme nézetéből az erős bástyákkal védett prépostságot megdönté és négy százados fényét eltemette.

Hozzájárult ehhez az 1566-iki tordai végzés, mely szerint: „Egyenlő akarattal végeztetett, hogy aféle renden — római hitű — lévő egyházi személyek, kik a pápai tudományhoz ragaszkodtanak, az Ő felsége — Zápolya János Zsigmond — birodalmából — hová ekkor Arad is tartozott — mindenünne kiigazíttassanak.“ ⁴⁾

A káptalan e szerint még a visszatéréstől is ki lévén zárva, a prépostság megszűnt.

- Hazai történetíróink állításának legfőbb az egyházi kin-

---

¹⁾ Aldana Juan Vilella származására spanyol, nove történelmünkben nem ismeretlen. — Bátyja Bernares de Aldana 1521-ben Losoney Istvánt Temesvár védelmében erőlyesen segítette. Következő évben Lippát a töröknek feladta. 1548-ban hazánkba jött. V-ik Károly küldötte őt egy spanyol csapat élén Ferdinánd segítségére. Azonnal a felső vidékre kellett mennie, Balassa Menyhért és Rasó Mátyás megfőkezésére. Azután a törökök ellen harcolt. 1552-ben Lippa feladása miatt, haditörvényszék elé állíttatott, halálra ítéltetett, de kegyelmet nyert és visszatért hazájába. L. Horváth M. IV. 234. és „Magyar Könyvszemle“ 1879. II. 107. l.

²⁾ L. Fábán G. 100 l.

³⁾ L. Parocz 10. és M. Encycl. 665. l.

⁴⁾ L. Peretsenyi 47. l. és M. Encycl. 665. l. Arad — ez időtájt — a fönnbbi idézet szerint a megyével együtt Erdélyhez tartozott.

csekre lehet alapja, mert az orodi káptalan levéltára Gyula-Fehérvárott az erdélyi káptalannál van letéve. ¹⁾

Az orodi prépost ma már csak címében él s kisebb-nagyobb időközöket leszámítva 1197-től 21 reális és 12 címzetes prépostot fogunk elősorolni kimutatásunkban.

A káptalan által kiállított okleveleken kétféle pecsétet vettek észre tudósaink, egy nagyobbat és egy kisebbet. 1514-ből van egy pecsét, mely „† Sigillum novum Capituli Ecclesiae Orodensis 1614” köríráttal van ellátva. A címerben szt. Márton van rajzolva, a mint egy rácsozat előtt áll és ruháját vágja.

Azelőtt volt a káptalannak egy más pecsétnyomója 1214-ből: „† Sigillum Capituli Orodensis” köríráttal. Itten szt. Márton püspöki díszruhában van rajzolva s jobb kezével áldást oszt, baljában pedig a püspöki pálcát tartja.

Helyén látjuk itt az orodi prépostok állásáról is valamit szólani.

Az orodi prépost állása hazánkban a legnevezetesebb állások egyike volt, valamint maga a prépostság is a leghírnevesebbek közé tartozott. E tekintetben eléggé igazolják ez állításunkat az orodi prépostság történetéből szórványosan felhozott adataink.

Az orodi prépostnak tűz és víz bírálati hatalma volt. ²⁾

Emelték az orodi prépost állását annak kiterjedt birtokai.

Majd alább hozzuk a községek és puszták kimutatását, melyeket oklevelekkel be lehet bizonyítani, hogy az orodi prépost tulajdonát képezték.

Nagyban emelte a prépostok személyi tekintélyét ama körülmény is, hogy királyaink, különösen a prépostság első két századában, többeket bizalmukkal ajándékoztak meg és kancellári méltósággal ruháztak fel; gyakran követség küldésben is részesítették.

---

¹⁾ L. Oltványi 78. lap. -- A „Jelenkor” 1837. folyamának 8-ik számában olvashatni, hogy a glogováci lakosok közt nagyban el van terjedve ama hit, hogy a káptalan a török vész előtt kincseit a földbe ásta és hogy azok most is ott vannak.

²⁾ L. „Váradí Regestrum”-ban a 247-ik pontot és a „Magyar Sion” 1866. 821. lap.

De volt a prépostságnak külső tekintélye is. Hatalmas városzerű épülete volt, keresztalakú bazilikával. ¹⁾

A préposti épület szilárdságáról tanúskodik az is, hogy a káptalanba, mint hiteles helyre, rejték a családok okmányait. Azokból ugyan keveset bírnak, mert kevés az, a mi meg van mentve. A mit bírnak is, mind a gyulafehérvári levéltárban van letéve. ²⁾

B.

Az orodi káptalan és prépost birtokai.

Több ízben említettük már az orodi prépost és káptalanja nagy terjedelmű birtokait.

Hogy e birtokok terjedelméről némi fogalmunk legyen, összeállítottuk a községeket és pusztákat, melyek hozzájuk tartoztak.

A prépost birtokai külön valának kezelve.

Lássuk előbb a káptalan birtokainak hosszú sorát: ³⁾

Arad vagy Orod város fele, az 1388-ik évben a káptalan és a prépost között létesült egyezség alapján. ⁴⁾

Azunlaka-féle orodi erdő fele. Oly nagy volt ez erdő, hogy hosszúságút és szélességét három nap alatt lehetett csak bejárni. ⁵⁾

---

¹⁾ Az orodi templomnak romjai még 1866-ban láthatók voltak, kár, hogy annak még néhány év előtt fennállott falait, a glogováci lakosok építkezési anyagnyerés végett szétbontották és olhordták. Ennek meggátlása végett Bonnaz Sándor csanádi püspök ö excellenciája, néhány év előtt örök áron megvette a községtől e templomtért és saját költségén bekerítettte. L. „Magyar Sion.“ 1866. 821.

²⁾ Ez oklevelek eredeti latin szövegben meg vannak Fábíán G. „Arad-vármegye Leírása“ című művében 201—263. lapig. — Ebből állította össze a M. Encyclopaedia is az aradi káptalan levéltárának kimutatását. Ez oklevelek legelőször Peretsenyinél vannak chronologiai sorrendben kivonatozva.

³⁾ Ezen igen érdekes kimutatást Oltványi nagybecsű munkája után állítottuk össze. — A káptalan birtokait Bethlonfalvi Balássy Ferenc kún-szt.-mártoni r. k. esperes és plébános és m. tudós társaság tag állapította meg. L. „Magyar Sion“ 1866. novemberi füzet.

⁴⁾ L. Fábíán oklevelek A. A. beliek 137—228. l.

⁵⁾ L. U. Ott.

Baccya, Bacha, Bathia Arad mellett, ma már nem létezik.
Barra, Krassó megyében. Román falu, most is fennáll.
Barnoth, Arad megyében, Pankota mellett. Elpusztult.
Bálványos, Arad megyében. Elpusztult.

Boros-Megyer, Boros-Megyes szintén Arad megyében. Oltványi Boros-Jenőt véli alatta rejleni. Boros-Jenő azonban e véleményyt nem fogadja el, mert legrégebbi okleveleink után Boros-Jenőt az előtt Jenőnek, majd Nagy-Jenőnek és csak a XVI. században nevezték el Boros-Jenőnek.

Botegyház, Aradban feküdt.

Csertelek, szintén Aradban.

Csikold, Csihold, Ciotha Arad mellett. Egy nevezet alatt sem létezik. E helységet szt. Ivánnal együtt Rákóczy Zsigmond erdélyi fejedelem 1606-ban Arad városával együtt a lippai rákoknak ajándékozta.

Csyla, Csálya, Csalyavár. Ma csálai erdő név alatt Aradban.
Erynth, Wereth egy nevezet alatt sem létezik.

Gyula-Varsánd, Aradban. Virágzó község Gyula város közelében.

Három oltárom, Pusza Aradban. Ma hírét sem ismerjük.
Iber pusza. Ismeretlen.

Ilijes, Eljes, szintén ismeretlen.

Itelaka, Mikelaka, ma Mikalaka Arad mellett.

Kamarás, ma Almás-Kamarás Aradban.

Kis-Bárd, Zarándban volt.

Kis-Bér, Aradban feküdt.

Kis-Falud, Aradban volt.

Kurta-Fejéregyház. Ismeretlen.

Matustornya. Aradban feküdt.

Novák. Arad mellett volt.

Papok-Fejéregyháza. Hogy hol feküdt, még eddig nem sikerült kipuhatolni.

Séga, azelőtt Papok-Szeghi, Monostorlaka. Birtokba vételéről már szólottunk. Ma Séga név alatt Arad külvárosa.

Sinánd. Azelőtt Apasnak is hitták. György brandenburgi örgróf 1510-ben erőszakkal foglalta el a káptalantól és annak birtokába tolvaj módra éjjel iktatta be magát. ¹⁾

¹⁾ L. Oltványi után Lányi 179. l.

Szent-Geörgy, szt. György. Arad körül feküdt.
Szent-Iván, Iváncs. Aradban volt.
Tamási, más hét pusztával, II. Béla adományozta a káptalannak. ¹⁾
Vomue. Mikalaka mellett feküdt.
Zeleven. Csongrád megyében volt.
Zombathely, Szombathely. Arad-Csanád megyék határában feküdt.

*

A prépost birtokainak névsora rövidebb ugyan, de azért jóval nagyobb volt a káptalan birtokánál.

Állott pedig e nagy birtok:

Arad fele részéből.

Aszszonnépéből, Erdélyben. A prépostság legrégebbi birtoka.

Bucsvidékéből, hová 28 község tartozott. ²⁾

Egyházfalva községéből Erdélyben.

Szent-András vidékéből Lippa és Temesvár között. E birtokhoz 24 falu tartozott. — Szent-András ma is meg van Temes megyében, a mondott két város között.

Torda erdélyi város mellett fekvő eme négy faluból: Bábolna, Fugád, Magyar-Bagó, Ispánlaka. ³⁾

Torda mellett egy kis falu, a Szt.-Lélek tiszteletére épült templommal. Végre Gerebencs, Kőbörnyes. Egészen ismeretlen helységek. Állítólag Zarándban feküdtek.

Az orodi prépost birtoka tehát egy városból és 59 községből állott.

Ezen birtokot az orodi prépost 1551-ig bírta, mely évben a török Orodot elfoglalta, és a káptalan és prépost birtokait 1566-ig a gyulai vár elfoglalásáig bírta.

E birtokok a török kezéből a reformáció itteni két nagy hívének Horváth Mihálynak birtokába mentek át, ki azt Jaxits Péterné segédelmével foglalta el.

Horváth utódai körülbelől a Rákóczy időkig bírhatták; a Rákóczy idők lezajlásával a kinstár birtokába jutottak.

¹⁾ L. Peretsanyi 20 lap.

²⁾ Ma is Bucs név alatt Krassóme gyében.

³⁾ Ezen faluk már 1197-ben az orodi prépostság birtokában létező Aszszonnépo helység közelében voltak Erdélyben. E helységeket a káptalan népesítette be.

C.

A sz.-Mártonról címzett orodi káptalan prépostjai. ¹⁾

	Eszteendő- től	Eszteendő- ig
1. Rienard — Richard —	1197.	—
2. S.	1198.	1202.
3. I. Gotfrid — Godofredus, Guthfredus, Gocholeus — királyi kancellár. Két ok- levelet bírunk tőle. Mindkettőt ismerjük.	1205.	1223.
4. Capucius I. János pápai káplán és al- esperes	1225.	1227.
5. I. Albert királyi kancellár	1228.	1245.
6. II. Gotfrid	1245.	—
7. II. Albert	1246.	—
8. II. János, később szerémi püspök	1262.	—
9. I. Benedek mester, alkancellár, majd sze- beni prépost, 1263-ban egy oklevelet írt alá	1262.	1264
10. Pál alkancellár	1267.	—
11. I. Benedek másodízben. 1275 —1277-ig az esztergomi érseki széken ült. 1246-ból és 1272-ből okleveleket bírunk tőle.	1268.	1272.
12. Amadé — Omodeus — alkancellár	1272.	—
13. II. Benedek alkancellár	1279.	1283.
14. Péter	1329.	—
15. III. János Berendi	1337.	—
16. Péter	1350.	1368.
17. Miklós. Egyszersmind esztergomi kano- nok. Az esztergomi hévíz mellett kuriája volt, melyen szt.-Erzsébet tiszteletére kápolnát emelt és ennek fenntartására hagyományozza kuriáját a rajta levő épü- lettel	1374.	—

¹⁾ A prépostok névsorát a M. Encyclopaediából, Peretsenyiből, Fábriából és Oltványiból állítottuk össze. Régibb íróinknak azon állítását, hogy III. Béla Anonymusát Pálnak hitták és hogy orodi prépost lett volna, azt a történeti legújabb álláspontok megengatták. — Különben Pál nevű prépost csak a XIII-ik században fordul elő.

	Eszteendő- től	Eszteendő- ig
18. György	1431.	—
19. Guthkeleti Zokol Ferenc	1520.	—
20. Draskovics György, jászói apát, majd orodi prépost, honnan a pozsonyi prépostságra tétetett át	1553.	1555.
21. Kucsilics — Evchylieh, Kudilics, Kvarhilieh, Kwechlyeh, Kuczilich — Péter. — Ez volt az utolsó prépost ki a prépostság javait bírta. Kucsilics 1572. egri kanonok, 1578-ban egri székesegyházi főesperes és püspöki helyettes volt, mint ilyen a pozsonyi országgyűlésen is részt vett. Peretsenyi 50-ik és a M. Encyclop. 668. lapja nyitrai fődekánnak mondják, ki 1557-ben aug. 12-én Nagy-Szombatban tette le Oláh Miklós esztergomi érsek kezébe az engedelmességi esküt	1557.	1578.
22. Napragi Demeter, egyszersmind egri prépost	1594.	—
23. Lépes Bálint, győri örkanonok 1608-ban kancellár és nyitrai püspök 1619—1623-ig kalocsai érsek. Kitűnő eszű férfi volt. II. Mátyás királynak nagy szolgálatokat tett. Az irodalom terén is szép sikerrel működött	1604.	1608.
24. Dávid Pál, ludányi apát 1625—1628. pécsi, 1628—1630-ig váci püspök	1611.	1625.
25. Egri Dénes	1630.	—
26. Senkvitz Mátyas	1638.	—
27. Pozsgay Miklós dunaföldvári apát	1648.	—
28. Zichy György László, jáki apát	1666.	1)

1) A m. k. országos levéltár kinstári osztályában eredetiben van meg azon legfelsőbb kézirat, melylyel Nagy Lipót királyunk 1697. december 15-én Corneli Márton pozsonyi társas-káptalan örkanonokjának „a boldogságos szűz aradi apátja” címét adományozta.

Itt nagy tévedést követett el az illető referens, mert Aradon apátság soha sem volt. A tévedést az is illusztrálja, hogy Corneli halála után az általa viselt apáti cím is megszűnt.

	Eszteendő- től	Eszteendő- ig
29. Gyarmathy Balassa Pál, rosonai választott püspök, esztergomi kanonok és érseki helyettes	1699.	—
30. Karczfalvi báró Mártonffy György, erdélyi püspök, Esztergom várhegyi prépost-kanonok és Alsó-Fehérmegye főispánja	1715.	1721.
31. Sauer Kajetán gróf, nagyváradai nagyprépost, később szeptemvir — hétszemély- nök — arbei választott püspök és szent Istvánrend lovagja	1796.	1811.
32. Schrott József, belgrádi felszentelt püspök, zágrábi prépost, orániai perjel .	1842.	—
33. Szakálosfalvi Lengyel Miklós, egri nagyprépost, érseki helyettes, dulcini választott püspök, Budapest sz. k. város díszpolgára	1856.	él.

D.

Az orodi káptalannak emléken levő tagjainak névsora.

	Eszteendő- től	Eszteendő- ig
Benedek, olvasó kanonok	1344.	—
András, kanonok	1350.	—
Jakab, olvasó-kanonok	1350.	—
Péli János, káptalani főesperes	1357.	—
János, kanonok	1359.	—
Chasmed Bertalan, őr-kanonok ¹⁾	1369.	—
Nagylaki Jakab, mester-kanonok	1406.	—
Benedek, kanonok	1411.	—
Imre mester, olvasó-kanonok	1412.	—
István, éneklő-kanonok	1412.	—
Endre, őr-kanonok	1412.	—
Simon, kanonok	1412.	—

¹⁾ L. M. k. országos levéltár I. köt. 62. l.

	Esztondó- től	Esztondó- ig
Gyelidi János, kanonok	1412.	—
Mátyás, éneklő-kanonok	1438.	—
István, ör-kanonok	1438.	—
Pál, olvasó-kanonok és káptalan jegyző	1438.	—
Széchenyi János, kanonok	1438.	—
Kinizsy-Kenéz Jakab, kanonok	1438.	—
Ujbécsi Döme, kanonok	1438.	—
János, éneklő-kanonok	1453.	1455.
Zekul Benedek kanonokot a káptalan ki- küldé, mint hitre bizonysgot a Zeleven nevü birtok beiktatására. ¹⁾	1454.	—
Galló, éneklő-kanonok	1457.	—
Balázs mester, ör-kanonok	1457.	—
András, ör-kanonok	1457.	—
Pál, kanonok	1457.	—
Kilián, kanonok	1457.	—
István, kanonok	1457.	—
János, kanonok	1457.	—
Machalaki István, kanonok	1457.	—
Basarági László, kanonok	1450.	—
Thervári Miklós, kanonok	1450.	—
Orodi Illés, kanonok	1450.	—
Jakab, kanonok	1450.	—
Kösy Ferenc kanonok, némely peres ügyben gróf Báthory István országbíró elé idéztetik	1466.	—
Ambrus, éneklő-kanonok	1469.	—
Gyanthey N., ör-kanonok	1469.	—
Zombory Márton, mester-kanonok	1469.	—
Kováchi Mihály, kanonok	1469.	—
Apátfalvay Gergely, kanonok	1469.	—
Jenői Márton, kanonok	1469.	1489.
Pankothay László, kanonok	1469.	1489.
István, ör-kanonok	1481.	—
Somlyói László, olvasó-kanonok	1481.	1489.
Barabás, éneklő-kanonok	1481.	—

¹⁾ L. Fábian Oklevéltár U. betű 230. l.

	Eszteud- től	Eszteud- ig
Valpói Mihály, kanonok	1481.	—
Vakaczin Mátyás, ör-kanonok	1489.	—
Bessenyeud Ferenc, olvasó-kanonok.	1510.	—
Eszék Vida, kanonok	1510.	—
Somlyó Mihály, éneklő-kanonok	1511.	—
Kenderesi Kenderes Pál, olvasó-kanonok	1517.	—
Csethi Csezth Rafael, ör-kanonok	1517.	—
Thasnádi János, kanonok	1539.	—
Mátyás, kanonok	1539.	—
Pachir Vince, kanonok	1536.	—
Bálint, ör-kanonok	1539.	—
Monoszló András, kanonok	1539.	—

A káptalani karpapok nevei közül kettőnek maradt fönn emléke ú. m.:

János	1342.	—
Péter	1431.	—

III.

Arad 1517-től 1850-ig.

A.

1517-től 1703-ig.

Eljutottunk a ponthoz, mely Arad város múltját és származását, a menynyire lehet megvilágítsa.

De bár ki fogjon is annak leírásához, erős meggyőződésünk, hogy Arad város őskori történetének képe mindig színtelen, halavány, mindig titokburkolt marad.

Tagadhatatlan, miszerint városunk, de nevezetesen Arad-megye történetének megírása körül nagy érdemeket szerzett Fábian Gábor. Ő ugyanis azt mondja: „Vannak, kik Aradot részint a történetben való járatlanságból, részint azon ártatlan hiúságból, hogy e városnak a tisztes régiség érdemét megszerez-zék, Aradot Oroddal örömet összekevernék s azon egy városnak tartani szeretnék.“

„De, hogy Orod és Arad két külön város volt, és ez amannál sokkal későbbi időkben nyerte származását, azt Pálma, jeles történetírónk világosan mondja, hogy Orod mintegy háromezer lépésnyire feküdt Aradtól.“

Igy beszél már ő előtte Thúróczy László, úgy szintén Pázmány Péter esztergomi érsek is. ¹⁾

---

¹⁾ L. Fábian 8-10. és 130-131. l.

Arad alapítása Fábíán szerint 1517-et megelőző évekre esnék.

Hogy a mai Arad a régi Oroddal nem egy és ugyanazon város, az már a két város helyrajzi fekvésénél fogva is nyilvánvaló dolog. A régi Orod vár helyén ma Glogovac német község fekszik.

Elfogadjuk tehát Orod és Arad topographiai különbözőségét; elfogadjuk még ama kétségbe nem vonható igazságot is, hogy Orod és Arad lakossága ugyanazon egy nép volt.

A török beütései és zaklatásai elől menekülő orodiak ott alapították meg új városukat, hová menekültek; a régi Orod folytatása tehát ott volt, a hol az új Arad kezdődött.

E nézetben van hihetőleg a M. Encyclopaedia történésze is, midőn mondja: „Bár egy helység már az előtt is létezett, mely Arad név alatt először fordul elő 1517-ben, midőn benne már megyegyűlések tartottak.“¹⁾

Midőn úgy Fábíán mint Peretsenyi, valamint az őket megelőző íróink 1517. körül vélik Arad alapítását, mi meszszebb megyünk és egy kezeink között levő adat után határozottan állíthatjuk, hogy a mint Zsigmond király alatt a törökök átkeltek határainkon, az orodiak rögtön ott hagyták régi romladozott városukat és a mostaninak vetették meg alapját.

Nagyon hihető, hogy a káptalan tovább is ott, erős falai között maradt.

Hogy állításunk megközelíti a valóságot, íme szolgáljon az országos levéltár kincstári osztályában található 1452-ből származó okirat: „Sentionales Generalis Vicarii Ecclesiae Várad pro Stephano de Pepes Incatto Contra Blasium Bodó de Arad et Jacobum Bartholomaeum de Izaka, hunc quidem Isakiensis, illum vero Aradiensis Ecclesiarum Vitricos et actores.“²⁾

Ez oklevél már Aradot említ és aradi templomról, aradi polgárról szól.

Igen nevezetes körülmény ez.

Ez okirat szerint Arad a XV-ik században már létezett és a nagyváradai egyházmegyéhez tartozott, mert különben nem ítéltetett volna az aradi egyház, aradi polgár bűnöse fölött.

¹⁾ L. M. Encyclopaedia III. 658. l.

²⁾ L. M. k. országos Levéltár Fasc. 1673. N. 8. Anno 1452.

A mi ezentúl krónikánkban előjő, az már mind a mai Arad története.

Alig élvezhette új városunk főnnállásának első száz évét, midőn a szerencsétlen Dózsa-lázadásnak 1514-ben ő is megérezte féktelenkedéseit.

1517-ben tartották emlékezet szerint benne a még Orod-megye részéről az első közgyűlést.

1548-ban Martinuzzi Aradon hadat szedett. ¹⁾

A mohácsi veszedelem után városunk még 26 évig állott fönn. 1551-ben Mehemed beglerbég elfoglalta és majd másfél századig török birtok volt. ²⁾ A szenvedések hosszú sora tehát 1551-ben veszi kezdetét. A török a mondott évben elfoglalta Lippát és azzal, hogy Martinuzzi Lippát csakhamar vissza foglalta nem törődve, Orod elfoglalására sietett.

Ostrommal vette be a várost és a várat.

A török, hogy az ország déli részén tett foglalásait Temesvárt, Karánsebest, Lugost, Szegedet és magát a régi Orod várát is könnyebben megtarthassa, a régi vártól mintegy $\frac{3}{4}$ mértföldnyire, ott, hol most a Rácváros van, a szeszgyár környékén 1554-ben várat kezdett építeni. Ezen vár építéséhez csatolják történetíróink a mai Arad keletkezését is.

Ez utóbbi általánossá vált véleményt a XV-ik századból imént közölt adat alapján nem fogadjuk el, hanem következetesen azt állítjuk, hogy Kázon basa, a már akkor főnnállott Arad város birtoklása és saját biztosítása érdekében 1554-ben kezdte építeni a várat.

Ezen vár építését akadályozandó, Zaberdin Mátyás váradi püspök és a városnak harmadrészben birtokosa s egyszersmind alvidéki hadparancsnok, Magócsy Gáspárral folytonosan zavarta

---

¹⁾ L. Századok 1868. 333. l.

²⁾ L. A „Magyarország és a Nagyvilág” 1867. szept. 28-iki számában tévesen állítja cikkirő, hogy a mohácsi esata után foglalta el a török Orodot, hogy avárosban (?) lakott própostokat és kanonokokat részint leöldöste, részint magával hurcolta. Hogy pedig a vár bevétele után a törökök magukat egész biztossággal megfészkelhessék 1535-ben a régi Orod vártól egy mértföldnyire szintén a Maros jobb partján Arad építéséhez fogtak. E szerint Arad várának első alapítója a török volt. L. 39. sz. 464. l.

E t-íves állításokat sorrendben adott történetünk fogja megcáfolni.

a törököket, a törökök azonban mind ennek dacára fölépítették a város közepén a várat. ¹⁾

A régi Orod 1555-ben végpusztulásra jutott.

Lippa és Solymos előzte meg őt e gyászos sorsában. Nem volt elég, a mit a töröktől szenvedett, még az erdélyi fejedelmeknek Boros-Jenőben lakott helytartói is háborgatták.

Hogy a következő évek, mily nyomasztók lehettek úgy városunkra mint megyénkire, azt onnan következtetjük, hogy 1557-ben, a megye egy denárt sem fizetett az országgyűlés költségeire.

Ez általános elszegényedés és nyomor ijesztő mérvben fokozódott. ²⁾

Aradnak 1561-ben már csak három palatinális kapuja volt, melyekből névleg kettőt az orodi káptalan, egyet pedig a nagyváradai püspök birt. ³⁾

Az orodi káptalan megszűnése is ez időkre esik. Jóllehet, hogy Földváry István ez évből a káptalant mint még gazdag birtokost említi fel; azonban az oszlás pillanata óriási léptekkel közeledett, őrája már meg volt számítva, mert a tordai gyűlés 1566-ban a káptalan birtokait lefoglalta, a papokat pedig száműzte.

Arról, hogy a káptalan tagjai közül valaki, akár a törökök, akár pedig Zápolya emberei által megöletett, vagy fogságba hurcoltatott volna, arról az ezen korról kiválóan foglalkozó Keresztúri mit sem tud. ⁴⁾

1595-ben a temesvári pasa vereségével a törökök anynyira

---

¹⁾ L. A. Okmány.

²⁾ Hogy a már Arad városával bővült Orod megye mily szegény lehetett, mutatja azon körülmény, hogy 1552-ben a követek fizetéséhez, míg Zarándmegye 607 forint 50 denárral; Békésmegye 733 frt 50 den. Csanádmegye 96 forinttal; Csongrádmegye 37 frt 50 den. és Külső-Szolnok 207 frt 50 den. járult, addig Orodmegyére 4 frt 50 denár volt kivoteve.

Ebben az arányban fizetett egész 1559-ig. 1553-ban, a Sopronban tartott országgyűlés költségeihez első ízben 34 forinttal, második ízben pedig 40 frttal járult. 1554-ben a pozsonyi országgyűlés költségeiből Orodmegyére 99 forint 50 denár esett. L. Haán L. és Zsilinszky M. Békésmegye Oklevéltára 137. l.

³⁾ L. Fábrián G. 42. §. 131. l.

⁴⁾ L. Keresztúri után Porotsnyit.

le lettek hangolva, hogy Solymos, Világos, Csanád, Nagylak, Pankota, Eperjes — Lippa és Facset között — és Arad helyőrségei kétségbe esett futásnak eredtek.

Az erős Lippa pedig az ostrom második napján már megadta magát. ¹⁾

*

Itt helyén látjuk e kor vallás mozgalmairól is néhány sorban megemlékezni.

A mohácsi vész után a kath. községek nagy része, lelkészeik élén, biztosabb helyekre menekült a török elől, csak Lippa. Krassó és Karánsebes vidékén maradtak meg a kath. községek, minthogy e vidék a törökkel tartó Erdélyhez csatoltatván, az erdélyi fejedelmek védelme alatt állott.

Arad és Zaránd megyében már a mohácsi vész előtt a katolikus községek jó nagy- és leginkább magyar ajkú része, György brandenburgi örgróf Masia-Massay-Imre, Jaksits-Jaxits-özvegye és Petrovits Péter lippai várparancsnok sürgetésére, az erdélyi fejedelmek támogatása mellett, az új hitre csábítottak el, úgy, hogy a török uralom végnapjaiban, midőn az innen szétfuttak helyét a beköltözött románok foglalták el — 66 elpusztult református templomot találtak csak magában Aradmegyében. A katolikus templomokat a törökök, a hol azokat a reformátusok még el nem foglalták, mindenütt mecsetté alakították át. ²⁾

*

A török uralom alatti időből városunkat, illetőleg nagyon keveset tudni, a mit tudunk is, az mind szomorító.

Igy 1695-ben a temesvári pasa úgy kipusztította a Maros és Körös vidékét, hogy az emberek maguk húzták az ekét. ³⁾

1614-ben sikerült Bethlen Gábornak városunkat a törökök segítségével elfoglalni és Erdélyhez csatolni.

E járom dacára is felvirágzott Arad, mert Istvánffy gazdag kereskedőknek írja le a város polgárait, és különösen fellemlíti, hogy az itt lakott zsidók arany edényekkel bővelkedtek és milliók fölött rendelkeztek. ⁴⁾

Két év múlva Bethlen Gábornak a török barátságot Arad, Lippa,

¹⁾ L. Böhm I. k. 256. l.

²⁾ L. Otványi 125-126. l. és Fábian XV. 67. §. 176. l.

³⁾ L. Fábian 199-200. l.

⁴⁾ L. Magyar Encyclop. III. 658-659. l.

Jenő és más nem kevésbé fontos várak átadásával kellett megfizetnie.

A várakat a temesvári pasa vette át, Arad a török járma alatt 1689-ig nyögött. ¹⁾

Hogy mennyire megrémítette az aradiakat és lippaiakat a török e másodszori foglalása, az kitűnik azon levélből, melyet a lippai és aradi polgárok küldöttsége terjesztett Thurzó György nádor elé.

Ez igen érdekes oklevelet, úgy nyelvezeténél, mint irányánál fogva fölötte jellemzőt, könyvünk végén az oklevelek között adjuk. ²⁾

Érdekesnek látjuk továbbá felemlíteni, hogy a megye nyugati része a törököké volt, az újonnan épült Arad vár és város a megye keleti részével pedig Erdélyhez tartozott.

Ezen keleti rész anynyira jutott, hogy 1625-ben országgyűlésileg ki lett mondva, hogy „Arad vármegyének elpusztúlt állapotát tekintve, a megmaradt rész Zaránd vármegyébe kebelezetik be.“ Mely határozat az Approbatákba-III. könyv LXXII. cím 1. cikk-volt iktatva. ³⁾

1658. július 14-én a budai török pasa II. Rákóczi György hada által itt nagy vereséget szenvedett.

Petneházy előbbi években mint kuruc vezér 1685-ben városunknak a törököktől való visszafoglalása alkalmával, miután Tököly Imrét a törökök elfogták, a királpárti seregnek jelentékeny szolgálatot tett.

1686. elején Mercy és Heiszler csász. hadvezérek megtudták, hogy a törökök Gyulára és Nagy-Váradra 200 janicsár fedezete alatt nagyobb hadikészletet szállítanak, hirtelen öszszeszedett 2500 főnyi sereggel fűzőbe veszik és Arad mellett utólérvén őket, megsemmisítik.

A futamlók a várba akarnak menekülni, a császáriak utánuk futnak, a várat csakhamar elfoglalják és az őrséget lekoncolják.

Ez alkalommal roppant arany-ezüst készletre s gazdag zsákmányra, azonkívül a Tököly-féle lázadásra nézve, fontos irományok birtokába jutottak.

A mieink e nem vélt foglalással meg lévén elégedve, őrizet

---

¹⁾ L. Fábíán 218. 1.

²⁾ L. B. Okmány. 1614. Történelmi tár. Budapest 1879. 225. 1.

³⁾ L. Magyar Encyclop. III. 680. 1.

nélkül hagyták a várat s így a törökök azt újra elfoglalták s csak 1688-ban Lippának Karaffa által történt bevétele után került ismét vissza a király birtokába.

Ez évben, Jenő Savoyai herceg Belgrádról visszajövet, itteni táborzása alkalmával a pusztulásnak indult Arad várat újlag jó karba helyezte, és mint egy dicsőítésére kiadott munka mondja, csodálatos művekkel látta el a várat, mely a cs. gyalogság állomásául lőn kijelelve. ¹⁾

*

Arad város és vele a megyének is újjászületése 1699-ben, a karloviczi békekötéssel kezdődik, a midőn Magyarország és a török által birt vidék közt a Maros lett határvonalul kijelelve.

Ezen határvonal biztosítására a marosi katonai határőrség lett szervezve, ekként Arad város lakosai két részre váltak. A szerbek határőr katonaságul a vár őrzésével bíztattak meg és katonai kormányzat alatt a vár környékén a Rác-városban telepedtek le.

A magyar és német elem a polgári osztályt alkotta és a róla elnevezett városrészben lakott, a Maros ágán inneni részt kamarai vagy Németvárosnak nevezék el, mely az úgynevezett kameralis kommissio és inspekció alatt igen szépen gyarapodott.

Kereskedésre különösen alkalmas fekvése magára vonta a kormány figyelmét, mely mindent megtett, hogy az elszegényedett, elpusztult város virágzásra és jólétre emelkedhessen.

A megye házáat is kedvezésből Aradra tették át.

Ezen örvendetes intézkedések után magyar és német ajkú polgárok telepedtek le városunkban és annak környéke is lassan-lassan benépesedni kezdett. A mint kissé rendezve voltak, maguk közül bírót és polgármestert is választottak.

1702. okt. 6-án a tisztikar újítására királyi biztos jött városunkba. ²⁾ Ezen királyi biztos örök hálára kötelezett le bennünket. Működése csakis városunk fennállhatásának és jövőjének biztosítására volt irányozva, és ebben szerencsésen el is érte célját.

Első intézkedése volt, hogy a város részére egy őrnököt fogadott. Majd megengedte a polgároknak, hogy városházat, egy

¹⁾ L. Dolfin. Bécs 1735. 49. l.

²⁾ L. városi tisztviselők 1702-től. II. kötet I. sz.

vendégfogadót, sörházat építhessenek és mészárszékét nyithassanak, a Maroson malmot köthessenek. Két vásárt is kapott, az egyiket szent Péter-Pál napra, a másikat Demeter napjára, az ó naptár szerint. A heti vásár megtartása csütörtökre lett engedélyezve.

Végre szabadságot kapott a város téglá- és cserépkemencék felállítására.

Mindezen üdvös intézkedések koronájául még pecsétet is nyert a város.

*

A városi pecsétről lévén szó, kitérőleg adjuk városunk összes ismert pecséteinek leírását.

Eddigi kutatásaink alapján öt pecsétet ismerünk, melyek közül háromnak a rajzát adjuk.

1. Egy nagyobb alakú és rajzú következő német körírral bíró pecsét: „Sigil der Stat. Arath 1702. (Lásd II. sz. rajzot).

2. Egy kisebb alakú és az első szám alattival rajzban és köríratban tökéletesen megegyező másik pecsét.

E két pecsét rajza ez: Egyfejű sas áll kiterjesztett szárnyakkal az ótágú polgári koronán, a korona a címerpaizs fölött van. A paizs mezéjében három ágú vártorony van nyitott kapuval. E pecsét egészen 1834. aug. 21-éig volt használatban. E napon azonban a pecsét, mint Arad mezővárosának a sz. kir. városok közé való iktatásának napján keresztbe lett reszelve és a város titkos levéltárába helyezve.

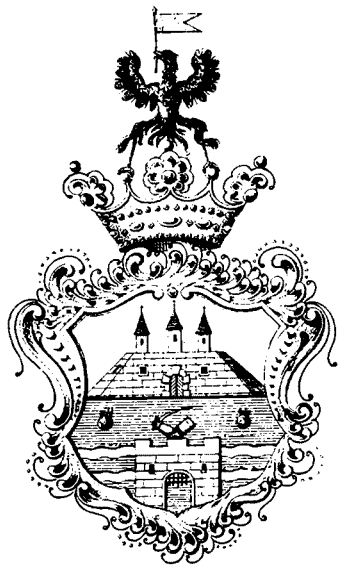
3. A harmadik pecsét rajza a város mostani címerét tünteti elő. (Lásd I. sz. rajzot).

Rajza a következő: Két vízszintes mezőből álló paizs.

A felső ezüst mezőben látható egy vöröses erőd három toronnyal, a középső torony valamivel magasabb.

A barna falú tornyok és keresztbe végződő esúcsok cserép zsindelyvel vannak fedve. E felső fele hihetőleg az új várat jelképezi.

Az alsó fele, mely a régi várat jelzené, áll: kék mezőből, melyen két habos csik — Maros folyó és Póva tava jelképe — fut végig. Az alsó címer közepén alúlról emelkedik ki egy kőből faragott és fehér rovatkával ellátott fehér várfal, nyitl kapúval és három orommal; a középső ormon fekszik egy nyugvóra hajlott páncélos kar — jelképező a tatároknak és törököknek kiűzését — meztelen kardot szorítva, a kar két felén sziporkázó golyók.

I.

II.

III.

Magát a paizsot drága kövekkel és keleti gyöngyökkel ékített arany korona díszíti, a korona ágain egyfejű fekete sas áll kiterjesztett szárnyakkal és farkkal, esőrében jobbra lengő két szárnyú zászlóval. A paizsot nagyobb alakú latin betűkben ezen felírat futja körül: „Sigillum Liberae Regiae Civitatis Arad MDCCCXXXIV.” (Arad szabad királyi város pecsétje. 1834.).

4. E pecsét 1848-ból való. Egészen megegyez az I. sz. alatti rajzzal; esakhogy felírata magyar: „Szabad királyi Arad-város pecsétje 1848.”

5. E pecsét, a városi titkos levéltárban van letéve. Rajza, mint az előző, esakhogy a korona hiányzik róla. E pecsét a függetlenség kimondása után 1849. ápr. 14. készülhetett, és aug. 13-án használaton kívül tétetett.

*

Viszszatérve 1702. október 6-ára, midőn a királyi biztos városunk jövőjét, illetőleg oly nagyszerű és megszszeható intézkedést tett; a város szabadalmainak elismeréséül, német nyelven szerkesztett „Freiheits-Punkten” cím alatt azokat nyilvánosan is közzétette és kihirdette.

Ezen, a város javára vélt intézkedés azonban nem hozott a városra sok hasznot, sőt lehet mondani, hogy annak kárára vált.

A szép szabadalmakra ugyanis mindennünnen tódult a nép városunkba, s a helyett, hogy megválogatták volna a bevándorlók között a szilárd hitelű kereskedőket és ügyes mesterembereket, válogatás nélkül a nagy örömben mindenkinek megadták a polgárjogot. És épp ez volt a nagy hiba.

A sok derek polgárral sok aljas csöcselék is jött, kik sem a városnak, sem a polgártársaiknak semmi hasznot sem hoztak.

Káros volt e népség úgy a kereskedésre, mint az iparra.

Megnehezítették a tisztességes megélést; különben nem kellett volna ellenük ily rendeletekkel fellépni:

„Senki két-három rendbeli kereskedést ne üzzön.”

„Senkinek két-három mesterséget üznie nem szabad.”

„Több kézművest bevenni nem kell, mint a menyuyien a városban becsületesen megélhetnek.”¹⁾

Azonban a kameranális kommissio és inspekció megszüptével a határőr katonaság parancsnoka ragadta magához a főhatalmat

¹⁾ L. Az aradi minorita ház Diarium I. 112. l. M. Encyclop. III. 659. Fábíán 132. l. -- Parecz 11. l.

rész szerint Krusevtye vagyis Körtvélyes, rész szerint Hordocska és Potura nevezetű plágák.

Hordocska plágát bizonyos Placz Laidinant bírta sok esztendőig. Akkor az aradiak szt.-Tamást, Varjasházát, Kis-Szt.-Pált, Iratost, Sofronyát, Ötvenest, Zimándi és Kutasi pusztákat bírták.

Ezenkívül a Rácvárosban korcsmákat és mészárszékeket nyitottak, és ilyeneket nyitni a zsidóknak is megengedték. ¹⁾

Enynyi jogtalanság és erőszakoskodás után kitört a panasz, melynek következtében bebizonyódott, hogy az aradi három lovas századnak és két zászlóalj gyalogságnak minden tisztje földesúri jogot tulajdonított magának. ²⁾

Igy Zsvirzsko Piperi a most is Piperszki nevet viselő dülöt, Tomasinszki Gállját-Gája-Tamásdát, Orov Orovillt, Papuna Popunszkit foglalta el; a polgároknak behordott gabonájukat, szénájukat lopták, rabolták, sőt végre még házaikból is kiűzték.

Az Aradhoz tartozott Varjasházát a tornyaiakkal foglalták el; a szemlaki kapitány Pereget sajtátította el, Horváth parancsnok pedig Csályát.

Ez utóbbi Turikovics hadnagygyal anynyira vitte, hogy már szántóföldeket, kaszálókat, sőt még kerítésre való vesszőket is a katonáktól kellett az aradi polgároknak vásárolni.

Mindezen erőszakoskodás nem vezethetett jóra, a mint nem is vezetett.

A német, magyar és rác polgárok közt folytonosan forrongott a viszály, melyet mint látszik a német polgárok elégedetlensége élesztett, míg végre a kellemetlen torzalkodásnak 1724-ben egy békés kiegyezés véget vetett.

Mielőtt a garázdálkodó tisztek fektelenkedéséből származott Peró féle lázadásról szólanánk, térjünk át a „Kuruc betörés“-re.

---

¹⁾ L. Orsz. Levéltár 133—134. l. — Szt.-Pálon valami Orov nevű katonai épített szállást, ki azután még vagy 80 társát telepítette oda. — Fehér-Egyházát azelőtt az aradiak és mikalakaiak bírták.

²⁾ Az Orsz. Levéltárban 1720-ról lett népszámlálás jegyzéke igazolni látszik a rácok hatalmaskodását. „Az összeírásban foglalt polgárok“ ugymond „a rác nemzeti katonák miatt az aradi területen nem szánhatnak, hanem kénytelenek a tanyákra kiköltözni.“

³⁾ L. Az 1763. aug. 18-án tartott megyei közgyűlés jegyzőkönyvét.

a város mindkét része fölött és illetéktelenül a polgári törvényhatóságba is beavatkozott és egyszersmind a város javait is elfoglalta. ¹⁾

A parancsnok példáját követték a tisztek.

Először csak lakást vettek maguknak a polgárok között, később pedig elűzték őket szomszédságukból.

A zimándi pusztát a török kiűzése után egy ideig aradi polgárok bírták, de azután a katonák fölül kerekedtek és vagy 60 tanya urává tették magukat. Ugyanezek foglalták el Eötvenest, Sofronyát, Iratost, Pélt, Szt.-Pált, Szt.-Tamást és Fehér-Egyházát. ²⁾

Erre vonatkozó igen érdekes okiratok birtokába jutottunk a budai orsz. írártár kincstári osztályában, melyek Peretsenyi L. és Fábíán G. állításait igazolják; miszerint 1702-ben az olivethi, sofronyai, eötvenesi, zimándi, szt.-páli, iratosi, varjasi, szt.-tamási puszták az aradi polgárok birtokában voltak.

A Neo-regestrata akták szóról-szóra ezek:

Gersits Pál, első tanácsos felkérésére, Vankaj Mihály megye alispánja vizsgálatot tart a Seégh ügyében, mely lefoglalt földön beiktatta magát 8 nap előtt Edelspacher Ignác. ³⁾

10 tanú esküfétellel bizonyítja, hogy ember emlékezzettől Seégh falu nem volt, a kamarához tartozott és az aradiak bírták minden adó terhe nélkül. ⁴⁾

Ugyancsak Edelspacher Zsigmond ügyében Buzsák nevű plága tovább nem extendálja magát, hanem csak az Tenger nevű érnek terminussáig. ⁵⁾

Stoján Mirkó, mint tanú vallja: hogy Edelspacher Zsigmond VI. Károlytól valami Kis-Péll nevű pusztát impetrált, az a miliansoknak határjukba esett.

Seégh és Potura nevű plagát is az aradi városbeliek bírták.

Ugyanezen szám alatt Czerwein István mondja: a Buzsák plagának terminusai nem extendáltak tovább, hanem csak egyedül az Tenger nevű ér közé rekesztett plágából; a kit most Edelspacher familia Buzsák név alatt bír, rész szerint Seégh,

¹⁾ L. Fábíán VIII. 8. §. 47. 1.

²⁾ L. Országos Levéltár. Neo registrata acta.

³⁾ Fasc. 1820. N. 1. 1747.

⁴⁾ Fasc. 1820. N. 2. 17. 1747.

⁵⁾ Fasc. 1820. N. 3. 1747.

B.

1703-tól 1735-ig.

A Rákóczy forradalom alatt városunk sem kerülhette el, hogy abban, ha nem is az eseményekre való befolyással, de a kikerülhetetlen körülmények miatt ne szerepeljen.

Az ezen mozgalmak egyik speciális tudósa után adjuk azon adatokat, melyek városunkra vonatkoznak. ¹⁾

„1703. nov. 20. Stephani Osvalt vice hadnagy ex Rézbánya ad Joannem Gyulay Abrudbányán* — „mert a jenei, váradi és a r a d i r á c eszvegyülvén, öt zászló gyalog, nyolc lovas, — véletlen, vasárnap reggel megüté városunkat, felperzselé, elvivé s elhajtá marháinkot s kevés javainkot; emberkárt egynél többet a harczon nem vallottunk, de közülek itt helyben elesett, s ebben is esett egy néhány.“ ²⁾

„Andreae Bóné, ex Kis-Marja, 7-a Martii ad Dominum Stephanum Buday 1704. »Rasciani denuo dicuntur congregari ad A r a d.« ³⁾ azaz: „beszélük, hogy a r á c o k újra gyülekeznek A r a d körül.“

„1704. ápr. 11. Barkóczy Krisztina Károlyból Buday István-nak Debrecenben: „Valamely rácok gyülekezetirül írnak én nekem, A r a d n á l hogy volna, — felcs bolgárok is érkeztenek volna hozzájuk, mely ugyan még nem bizonyos.“ ⁴⁾

---

¹⁾ L. II. Rákóczy Ferenc fejedelem leveles könyvei lováltárának egykori lajstromaival 1703—1712. Közli Thaly Kálmán I. kötet. Pest 1873.

²⁾ L. Quintus Extractus II. Rákóczy Ferenc fejedelem leveles könyvei 27. Okm. 181. l.

³⁾ L. 117. Okm. 215. l.

⁴⁾ L. Octavus Extractus 11. Okm. 362. l.

„1704. ápril 28. Szántay Mihály ex Székudvar, ad Andream Bóné: Az aradi rácok készülnek, kedden vagy szerdán megindulnak, Békés felé mennek s ott kelnek által a Kőrösön s váradialakkal Sebes-Kőrös mellett megegyeznek, minden bizonynyal az Kegyelmed táborát akarják megpróbálni, mert a váradialak igen megszűkültek élés dolgából, a mint Váradról Aradra ment labancok beszélették. — Vigyázzon magára Kegyelmed.“ ¹⁾

„1704. jul. 16. Paloczay György a marjai táborból Bóné Andrásnak — „Aradból kijött rác pedig a Tisza felé nyomult.“ ²⁾

„Az aradi rácoktól való félelem nem is alaptalan, mert ezek még ez évben elfogták Deák Ferenc és Gyulay István kuruc ezredeseket. Kiket azután a kurucok az 1708. év nyarán az aradi szigeteken elfogott Tököly rác vezérért 1709. év tavaszán cseréltek ki.“ ³⁾

„Gróf Bercesényi a fejedelemhez 1705. május 9. Nyitráról: „Az mint írja Arad körül cirkáló hadi corpusról (Glöckelsberg ellen) opinióját Forgács Uram, javallanám s anynyival is inkább, ha superfluo hadával augeálná azon corpust.“ ⁴⁾

1705. máj. 13. Gróf Bercesényi a fejedelemhez Újvárról „Forgács Uram nekem is azt írja; csak Arad felül féltem Glöckelsbergtől.“ ⁵⁾

1705. július elején II. Rákóczy Bercesényihez: „Károlyit Csongrád felé küldi, hogy a Halas és Kecskemét körül levő hadakból corpust csinálván, az aradiaknak a szegedieket incitálni kívánó célját meghiúsítsa.“ ⁶⁾

1705. aug. 26. A fejedelem Nyitráról Forgács Simonnak: „Andrási Istvánnál oly mozdulatot csináltasson, mely által az Aradi rácoknak Glöckelsberggeli egyesülhetését meghiúsíthassa.“ ⁷⁾

1705. szept. 7. A fejedelem Forgácsnak Szécsénből: „Az ellenség Erdélybe igyekszik, vigyázzon, hogy Pestről hirtelen egy részét Szegednek s onnan Aradnak ne küldhesse.“ ⁸⁾

¹⁾ L. Sextus Extractus 301. Okm. 322. l.

²⁾ L. 149. Okm. 225. l.

³⁾ L. Hornyik Századok.

⁴⁾ L. Thaly K. II. Rákóczy F. IV. köt. 110. Okm. 501. l.

⁵⁾ L. U. Ott. 113. Okm. 508. l.

⁶⁾ L. U. Ott. had és belügyi leveles könyvei 15. Okm. 362. l.

⁷⁾ L. U. Ott. 61. Okm. 398. l.

⁸⁾ L. U. Ott. 83. Okm. 409-410. l.

1705. szept. 26. A fejedelem Károlyihoz Szécsénből ír, hogy Győrki Pálnak parancsa van, hogy ha valami mótusát látja az aradi rácoknak, impedialja azt. ¹⁾

1705. szept. 29-én. A fejedelem Károlyit értesíti, „hogy Győrki Pál kevés operatiót lát az aradi rác insurrectiójának impedialására.“ ²⁾

1705. nov. 22. Gróf Bercsényi a fejedelemhez Nagyszombatból: „Csajágít pedig az Tisza-Dunaközre, (küldtem) öszszevenni az hadakat és csapjon Aradnak, az rácokat revocálni Erdélyből.“ ³⁾

1705. dec. 30. Gróf Bercsényi a fejedelemnek Nagyszombatból: „A német, ha már megindult, ki is gyün addig Aradhoz, míg csak öszsze is szedjük magunkat Onodnál.“ ⁴⁾

1706. márc. 16. „Az aradi rácé pedig Tápénál költöznek által a Tiszán.“ Irja a fejedelem Bercsényinek. A fejedelem Nagy János, Gonderfinder s Deák Ferenc ezereinek adott parancsot a Kécskéhezi gyülekezés és ellenük menetelre. ⁵⁾

1706. A fejedelem Bercsényinek 1706. márcz. 19. „Az aradi rácokról is volt már híre, az kik a Tisza túlsó partján Tápé irányába subsistáltak.“ ⁶⁾

1706. jul. 13. Gróf Bercsényi a fejedelemhez Nagyszombatból: „Kéri János Urammal szóltottam. — — — Éppen semmi particularitást nem jelentett, hanem, hogy 4 regiment már gyün Imperiumból, és Erdélyből 6 regimentnek kell Arad felé felgyünni.“ — — ⁷⁾

1706. jul. 28. A fejedelem Károlyinak Ujvári mezőben. „Megértette Károlyinak Arad felé fordulását, tart tőle, hogy ez Orosz Pállal együvé talál akadni.“ ⁸⁾

1706. aug. 20. A fejedelem Párkányról Károlyinak: „Már azért a Tiszán által való jöveteléről s Erdélyben való vissza-

---

¹⁾ L. U. Ott. 112. Okm. 423. l.

²⁾ L. U. Ott. 115. Okm. P. S. 425. l.

³⁾ L. U. Ott. 239. Okm. 739. l.

⁴⁾ L. U. Ott. 246. Okm. 757. l.

⁵⁾ L. IV. Prothocolon expeditionum secretiorum Nro 12. 27. Okm. 490 l.

⁶⁾ L. U. Ott. 28. Okm. 492. l.

⁷⁾ L. Thaly K. V. köt. Budapest 1877—78. Okm. 156. l.

⁸⁾ L. Prothocolon expeditionum secretiorum. Nro 12. 30. Okm. 571. l.

fordulásáról, úgy Arad megszállásáról adatván Kegyelmednek Bercesényi Uram által választ.“¹⁾

1706. aug. 26. A fejedelem Párkányról Károlynak: „Pekrinek bémenetele itéletem szerint, helytelenül esik, a mint is, ha még bé nem ment, — jobb, azon lovas és gyaloggal Arad ellen operálódik.“²⁾

1706. aug. 27. Gróf Bercesényi a fejedelemhez Túrnál: „Hogy ha az ellenség le tanál menni: nem mondanám rosznak az aradi diversiót.“³⁾

1706. aug. 31. Gróf Bercesényi a fejedelemhez Jász-Biriny: Ugy látszik Károlyi Aradnak eredett konjunctió helyett, mit nem helyesel. „Nem férünk bé Aradba, ha elvesztjük az országot.“⁴⁾

1706. szept. 3. A fejedelem Párkányról Bercesényinek: „Károlynak megparancsolja, tegye félre a bloquadokat, gyűjtse össze a három nátiót és menjen az aradi operációra, — csak addig is szállitassék legalább Debrecenhez az oda rendelt mnitió.“⁵⁾

1706. nov. 16. Gróf Bercesényi a fejedelemhez Szent-György N. B. — — „Vizsgálom útját az aradi rácnak Szöllöstül, az ki Füreden alúl volt egy mérfölddel, mert egyenes útja.

Szöllöstül Kenderesnek = 3 mérföld; Túrkevinek = 2 mérföld.

Az egész réven, vagyis az Ladányin által, az Körösön gázlóban = 2 mérföld; igyenesen Békésnek = 1 mérföld; onnan Doboznak = 1 mérföld.

És így téssen 9 mérfödet Szöllöstül Doboz.

Volt az vizi mesterség Rost táján 7-ma, vasárnap múlt egy heti; másnap ment által az postás, harmadnap már az nyomot találta csak. És így habár vasárnap indúlt is: 9 mérfödet elmehetett csütörtökig, úgymint 5 nap, ad 11-mam, — 12-ma gyühetett el Károlyihoz az híre. „Hic est rác tábor.“⁶⁾

1707. márc. 3. A fejedelem Károlynak: „Arad formalis ob-

---

1) L. U. Ott. 108. Okm. 592. l.

2) L. U. Ott. 112. Okm. 597. l.

3) L. V. köt. 110. Okm. 218. l.

4) L. U. Ott. 113. Okm. 223. l.

5) L. Proth. exped. aeer. Nro 41. 117. Okm.

6) L. V. kötet 203. Okm. 310. l.

sidiójának sem idejét, sem módját jelenleg nem látja, később tesz róla dispositiót.* ¹⁾

1707. máj. 5. A fejedelem Debrecenből Bercsényinek: „Három ízben hozták az rád gyülekezetnek hívét A r a dhoz. — —“ ²⁾

1707. jun. 25. A fejedelem Ónodról Károlynak: „De megvallom, nem szeretem Vilsonnak A r a dba való érkezését, mert igen jó hadi ember, mind az magyart esméri, az mely is jól kitetszett egy nékem rabságában beadott projectumából.“ ³⁾

És most Károlyi Sándor naplójegyzeteinek közlése végett Rákóczy okleveles könyvéből vett adatainkat félre tesszük, míg azokra a chronologiai sor kerül.

„1707. Generalis Károlyi Sándor az aradi operatiohoz készült. ⁴⁾ Károlyi Sándor Generalis az pusztaságon A r a d alá menvén, egész Lippától fogva Szegedig az Maros szigetjeit, sáncait porrá tette, az rácot török földre hajtotta; 16 hujus (mense Julio) Aradnak városát ostrommal megvén, porrá égette.

Pekri Lőrinc generalis Uram Confundáltván, az mely hadának A r a d alá kellett volna vizen, ugyan vízi (?) requisitumokkal lejönni, megtartóztatván félre állította, honnat eloszolván Károlyi Sándor generalis formális obsidióhoz nem nyúlhatott az egész erősség ellen, másként is nagy consideratiókra nézve halasztatott.*

Károlyi Sándor Önélet leírása naplójában a 194. lapon A r a d vára és városa ostromát ekként részletezi: ⁵⁾

„J u l i u s.“

És így ezen holnapra is szerencsésen viradván.

1-ma. Érkeztem dombegyházi pusztára az Szárazé mellé.

2. Peczkéhez, kinek sáncából kihajtván a rácot, pihentem.

3. Rostokoltam ottan.

4-ta is hasonlóképen. Érkezett el Nyúzó.

5. Csajági Uram is beérkezvén indultam és szállottam A r a d alá. Die eadem et

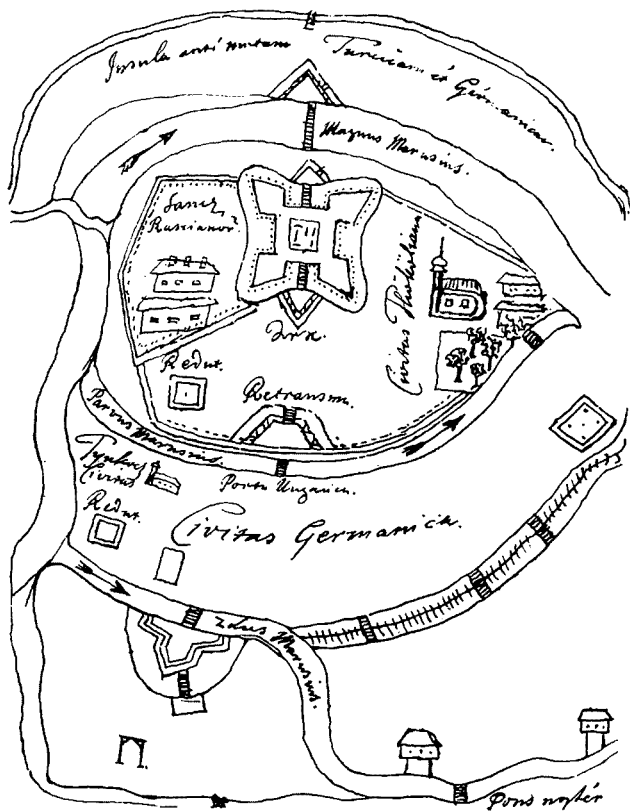
¹⁾ L. II. kötet VI. Prothocolon expeditionum secretiorum Nro 42. II-ik rész 62. Okm. 36. l.

²⁾ L. U. Ott. 122. Okm. 72. l.

³⁾ L. U. Ott. 125. Okm. 76. l.

⁴⁾ L. Szalay. L. Magyar történelmi omlékek I. r. 3. 178. l.

⁵⁾ Károlyi Sándor sajtókezíleg rajzolt A r a d várnak térképét közhevotjuk.

Árad-östromia 1107-ben.
 gróf Károlyi Sándor eredeti rajza szerint.

6. Voltak kemény ellenkezések.

7. Bészorítván nem anynyira jött ki. Az kis Maroson hídát ütöttem.

8. Az híd végire az general sáncot vetém.

9. Expediáltam Erdély felé az hadak eleiben.

10. Lőttünk össze ágyukkal keményen.

Ab undecima ad 15-am váraozván az erdélyi hadak után. Die eadem az város kapuja előtt erős sáncot vetettem.

16. Kemény lövésekkel az lövését elvetém, úgy hogy az ágyúit az várban kellett bevinni.

Die eadem az Városának ostromnak küldöttem 10-órakor éjjel, kit is kemény defensiója után is Isten kézben adott.

17. Az Városát felégettem s az kapu előtt sáncot erősítettem. Eadem et 18. 19. Mozsarakkal keményen bombáztattam, tüzes golyóbisokkal lövettem, ki miá belső városa is nagy része megégett, Várában is gyuladott.

Ezen napokban mind Erdélyre újabban Színtára, Szegedre portást expediáltam.

20. Kicsapván a várbul volt ellenkezés.

21., 22., 23., 24. Mulattam Arad alatt, várván felséges Urunk válaszát.

25. Indultam alóla. Porrá égetvén mindent, szállottam Keszihez.

26. Békéshez szállottam.

27. Jó dispositióval hagyván Paloczait az hadakkal, magam indultam postán Urunkhoz.

28. Bagamerban.

29. Érkeztem Károlyban.

30. Voltam Károlyban s expediáltam Urunkhoz.

31. Ma is mulattam Károlyban. Urunk parancsolatját várván és így Isten kegyelméből töltöttem békével ezen hónapot.

Ezen fölötte érdekes naplójegyzetekből minden kommentározás nélkül megértjük azon nagy csapást, melyet a kurucok 1707. júl. 16., 17., 18. és 19-én városunkra mértek.

A Rákóczyak győzelmet arattak az egész Maros mentén.

Noha Aradot Károlyi Sándor porrá égette, Arad még

mindig előkelő pont volt a kurucok szemében, azért tovább is követjük a fejedelem és vezérférfiainak félbeszakított levelezéseit.

1707. aug. 29. táján. A fejedelem Vay Ádámnak: „Ha az ellenség Szeged s Arad felé mégyen, ne hirtelenkedjék az erdélyből kijövettel.“¹⁾

1707. nov. 15. után. A fejedelem Károlynak: — „De hiszem egyébiránt, 1050 hajdú, 2070 lovas per regulam ezinczigh-vanczig 3120-at teszen; azaz kit kegyelmed Aradon kapott, de per regulam pigri et hazaoszlationis, attul félek, kevesebb lesz belőle.“ stb.²⁾

„Károlyi Sándor naplójából kissé ellenkezőleg hangzik, mit Arad város ostromát illetőleg Hornyik beszél:

„Károlyi Sándor kuruc vezér 1707. júl. 5-én Arad ostromához fogott, s a Tököly vezérlete alatt kitört szerbeket több ízben visszaverte, a külvárost elfoglalta, és felégette; azonban az erős vár vívásához szükséges eszközök hiányában, a fejedelem parancsából két napi ostrom után oda hagyta.“³⁾ Egyébiránt Lippától fogva Szegedig, a Maros szigetjeit és sáncait porrá égette, és a szerbeket török földre hajtotta.

Nem egyezik meg tehát Hornyik előadása Károlyi Naplójával sem a város és vár ostromának napjára, sem pedig az eredményre nézve. Károlyi szerint nemesak a külső város, hanem a belső város és a vár is „gyuladott.“ Hornyik pedig csak a külső város ostromát említi.

Ez csak fél győzelem lett volna és aligha vonta volna maga után a rácok teljes kiszorítását. Ha a vár még erősen bírta volna magát tartani, aligha sikerülhetett volna Károlyi hadának a szerbeket török földre hajtani és Lippától Szegedig mindent porrá égetni. Mert azt csak fel kell tennünk, hogy az a vár, mely Károlyiéknak oly sok gondot és aggodalmat adott, az tétlenül nem fogja nézni a kurucok pusztítását és nem fogja a várost ostromolni engedni a nélkül, hogy ő is mindent meg ne tegyen a kurucok ostromának megghiúsítására.

De menjünk csak az érdekes leveleken végig.

1708. ápril 1. A fejedelem Kassáról Károlynak: „Hírlik,

---

¹⁾ L. II. kötet VI. Prothocolon exp. secretiorum Nro 42. II ik rész 136. Okm. 92. l.

²⁾ L. U. Ott 166. Okm. 140. l.

³⁾ L. Századok 1868. 709. l.

hogy Kirchpaum generalis Pétervárad, Tótl, Szegeden át Arad felé akar Erdélybe menni.* ¹⁾

1708. jun. 8. A fejedelem Nedeczki Sándornak Egerből: „Az elmúlt napokban Rabbutin Aradra menvén 600 gyaloggal az Maroson és Tiszán lebocsátkozván Péter-Váradja felé ment, kit is Generál Monticzelli commandója alatt 1200 lovas német követett.* ²⁾

Károlyi Sándor kárt okozott ugyan neki, de a Maros és Körös áradása miatt Szegedre menetét meg nem gátolhatta.

1708. júl. 2. A fejedelem Vithnyédről Beresényinek: „Értésére adja az Arad felé rendelt Draguly (kuruc hadnagy) szerencsését, ki a jenőből a csuesi passushoz láрма kedvéért érkezett egy német kumpániát körül fogat, s azt lefegyverezvén, rabul ejti.* ³⁾

1708. aug. 22. A fejedelem Egerből Károlyinak: „Pestissel ne gondoljon Kegyelmed, hanem ha Arad ellen operálhat, ne mulassa el; nem árt az pestis az magyarnak.* ⁴⁾

Adtuk eddig Károlyi Sándor Naplójából és II. Rákóczy Ferenc leveles könyveiből a kivonatokat, melyekből ép nem nehéz városunk nagy fontosságát, szorongatott helyzetét és a polgárok szenvedéseit is elképzelnünk.

Az utóbbi év története azonban nem elég világos. Könynyebb érthetőség kedvéért kezdjük a dolgot előlről. Érdekes a mint Márki elbeszéli. ⁵⁾

„Nagy-Várad elfoglalása ugyanis Erdély birtoka szempontjából kezdettől fogva igen előkelő feladat színében tűnt fel a kurucok előtt; körül is zárolták azt, bár erőfeszítéseiket nem koszorúzta siker. Mindazáltal ezen ostromló sereg hátában az az igen fontos hivatás jutott a sarkadi sáncoknak, hogy a németekkel és rácokkal teletömött labanc várak, különösen Gyula ellenében a Váradot vívó sereget minden meglepetés ellen biztosítsa.

Szálla is volt az az aradi császáriak szemében és parancsnokuk Praunstorff alezredes, a híres rác Tököly biztatására és

---

¹⁾ L. VII. Proth. exped. privatorum Nro 103. 32. Okm. 221. 1.

²⁾ L. VIII. Török- és Lengyelországi levelezések és számadások Protocolli Anno 1708. 15. Okm. 889. 1.

³⁾ VII. Proth. priv. exped. Nro 103. 64. Okm. 290. 1.

⁴⁾ L. VII. U. Ott. Nro 103. 73. Okm. P. S. 304. 1.

⁵⁾ L. Márki S. Sarkad története.

segélyével ágyúkkal és hadi néppel jól ellátva Sarkad ellen indulván, 1707. február 13-án erősen megrohanta; de a sarkadi kuruc kapitány, Szabó Sándor csúfosan verte vissza.

Február 18-án már Aradon volt az alezredes és jelentést tett a bécsi cs. k. udvari hadi tanácsnak sikertelen vállalatáról, állítván, hogy Sarkad sokkal erősebb hely, mint azt vele az aradi rációk elhitették, nagyobb nyomaték kedvéért mellékelte a sáncok alaprajzát is. E katonai hiteles térkép a maga nemében unicum.

A következő évben kamatostúl adták vissza a sarkadiak Tökölynek a kölcsönt.*

Bővebben is elmondhatom, hogy 1708. július 28-áról egy akkori kuruc lap ekként beszél a dologról: ¹⁾

„A sarkadi kommandáns is írja, hogy az aradi rációk ellen szerencsés expedíciója volt, úgy, hogy azoknak legderekkab Colonnellusát Tököly nevűt elfogta.“ Erre vonatkozólag meg kell jegyezni, hogy ezt a sikerült fogást részben Szabó Sándor sarkadi kapitány 60 kiváló sarkadi hajdúval hajtotta végre, de minden esetre nagy szerepe volt benne Bóné ezredéből való másfél száz huszárnak is.

Mint történt az egész, beszélje el báró Palocsay Györgynek Károlyi Sándor altábornagyhoz 1708. aug. 13-án intézett levele.

Megtudván, — úgymond — hogy Tököly Aradnál levő góréban lakik, főstrázsa mester Félegyházi Pál uramat magam regementembeli katonáimmal, úgy a Bóné ezredbeli katonasággal, kik töltek 150-re, és 80 sarkadi hajdúsággal elcommandiroztam Aradhoz Rác-Tököly elfogatására.

Hajnal előtt azon postán érkeztem Aradhoz, elsőben Félegyházi Pál uram egynehányad magával benyargal a város kapuja elejbe, az hol az mi sáncunk volt és ottan találván hét muskátéros németet, egy német strázsamesterrel együtt — az hét németet helyben levágattatja, az strázsa mestert rabul elhozza, most is itten vagyon.

Annak utánna alá menvén a víz mellett, azon górénál, a vízen által kelnek — hasik ért a lónak. A góré mellett ki volt vonva a Tököly sátora, gondolván benne vagyon, körül vették a sátort, mellette levő strázsa rácot levágván, be mennek a sátorba

¹⁾ L. Magyarországi igazmondó Mercurius. Ismerteti Thaly Kálmán a „Vasárnapi Ujság“ 1866-ik folyamában 139. l.

— egyebet nem találnak síposánál, mely mindjárt mondja, hogy Rác-Tököly a góréban fekszik; azon sípost is levágván az górénak esuek. Mivel fel volt vonva az lajtorja, fel nem mehettek: Rác-Tökölyt szólítják, adja meg magát, mert el nem hagyják, már anynyira fáradván.

De meg nem adta magát — a minthogy most mondja Rác-Tököly azért nem adta meg magát, bizott várbeli segítséghez, meghallván a puskázást; az mieink is sokat puskáztak reá, de semmit nem írhattak, mivel az deszkának vastag volt, a miatt az golyóbis által nem járta, hanem utoljára az katonaság és hajdúság szalmát, gazt hordván az góré alá — az előtt való nap nyomtatván lovai számára árpát Rác-Tököly, szalma az góré mellett elég volt -- azon szalmát az góré alatt meggyújtották, azonnal az góré meggyulladott, legelsőbben is az láng felcsapván, azon az lyukon, az melyen szokott feljárni; leg hamarabb az Tököly ügyében az tűz akadott, úgyanynyira égett, hogy az góré tetején jött ki az láng.

Mindjárt az Vice Colonellus öcsére kingorván, az szalmára esett, az második öcsce is kingrott — de igen elrontotta egyik lábát, kit Sarkadnál tovább nem hozhattak.

Maga Rác-Tököly leereszkedvén a góréból, szíve iránt esett lövés rajta, de meg nem járta a golyóbis; onné leingorván, egyik lába eltört, de már gyógyul és így mind az hármat elhozták. Az pestistől nem kell tartani, mert jól megfüstölték az góréban.“¹⁾

*

A kurucok ebben az esztendőben háromszor gyújtották fela Rácvárost.²⁾ Ekkor égett el a város régi levéltára is. Innen van, hogy oly kevés az, mit Aradról, a XVIII. század előtti időkből tudunk.

Diakovics Eziás görög keleti püspök 1706-ik évben tette át lakását Boros-Jenőből Aradra.

Márki szerint 1709-ben a nagy halál jött az aradiak segítségére, mely a sarkadi őrség számát is nagyon megfosztotta.

Nyúzó Mihály és Sötér Tamás kuruc ezredek, gróf Teleky Mihályt ez évben, a nándorfehérvári szerdárhoz küldött fejedelmi követet, a makói átmenetileg kisérvén, az aradi vár alá csaptak,

¹⁾ L. Váradi tört. és régészeti közl. 1875. 5. sz.

²⁾ L. Fábrián 200. l.

ott a künn szorúlt rácokat egytől egyik levágták, elhajtott falka marhájukat a török kereskedőknek eladták, s február 22-én tértek vissza Kecskemétre. ¹⁾

1709. év márczius végével mint már fűnebb is mondottuk — Tökölyt kicserélték — Deák Ferenc és Gyulay István kuruc ezredesekért.

1709. jun. 24-én Rákóczyt még egyszer kísértette Arad elfoglalásának vágya, ezt bizonyítja Pápai Gáspárnak Patakról küldött levele, melyben még mindig eszébe forgatá Arad és Szeged elfoglalását.

1709. novemb. 23-án Arad város tanácsa a helybeli minorita szerzetházat Singer Mihály cserepező mester és polgártól, a templom mögött megvásárolt háztelek birtokjogába visszahelyezi; a vásárlás meg a kuruc betörés előtt történt.

Ezen időben a tanács a következő német címmel élt:

N. N. Bürgermeister und Rath der königl. Stadt und Gränitz - Vöstung Arath. ²⁾

A vár is tehát a tanács joghatósága alá tartozott.

1710-ben fölépült a minoriták második temploma, a kurucok által három év előtt felperzselt templom helyén. ³⁾

1711. január 11-én. Szerződés kötött a császáriak és kurucok hadvezérei között a foglyok kölcsönös kicserélésére. E szerződés értelmében szabadon bocsátották az aradi várba belebezett kuruc foglyokat, azok között Szabó Sándor kapitányt. ⁴⁾

A folytonos hadi mozgalmak által Arad lakossága tetemesen meggyérült s csakis 1715. után kezdett népesedni, mit az 1715., 1720. és 1774. években foganatosított kamarai összeírás fog előtűntetni a II. kötet végén.

Ezen 1715. esztendőben az országgyűlés a 91. törvénycikk értelmében Aradon fő harmincad hivatalt állított.

Ugyanezen évben VI. Károly császár és magyar király a minorita rendet az országgyűlésen elfogadta és bekebelezte. ⁵⁾

---

¹⁾ L. IX. Prothocolon secr. exped. Anno 1709. 51. Okm. 490., 491. 1. és Parecz 10. 1.

²⁾ L. Minorita Törzsk. I. 26. 1. C. Okmány.

³⁾ L. U. Ott.

⁴⁾ L. D. Okmány.

⁵⁾ L. Minorita Névtár 1879.

1718. A Rácváros nagy része leégett. ¹⁾ Egy év múlva a kamarai igazgatóság ráparancsol a minorita konventre, hogy leégett házát egy év alatt fölépítse, mert különben jogát veszti. ²⁾

1721. augusztus 21-én Karacsfalvi báró Mártonffy György erdélyi püspök és orodi prépost Léthay István kanonok társaságában Aradra érkezett gróf Consbruk Pál főispán beiktatására.

A beiktatás után Aradon 244-et, — délután pedig báró Cosa Lipót várbeli altábornagy meghívására, a várban a ferenciek templomában 46-ot bérmált meg. A püspök a minoriták vendége volt.

Rajnáld modénai herceg és aradmegyei birtokos, kit III. Károly 1732. decemb. 11-én, a Tököly-féle 600,000 holdnál nagyobb birtokkal ajándékozott meg ³⁾ az aradi polgárok sorába kéri felvételni magát.

Rajnáld herceg minthogy Mária Teréziának ellenségeivel szövetekezett, roppant uradalmaít 1741-ben elvesztette.

---

¹⁾ Városunk történetírói között vannak, kik ez évről számítják az Arad elnevezést. Ily nagy tévedés cáfolatra nem érdemes; csak azt sajnáljuk, hogy illető írónk aradiak és az 1858. évi „Arad utasító naptár-“ban jelent meg e téves állítás.

²⁾ L. Minorita I. Törzsk. E. Okmány.

³⁾ L. Fábrián Oklevelek T. 209. l.

C.

Peró lázadás 1735.

Már Arad városának 1702-ben nyert szabadalmainak leírása alkalmával elmondottuk a szerb katonák hatalmaskodását, leírtuk elbizakodásukat és féktelenkedésüket; lássuk az ezekből következő kellemetlenségeket, melyek a Peró lázadásban értek véget.

Nem volnánk az igazsághoz hűek, ha a Peró-féle lázadást csakis az aradi szerbeknek tulajdonítanók.

E lázadás okait kissé előbb kell keresnünk, nem egyszerre érlelődtek meg azok.

Viszsa kell mennünk azon időre, mikor a szerbek hozzánk bejöttek.

Az első szerbek II. Béla királyunk idejében jöttek be, ezek azonban Ilona királyné halála után csakhamar tömegesen vándoroltak vissza hazájukba.

Nagyobb számban Brankovics György szerb despota alatt jöttek be másodszor. ¹⁾

A legnagyobb számban azonban Csernovics Arzén patriárkájuk vezetése alatt telepedtek le.

A törököknek hazánkban való dülése alkalmával nagy szolgálatokat tettek és ezen szolgálatok megjutalmazására Nagy Lipót 1691. aug. 20-án egy oklevelet bocsátott ki, melyben megengedte nekik, hogy mind az egyházi, mind a világi ügyekben saját patriárkájuktól függhessenek, saját tisztviselőik alatt élhessenek. Szabad vallás gyakorlást nyertek, azonkívül a pátriárkának megadatott a jog püspököket és papokat szentelni, templomokat emelni és iskolákat állítani.

---

¹⁾ L. Görög keleti egyház története. E mű II. kötetében.

E szabadalmakért a szerbek hálásak is voltak. Leginkább kitüntették ezt a Rákóczy forradalom alkalmával.

Hogy Aradon és vidékén is nyugalmas polgárokként viselkedtek magukat a szerbek, azt a Károlyi és Rákóczy leveles könyveiből kiszemelt naplójegyzetekben már olvastuk.

Mindezen szolgálatokért a szerbek, még nagyobb szabadalmakat akartak. Azonban elégedetlenségükkel azt is eljátszották, a mivel eddig bírtak.

Az udvar ugyanis látván a szerbeknek a haza többi népeivel szemközt való kiváltságos helyzetét és az ebből származható kellemetlenségek veszélyét; de arról is meg lévén győződve az udvar, hogy a viszonyok akkori állásánál fogva, egyelőre a szerbekre nem leszen szüksége; az adott s imént említett szabadalmak ellenére eltörölte a patriárkátusság világi hatáskörét, beszüntette az alvajda választását és a szerbeket német tábornokok alá helyezé.

Vallásuk szabad gyakorlatában anynyiban háborgattattak, hogy a róm. kath. egyházba való áttérésre édesgették őket.

A sérelmék legutolsója volt egy bánági szerb papnak nándorfehérvári érsekké kineveztetése 1735-ben.

Ez igénytelen szerb pap elfogadta a nehéz föltétellel egybekapcsolt érseki méltóságot és a rácokat egy nemzeti gyűlésbe hívta össze, melyen prédikációkkal és misékkal, igézetekkel és lakomákkal akarta az egybegyűlteket a római egyházba való visszatérésre rábírn.

Érdekes, a mit e papról a nagykörösi krónika mond: „De ezen nagy térítésre önnön magát lekötött nagy pátriárka semmi könyvekkel nem dicsékdött, a melyekből kellett volna tanulhatni a térítést.“¹⁾

Ekkor tűnt fel a Pécskán lakó Peró vagy más néven Szegedinetz Péter, egy sokat tapasztalt szerb ezredes.

Peró a rác nép eddigi kiváltságainak elvesztését és az érsek eljárását nagyon szívére vette. Annál inkább fájt pedig neki a bécsi udvar ezen visszás intézkedése, minél inkább gondolkozott a faju részről a császári kormány érdekében tett szolgálatokról.

Azért elhatározta magában, hogy a mit a szerbségnek adott jogokból meg lehetne menteni, azt meg kell menteni.

---

¹⁾ Zsilinszky M. A Békésmegyei Régészeti Társulat könyve 99. l.

Az egyházi világi és katonai szerb kitűnőségekkel ő is elment Belgrádba a gyűlésre.

Ott voltak Aradról Tököly Rankó százados, Szegedről Zákó ezredes, Nagy Lakról Sterba őrnagy, stb.

A magasabb állású tisztek bementek az érsek termeibe, lerakták asztalára kardjaikat, és kijelenték az érseknek, hogy neki nem engedelmessé válnak, és ha a népet vallásváltozásra kényszerítené, fegyvereikkel állanak boszút.

Az érsek ez ingerültséget látva, megrettent és Törökországba menekült.

Azokban Peró és a többi szerbtiszt tudván azt is, hogy a bécsi udvar az ő kedvenc tervéről nem egykönnyen fog lemondani, más részt azt is tudták, hogy a kormány most a lengyel örökösödési háborúval van elfoglalva, alkalmas időnek látták szabadalmaik visszaszerzését megkísérteni.

Peró tehát a mozgalom élére állott. A katonaságot táborba szállította, avval kecségtetvén magát, hogy a győzelem annál is inkább bizonyos, minthogy az alföldi várak üresek és a városok a szerb határőrök védelmére voltak bízva.

Hogy pedig a győzelemnek a nemzetiségi jellegét elvegyék, és magukat némileg is biztosítsák, elhatározták a felkelésbe az alföldi magyarságot is bevonni.

Dacára a szathmári békekötésnek, az alföldi magyar ember szívében nem honolt a béke, a megelégedés. Hej! más időkről, más boldogságról álmódott ő!

Ezt is tudták a szerbek, hogy a mieink szívében titkos bú tanyáz. Azért, hogy őket terveiknek megnyerhessék, az általános elégedetlenségre hivatkoztak és felszólították a magyarságot, hogy álljanak velük egy sorba, majd azt állították, hogy R á k ó c z y Ferenc Törökországból haza jő és ő maga vezetendi őket győzelemről győzelemre.

Elég volt a magyarnak R á k ó c z y nevét hallani, hogy ereiben érezze azon csudás varázserőt, melyet e név pusztá enlítése is szült. R á k ó c z y nevének hallatára a magyarság, különösen a békésmegyei, egész rajongással állott a szerbek mellé, szentül hívén, hogy a mi először nem sikerült, az másodsor sikerülni fog R á k ó c z y n a k : Magyarország szabadságának és függetlenségének kivívása.

Rákóczy nevével toborzottak, pedig Rákóczy már ez időben kiszenvedett. A szerbek toborzása alkalmával már anyja, a hős lelkű Zrinyi Ilona mellett feküdt. Ő tehát nem jöhetett az anynyira óhajtott szabadság kivívására. Pedig hogy hitték, hogy várták!

A felkelő békésmegyeieket a megye alispánja K l o s z Mátvás jó akarólag intette, óvakodjanak a szerbekhez való csatlakozástól; azonban a felizgatott kedélyekre az alispán rendelete semmi megnyugtató eredményt nem hozott.

A felkelt nép szervezkedett és rabolt. Később a császáriakkal sikeresen meg is ütközött. Ez mind olaj volt a felkelők tüzére. A szerencse bátorítani látszott az eddig félnékiül otthon maradottakat is s a lázadókhöz csatlakoztak.

Mikor már számuk nagyra szaporodott, századokat alkottak és felosztották magok közt a tiszti rangot.

Arad bevétele Peróra volt bízva. Két század katonaságot kapott. Azonban a város bevétele nem sikerült, sőt mi több a vezérek ügyetlensége miatt az egész lázadás sokkal hamarább fojtatott el, mint sem azt egyelőre hitték.

Sebestyén János, kinek Gyulát kellett volna bevennie, két oly hírnök által tudósította Perót a Gyula alatt táborozó sereg számáról és annak céljáról, a kik azt személyesen nem ismerték és a kik még Aradra az útát sem tudták biztosan. ¹⁾

A mint az aradi úton haladtak, véletlenül találkoznak a várparancsnok által kémszemlére kiküldött két magyar katonával, a kik nyájasan kérdezték: „hogyan honnan jönnének, hol laknának és hová mennének?”

Sebestyén jámbor küldöttei azt vélén, hogy ezek az ő pártjukbeli emberek, egész őszinteséggel beszéltek el, hogy ők voltaképen Perót keresik, tudtára adni, miszerint már 1300-an vannak a Körös mellett, a honnét Erdőhegy alá kerülnek, s csak is Peró csatlakozását várják.

A két katona egyszerre felismerte a hírnökök járatlanságát, kapva-kaptak a jó alkalmon és folytatva a tetetés tréfáját, azt mondák, hogy őket meg éppen Peró küldötte hozzájuk, de mivel ily szerencsésen találkoznak, hát csak velük együtt visszazártnak vezérükhöz.

¹⁾ L. Zsilinszky fönnbb idézett művét 72—98. l.

Útközben azt is megtudták, hogy a hírnökök soha sem látták Perót személyesen és így egyenesen a várparancsnok elé vezették őket, a ki a dolgról értesítettvén, ügyesen játszotta Pero szerepét és midőn a lázadás egész tervét megtudta, jól megvendégelte őket, de egyszersmind szigorú őrizet alá helyezte.

Azonnal bezáratta a vár kapuit és parancsot adott ki a semmi roszzat sem sejtő — Tököly Rankónál nyugodtan ebédelő Peró elfogatására, a ki éppen a következő éjjelre tervezte a vár elfoglalását.

Peró egy cselédje által megtudta a fenyegető veszélyt. Felugrott az asztaltól s futott készen álló négyesfogatú kocsijához s mivel a kaput zárva találta, eszeveszetten hajtatott a sáncoknak.

A lovak nem bírtak kivergődni a meredek sáncból, mi közben az utánna rohanó örök elfogták és a várparancsnok elé vezették.

Ezzel Arad várának bevétele, sőt az egész lázadás terve meghiúsult, mert a szövetszert szerb katonák elvesztették bátorságukat, sőt — hogy magukat minden gyanútól is tisztázzák — nagy sietséggel arra vállalkoztak, hogy maguk verjék szét az Erdőhegy alatt összejött lázadókat.

Az alatt, míg ezek Aradon történnének, Sebestyén is iparkodott Gyulát elfoglalni; mi azonban Perónak elfogatása következtében nem sikerült. Ugyanis: míg a kurucok elfogott követeket vártak, addig Klosz alispán által segítségül hívott marosvidéki katonaság ráé vezerei Sevic és Sterba, kik Perónak hűséget esküdtek, most, hogy a vele kötött szövetség gyanúját s ezzel egybekapcsolat következményeit maguktól elháríthassák — egyszerre az ártatlanság szerepét kezdék játszani és Gyula alá szettek, hogy szétverjék azokat, a kiknek nem rég támogatásukat ígérték.

Megerkezvén Gyula alá, Klosz alispán kiküldé hozzájuk Tomesúnyi Jánost, hogy szólítaná fel őket, sietnének Székudvarra és Erdőhegy alá a felkelők üldözésére. Itt a kurucok a szerbeket mint jó barátokat üdvözölték, de menynyire meg lettek lepetve, midőn szíves fogadásukra a ráé katonaság sortűzzel válaszolt.

Erre a legnagyobb zavar keletkezett. Néhány negyed óra alatt irtózatos zaj és fegyver ropogás közt futott szét a felkelők serege. 5- vagy 600-at felkoncoltak, 50-et elloptak közülök és az összeszerabolt zsákmányt lefogalták.

Hogy minő lehetett a győztes rác katonaság, kitűnik a krónikás szavaiból, a ki ezt mondja róluk: „minden megöletett testeket megfosztottak, úgy hogy minden holt testet meztelenül hagytanak.“¹⁾

Az életben maradtak az erdőbe menekültek, hol azután valóságos hajtóvadászatot tartottak reájuk. Hogy miként bántak a rácok a szegény kurucokkal, az kimondhatatlan. Bűnöst és ártatlant megkínoztak. Békést és Csabát kirabolták.

Hasonló garázdálkodást követtek el a bihariak is.

A lázadókat végre május hóban a Pest és Heves megyei, valamint a kúnsgói csapatok tették ártalmatlanokká és részint Szolnokra, részint Aradra, részint Nagy-Váradra és Budára vitettek vizsgálatra, börtönben várván iszonyú büntetésüket.

A lázadásban részt nem vett alföldi lakosok királyi elismerésben részesültek. Annál irtózatosabb sors jutott a részvevőkre, különösen a vezérekre.

Majdnem egy évig tartott a vizsgálat és a kínvallatás, míg 1736. ápril 4-én kihirdettetett a kegyetlen ítélet.

Az ítélet szerint Peró és három vezértársa, Sebestyén János, Pásztor András és Szilassy István kerék halálra ítéltettek, azután négy felé vágva Arad, Nagy-Várad, Sarkad és Szent-András mellett akasztófára függesztettek. Az alvezérek egyszerűen kerékbe törtettek. A többiek részint halálra, részint sáncmunkára lettek ítélve. Voltak olyanok, kiket a magyar gyalog ezredekbe közlegényekül besoroztak, vagy 15-öt szabadon bocsátottak.

A rác vezérek közül Sterba, Sevics és Perónak fia Mihály — a lázadók leveretésében kitüntetett érdemeiknél fogva, a vizsgálati fogság beszámításával szabadon bocsátottak, Tököliről és Zákórol az ítélet hallgat; de a krónikás szerint Magyarországból száműzettek.

A halálra ítélteteket kivégeztetésük előtt felszólították, hogy térjenek át „az uralkodó vallásra.“

A keleti vallású Peró és a református öreg Barta István határozottan visszautasították a felszólítást. Ellenben Matula Pál, Szántó Mihály és Szabó Péter azon reményben, hogy kegyelmet

---

¹⁾ L. Nagy-Kőrösi Krónika.

nyernek, utolsó órában elhagyták reform. vallásukat. Hiába volt hitváltoztatásuk. Őket is kivégezték. ¹⁾)

Ebben a szerencsétlen lázadásban az aradi polgárok közül senki sem vett részt, a megyebeliek közül többen voltak compmittálva, különösen az Arad-Hegyalja községekből.

Hogy az aradiak a Peró-féle lázadásba be nem keveredtek, hanem a lappangó lázadás elnyomásában s megsemmisítésében jelesen működtek közre, az élelmi szerek adásán és elfogatok kiszolgáltatásán kívül, rendületlen hűségük bizonyítékául életüket is készséggel áldozták fel: az főleg Bibics Jaka b akkori alispánnak a műve. Ő ugyanis látván a polgárok és határőrök közötti súrlódásokat, ajánlotta ezeknek az egyesülést, mit ezek készséggel fogadtak el, ígervén, hogy egymás oltalmára lesznek.

Ez egyesüléstől számítva meglehetősen békében és egyetértésben éltek polgáraink a határőrökkel. Csakhogy ez a boldogság nem sokáig tartott.

---

¹⁾ Hogy tisztelt olvasóinknak fogalmuk legyen, milyen szigorú fegyelem alatt állottak a kurucok, im adjuk esküjüket:

„Mink itten a tiszta ég alatt, az hol Mindenható azonnal az Istennek hatalma égdörgésében, villámlásban, eső és hóban uralkodik. Esküszünk, a legszentebb, igazabb mindenható erős három személyű egy Istenben Atya, Fiú és Szt.-Lélek, megoszthatatlan Szt.-Háromság Krisztus Anya, minden szentek és az egész áldott mennyei udvar által, hogy mi utolsó esőp vérünknek kiontásáig, sem könyörgés, sem szó, sem fenyegetéstől meg nem tántorítatván, attól melyet magunk közt szólottunk és végeztünk el nem állunk, senkit a kezdők közül ki nem nyilatkoztatunk, magunk között is senkit megkárosítani és legkisebben megbántani nem engedünk, sőt igyellő szemmel szemlélvén inkább mindnyájan egy akarattal, mint igaz kurucok meghalni és romlani készek leszünk. Hogyha pedig ezen esküvésünket csak gondolattal is valaki megszegi, azon az Isten Fiának drága szt. vére örökösen olvessen, mintha a Krisztus elő érette nem szenvedett volna. Poklosság, Kórság, Inaszakadás, Kő és más kigondolhatlan nyavalyák és fájdalmak teljességgel megszállván, a Gyermekoi és Gyermekoiének Gyermekoi által örökkön örökké átkoztassék. Dombok, Hegyek és Kősziklák borítsák el, elméje és esze örökösen kábuljon meg, utálatos és káromlott és mindenektől átkozott legyen, soha a mennyei Jeruzsálemet ne lássa a Lelke, egész pokoltól kínoztassék, kitöröllye, számkivesse és semmivé tegye őtet a Mennyeknek és Földnek Irgalmassága Amen. (L. Papp M. Az 1735. zondulás 200. lap.)

D.

1740-től 1797-ig.

A belgrádi békekötés után a katonákkal való bajlódások és kellemetlenségek újra visszatértek.

Ekkor ugyanis városunkat az átútagzó katonaság anynyira sanyargatta és rémitette, hogy a lakosok személy- és vagyonbiztonság tekintetében a legszánandóbb állapotra jutottak.

Az átmenő katonaság zsarolt, rabolt és fosztogatott kénye- kedve szerint, úgy hogy a lakosoknak sem személyük, sem vagy- onuk bátorságban nem lehetett a sok zaklatás, zsarolás és fosztoga- tás miatt; ¹⁾ és a mi a legszomorúbb, miud ez felsőbbek elnézésével történt.

Egyesekre nézve különös protectionális levelek vétettek igénybe a zaklatások ellen. A kik ilyen protectionális levélhez jutottak, azok háza *Salva Guardia* k lettek; ismertetőjelül a kétfejű sassal ellátott magyar címet kapták. ²⁾

¹⁾ L. Fábán 42. §. 136. l.

²⁾ A következőkben egy *Salva Guardia*t mutatunk be. Ebből t. olva- sóink tájékoztathatják magukat, hogy mily biztonságban éltek ezek birtokosai. „Mi Károly, Isten kegyelméből választott római császár, Magyarország királya, stb. Ajánljuk minden mi Magyarországi Seregeinknél időről-időre commandírozó generálisainknak, úgyszintén a többi fel- és alhadi tiszteinknek s közvéteinknek, akár német, akár spanyol, magyar, horvát, oláh, rác, vagy más egyéb nemzetbéli katonasághoz tartozandók, lovasok vagy gyalogok, s bárminemű rendűek és rangúak legyenek is, a mi cs. k. kegyelmünket, s ezennel kegyesen tudotokra adjuk, hogy mi kedves hívünknek Crnowich Mihály aradi rác-katona-lakosnak legalázatosabb kérelmére, annak tulajdon

Ilyen házakba a katona be nem léphetett, a mint nem is lépett be. Salva Gvardiával bírtak nálunk a vármegyeház, a minorita konvent, a kamara épületek, a kamarai bérlő-, a hivatalnokok- és a nemesek házai. ¹⁾

A mint látjuk, leginkább a kereskedők, iparosok és a földművelő osztály volt kitéve a katonaság rakoncátlanságának.

Ezekből büntetlenül zsarolhatott és vihetett el bármit.

Hogy ily viszonyok között mily kétségbeesztő lehetett a polgárok élete, azt könnyen elgondolhatjuk.

A Peró-féle lázadás alkalmával kitűnt, hogy a rác határőrökben nem lehet bízni, azért az 1741-iki országgyűlés XVIII. törvénycikke által az aradmegyei határőröket eltörölte és a marosmenti kincstári uradalomba kebelezte be. Nevezetesen Arad kerületet Arad városával, Zimándot, Orovillyt, Gallyt, Piperszky-

---

személyt s egész háznépét, sőt még az ő ottani rácvárosban bírt hajlékát is minden bentlakókkal s egyéb hozzátartozandókkal egyetemben; sommi bármi néven nevezendőt is onnét ki nem vévén, a mi cs. k. legkegyelmesebb óalmunk, védelmünk és protectiónk alá vettük legyen; miért is ezennel kegyesen és illendően meghagyjuk mindnyájatoknak, kik fent egyenkint említve vagytok, hogy ti a nevezett Crnowich Mihálynak tulajdon személyét és háznépét, úgyszintén az ő Aradon lévő hajlékát, s annak lakóit és egyéb appartinentiáit ezen kegyesen kiadott védő Patensünk ellenére, valami módon saját megszállásokkal, vagy békvártélyozással, exactiókkal, pénzsarcolásokkal, adó-csikarásokkal, nagy vagy apró marhájának, lovának, szekereinek, gabonájának, borának, sörének, eleségének, s minden akármilyen néven nevezendőjének elfoglalásával ne terheljétek, sem különben ellenök valamely erőszakot vagy kedvetlenséget ne intézettek, és ne tegyetek, sőt olyast mások által is rajtok elkövetetni ne engedjétek, hanem inkább rájuk nézve e mi kegyelmes nyitott védő-levelünknek mindenféle hathatós foganatot szereztetek, — mind azt mindazáltal, amit említettünk, a vármegyének, vagy városnak de praesenti, vagy előbb-utóbb kiszolgáltatandó közterhekre és adózásokra teljességgel nem értvén, vagy ki nem terjesztvén. Így óhajtjuk és serio akarjuk, hogy kegyelmünk elvesztése alatt e mi kiszabott parancsolatunk, akaratunk és szándékunk végrehajtsassék. Kelt Bécs Városunkban September hava 25-én 1720-ikban stb. Károly m. k. Szabaudiai Eugén. Ő cs. k. catholica felsége saját parancsolatjából Öttl Antal József m. k.“

Ez oklevelet boldogult tudósunk Fábíán Gábor fordította németből magyarra. Ez oklevélen kívülről ez állott: „Das gegenwürtige Protectional ist producirt worden, und in allen Ihre Máj. unsers allergnädigsten Kaysers Befohl wird nachgekomen werden. In Namen des ganzen Comitats befestige. Sign. Arad, den 20. Octob. 1721. Paul Graf von Contsburgh mp. des löbl. Arader Comitats Obergespan. L. Fábíán G. 136—138. l.

¹⁾ L. Asylum, Arad története II. kötetében.

szállást, Glogoveczet, Mandorlakát, Szombathelyt, Csicsért, Paulist, Somlyóst — rectius Solymos — és Okovát. 1)

Fel lévén oszlatva e határőrvidéki katonaság, az általuk lakott rác rész 1746-ban a kamarai hatóság alá esett s így a két város, mint: a Németváros és Rácváros egygyé alakulván, keletkezett Arad kincstári privilegiált mezővárosa, s hazánk törvényei, nevezetesen az 1741. XVIII. törvénycikk értelmében az országnak és Aradmegyének törvényhatósága alá tényleg helyeztetett és a királyi ügyész által birtokoltatott.

Ez intézkedést boldog emlékü Mária Terézia az 1747. jan. hó 21-én kiadott kegyes privilegiuma által helyeslé és megerősíté ama módcsítással, hogy a polgármester, bíró és pénztárnok rác nemzetségbeli is lehet, váltakozva akként: hogy egyik évben rác, a másokban német vagy magyar polgármester választassék a beltanácsból, melynek száma a nyolcat meg ne haladja; a hatvanból álló kültanács fele német vagy magyar, fele pedig rác polgárokból egészítették ki.

Ugyanezen szabadalom levél 6-ik pontja határozza, hogy azon szerbek, kiknek nejei török hatóság alatt léteznek, azokat hozzák vissza: az átjött török hatóságú hajadonok pedig, ha itt városi illetőséget kérnek, az 1741-iki törvénycikk értelme szerint kebeleztessenek be, s az ilyeneket házastársul venni kötelességeknek tartásák. 2)

Egy évre Kellermann es. ezred katonái a várban fellázadtak és zászló alatt törtek be a városba; mi okból nem tudhatni. Bibics Jakab alispán 100 polgárt fölfegyverezvén, elébök ment és a zajongókat lecsendesítette. 3)

1748. július 19. Arad város tanácsa 2000 forint készpénzért zálogba adja az aradi minorita szerzetnek a szt.-tamási és sarcházi pusztákat. 4)

A határőrvidéki rác katonaság feloszlata után, a császári katonai mérnöki kar Arad kamarai mezőváros területét 1752-ben fölmérte s A. B. C. D. szerint osztályozta, mely térképet Ruttkay Imre 1755-ben lerajzolta és kiszínezte. 5)

1) L. M. k. országos Levéltár. Tom. VI. Fasc. 101. N. 16. pag. 347.

2) L. Arad mezőváros szabadalmi levele 1742. F. Okmány.

3) L. Poretsenyi 52. l.

4) L. Minorita Törzsk. I. 15. l.

5) L. Térkép, az I. kötet végén.

1761. augusztus 29-én született Aradon a jótékonyágáról ismeretes Tököly Sabbas. 1775-ben tehát 14 éves korában volt a püspöki gymn. első latin osztályának növendéke. Tanára Paar Vida minorita, a nemes rác ifjút, mint lángészt emelvén ki, az erkölcsjegyzéket e jósolgatással végzi: „Adolescens ad magna natus.“ (L. gymn. Névkönyv 1775.) (Nagyra hivatott ifjú).

Gróf Starsch javaslata szerint, kezdte építeni Mária Terézia az Uj-Várat a Maros szigeten 1763. évben.

1766. július 28-án. Arad megye közgyűlésén kihirdettetett a minorita rendnek az 1764-ben a XLII. törvénycikk által meg-ejtett bekelezési okmánya, mit lelkes eljenzések követtek. Ennek kapcsán ruháztatott fel az aradi minorita convent főnöke a megyei közgyűlésekben szavazási és választási joggal, melylyel már a városi tanácsgyűlésekben 1751-től bírt. ¹⁾

1768. ápr. 21. Városunk nagy előkészületeket tesz ö Felsege II. József császár fényes elfogadására.

Minden részről magas állású cs. tisztek, megyei és városi urak sereglenek össze. Férfiak és aszszonyok sora áll a Fötéren. A nemes céhek zászlóikkal sorfalat képeznek.

Délután 3 óraker érkezett meg ö Felsege előhírnöke Albert főherceg az ö udvari káplánjával.

A főherceg a várparancsnoknál, az udvari káplán pedig a ferencieknel szállott le.

II. József császár esti 9 óraker jött városunkba. Kíséretében voltak Albert főherceg, Laudon és Lasey tábornokok, Dietrichstein gróf s több más főrangú tiszt.

A császár kegyesen fogadta a nép hódolatát és az ezerek ajakán elhangzó „Hoch lebe!“ kiáltások között a várparancsnok dízesen berendezett lakására vonúlt.

---

¹⁾ A conventualis kisebb testvéreket — köznyolven minoriták — Szeráfi szt. Ferenc Olaszország Assisi városában alapította 1216-ban.

A szerzet mindjárt alapítása után 1218-ban Heves vármegyében fekvő Eger városában telepedett le az Eger vize mellett.

Ez apostoli országban sokáig és nagyban virágzott e rend, míg nem a tatárok berohanása, a pusztító mirigyvész, a folytonos harcivillongások, a vallási meghasonlások csak nem végső enyészetre juttatták.

Nevezett szerzet eme régiségéről nyilvános és fényes bizonyágot tesz az 1764-ben, a pozsonyi országgyűlésen a nemesi rend által hozott és a 42-ik törvénycikkbe iktatott bekelezetési határozata. L. Minorita Törzskönyv III. 81. l. és „Névtár“ 1879. 9. l.-G. Okmány.

Ápril 22. Reggeli 9 órakor a fősége a ferencieknél szent misét hallgatott. Félóra múlva pedig a Maros balpartján építésben levő vár megszemlélésére indult.

Ezen útjában a császár iránti hűség és hódolat nagyszerűségét alig képes a minoriták évkönyvének vezetője ecsetelni.

Nagy tömegben tódult a kíváncsi nép össze a főséges császárt színről-színre láthatni. „Itt térdre hullott oláhok, amott födetlen fővel földre borult rácok tanúsíták az uralkodó iránti hódolataikat. Emitt botra támaszkodva haladnak aggok meggörbedve, amott vidoran szökellő fiatalok törnek előre a nép sorain; s mind e zajos mozgalmat a császár kedvelt örömsugárzó arccal szemléli.”¹⁾

Délután fél egyig időzött a várban.

„Ebéd alatt az ajtók ki voltak tárva, és mindenkinék, ki a császárt látni óhajtá, szabad bemenetet engedtetett.”²⁾

Az ó-aradi plébános részesült az első eme kitüntetésben, utána a várbeli ferenciek, majd urak és úrnők léptek az étterembe.

Ebéd után zárt ajtók mögött tanácskozott a vár építésének vezetőivel.

A tanácskozás után megvacsorált, ezután pedig egy kísérővel Arad utcáit járta be.

Ápril 23-án. Reggel 8 órakor ugyancsak a ferencieknél szent misén volt. Ennek végeztével tábornokoktól környezve a Németvároson át a város alatt elterülő síkságra lovagolt a tábor megszemlélésére.

Egy órakor visszatért és mint tegnap, úgy ma is nyitott ajtóknál étkezett. Urak és úrnők ma is tömegesen jelentek meg a királyi asztalt megtekinteni.

Ápril 24-én. Reggel korán egy lovas hírnök érkezett a minorita főnökhöz; hogy ő Felsége énekes nagy misét akar hallgatni.

A templomot, a mily hamar és a mint lehetett, feldíszítették szőnyegekkel.

A templom ajtajánál a megyei és városi hatóság várta ő Felségét.

¹⁾ L. Minorita Napló I. köt.

²⁾ L. U. Ott.

A szokott szertartások között fogadta ő felségét az egyházi személyzet. Szentelt vizet vett és megcsókolta a fészületet.

A nagy mise alatt a templom zenekara oly művészién játszott, hogy ő felsége a körül álló tábornokoknak meglepetését fejezte ki. Mise után gyalog ment a várba vissza.

E kedvező alkalmat a lakosok felhasználván, érdekes vala látni a térdre hullott kérvényezők tömegét, kiknek mindegyikétől személyesen vette át a császár a kérvényt.

Délután 6 órakor elhagyta városunkat és a Bánátba utazott.

„Az ég kedvezményével Ráfáel főangyal vezérelje” — mondja a Naplóvezető, — a míg visszatér oda, a honnan kiindult.“¹⁾

*

Ez évben Lovász Mihály a minorita atyák szomszédságában levő üres telket stb. 1000 forintért magára íratta.²⁾

1771-ben a várost és a tanyákat újból fölmérték.

Az Edelspacher örökösöknek pedig megtiltatott a Szalbeck-Edelspacher kuriában gulyát tartani és pálinkát égetni.³⁾

Ugyanekkor Knezojics Pachomius görög keleti püspök az aradi területen fekvő majorjának a Szalbeck család által erőszakos elfoglalása ellen óvást tett.⁴⁾

1772. február 20-án. Lengyelország leghatalmasabb dynastája Potocki gróf vértesseregével az oroszok elől — kik már Bolgárországot pusztították — menekülve, Aradra érkezett s vendégszeretettel fogadtatott.⁵⁾

Az irodalomra nézve lényeges megszorítás lépett életbe. Ugyanis: 1772. júni 4-én. Ő Felsége nevében kihirdtetett, hogy előleges c e n s u r a nélkül jövőre könyveket nyomtatni tilos.⁶⁾

1775. szeptember 7. Báró Mathesen es. tábornok, Eszékvár parancsnoka a bodrogi kalugerek zárdája rendezése ügyére királyi biztosként Aradra jött és a görög keleti román püspökhöz szállott. A királyi biztos a karlovici érsek és a temesvári szerb püs-

¹⁾ L. Minorita Napló I. k. 26—27. l.

²⁾ L. Országos levéltár Fasc. 1472. N. 34.

³⁾ L. U. Ott. Fasc. 1176. N. 35 és Fasc. 1180. N. 41.

⁴⁾ U. Ott. Extractus Actorum Judiciorum Comitatus Arad Fasc. 2. Nr. 2.

⁵⁾ L. Minorita Napló I. 45. l.

⁶⁾ L. U. Ott. 51. l.

pök társaságában a kalugerek megkevesbítéséről értekezletet tartott. ¹⁾

Ezen év október 10—11-én F e k e t e György Arad vármegye főispánja tartá székfoglalóját.

Ezen év január 15-én itt halt meg báró Bajtay Antal történetíró és bölcész. ²⁾

Mily szigorral fenytette az uralkodóház az erkölestelen botrányokat, a következöböl tűnik ki. 1775. július 19. Benicky megyei esküdt, Boros Pál cs. Gyulay ezredbeli hadnagy nejét, született Kászonyi Biri Karolinát, bonyolódott házassági csínyjeiért, ö Felsége parancsolatára, éjjel 11—12 óra között, négy pandúrral elfogja és Kassára, az apácák zárdájába kíséri. ³⁾

1776. szeptember 26-án tette le Bibics Margit a szt. annai convictus alapkövét; 300,000 forinttal 30 nemes ifjú számára alapította. — Két év múlva, azaz 1778. február 5-én Aradmegye a convictus feloszlatását kívánta; miért? nincs indokolva.

1777. február 25. A megyei közgyűlésen Miatovics János Nagy-Várad mellett lelkészkedö gör. kel. román föesperes ügye tárgyalatott. Ez ugyanis híveivel együtt az únióra akart áttérni. Ezért öt megyés püspöke megüldözte és letartóztatta.

Forray András alispán értesülvén a dologról, a püspök távollétében felszólította a püspök helyettesét, ereszené szabadon a protópópát. A püspök helyettese az alispán ismételt felszólítását figyelembe sem vette, miért is az alispán 18 hajdút küldött a prótopopa kiszabadítására. Az ajtókat betörve, szuronyok közt vezették a főpópát a megyegyűlés termébe.

Itt könnyyek között köszönte meg a kiszabadított az alispán közbenjárását.

Az alispán Menyhért minorita házfönöknek adta öt át, hogy ez mindaddig viselje gondját, míg ö Felsége intézkedni fog.

¹⁾ L. Minorita Napló I. 91. l.

²⁾ Magyar kegyosrendi áldozár volt, Mária Terézia Bécsbe hivatta és a róla elnevezett akadémia történet és régiség tanárának nevezte ki. József császárnak nevelését is ö vezette. 1760-ban ordélyi püspök és az ország zászlósa lett. Nagyhírű munkájának címe: „Specimen rationis in historicis institutionibus susceptae 1750. Typis Leopoldi Kalivoda.“ L. Horányi Scriptoris Scholarum Piarum.

³⁾ L. Minorita I. Napló 90. l.

Harmadik napon gör. kath. templomban az únióra tért át és ápril 6-án szabadon útazott vissza Nagy-Váradra. ¹⁾

Ez év március 16-án ment teljeseésbe Arad városában, a mit Jeremias két ezer esztendő előtt megjövendölt mondván: „Szózat hallatszik Ramaban, sok sírás és jajgatás: Rachel siratja fiait és nem akar megvigasztaltatni, mert nincsenek.“ ²⁾

Ugyanis e napon, számra nézve mintegy ötven cigány figyermeket szedtek össze a megyei pandúrok legfelsőbb parancsra, kiket szekerekre rakva, a megye falvaiban osztottak szét a mezei gazdáknak. E gyermekekrablás országszerte történt. Volt alkalmunk meggyőződni Budán az országos levéltárban, hol a barsi cigányok panaszt olvastuk, mely okmány eredeti cigányos szójejtéssel van fogalmazva hazai nyelvünkön. ³⁾

Ugyanezen év május 23-án. Miksa főherceg, Magyarország városai és várai látogatása alkalmával négy napig időzött körünkben.

Itt tartózkodása alatt meggyónt és megáldozott és a Szent-Háromság szobrához a körmeneten jelen volt.

Május 29-én pedig gróf Károlyi Antal nagyváradai tankezületi főigazgató első volt, a ki meglátogatta az aradi kir. gymnasiumot és elemi iskolát.

A gymnasiumi ifjúság, Strasser Mátyás városi tanácsos épületében a főigazgató tiszteletére szindarabot adott elő.

Látogatása végeztével a tanárokat és tanítókat, mint állami tiszteket egyenkint megerősítette hivatalaikban.

Nevezetesebb intézkedések voltak ez évben, hogy a poroszok elleni háború segélyügyében a lakosoktól pénzt, a várostól pedig csapatok szervezését kívánták december 7-én, és hogy a pásztorok által öszszeszedették a sáskák petéit.

Az 1779-ik év városunk polgáraitra sok izgatottságot hozott, különösen a poroszokkal való háború, sűrű tanácskozáásra adott alkalmat. Február 11-én 700 aradi polgár ajánlá fel szolgálatát. ⁴⁾

Ma 700 várbeli katona vonúlt a poroszok elleni csatába, ezek helyét az ajánlkozó polgárok önkénynt foglalták el; 27-én

¹⁾ L. Minorita Napló I. 1777.

²⁾ L. Szt. Máté evangoliuma II. rész, 18. §. 1241. l.

³⁾ L. H. Okmány.

⁴⁾ L. Minorita Napló II. 6½ l.

pedig a megyegyűlés 100 embert küldött a vár őrzésére, kik a távollévő várórség visszaérkezéséig végeznek ott szolgálatot. ¹⁾

Február havában városszerte megindult a toborzás cigányzene mellett; a nemes családok ifjai pedig fel lettek szólítva, hogy 100 darab arany felpénz és hadnagyi rang biztosítása mellett csapjanak fel katonának és siessenek a csata színhelyére. Nost József rhetorista e kecségtő feltételek mellett katona lett.

Az alföldi vármegyékre nézve is tetemes meglepetések léptek életbe. Így: gyorsfutár érkezett Aradra ama hírrel, hogy a Bánát febr. 18-án törvény útján kebeleztetett vissza az anyaországba. ²⁾

Lovász Zsigmondot május 6-án atyja, Lovász Mihály érdemeiért a kis-buzsáki puszta birtokába beiktatják. ³⁾

Június 22-én volt a temesmegyei tisztújítás. Alispán lett: Lovász Zsigmond; helyettes alispán: Balázs István; főszolgabíró: Bohus Imre; helyettese pedig: Abrahamffy Antal. ⁴⁾

Július 13-án Torontál, augusztus 4-én pedig Krassó megye tartotta meg tisztújítását. Ebben Madarász, amabban pedig Semsey lett az alispán.

Mind e választásokat városunk nagy érdekléssel várta, és minthogy az a magyarság óhaja szerint történt, nagy örömmel vette tudomásul. ⁵⁾

Ez évben vendégeink voltak: Vlassics báró tábornok és Ürményi József Magyarország tanügyi biztosa. Utóbbi iskola látogatásakor, a szűkölködő tanulóknak könyvek beszerzésére 100 forintot adományozott.

Erdély szélein a földbirtokosok ellen 1784-ben pórlázadás ütött ki, a lázadást az őszszeirás végrehajtása szülte.

Annak élére bizonyos Hóra nevű bátor, de ravasz oláh férfiú állott Kloskát, Krizsánt és Dsúrt alvezéreknek nevezvén ki; a bősziült nép ezek vezetése alatt az úri házakat felgyújtotta és azok tulajdonosait kiirtani akarta.

Hóra oláh királynak kiáltotta ki magát, Hunyad és Zaránd megyének nagy részét, melyeket a nemesség elhagyott, hívei közt felosztotta.

¹⁾ L. Minorita Naptó 1779. 6 $\frac{1}{2}$ l.

²⁾ L. U. Ott. 7. l.

³⁾ L. U. Ott. 5. l.

⁴⁾ L. U. Ott. 9. l.

⁵⁾ L. U. Ott. 9 $\frac{1}{2}$ l.

E hírt november 7-én Körös-Bányáról menekült két Ferenc-rendi szerzetes hozta Aradra.

Megyénkbe is behatolt a csőcselék nép, Soborsint, Petrist, és a szomszéd falvakat fenyegették kirablással. 9-én Radnát volt szándékuk felgyújtani. E hírre az új várból egy csapat katonaság ment Paulisra, a közel ezer emberből álló pórhad további útja megfigyelésére. A város tornyából negyedóránként trombita szóval figyelmeztetnek a polgárok a város határának megőrzésére. ¹⁾ Éjjelre a város ki van világítva. 10-én délután nagyszámú polgárság ment a rabló gyűjtogatók elé, a kik — mint hírlik — városunk ellen akartak támadást intézni. A lakosok egész éjjel virrasztanak s a város határait védő polgárőrség erősítésére folytonosan küldetnek felváltó segélyesapatok. A lázadó tömeg látván a határon felállított fegyveres polgárokat, városunk támadásával felhagyott, és a megye falvaiban kezdetl rabolni. De itt is csakhamar elejét vették garázdálkodásuknak. Aradmegye alispánja mindent megtett, hogy a lázadókat megkerítse.

November 14-én már egy egész csapat lázadót fogtak el és Radnán keresztül hurcolták a megye börtönébe. ²⁾

Az erdélyi gubernium 18-án egy gyorsfutárt küldött a megye hatóságához amaz értesítéssel, hogy a gubernium minden erélyes intézkedést megtett a lázadók leveretésére.

E kegyetlen pórlázadás alkalmával Arad mezővárosa a közbiztonságot és csendet felfegyverkezve fentartván, az erdélyi részekből és szomszédos megyékből, városunkba, mint legbiztosabb helyre menekült nemes családokat befogadta és megvédte a lázangók dühe elől. Számtalan erdélyi nemes család itt telepedett le.

1785. január 9-én híre jött, hogy Hórát elfogták.

Február hó egy délutánján a pandúrok két meggyilkolt lázadónak fejét karókra tűzve hozták be a megye házára, nevök ismeretlen. Másnap mindkét főt — a vesztő helyen — közzemlére tették ki. Ezen hónap alatt más huszonnégy lázadót hurcoltak a városba. Ezek közül 28-án hármat lefejeztek, kettőnek a fejét karóra húzták és úgy tették ki a vesztőhelyen.

Március 7-én Bets Péter lázadó vezért fejezték le.

---

¹⁾ L. U. Ott 1784. november 8.

²⁾ L. U. Ott 1784. november 14.

Minthogy az aradmegyei tisztviselők a felkelők rablásai miatt tetemes károkat szenvedtek és saját ügyeikben nem bíraskodhattak, a helytartótanács Békés vármegye alispánjának elnöklése alatt egy több bíróból állott bizottságot küldött ki, mely a gyűjtőgató rablók fölött is ítéletet fog mondani. ¹⁾

Ugyanazon kir. helytartótanács június 22-én gróf Teleky Sámuel királyi biztosul és a lázadók ügyében kiküldött bíróság felülvizsgáló elnökéül leküldötte. ²⁾

Még mindig rablóbandák tartják a megyét és várost rettegésben. A mikalakai erdőt szállta meg egy garázdálkodó rabló csapat. Városunkból polgárokkal vegyes katonaság ment ki azok megkeresésére. Mikalakáról csak ideig-óráig távoznak polgáraink. Szeptemberig rémitgette a vidéket e veszedelmes nép. Mikor már a város egészen fel volt izgatva, június 11-én újra fegyveres polgárok indulnak 108 katonával a rablók szétűzésére.

Mind ez nem volt elég. Két évre 1788. június 20-án a határszélekről, különböző nemzetiségű nép érkezett városunkba letelepedés végett; oka ennek a török mozgósítás, mely hazánk felé tört. ³⁾

Csakugyan szeptemberben elfoglalták Mehádiát a törökök s az ottani lakosok egy része Timó és Vencel lelkészekkel együtt az aradi minoriták kolostorába menekült. E hó közepén az egész vidéket beszállongta ama rémhír, hogy a törökök gyors mozdulatokban közelednek felénk. Lugosról a lakosság a katonasággal együtt Aradra futott. ⁴⁾

Az elhagyott várost a portyázó török katonák feldúlták, a házakat és boltokat feltörték, s az értékes tárgyakat elrabolták. A pinecokban a hordókat beverték és a bort kieregették. Az ott maradt lakosokat keservesen megkínózták. A hónap végéig mintegy 300 részben sebesült, részben csonkított katona érkezett városunkba. Mindnyájan Mehádia és Lugos vidékén harcoltak a törökkel.

E harcok élére 1789-ben a hírneves Laudon fővezér állott s Belgrád mellett döntő csatát nyervén, az erősséget bevette. Vég-

¹⁾ L. Minorita Napló 1785. március 6. 7.

²⁾ L. U. Ott 22. 23.

³⁾ L. U. Ott 1788. június 20.

⁴⁾ L. U. Ott.

szendrő és Szerbia egy részét elfoglalta. II. József császár is jelen volt a táborban.

Míg e háború folyt, melyben negyvenkét ezer magyar harcolt, az országban egyre nőtt az izgatottság az újoncállítás végett. A sokáig elfojtott indulatár heves nyilatkozatokban tört ki. Arad megye is látván a hadak csoportos átvonulását, közgyűlést hirdetett, s abból azt válaszolá, hogy a honvédelmi ügy az országgyűlés elé tartozik. A vármegyék az újítások beszüntetését és az országgyűlés egybehívását fenhangon követelék.

Ily körülmények között is megtartá lelki nagyságát az uralkodó. 1790. januárius 28-án újításainak legnagyobb részét egy tollvonással megsemmisítette. Február 20-án 49 éves korában megszűnt élni. Erre következett Mária Terézia koronázása után, tehát 50 év múlva az első koronázás, t. i. II. Lipót fényes koronázási ünnepélye 1790. december 19-én, mely örvendetes alkalomból Arad utcái fényárban úsztak. Két évre I. Ferenc királyunk koronázása ünnepeltetett meg Budán augusztus 15-én. Nálunk ez emlékünnepélyre Kristovits Imre csanádi püspök. „Te Deum“-ot rendelt, mely egyházi ájtatosságban, — loyalis szokás szerint — a megyei és városi hatóság és valamenynyi társulat részt vett.

E.

1797-től 1848-ig.

A francia rémuralom 1793-ban örök boszszút esküdött a monarchiák ellen. Ezt tudva az európai fejedelmek, kevés kivétellel szövetségre léptek a francia nemzet ellen, azok közt Ausztria is. Az osztrák katonák, Károly főherceg fővezér vezénylete alatt Aldenhofen mellett megtámadták a francia hadtestet s magát Dumouriez-t is megverték Neerwindennél. A győzelmes sereg Coburg herceg vezetése alatt nyomult Franciaországba.

Ezen eseményeket csakis azért említjük fel, minthogy a későbbi hadi műveletek — évek hosszú során át — városunkra is befolyásosak lettek. Már 1793. november 23-án 200 francia royalista tiszt — közöttük papi egyének is — mindannyijja a, szerencsétlen XVI-ik Lajos király híve, gyalog vonúl be Aradra; a francia dynastia iránti hű ragaszkodásból hagyták el a menekülő hazájukat. Egy év múlva, mintegy 1200 francia fogoly ül már a várban.

Városunkban is 1796-ban szervezkedtek katonailag a sisakos német kar, a magyar és szerb polgári hadak.¹⁾ Ezek a csatatérre vonuló várbeli rendes katonaságot váltották fel a vár és a francia foglyok őrzésével bízták meg.

Ezen esemény a városi szabadsalom-levélben ekként van felemlítve: „Ugyanazon francia háború alkalmával örökös sorkatonaság hiányában polgári őrsapatukkal, — melyet ötszáz idősebb polgárból és más lakókból állandóan 3 század és egy

¹⁾ L. Aradi polgárok miseriája, Arad története II. kötet II. rész.

tüzér-csapat képezett — a felügyeletet is magában a várban, úgy a kincstári pénztárak és a megyeházában a börtönök körül szükséges minden örködést ingyen teljesítettek a nélkül, hogy ezen terhekért járó megtérítést követelték volna.“

E polgári hadak még 1834-ben léteztek és ünnepélylyel léptek fel, mikor Orczy Lőrinc báró főispán és királyi biztos augusztus 21-én Arad városát a sz. kir. városok sorába emelte. Érdekességénél fogva lássuk az „aradi felkelő sereg“ szereplését. ¹⁾

---

¹⁾ A nemesi felkelés nem új, hanem szükség szülte őskori intézmény.

A IX-ik század utolsó felében, midőn őseink e földre jöttek, nem volt még népjog. A gyengének nem volt védelme, az erősbbé lett a hatalom és uralkodás s minél többet hódított, annál derekabb lett.

A nemzet törzsekre volt osztva. Azok főnökei egyenlő hatalommal bírtak, ama szövetségi kötelezettséggel, hogy ha bár melyik törzsfőnököt ellenség támadná meg, azt egy maguk közül választott vezérlete alatt védelmezni tartoznak. A honfoglalás aerája beállott. A nemzet ösztöne azt sugallá, hogy szorosabb társaságba lépjen, miután sikeres eredményt csakis így lehetne reményleni.

Elhatározá tehát a nép, hogy a hét törzsfőnök, a maga köréből — fejedelem név alatt — egy közös főnököt válasszon. A voks Álmosra esett, mint nevesebb eredetűre és a harcban erősebbre.

Erre következett a vérszerződés, mely alkotmányunk alapját képezi. Őseink a honfoglalás alkalmával várak birtokába jutottak és védelmükre újakat építettek. István első király korában alakult a vármegye-rendszer. Ez nemcsak katonai, hanem bíraskodási intézkedés is volt. Székhelyül egy erősség — vár — szolgált s a vármegye innen vette elnevezését, például: Orodmege Orodváratól. Minden vár élén állott egy várispán, — várgrof, később főispán — kinek hatalma kiterjedt a várkatonákra és a várnépre.

A várhoz tartozó földek állami tulajdonnak tekintettek, s azok a birtok nélküliek közt hűbérül osztattak ki.

A várkatonák, — később nemesek, — birtokaiktól adót nem fizettek, hanem a várnéppel együtt, a várkapitány zászlója alatt hadi szolgálatot tenni valának kötelesek.

A földművelő osztály nagyobb részét valószínűleg a honfoglalás idejében, az országban talált lakosok tették s földjoiktól kénytelenek voltak adót fizetni.

Ezen osztályt nevezi történetünk parasztságnak s ebből fejlődött a jobbágyi viszony. A nemesi kaszt különböző osztályt képezett.

Első helyen állott a főpapság, azok után a főurak, másként urak és nemesek, másként vitézek.

A főurak, a törzs és nomzetség fők utódai, terjedelmes vagyonnal bírtak.

A múlt században és ezen század elején Aradon megejtett felkelések rövid vázlatát Fábrián ekként adja elő: „Arad általános fegyveres felkelésének sem számát, sem időszakait dátumok híjával lévén, meghatározni nem tudjuk. A legrégebb fegyveres felkelés az 1741-ik esztendőbeli; midőn Mária Terézia trónusának megmentésére az egész magyar nemesség vérét és életét felajánlotta.“

„Nem engedett ez alkalommal a hazafiságban más megyéknek Arad vármegye sem,“ folytatja tudósunk, „melynek ámbár nagy részét szélbeli katonaság foglalta el, mégis 19 portája után 76 gyalog vitézt állított ki egész katonai készülettel, és azokat Halter János esküdtjének vezérlése alatt generális gróf Károlyi Sándor szathmárvármegyei főispánnak kormányzására bízta. A felkelők egy gazdagon hímzett zöld damasz zászló alá esküdtek, melynek egyik oldalán a Bold. Szűznek képe, a másikon az ország címere ékeskedik. E zászló Arad megye nagy termében van elhelyezve.“

„Arad ezen áldozatot, mely a megyének akkori csekélységéhez képest épen nem vala fősvényen mérve, buzgóságához kicsinyelvén, gyalog vitézein kívül még 30 lovasokat fegyverze fel s azokat a királyi rendes katonaság közé ajánlotta. Mária Terézia az ajánlást, méltó tetszéssel fogadván, a megyének ebbeli

---

A nemesek birtoka kevesebb volt, de a személyi- és birtokjog egyenlő élvezetében részesültek.

Minden nemesnek kötelességévé tétetott, a hazát veszély esetében védelmezni, mely kötelezettség a főpapokra is kiterjedt, s ez volt alapja a századokon át köteles nemesi felkelésnek.

Az általános felkelés alkalmával minden nemes száz jobbágy után három, minden 33 jobbágy után egy fegyveres lovaszt állított ki.

A jobbágytalan nemes személyesen tartozott megjelenni a csatatéren. L. Salamon „Török hódítás.“

Már Zsigmond törvénye rendezte a végvárak megvédését; az 1489-ki országgyűlés azonban Budán a védelmi rendszert tüzetesebben meghatározta.

A csanádi püspök a török ellen 100 lovaszt; a török berohanása által leginkább veszélyeztetott Pozsega, Szerém, Valkó, Bács, Csongrád, Arad, Békés, Csanád, Torontál és Temes megyék, minden 24 ház után egy huszárt tartoztak kiállítani. L. Böhm, Délmagyarország története I. kötet 177. l.

Az 1797. május 30-án ¹¹¹⁶⁷/₁₁₁₅₃ sz. egy legfelsőbb udvari rendelet határozza, hogy a nemesi insurgensek csakis megyéjük területén kötelesek saját költségükön a haza védelmére fegyvert fogni; azonkívül az állami pénztárból húzzák a napi fizetést.

példás magaviseletét különös levél által magasztalta és köszönte meg, melyet látni lehet levéltárunk 1742-i irományai között.*

„Ugyanez alkalommal különös példáját adta hazafiságának néhai Csernovics János, megyénknek akkori szolgabírája, ki is a fent említettekén kívül még három önkénytes lovas csapatot szerkeztetvén össze, azokat a nemesi felkeltek után maga személyesen vezérelte a királyi seregekhez, mely szép tetteért őrnagyi ranggal jutalmaztaték meg.“

Eddig Fábíán, az 1741-i inszurrekcióról. ¹⁾

De Arad város polgársága sem mulasztá el ez alkalommal hazafiságának fényes jelét adni, minthogy a 76 megyei gyalog vitéz mellé, tíz lovas katonát, minden szükségekkel ellátva, saját költségén állított.

Mi ezen felkelésen kívül, a múlt század végén és századunk elején újabb nemesi felkelések nyomára is jutottunk.

1790. évtől fogva 1796. évig egymásután Arad városa saját költségén önkéntesen 33 újoncot adott a cs. kir. sereghez, és 1797-ben pedig, hogy a királyi kincstár területét megóvja és a hazát megvédje, az általános nemesi felkelő sereghez két fizetéssel ellátott katonát állított önszántából, fegyverrel, lóval és minden szükségessel felszerelten.

Az Aradmegye nagy termébe letett zászló mint a hűség és vitézség élő ereklyéje alatt sorakozott a második nemesi felkelő csapat 1797. május 19-én. ²⁾

Nemesi inszurrekció tisztjei:

Ezredes: Edelspacher Zsigmond.

Alezredes: Kászonyi József.

Őrnagy: Bojtos N.

Kapitány: Buczurka N.

Másod kapitány: Edelspacher Mátyás.

Főhadnagy: Bittó Albert.

Alhadnagy: Csorba János.

Strázsamesterek: Kovács János és Schlachta Gábor.

Zászlótartó: Mózes János.

Orvos: Speth Fülöp.

Káplán: P. Barta Gábor.

Auditor: Bartasságh Lipót.

---

¹⁾ L. Fábíán VII. 7. §. 44. 45. l.

²⁾ L. Minorita Napló II.

Furír: Csáktornay János. ¹⁾

E felkelő csapat fölött június 20-án Splényi Gábor tábornok tartott szemlét a városon kívül; 26-án pedig a Krassó és Temes megyei nemések megérkezvén zászlóik alatt, a nép üdvözlő éljenzése közt csatlakoztak az aradi nemesi felkelőkhez.

Július 11-én. A Krassó megyei nemesi felkelők zászlója déli 12 órakor, a piaci templom előtt, a csanádi püspöki-helynök által ünnepélylyel felszenteltetvén, az aradi nemesi felkelők ez alkalomra lóháton, pisztoly sortüzeléssel tisztelegtek.

A három vármegye felkelő nemessége július 31-én Arad alatt táborba szállott, s azok napi fegyvergyakorlatait kiözlött roppant népsokaság szemlélé.

Szeptember elején a felkelők nagy lelkesedéssel útra indultak. Első állomásuk Szent-Anna mezőváros vala; a hol, — mint a Napló vezető megjegyzi, — nemesekhez illően jól lakmározta. 14 napi hadgyakorlat után szeptember 25-én Szent-Annáról szabatos katonai rendben vissza tértek városunkba és november 23-ig a polgároknál voltak elszállásolva.

A hadgyakorlatok bevégeztével az aradi, krassói és temesi nemes insurgensek Új-Arad alá vonultak, hol József főherceg, Magyarország nádora a nemeseken hadi szemlét tartott, s a gyakorlatok terén szerzett ügyességeket fényesen bebizonyították. Nyolc havi zaklatás után a nélkül, hogy nemes felkelőink az ellenséggel szembe szállottak volna, december 20-án a szétbocsátás hajnala virradt reájuk.

Noha a hó darabos foszlányokban hullott a szürke felhők-ből, annak dacára a három vármegye nemesi felkelői a megye háza előtt állást foglaltak. Ott Török, megyei jegyző, Ő Felsége a király méltányoló kegyes leíratát felolvassván, pisztoly üdvölvészek közt helyezék el az aradi nemesi zászlót a megye termében. A temesi és krassói nemesi felkelők, harcikürt hangja közt vonulának át, az egybesereglett lakosok zajos éljenzése között — a bánáti részre.

Másnap az aradiak fegyvereiket a megye fegyvertárába rakták le.

„Igy lett vége a híres insurrekciónak“ jegyzi meg Naplóíró, „mely anynyi pénzáldozatot igényelt.“ ²⁾

¹⁾ L. De insurrectione Arad. Com. 1797—1800. I. l. 8.

²⁾ L. Aradi Minorita Napló II. könyv.

Folytonosság kapcsán ide fűzzük az e században igénybe vett nemesi fölkelések rövid rajzát annál inkább, minthogy most már a felkelők a harctéren ellenséggel állottak szembe.

A harmadik nemesi felkelés 1800-ban történt. Ferenc császár szeptember 4-én kelt parancsa Arad vármegye nemesseit is a franciák ellen való felfegyverkezésre szólította.

A megye szeptember 26-án gyűlést tart, melyben az insurrekcióra szükségelt költségvetésen kívül a gyalog és lovas nemesi felkelők tisztjei is megválasztattak.

A bécsi „Magyar Kurir“ ekként adja: „A mi gyalog és lovas insurgents seregeink már egészen ki készültek, és akármely órában készek a masírozásra. A gyalogság 608, a lovasság pedig egy Eskadronból, azaz, 180 főből áll. Mind a kettőben válogatott legénység, vagyon, a lovasságnak szép monturja, fegyvere és jó lova van, a gyalogság is jó van equipirozva.“

„A gyalogságnak obestere: Gyoroki Edelspacher Zsigmond cs. kir. Tanácsos és Tek. Arad vármegye első All-Ispánja; Obrist-lajtnánája: Cs. K. Tanácsos Tököllyi Sabbas; Kapitánya: Nagy József és Kornély József; Főhadnagyai: Sverteczky József, Gyurkovics Károly, Edelspacher Zsigmond, Langó Ferenc, Bartos Ferenc, Antalffy János, Kristhory László és Bartosságh József. All-Hadnagyai: Pankl, Szilberleitner, Kosztolányi János, Koron József, Meliseg, Szentlélek János, Kosztolányi József és Ottó Fridrik. Zászlótartói: Herman János, Fischer Gorrig és Mihalovics Demeter.“

„A lovasságnál Fő-Strúzsamester: Edelspacher Mátyás. Escadronos kapitány: Bene Leopold, második kapitány: Náudor József. Fő-Hadnagyok: Bartosságh Mihály és Skerlecz N. N. All-Hadnagyok: Bessenyi és Kúdas.“

„Ezen holnapnak 23-án szentelte fel a esanádi Püspök Ő Méltósága a gyalog insurgents sereg zászlóját a Minoriták templomában, minek utána a szent mise elvégződött volna. Az áhétatosság végződése után, az egész templom előtt állott insurgentseregére áldást mondott Püspök Ő Nagysága. Délben 40 fogásra való ebédet adott a fent nevezett első All-Ispán.“¹⁾

Nov. 10-én Splényi Gábor, cs. tábornok és Suprei, Szabolcs vármegyei alispán előtt a nemesi felkelők a hűség esküjét leteszik a zászlóra.

¹⁾ L. M. Kurir. 1800. 48. sz. 257. l.

A várban, a cs. katonaság és a nemesek közt botrányos kihágás történt. A felkelők egy osztálya a várba rendeltetvén őrállásra, a cs. katonák a nemeseket őrhelyeikről december 5-én fegyverrel űzték el. E durva kihágás megtorlására a császári bünyösök hadi törvény által veszsző-büntetésre lettek ítélve.

A szomszéd Erdélyben az oláhok lázadtak fel. Azok levereztésére december 9-én nemesi insurgensek indultak tisztszejikkel.

Arad polgársága 1798 és 1799. években a közkölség fedezéséhez részint a község, részint pedig egyesek neve alatt tetemes segélyvel járult. 1800-ik évben pedig az általános nemesi fölkelés alkalmával, a törvényes illetéken felül, kebeléből még fizetéssel ellátott önkényteseket is állított és az aradmegyei központi fölkelő nemes lovas-csapatot, négy hónapon át szállással, tüzelő-fával és világítással látta el; az a körül fölmerült kézi- és igás-napszámokkal segélyezte a nélkül, hogy vagy kárpótlást, vagy a többi községek hozzájárulását, vagy beszámítást követelt volna. ¹⁾

Az insurgents csapatok 1801. januárius havában is gyakorolták magokat a fegyverforgatásban.

Ezen év február 8-án Budán kelt levél következőt közli: „Az Aradi T. N. Vármegyebéli Felkelt sereg 5-dikben ide érkezett, a hol is minekutánna annak tisztjei ezen T. Vármegye érdemes Fő-Ispányánál és Fő Prov. Com. Director. Almásy Pál úr eő Ex-jánál meg-jelentenek és magokat bémutatták volna, az itt levő fegyveres házból a seregnek fegyverek adattak és 7-ikben Nádor ispány eő Fő Hertzegsége által is megszemléltettek, s útjokat az után fel-felé tovább folytatták.“ ²⁾

A felkelés sikeres eredményét a februárius 9-én Lunevillében kötött békekötés is eléggé bizonyítja.

A magyar nemzet felkelő segítsége ezzel szükségtelessé vált, melyre az öszszes nemesség mindenkor készen állott.

1809-ben a hazát új és nagy veszély fenyegeté.

Napoleonnak nyitva állott az út Bécsbe, hol május 10-én tartotta bevonulását.

Aradon június 5-én íratott ki a negyedik nemesi felkelés. E mellett három önkénytes felkelő gyalog és lovas csapat is alakult, Volontair név alatt, mely június 29-én indult Pécskára,

¹⁾ L. Arad sz. k. város szabadalom levele. 1834.

²⁾ L. Kurir 1801. 11. sz. 197. l.

onnan Pesten keresztül, gyors menés közt folytatván útját Sopronba. ¹⁾

Gróf W e n e k h e i m József főispán, 61 deli termetű nemes felkelőt vezetett személyesen a csataterre. Odáig jutottak-e? láttak-e ellenséget? nem tudjuk: anynyit azonban tudunk, hogy Beauharnais Jenő, francia hadvezér, Győrnél a magyar felkelőket és János főherceg seregét jun. 14. szétszórván, a franciákkal a Dunán átkelt, hogy seregével Napoleonhoz csatlakozzék.

E széthullás után felkelő csapataink nem oszlottak szét, hanem sorakozván újra tömörültek, mit azok késő visszatéréséből következtetünk.

Igy: a Temes vármegyei felkelők december 15-én érkeztek városunkba s egy nyugnap után indultak Temesvárra.

Az aradi első felkelő csapat 18-án, a második pedig december 24-én tért vissza.

Az érkezett önkénytesek fölött parancsnokuk hadi szemlét tartván, a legénységet szabadon bocsátotta, de egyszersmind felszólítá, ha valamelyikének kedve lenne tovább is katonáskodni, rangja megtartása mellett a császári seregbe átléphet.

A lovak a megyeház udvarán árvereztettek el.

A harmadik csapat 1810. január 6-án érkezett meg; 14-én pedig, noha kellemetlen zimankós idő állott be, nagy néptömeg várta a piacon az érkező nemesi felkelőket, kiket zene mellett, mozsarak dördülése közt fogadott lelkes éljenzésekkel.

Ez volt az utolsó nemesi fölkelés, melyek közül ezer éven át nem egy viaskodott győzelmében a hazát fenyegető ellenséggel.

*

A XIX-ik század küszöbére léptünk.

A találmányok, műipar, szorgalom és szellemi művelődés százada ez.

Egy hatalmas szellem vonul át minden téren, minden országban; ez a haladás szelleme, melynek jelszava: „Előre”.

A „Mult” korszaka letörpül a „Jelen” felvilágosultsága és szembeszökő haladása előtt.

Képzeletünkben egy óriás szobor talapzatán állunk, melynek magasságát — Fesslerként — megmérni nem tudjuk, s így nehéz a jelen századnak sikerült jellemrajzát adni.

¹⁾ L. Minorita Napló II. könyv.

Törekvésünk nem is oda irányult; mi csakis a múltak titkainak felderítésére vállalkoztunk.

Hogy Arad, a szabad eszméket és új felfogásokat miként karolta fel, azt társadalmi életünk és gondolkozásunk modora fenhangon hirdetik.

Eme kitérő sorok után a jelen század nevezetesebb eseményeit tizedekre osztva, idő- és sorrendben röviden a következőkben adjuk.

*

1800. november 13-án jött városunkba Mártonffy erdélyi püspök s két napi itt tartózkodása alatt, Arad város jeleshajnál látogatásokat tévén, Temesvárra utazott.

1801. október 26-án Lothringeni herceg érkezett Aradra, kíséretében van a hírneves Alvinczy tábornok.

Azon alkalomból, hogy I. Ferenc Magyarország királya, az ausztriai császár címet vette fel 1803. év október 2-án, ünnepélyes „Te Deum” tartatott az egyházakban. A templom előtt a téren, a csász. lovas és gyalog csapatok mellett a magyar, német és ráé polgár-hadak is sort foglaltak. Este fényes kivilágítás mellett katonazené járta be a város utcáit.

Ferenc osztrák császár, magyar király és Napoleon császár között a béke 1806-ban meglévén kötve, ez ürvendetes eset megünneplésére a várban úgy, mint a városi templomban fényes hála ünnepély tartatott.

1807. május 10. Reggeli 2 óra után riadózene verte fel nyugalmából Arad lakosságát. Császári katonák és polgári hadak állottak fel a város utcáin.

Lovász alispán üdvözlő beszéddel fogadta a megye és város hatóságával a körünkbe érkezett és győzelmeiről dicső fővezért, Károly főherceget.

A katonaság fölött csak rövid szemlét tartván, reggel Mezőhegyesre távozott, hol ő Felsége Ferenc császár időzött.

Ez év május 14-én erősen zivataros időjárás volt, mindamellett polgárhadaink teljes díszben állottak a Főtéren, hogy I. Ferenc császár-királyt ünnepélyesen fogadják.

Lovász Imre alispán fogadá ő Felségét, ki Mária Ludovika főherceg-aszszonnyal érkezett városunkba.

A fogadó beszéd után az uralkodó a várba ment, hol első teendője vala a templomba menni és imáját végezni. Később

megjárta a vár bástyáit s megtekintvén a tiszti carrékat és kórházat, étkezéshez ült. A királyi táblához városi és megyei tisztviselők is lettek meghíva.

Étkezés után lovas banderium kíséretében a városba jött, meglátogatta a gymnasiumot, a megyeházat és a börtön helyiségeket, hol egy halálra ítélt rabnak megkegyelmezett; végül meglátogatta még a harmincad és sóhivatalt is.

Minden érdekest megszemlélvén, dacára a sűrű ólmos esőnek, mely az égből hullott, a főherceg aszszonnyal együtt Gyulára utazott.

1808. február 21-én volt gróf Almácssy Pál Arad vármegye főispánjának székfoglalási ünnepélye.

Pár hónapra Lajos főherceg érkezett Temesvárról, ki a várat megtekintvén, Mezőhegyesre indult. Mint látszik e század elején az uralkodóház menhelyül a mezőhegyesi pusztá szolgált.

1809-ben. A francia hadsereg rohamos előnyomulása és bátor foglalása elől, erős katonai fedezet mellett szállítják az uralkodó ház csomagolt kincseit városunkon keresztül Temesvárra és Nagy-Váradra.

November 9-én azonban a két császár békét kötven, december 18-án a Temesvárott elhelyezett udvari kincs Aradon át Bécsbe szállítatott vissza.

Az e század első és második tizede elején történt sűrű hadi mozgalmak eseteit mellőzzük, azok ügyis városunk és hazánk határain túl történtek. A mi itt történt, azt ügyis felemlítjük.

*

1810. május 17-én Ferdinánd és Miksa főhercegek látogatták meg városunkat. Ebéd után Mezőhegyesre kocsiztak.

1811. március 14. Ő Felségétől a királytól gyors futár érkezett a megyéhez ama meglepő határozattal, hogy az összes eddig forgalomban volt pénznemek értékükben vesztenek.

E devalváció folytán az egy forint papírpénz értéke tizenkét krajcárra, a tíz garasos rézpénz két garasra, az öt garasos pedig egy garasra vagy három krajcárra szállott alá. A krajcár megmaradt értékében.

1816. február 11-én szentelték fel a magyar és német egyenruhás polgári hadak zászlóját. A templom szentélye drága szőnyegekkel bevonva, a nők számára pamlagok valának helyezve.

A nagy oltár előtt, ezüst kerettel vont asztalra volt téve a zászló, mellette ezüst kalapács, aranyozott ezüst szögekkel.

A zászlóanyaságra gróf Wenckheim Józsefné szül. Klempay Regina úrnő vállalkozott.

Knollmayer Henrik végzé a vallásos szertartást és a német egyházi beszéd után következett a szögek beverése. A plébános a zászlót Klein Nándor polgármesternek kézbesíté, ki azt jobbján magasra emelve, vitte a templomba gyűlt polgári hadak előtt a piacra s magyar, német és rác nyelven tolmácsolá ékes szavakban azon kötelességeket, melyeket Arad város az ő hűségüktől vár. Másnap az uralkodó születés napján szabad ég alatt esküdtek hűséget a zászlóra.

1818. szeptember 10. Ferdinánd főherceg újra városunkba jő. Elfogadására Rhédey gróf kocsizott elébe.

A városházánál leszállván, ott a főherceget a polgármester üdvözölte; éjjeli szállást a várban vett.

Másnap szemlét tartott a gyalog és lovas katonaság fölött. Délben Vásárhelyi János alispán vendége volt. Este fényes táncvigalom rendeztetett s tiszteletére a város ki volt világítva, másnap 12-én Mezöhegyesre utazott.

1819. február 12-én, uralkodó ő Felsége születése ünnepén Schirmer Tamás üveges mester, mint a polgári tüzérkar szervező alapítója feldíszítettett Ferenc királyunk által ajándékozott arany éremmel. A kegyes adomány levél utódait is feljogosítá, hogy minden ünnepély alkalmával tűzeri egyenruhájokat ez éremmel díszíthessék. ¹⁾

*

E század harmadik tizede eme változatosságok közt folyt le.
1820. ápril 10. Rudnay Sándor, Magyarország hercegpri-

---

¹⁾ A század első tizedében a francia sereg előnyomulása által szorongatva, 1809-ben alakútt az aradi polgári tüzérség, mely a cs. tüzérséghez quasi be lett osztva. Ezen önkénytes polgári tüzérekot I. Ferenc király legmagasabb rendelőtére a várban egy várbeli cs. tüzértisztet oktatta és vezette be a tüzérek toendőibe. Sátorosünnepoken a vár ormain ágyúkat sütögettek; köznapokon pedig töltényeket készítettek, gránátokat, bombákat töltöttek. Ugyancsak Felsége, az aradi polgári tüzérkart készséges szolgálataért dicsérső okmány levéllel ajándékozta meg, Schirmer Tamást pedig mint karparancsnokot éremmel díszítette fel.

mása tesz körútazást az Alföldön. A városi hatóság a legünnepélyesebben fogadta a magas vendéget.

Előkelő vendégünk volt még 1825. június 12-én Don Miguel portugalli trónörökös. Temesvárról érkezett hozzánk és a „Három király“-ba, mint első rendű vendéglőbe szállott.

A helybeli és várbeli katonaságon kívül, a városi és megyei hatóságok siettek fogadására. Innen Mezőhegyesre folytatta útját Ferdinánd főherceg látogatására.

Vurum József nagyváradi püspök is Arad vendége. A főpap elátogatása W e n e k h e i m József bárónak főispánná kinevezetésével van kapcsolatban, a k i e napon érkezett Aradra. Malonyai Alajos báró királyi biztos iktatta székébe, mely alkalomra hét vármegye küldöttsége érkezett. Sátor alatt nagy lakmározás délben, este pedig fényes táncvigalom zárta be az ünnep actusát.

1827. április 24-én a Koronátéren, hol ma az izraelita nagyszerű imaház áll, a hitközség az illetékes hatóság mellőzésével, a zsinagóga alapzatát kezdé ásatni. A munka gyorsan haladt. A megye székgyűlése ezt sérelem gyanánt vévén, a napszamosokat fegyverzett pandúrákkal szétverette s 28-án az épület alapzata már színig be lett töltve.

1829. július 24-én. Estei Ferdinánd főherceg Erdély hadparancsnoka érkezett hozzánk. Másnap Kis-szt.-Miklóson szemlét tartott a katonaság fölött, melynek végeztével Vásárhelyi János alispán a főherceg tiszteletére fényes estélyt rendezett.

*

Századunk negyedik tizede Arad városára, csak örömet hozott.

Orczy László Aradmegye főispánja 1830. év augusztus 8-án székfoglaló ünnepélyét tartja. A bevonulás este történt, midőn már a város fényárban úszott. A főispán Cziráky gróf jobbján ült.

A székfoglalás másnap ejtetett meg. Török Antal esanádi püspök iktatta be a főispánt székébe. A megyeház udvarán 600 teríték várt a vendégekre. Este ősi jó szokás szerint piaci zene, kivilágítás és fényes táncvigalom zárta be az ünnepélyt.

1831. július 4-én népes megyegyűlés volt ma, mely rémület és aggály közt kezdődött. A szomszéd vármegyék tudósításait olvasák fel az országszerte dühöngni kezdő cholera vérszről.

A megye és a város a vett útasításokhoz mérten kordont húzott határai körül és azt szigorú őrizet alá helyezé. Minden a városból való ki- és beköltözés megtiltatott.

Magában Arad városában 6000 lélek után 200 halott van; az elsők között Buchwald főorvos is áldozatul esett.

A cholera szeptember elejéig kiméletlenül seperte a lakosok nagyját, apraját. 4-én szűnt meg a kordon Erdély felé.

1834. augusztus 21. E napon iktattatott Arad kamarai város a szab. kir. városok sorába. ¹⁾

*

Mielőtt 1848-ig Aradváros történetét befejeznök pár nevezetes magas látogatás mellett, néhány érdekes adatot említünk fel a város szépítészeti és helyrajzi múltjából.

1805. augusztus 6-án tarack lövések közt és zene mellett tették a városház tornyára az aranyozott kissé lapúlt gömböt; Mely időben emelték a tornyot — annak nyomára nem jöttünk. Annyit azonban tudunk, hogy 1778. január 3-án megejtett városi tisztújítás alkalmával több polgár vádként említette fel, hogy a polgárok jóváhagyása mellőzésével, a tanács, a városház tornyába új órát alkalmazott.

A tanács ez intézkedését a polgárok nagy része helyesléssel fogadta. ²⁾

1812. Almássy főispán elnöklete alatt tartott tanácskozás alkalmával ma szeptember 19-én határozattá lön, egy U alakú emeletes megyeházának Aradon való építése. A szükségelt anyagok beszerzése után, három év múlva július havában tételt le nagy ünnepélyességgel az alapkö. Egy üveggel bélelt négyszögű kőláda helyeztetett el az épület déli szögeletébe. Abba Knollmayer német egyházi beszéde, a megyei tisztviselők névjegyzéke, és a kézen forgó pénznemekből egy-egy példány lett betéve.

¹⁾ L. terjedelmesen Arad története II. kötet a Misoriák alatt.

²⁾ L. Arad város Levélt. do a. 1778. Fasc. 56.

1817. július hó első napjaiban Török Márton főbíró sürgetésére, burkoltatta ki a város tanácsa a Templom-utcát kövekkel, a hol eddig csizmaszárig érő sárban gázoltak mind az elemi, mind a gymnasiumi fiatalok.

Ha jól értesültünk, ez volt az első útca kövezés városunkban. ¹⁾

Ez alkalommal bontatott le, a délre eső, tömör tölgyfa kerítés a Templom-útca szélesítésére, mely 1761-ben alkalmaztatott a templom fala megvédésére.

A templom előtt lévő és körülkerített fakeresztet, mely az útcái közlekedést gátolta, a megyei urak kérésére kiemeltette a házfönök s a kolostor előtti vadgesztenye fasor alá helyezte át. ²⁾

1817-ben még a minorita templom előtt a piac tágas tere rútkátyus hely volt — úsztatónak gúnyolták. — December elején kezdék töltögetni s az iszapot kiszorítani.

„Ma 1833. november 10-én“ írja Naplóvezető „határozta el a városi tanács az éjjeli lámpák alkalmazását a belvárosban. Csakugyan ma szögezték fel az első lámpákat a Fő-útcán az örökös sötétség elűzésére.“

A Templom-útcában a minoriták udvarát kerítő fal az utcát még 1836. ápril 22-ig is szűkítette.

A közforgalom kényelmére, és biztosítására megkereste a tanács a minorita szerzetet, engedne át az útcának egyenes vonalba való alakítására a kolostor udvarából kellő tért.

A szerzet feltételesen igen szép tért engedett át az útca szélesítésére. ³⁾

Forray András báró 1842. június 21-én megvásárolván a régi harmincad épületet a Főtéren; azt derékban ketté vágta s egy részt földig leromboltatott, hogy a külvárosiak közlekedésére kényelmes utcát nyisson.

Arad város tanácsa hálája elismeréséül a nyitott utcát Forray-útcának nevezte el. ⁴⁾

*

¹⁾ L. Minorita Napló III.

²⁾ L. Minorita Törzskönyv III.

³⁾ L. Minorita Napló IV. k.

⁴⁾ L. U. Ott.

1841. június 25-től, 27-ig. Három napig volt dicső emlékü József főherceg nádorunk a város vendége.

A Forray házba szállott.

Itt mulatása első napját a bánsági út fátadalmainak kipihenésére szánta. Másnap a városi, megyei, egyházi és iskolai hatóságokat s Biharmegye küldöttségét fogadta. Este felé 40 vendéget vont asztalához. Ebéd után a kiserdőben mulatozó polgárokat látogatta meg, kikkel kedélyes társalgásba vegyült.

Mind két este fényesen volt a város kivilágítva. A megyeházán, főleg a szt. Háromság szobornál, közel nyolcezer lámpa volt alkalmazva.

Harmadnap megtekintette a várat. Itt tiszteletére katonai fényes istentiszteletet tartottak.

Délután, a város közönségének szívélyes elbúcsúzása után Kis-Jenőre hajtattott.

*

Hazafias örvendetes jelenségek mutatkoznak Arad városában. A magyar elem buzgóssága túlszárnyalja a haza más nemzeteinek hazafiságát.

Ma 1846. augusztus 20-án szent István első magyar király ünnepén, arannyal zsinórozott, búzavirág színű kék atillában, meggyveres csákovával, kordovány bakancsba fűzött szűk nadrágban, lőfegyverrel ellátva, mutatta be magát a közönségnek a hat szakaszba osztott magyar-had a templom téren.

E fellépés rokonszenvesen fogadtatott s a díszes egyenruha köztetszésben részesült.

Ez alkalommal vevé birtokába ünnepélyes forma között a polgári csapatok közös zászlóját, — 1816. február 11-én szenteltetett fel — melyet az egyházi ténykedés végeztével, miután a hatóságok csoportja előtt katonai pontos magatartással ellépett, a városház gyűléstermében helyezett el.

E megiffódott polgári had ezredese: Csernovics Péter nagybirtokos.

Örnagy: Schärffeneder Ferenc polgármester.

Kapitány: Domián Antal.

Tisztsegéd: Bohus Zsigmond.

Nagy szerep lejátszása vár az aradi polgári hadakra.

1847. szeptember 13-ára volt jelezve István főherceg Magyarország helytartójának Aradra érkezése.

A bevonulás napja előtt megyei és városi vegyes bizottságban a következő programm állapotott meg.

A főherceget Arad vármegye szélén Nagy-Zerinden, Török Gábor első alispán üdvözlí. A kiküldött fényes bizottsággal s a nemesi banderiumtól környezve, útját Kis-Jenőn és Simádon keresztül Arad felé folytatja. Arad város határánál, Ötvenes előtt 120 aradi polgárból álló lovasság élén Jankovics Gábor város kapitánya fogadja hódolatteljesen.

Délután 2 óra előtt már megszámlálhatatlan sokaságban várta a közönség a széles Főtéren, mely azt csakhamar a zsúfolásig megtölté. Roppant néptömeg gyűlt össze a vidékről is. Az épületeken a zászlók sűrűen lengtek, az ablakokból értékes szönyegek közt lombfüzérék csüngtek le. A teljes díszben öltözött polgárhadak, a nép zöme közt foglaltak állást parancsnokaik vezetése alatt. Felvonulásuk zencsó mellett történt.

Délután 5 óra tájt haladt István főherceg nyitott díszkocsija Arad város Főútcáján, a pankotai őrhad és az aradi céhek által képezett sorfal között a Forray házhoz. Mellette Grünne gróf ült.

A Schwarzenberg dsidások zenekara lejátszván a néphymnuszt, a kapunál Schärffeneder polgármester, magyar őrhad őrnagyi egyenruhában üdvözlé a főherceget, a lépcsőzetten pedig 48 fehérbe öltözött leányka hinté meg illatos virágokkal a feljáratot.

Azok élén Trutz Hermina ékes szónoklattal üdvözölvén, díszes virágcsokrot nyújtott át a magas vendégnek. Fenn Forray báróné háziaszszony fogadta.

Este a város és kiserdő keleti pazar fénynyel volt megvilágítva.

Másnap 14-én reggeli órákban, a vár falairól 24 ágyúlövés dördült el.

9 órakor István főherceg mindenek előtt Lonovics József csanádi püspök vezetése alatt a róm. kath. papságot fogadta, azután Békés- és Csanád vármegyék küldöttei és számtalan testületek tisztelegtek.

Több dicsőítő költeményt nyájasan fogadott el a főherceg.

10 óra után, a Szent-Háromság-szobránál felvont sátor alatt Lonovics püspök által tartott istentiszteletben vett részt.

F o r r a y báróné asztalánál étkezett két órákor.

Ebéd után a „Fehér kereszt“ fogadóban tett látogatást, hol 300 vendég számára rendelt terítéket.

Délután a várba hajtattott s átkutatta annak minden zugát.

Másnap 15-én, jókor reggel Temesvárra indult.

Nov. 12. A pozsonyi országgyűlésen, közakarattal választá meg a nemzet Magyarország nádorává István főherceget.

V. Ferdinánd király pedig magyar nyelven közlé a nép küldöttjeivel a nemzetnek ez örvendetes aktust, mi az egész országban lelkesült örömet okozott.

IV.

A R A D

A SZABADSÁGHARC ALATT

1848. 1849.

A.

1 8 4 8.

Párisban 1848. február 21-én a forradalom kiütött.

A király kényszerülve volt a népnek engedményeket adni. Három napi lázas tusa után megdőlt a trón, elenyészett a monarchia, a köztársaság kiáltatott ki. Franciaország X. Károly koronáját Lajos Fülöpötől elvette.

A trónfosztott polgárkirály Angliába menekült családjával, hogy idegen földön, számkivetésben élje le napjait.

A párisi óriási zivatar hullámai elhatottak hozzánk is. Váltságos lett befolyásuk a magyarok izgatott kedélyére. A francia forradalom sietteté a nemzet teendőit.

A reformlakomák eszméje termékeny talajra talált hazánkban.

A központi fiatalság lelkesebbjei felkarolták azt Pesten, az egyetemi ifjúság pedig melegen pártolta.

A józanabb párttöredék március 12-én a következő felhívást bocsátotta szét: „Aláírási ív a pesti középponti fiatalság és szellemrokonai lakomájára. Tartatik f. hó 19-én.

Tanácskozmányok gyűlhelye „Fillinger“ előbb „Pillvax“ kávéház.”

Zsufolásig megtelt a csarnok zajos tanácskozások színhelyévé vált. Rajként jött-ment csoportokban a fiatalság, a kik, ha talál-

koztak, bizonytalan, ki nem számítható eshetőségekről társalgának. Mint a Vezuv méhében az izzó-tűz, akként forrt a kedély-dűt keblekben a kitöréshez közeli szenvedély.

Nagy dolgok előestéjén állottunk.

Március 13-án az „Ellenzéki kör“ küldöttséget menesztett a Fillingerbe, s egy 12 pontból álló kiáltványt bocsátott közre:

Mit kíván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság és egyetértés.

A nemzet kívánja :

1. A sajtó szabadságát, censura eltörlését.
2. Felelős miniszteriumot Budapesten.
3. Évenkénti országgyűlést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőséget, polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereg felállítását.
6. Közteher viselés behozatalát.
7. Urbéri viszonyok megszüntetését.
8. Esküdtszék s képviselet egyenlőség alapján.
9. Nemzeti bank felállítását.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra. — Magyar katonáinkat ne vigyék külföldre. A külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai statusfogyók szabadon bocsáttassanak.
12. Unio — azaz Erdélynek Magyarhonnali összekapcsolását. ¹⁾

A rögtönzött kiáltványt örömkitöréssel tevé magáévá a fiatalság. Együttal fel lett szólítva a gyülekezet másnap március 14-én, esti öt órakor az Ellenzéki kör helyiségében tartandó tanácskozmányban részt venni. Szónokai: Vasváry Pál és Vidacs Pál az ifjúság két vezér tagja.

A fiatalság megjelent az Ellenzéki kör tanácskozó termében, ez vala az első tömeges ülés.

A szószerkre Klauzál Gábor lépett, ki a rögtönzött petitiót célszerűtlennek nyilvánítván, azt tanácslá, kéressék fel Batthyányi Lajos gróf, az országos kör elnöke, hogy egybe-

---

¹⁾ A kiáltvány oszméja a nemzeti körben Irinyi József indítványára Petőfi közreműködése mellett lett elfogadva.

gyűjtvé az ellenzékét, határozattá emelje a 12 pontból álló kiáltványt, azt országszerte köröztesse, s a nemzet általános kívánalmát csak akkor terjeszsze az országgyűlés elé.

Ezen indítványt Csányi László és Nyári Pál melegen pártolták. A fiatalság szinte hajlandónak mutatkozott a terv elfogadására, s a határozat elnökileg ki is mondatott.

A gyűlés eloszolván, másnap március 15-én a fiatalság által adandó lakoma hol és mikénti megtartása leendett volna megállapítandó.

Azonban ugyanazon 14-ik estén a bécsi forradalmi mozgalmaknak, valamint annak is híre futamodott a fővárosban, hogy Bécsben a szabadságért vívott harcban mintegy húsz polgár vészelt el; a dolgok a középpontban új irányt vevének. — Ugyanis: március 15-én reggel Jókai Mór, ki már a lakoma tervezetben jelentékeny részt vőn, a Fillinger kávéházban, — mintegy hetven jelenlevő előtt, a 12 pontból álló határozatot felolvasta, Petőfi Sándor pedig következő nemzeti dalát szavalta el:

Talpra magyar, hí a haza,
Itt az idő most vagy soha,
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés választatok.
A magyarok Istenére
Esküszünk!
Esküszünk!
Hogy rabok tovább nem leszünk.

Rabok voltunk mostanáig,
Kárhozottak üsapáink,
Kik szabadon éltok haltak:
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A magyarok Istenére sat.

Schonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete
Mint a haza becsülete.
A magyarok Istenére sat.

Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordunk,
Ide vele régi kardunk.
A magyarok Istenére sat.

A magyar név megint szép lesz,
Múltó régi nagy bíréhez;
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot.
A magyarok Istenére sat.

Hol sírjaink domborulnak!
Unokáink leborulnak!
És áldó imádság mellett,
Mondják ol szent neveinket.
A magyarok Istenére sat.

Gyújtó szikra volt e dal minden verse a hevült fiatalok lelkében.

A dal elszavalásakor az „E s k ü s z ü n k“ utóhangoknál, a jelenlevők mindannyiszor megesküdtek, hogy rabszolgák többé nem akarnak lenni.

A fiatalság legelőbb is az orvos növendékekhez indúlt, hogy azokat a szent ügy felkarolására buzdítsa.

Épp előadás volt. Az iskola ajtaja megnyílt. Behatolt a tömeg, s a növendékeket felhívá a részvételre. A tanár megszákította előadását, tanszékéről lelépett, s kalap véve távozott.

Az orvos növendékek a fiatalsághoz csatlakozván, a bölcsész hallgatókhoz és jogászokhoz siettek, azokat is megnyerendők. — A nemes ifjúság kezet nyújtva távozott a tanteremből, s karöltve lépett az egyetem terére, hol Jókai Mór felolvasván a 12 pontból álló kiáltványt, Petőfi Sándor mintegy négyszáz hallgató jelenlétében, a legszentebb jogok kivívásának büszke érzetében elszavalá nemzeti dalát a lecsendesült honpolgárok előtt.

A szeminárium előtti téren várók zajos éljenzéssel fogadták a mozgalom vezérférfiait. Az útca szűk lett. Négyezer ember tömörült ott. A fiatalság azok közepette állást foglalván; a kiáltvány felolvasása, s a nemzeti dal elszavalása felvillanyozta a nagy tömeget.

Az eső reggeltől estig hullott, épp úgy, mint február 23-án Párisban. Ámde a lelkesülteket ez nem gátlá. Tanácskozmányaikat a szabad ég alatt folytatták.

Irinyi terve határozottá lön, hogy a 12 pont s a nemzeti dal előleges censura mellözésével rögtön kinyomassék. — A növekedő csoportozat Landerer-Heckenaszt nyomdájába, a Hatvani-útcaiba indúlt, s egy négy tagú bizottság felkérte a

nyomdatulajdonost, hogy a nép kívánalmát teljesítse a nélkül, hogy erőszakhoz kellessék nyúlni.

A nyomdatulajdonos a nép követelésének engedett, s pár óra alatt ezerek kezén forgott a proklamáció és a nemzeti dal.

Ekkor ülte az összes magyar nemzet legszebb, legdicsebb ünnepét, teljesülve látván minden erőszakos rázkódás nélkül első jogos követelményét.

Nagyszerű volt ez és magasztos.

A törhetlen nemzetnek szent imája hallgattatott meg.

E diadal-ünnep a szabad sajtó kivívása vala. — A magyar megmutatta a világnak dicsően azt, hogy sajtó szabadságát kivívta annélkül, hogy fegyverhez nyúlt volna, s ha valaha, erre ma büszke lehet a nemzet.

Este a nép kívánalmára fényes kivilágítás mellett a B á n k b á n t játszák.

Ezek történtek Pesten március 15-én.

Esemény-gazdag nap ez a történelemben, s bizonyára feledhetetlen marad a magyar nemzet emlékében.

Másnap a Pest városi tanácssteremben nyílt ülésézés tartott. — A bizottmány a népet felszólította, hogy a rend és csend föntartására mindenki a rögtönözve felállítandó nemzeti őrségbe írassa be magát. — Osztály különbség nélkül sietett a nép e felhívásnak engedelmeskedni. Ezerek írták be magokat az őrsereg lajstromába.

Az egyetemi ifjúságnak a tanárok az egyetemi fehér zászlót kiadták, hogy a körül tömörüljenek.

Nemzeti zászlók lengnek az ablakokból, s a városház tornyáról a nagy trikolor lobog. A nép mellén, vagy kalapján nemzeti kokárdát visel.

Kimondhatatlanul nagy a lelkesedés. A fővárosban nyugalom uralg. Botrány vagy kihágás nem fordult elő. Adja Isten, hogy a nemzet közakarata mielőbb valósúljon.

Este Pest városa fénytengerben úszik. — A kivilágítás oly nagyszerű, mint a mily nagyszerű volt a kivívott két nap békés dicsősége. — A közlekedés nagyszerűen nyilatkozik. — „Érezni lehet azt csak honfiak, és hiszem ti érzitek azt.“ Így ír a „Pesti Értesítő.“

A dolgok ily állásánál az országos követek Pozsonyban, hivatásukat akként értelmezték, hogy Magyarország alkotmányos

rendeinek kötelessége a nemzet kívánalmai fölött férfias nyíltsággal szót emelni.

A felső-ház elfogadta az alsó-ház által a 12 pont szellemében készített határozatot.

Az alsó- és felső-házból hetven főnyi vegyes küldöttség érkezett Bécsbe fenséges István főherceg nádor vezetése alatt március 16-án, mely koronás királyunk által kegyelmesen fogadtatott. — Ő Felsége kijelenté, hogy folytonosan atyai szívén viselvén a trón alatt álló népek boldogságát, az általa kiválóan kedvelt magyar nemzet óhaját mielőbb sikerülve óhajta látni.

A királynak még az nap a nádorhoz intézett kedvező leírata érkezett, beleegyezését adván ahhoz, hogy a magyar belügyeknek független kormányzására felelős magyar miniszterium alakíthassék.

Ő Felsége a nádort, mint törvényeink értelme szerinti királyi helytartót fölhatalmazni méltóztatott, hogy Batthyányi Lajos grófot a törvények értelmében miniszterelnökké kinevezvén, a gróf minisztertársait, legfelsőbb királyi megerősítés végett, akként tegye javaslatba, a mint a miniszterium feladatához és felelősségéhez méltónak látja.

Úgy látszott, hogy a nemzet százados küzdelmei után célját érte, sőt mintha a fenkölt lelkesedés mámorában a dicsőség tetőpontjára hágott volna.

Március 20-án az első független magyar miniszterium ekként alakult meg.

Gróf Batthyányi Lajos miniszter elnök; Szemere Bertalan belügyminiszter; herceg Eszterházy Pál külügyminiszter; gróf Széchenyi István közlekedési m.; báró Eötvös József nevelés és vallásügyi m.; Mészáros Lázár hadügyminiszter; Klauzál Gábor földmivelés-, műpar- és kereskedelmi m.; Kossuth Lajos pénzügym.; Deák Ferenc igazságügyminiszter.

E nevek nemzetünk történetében élni fognak. Fontos és nagyhatalmú a miniszterek állása. Ezek helyes betöltése nagy, sokszor döntő befolyást gyakorol a nemzet jóllétére.

Ily jeles férfiak áldást hozó működése iránt a nemzetnek kételye nincs. Bizonyosnak tartja, hogy a hazafias irányú törekvések céljukat érik; és ily miniszteriumra büszke lehet a haza;

bátran támaszkodhatik reá a király, mert fényt áraszt a trónra s a nemzet boldog, mert bennök bízik.

A fellázadt népfajok harcait elősorolni, a haza terén történt véres csatákat tüzetesen ecsetelni: nem feladatunk.

A haza eseménydús mozzanatait fogjuk elbeszélni; de kiválóan, az Arad városában 1848—49-ben történtek hű elsorolása leendő közlésünk esomópontja. Az eseményeket most már hónapokonként külön ecseteljük.

Március.

Az Európa figyelmét felkeltett márciusi események Aradra is elhatottak s itt is felébresztették a hazafias lelkesedést.

A nagy napok alatt, a pesti és pozsonyi események hatása következtében, Arad is ünnepi színt öltött, s mintegy villanyos ütés által érintve, az egész város öröm mámorban úszott.

E nagy napok emlékeül közöljük napló-jegyzeteinket.

Ma 17-én érkezett meg Pestről nemzeti lobogókkal díszített gyorskocsin, (mely hetenkint kétszer közlekedik a fővárossal) Kolerics József főkalaúz. Ő hozta az első, a Pesten kikiáltott szabadság, egyenlőség, testvériség magasztos eszméje diadalának hírét. Villanyos hatással vala ez Arad város szabadelvű lakosaira.

A 12 pont, s Petőfi nemzeti dala Aradon számtalan példányban forog közkézen. — Délután már tömegesen hulláznak a nép a Főtéren, s mohón lesi a Pesten történtek ismétlését Aradon is.

Este Goócs Éde színigazgató „Don Caesar de Bazán“-t adja. A színház már hét előtt zsúfolásig telve van.

A tüntetést lelkesen felkaroló Jankai József, a fiatalsággal a színházból a cseh-német zenészeket kiutasítván, a jóhírben álló Pepi cigány bandájával húzatja a Rákóczy és Hunyadi indulókat nagy éljenzések között. A függöny felgördülte előtt tomboló zajjal követeli a fiatalság a 12 pontú proklamáció felolvasását s a nemzeti dal elszavalását.

Goócs színigazgató aggályos arccal jelenik meg a színpad előterén s kitérőleg nyilatkozik, azzal mentegetőzvéen, hogy a censor nincs jelen.

Száz torokból hangzik egyszerre: „Nincs többé censor, nem

kell censor, le vele!* s tomboló fenyegetéssel sürgeti a kívánt felolvasásokat. ¹⁾

Goócs Ede viszsza lép.

A függöny felgördül, a színpad tere üres.

A színészek félnek kilépni a színpalak mögül. A zaj percerőlpérere növekszik. Ekkor a közönségből Szodorai Sándor a lámpák elé lépván, csengő hangon felolvassa a 12 pontból álló kiáltványt, s elszavalja Petöfi nemzeti dalát. Minden e versszaknál „a magyarok Istenére esküszünk, esküszünk,* égre emelt újakkal esküszik az özszesz fiatalság, mint pár nap előtt Pester, hogy többé rab nem akar lenni.

Mind a proklamációt, mind a dallam verseit a színház falait megrengető éljenek követék. Örömrivalgás közt oszlik szét a színházból a lelkesült fiatalság nagy része, s harsogó éljenzessel járja be a Főtér körüli utcákat.

A nézőhely szabadabbá levén, az előadás zavartalanul folyt le.

Másnap az életvidám fiatalság nemzeti kokárdát tűz fővegére.

20-án Scheinert Nándor, a polgári vadász század segéde a f. hó 15-én, a Pest város tanácsának bemutatott 12 pontot, mint a nemzet életében hazafiúi kebellet ápolt óhajításokat százada nevében az Arad városi tanács pártolásába ajánlja.

A város részéről jelen voltak: Schürfeneder Ferenc polgármester, Sarlott János, Szekulits György, Joannovics Pál, Franczély Albert, Markovics József tanácsosok.

A tanács elhatározá, hogy a helybeli vadász század e hazafias kívánalmát melegen pártolja, s ő Felségéhez jobbágyi hódolat mellett, ily értelmű felírást terjeszt.

22-én. A városházon, templomok tornyain, a köz- és magán épületek homlokzatain, nemzeti lobogók lengnek.

Ünnepies arcot ölt magára Arad város Főútcája.

Az iparosok műhelyében munka-szünet van. Az iparossegédek a borkötényt leteszik és ők is lázas örömmel járnak kelnek a néptömeg között.

Míg a nép gyűlést tart a város termében, a sajtót felszabadítja a censori bilincsekből, s fennen hirdeti, hogy e mai

---

¹⁾ Aradon, utolsó censor Lakatos Ottó gymnasiumi igazgató volt.

naptól fogva nincs arisztokracia, nincs úr, nincs nemes, csak polgártárs, s hogy kármentesítés mellett nincs robot, nincs úrbéri tartozás; addig egész délután folyamában igen nagy élénkség volt a Főtéren.

A hullámzó néptömeg megrázó éljennel fogadja az ünnepiesen öltözködött hölgyeket s az egyszerű üde arcú polgári nőket, kik a csinnal fűzött háromszínű kokárdákat személy- és kor-külömbőség nélkül százával osztogatják. ¹⁾

A sasok elrepültek. — A kincstár és sóház épületekre az ország címere s nemzeti lobogók tüzetnek. A fekete-sárga karfákat és őrházakat a mázolóknak élénk nemzeti színre festik.

Este a város fényesen ki van világítva.

Beláthatatlan néptömeg hullámszik öröm-ujjongás közt az utcákon.

Fáklyászene emeli a nagy nap eseményét.

Dániel Lázár képviselő, Dunyov István és Kuttny Alajos ügyvédek interpellációjára szükségesnek találta a városi tanács, hogy e naptól kezdve nyilvános ülésezések tartassanak, míg e részben törvény alkottatnak.

Sárossy Lajos, költői nevén Sárossy Gyula, Orbán Pető, Nagy Sándor, Szailer Jakab s többen a nagyszerű események örök emlékéül az Úri-utcát, „Reform“ a Templom-utcát, „Szabadsajtó“ utcának, az Országútát „Batthyányi tér“-re, a Pesti utcát „Kossuth“ utcára kéri elnevezni.

A folyamodvány nagy lelkesedéssel fogadtatván, Herr Ádám mérnök megbíztatik a címtáblák mielőbbi elkészítésével.

23-án. Beimel József és Schwester Ferenc nyomdajajdonosok munkaszemélyzete, nemzeti zsinórral ékített fehér kalpaggal, széles selyem trikolor vállszalaggal, óriási zászló elővitelével, zeneszó mellett reggel körmenetet tart a városon keresztül az újonnan született sajtószabadság megörökítésére.

A nyomdászsegédek éljenző nép kíséretében, a megye háza felé tartanak. Török Gábor alispán táblabírái körében épp megyegyűlést tart. A tömeg betódul a megye termébe s a zászlóvivő fényes szónoklattal tolmácsolja a kivívott sajtószabadság előre jósolható áldásos előnyeit.

---

¹⁾ Egy ily kokárdát, melyet egy előkelő úrnő kézbesített, örök emlékül Naplónk 9. lapjára illesztettünk, ma is ott van.

A nyomdászok az első szabadon nyomott, ez ünnepélyt dicsőítő magyar költeményt osztanak szét.

Innen a nagyszámmá növekedett nép üljenezése között, a városházhoz vonólnak a nyomdászegédek, hogy az ott fölállított polgári őrhadhoz csatlakozzanak.

Új-Aradról 12 egyenruhás polgár érkezék városunkba az ünnep emelésére, kik a minoriták temploma előtt állottak sorba. Ott sorakozott a polgári tüzérek, vadászok és a magyar őrsereg fegyveres testülete is.

A tüzérkar balkarján viseli a nemzeti jelvényt. A magyar őrhad szíve táján, ball mellére tűzve a háromszínű kokárdát. A tisztek vállról lelooggó nemzeti szalagot viselnek.

A polgári vadász-csapat, ma használja először a magyar vezénylő szót.

K o s z t k a Libor plébános-helyettes fényes segédlet mellett „T e D e u m”-ot tart.

A megye, a város tanácsa, es. katonai parancsnokság, a kir. kincstári tisztviselőség, sőt a nyugdíjazott es. tisztek is részt vesznek a vallásos ühítatban.

A vadász és magyar őrsereg az egyházi ünnepély alatt díszlövészekkel tiszteleg.

Ezeren emeljük fel karjainkat a nemzet sorsa fölött örködő gondviselés Urához, mint legjobb Atyánkhoz, hogy a századokon út epedve óhajtott szabadság szilárdítására, ha szükség leend, annak megvédésére menynevei áldását adja.

P f l i e g l József tüzér százados, D a n k József vadász százados, D o m i á n Antal magyar őrhad százados vezénylete alatt a tömeges polgári hadtest, a városház terén, a csoportban álló városi, megyei és katonai főparancsnokok előtt kifogástalan katonai magatartással lépdelt el.

A városi hatóság nál ma már tömegesen jelentkezik a polgárság, hogy a nemzetőrségbe íratkozzék.

A tüzérség kivételével, a polgári őrhadok is ajánlkoznak a nemzetőrök sora közé lépni.

Az ősi alkotmány átalakulásával, nehogy a szabadság túlkapása által a rend és béke Arad városában megzavartassék, a mozgalnak megfigyelésére. J a n k o v i c s Gábor kapitány felügyelete alatt 28 tagból álló bizottság választatott.

31-én. Fenséges nádorunk erélyes közbenjárására a bécsi osztrák kormány közegei ú. m.: a helytartótanács, az udvari kancellária és a kamara működése be lett szüntetve.

Az örök szent igazság a nemzet elidegeníthetetlen tulajdonát, a szabad önkormányzást az uralkodó király szavával s aláírásával a miniszterek kezébe tette le.

A független magyar kormány e szerint nem hiába való kecsegtetés, hanem örvendetes ténynyé valósúl.

A miniszterek tudta, ellenjegyzése nélkül egy tisztviselő sem nevezhető ki. Ebben rejlik a magyar kormány függetlensége, s felelősségének alapja csak is erre fektethető.

A felelős miniszterek elvállalták tárcáikat.

Nemzetőrök kezelik az ország biztonságát, ezek tartják fen a rendet. A nemzetőrök intézménye hatalmas védpajzsa a szabadságnak.

Április.

1-én. Az éji örjratot nagy erélyvel teljesíti a nemzet-örség. Nem bérencekből, hanem az iparos osztály kímélésével nagy részt birtokosok, hivatalnokok s ügyvédek közül van szervezve. A csend, rend és vagyonbiztosság érdekében nem lehet eléggé méltányolni a honoráciorok páratlan buzgalmét.

11-én. Az 1847/48-ki pozsonyi országgyűlés ma fejezte be ülészesét.

Dicsőségesen országgló V-ik Ferdinánd magyar király e szavakkal zárta be a gyűlést.

„Hív magyar nemzetemnek szíveimből óhajtom boldogságát, mert abban találok fel a magamét is. — A mit tehát annak elérésére tőlem kívánt, nemcsak teljesítettem, hanem királyi szavammal erősítve, ezennel átadom neked kedves öcsém,“ — a nádornak átadja, — „s általad az egész nemzetnek, ú. m.: kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s gazdagságát.“

E beszédet kitörő lelkesedés örömhanga követte.

A nádor halás köszönete után a király távozott.

A szentesített törvények felolvasása után a nádor, az országkarok és rendektől búcsút vett.

Így végződött az 1847/48. évi Pozsonyban tartott utolsó országgyűlés, melynek emlékét: „*nec Jovis ira, nec ignis, nec poterit ferrum, nec edax abolere vetustas.*“

12-én. Markovics József képviselő javaslatára Berger báró várparancsnokot felszólítja a tanács, hogy a várban, valamint a város területén fekvő három száz ölet jelző sárga-fekete oszlopokat nemzeti színre festesse.

15-én. A városházterem ma izgalmas jelenetnek volt színhelye. Ugyanis nyolc nemzetőr felszólítást intéz Arad város polgárságához, hogy a városi tanács teremben f. hó 17-én tartandó értekezletre nagy számmal megjelenni el ne mulasztja és a nemzetőrökhöz haladéktalanul írassa be magát, minthogy mind-
eddig azok száma botrányosan csekély.

A kiáltvány közzebocsátásának fő oka az volt, miszerint kősa hír után a nemzetőr alakulási bizottság feloszlott.

E kiáltványt általános felháborodással fogadta a különben is kedélydült polgárság.

Következő vasárnap, a színház karzatáról számos példányban szállongott a nézőhelyre egy nyomtatvány, melyben a tanács iránt bizalmatlanság nyilvánult s egy új tanács választása javasoltatott.

A végzeteljes 17-e felderült. A tanács jónak látta a gyűlésezést e napon 9 órakor kezdeni.

Tíz óra körül a tanácsterembe beront egy számos tagból álló tömeg s annak egyike az ott ülésező tanácsost ekként támadja meg: „A ki a nemzetőrség szervezése ellen tör, az a haza ellen tör. Az urak itt az ellen törnek kárhuzatos közönyükkel s e bűnös tétlenségért felelősségre vonjuk az urakat.“

A hangulat feszült lett, s percről percre növekedék.

Viharos vita keletkezett a tanács és a nemzetőrök között, miből dulakodás fejlődvén, az utóbbiakat karhatalommal távolították el a tanácsteremből.

A sértve érzett nemzetőrök elhatázzák, másnap 10 órakor, a Szent-Háromság szobránál egybegyűlni.

A meghívások szétküldettek. Minden 50 éven aluli polgár meghívót kapott. Mintegy kétezerre menő polgár tömörült itt az óriási sátor alatt.

Az ügybuzgó nemzetőrök azonnal megkezdék az összeírást s másnap a beírott nemzetőrök száma már meghaladta az ezret.

Közmegegyezéssel elhatározott, hogy a nemzetőri szent ügy elhanyagolásáért panasz emeltessek a minisztériumnál.

A vádirat beterjesztésére 12 tag útazott Pestre.

A tanács a nemzetőrök fellépését „botrány“-nak nevezé, s arról gyorsposta útján értesítette a minisztériumot.

A sürgető felszólalást elítélnünk nem lehet.

Egyben másban igazuk van a nemzetőröknek.

Azok oly közbecsülésben álló férfiak, a kik a botrány csinálás rít fegyveréhez ok nélkül nem nyúlnak, nem tüntetnek.

*

24-én. Az ország fölött tornyosuló vész harangja megkondult.

Nagy-Kikindán szerb lázadás ütött ki.

A szomszéd Kis-Szent-Miklósról szágúldnak Új-Aradon keresztül a Hannover huszárok a felzúdult nép lecsendesítésére.

Kísérteties félelem szállá meg keblünket e rémhírre.

Elrémülve gyanúsán nézünk a déli tájak felé, miután már keleten Jan k u Ávrán a havasok királya gyalázatos üzemcíről értesültünk.

Nagy-Kikindán bizonyos Ra dá k György, 21 éves tanuló űzi a gonosz lázítást. Húsvét hétfőn a szerb templom cíntermében várta a szentegyházból kisereglő ajtatoskodókat. Kezében szerb zászlót tartott, mellét szerb kokárda díszíté.

„E jel alatt vívhatjátok csak ki nemzeti függetlenségeteket és törvényes jogaitokat,“ kiáltá a zászlót magasan lengetve. „E zászlót a pátriárka küldötte,“ mondá nyomatosan „ne higyjete az uraknak!“ A nép a városház felé indult, letépte a magyar nemzeti zászlót, rátiport s az épület homlokára a magáét tűzte. Azután berontott a tanásterembe s a földek felosztását sürgeté.

A tanács kitérőleg válaszolt e törvényellenes követelésre. Ekkor felkiáltások történtek a népcsoportból. — „Verjétek agyon az urakat, a magyarokat és németeket!“

A harangok félre verettek.

A nép vasvillákkal, kaszákkal ellátva, tódult a városház felé.

Az uradalmi tisztség katonai közbenjárást kért sürgősen.

A támadás megkezdődött.

Galvagni huszár főhadnagy sebet kapott, két közvitéz

elesett, mire a katonaság vissza vonúlt. A nem szerb lakosság menekült, a merre menekülni tudott.

A szerb nép dühében pusztított, rabolt és gyilkolt, a szerb urak házában is.

K e n g y e l á c z Arzén városi bíró kerevetében fehér ruhák alá rejtőzve, menté meg életét. ¹⁾

Egészen mellettünk, egy óra távolban, Glogovácon a nemzetőrségbe való beíratás alkalmával részint engedetlenségi merényletek, részint izgatások történtek. — A megjelent sorozó bizottságnak nehéz feladat jutott.

A sváb lakosság a nemzetőrség eszméjétől elriadva, fellázadt s a faluban megjelent bizottsági tagokat megfutamította.

Végre O r m o s Sándornak sikerült az ingerült népet a dolgok állásáról felvilágosítani, mire az összeírás akadály nélkül folyt.

Falragaszok hirdetik a belügyminiszter következő rendeletét:

P o l g á r o k !

Az országgyűlés befejeztével a haza kormányzását átvettük.

Minekutánna a megyék kormányzásánál a törvényellenes főispáni helynökök (administrator) alkalmazvák, elrendelem:

1-ör. A megye főispáni helynökök hivataloskodása megszűnt.

2-or. A visszaállítandó főispánok az 1845. év augusztus 14-én szabályozott fizetése hatálykívvüli.

3-or. — — —

4-er. A hol nem létezik főispán, a megye kormányzatát az alispán vezetendi a törvények értelmében.

Kelt Pesten, ápril 16-án, 1848. Szemere Bertalan, belügyminiszter.

Közbevetőleg felemlítjük, hogy a miniszterium István nádor helytartó helybenhagyásával B o h u s Jánost Arad megye-, C s e r n o v i c s Pétert Temes megyei gróffa és főispánná nevezte ki.

E kinevezés városunkban kedvező hatást szült és közörömmel fogadtatott.

29-én. C s e r n o v i c s Péter temesi gróf, főispán és kir. biztos a nemzetőri főparanesnokságot S z a l b e c k Jakabra ruházta.

¹⁾ A kikindai véresetben mutatkozott először az Alföldön, a termékeny szerb talajba vetett magyar-ellenes mag csírja.

Május.

1-én. A megyeházán, a városi tanács teremben ma olvasatnak fel a király által szentesített 1848-i törvénycikkek.

A csend, rend fentartására, az ország ellenségei gaz fondorkodásai meggátlására, Csernovics Péter rendkívüli kormánybiztos rögtön ítélő bíróságot léptet életbe.

Temes megyében Lippa városában, a szerbek a német ajkú bírót hivatalától megfosztották.

Nagy-Beeskereken pedig és Versecen a tanácsot is szétugrasztották a szerbek.

3-án. A kihirdetett új törvények, a városi tisztviselők újból való szervezését rendelék el.

A választás megejtésére Meisztorovics Ferenc lett elnökül kikiáltva. A választás 22-re tüzetett ki.

Az elnök esti 9 után fényes fáklyás menettel tiszteltetett meg a „Magyar királyhoz“ címzett vendéglőben.

5-én. Csernovics Péter miniszteri biztos és Földváry es. százados, 12 ügyű fedezettel Kikindára indultak a lázadók megfenyítésére. Az izgatók nagy számban vannak letartóztatva. Kegyetlen vérengzéssel vádolt hét szerb rablót, kik ápril 24-én több tanácsost legyilkoltak, rögtönbírósigilag kötélre ítélték.

Azon aggasztó hír érkezett városunkba, hogy Újvidéken és Török-Becsén elügazott szerb lázadás ütött ki, s a magyar lakosságot életveszélyben tartja. Szintén Dályán is nyugtalanítják a szerbek a magyar-német lakosokat.

A pór nép a birtokosok ellen lázadt fel.

Újvidéken május 15-én ötszáz fegyveres szerb telepedett meg.

Csernovics Péter kormánybiztost, s a magyar kormányt a nép csúnya szidalmakkal rágalhuazta.

Csinaunik a szerbek vezére biztosítá a népet, hogy a szerb fejedlem a magyar ügy megdöntésére húszezer embert ajánlott.

Vrányon, Krassó vármegyében a pópa letépte a statáriumot hirdető plakátot s Csernovics Pétert földönfutóvá kiáltván ki, fenhangon hirdeté, hogy a szerb nép szabadságának megvédését esakis az orosz cáj pártolásával fogja kivihetni.

Fliegl gyorskocsi kalauz, ma ama hírrel lepte meg az újdonságot leső közönséget, hogy Bécsben újabb lázadás történt.

Az egyetemi ifjúság a polgárok segélyével az ideiglenes osztrák kormányt megdöntötte.

V. Ferdinánd az új mozgalmak elől udvarával Innsbruckba költözött.

A pesti miniszterium ennek hírére Eszterházy Pál hercegnek meghagyá, hogy a törvények értelmében az uralkodót útjában kövesse s oldala mellől ne távozzék; sőt a magyar nemzetnek királya iránti hű ragaszkodása tolmácsolásául kérje fel ő Felségét, hogy családjával, Magyarország székvárosába jönni méltóztassék. — Azonban a bécsi udvar ezt veszélyesnek látván, az ajánlatot el nem fogadta.

Bécs a nyugtalanságok és zavargások színhelyévé vált.

Megbízható forrásból jelentik ama hírt, hogy Batthyányi Lajos gróf Innsbruckba utazott V. Ferdinánd ő Felségéhez. Ugyancsak onnan közlik, hogy a július 2-ára hirdetett országgyűlést személyesen fogja megnyitni s Budán királyi palotájában húzamosb ideig fog tartózkodni.

Pestről érkezett útasok beszélnek, miszerint a kormány május 13-án tízezer főből álló önkénytes csapat szervezését határozta el.

Azok egyenruhája barnás magyarka keskeny vörös szegélylyel, világos kék szűk nadrág, bakancs és fekete csákó leendő.

Érdekesnek találjuk feljegyezni, hogy az első honvéd, a ki magát beíratta, Brandl Károly pesti fiú és egyetemi joghallgató volt.

*

17. A küszöbön álló városi tanács választására nagy előkészületeket tesznek.

A polgári vadászok a magyar őrhad és a nemzetőri csapat Gaál László várbeli százados, több altiszt közreműködésével, gyakori fegyvergyakorlatot tart, a temető melletti tágas mezőn. Ezen körülmény eléggé jelzi a polgárok és nemzetőrök lelkesedését a hazaszentügye iránt.

A miniszterelnök Arad városát katonai toborzásra szólítja fel. „Hazafiak!” úgy mond: „szeretett magyar hazánk láthatárán veszélyes felhők tornyosúlnak.

A haza bizalmasan várja fiaitól, hogy a mostani veszélyes

körülmények között, a király, trón, haza és alkotmány védelmére, az ország zászlója alá, mentül többen öszszesereglenének.*

Csakugyan 20-án toborzó bizottság alakult Aradon, melynek elnökévé Szalbeck Jakab választottak.

Karddal övezett déli természetű polgárok cigányzene mellett, nemzeti zászló elővitelével járják be a várost.

A toborzók elötáncosa Klingenspöck József ácsmester. 26-án. Ma van a városi tisztikar választása.

Nemzeti zászlókkal vonul a választó polgárság az István-térre, hol a szavazatok szedésére négy elkülönített deszka bódé áll. Ezek körül tömörül a nép, hogy választási jogával éljen.

„Éljen Török Gábor polgármester,“ hangzik minden oldalról, ki csakhamar 911 szavazattal lett polgármesterré megválasztva; város bírójává Pullio Szilárd 523, főkapitányyá pedig 574 szavazattal Scheinert Nándor választott meg.

Ezen eredményt lelkesült örömrivalgással fogadá a közönség.

Holnapra a tanácsosok választása van kilátva.

Május 27. A tanácsosok választása ekként történt.

Tanácsosok:

Hajka Döme, Szekulics János, Blaskovics Imre, Varjassy János, Mayer Imre, Petrilla Pál és Petrovics János. Főjegyző: Kopesányi Kristóf. 1-ső aljegyző: Simon Ignác. 2-ik aljegyző: Prohászka Ferenc. Főügyész: Kis József. Alügyész: Brankovics Balázs. Alkapitány: Ebesfalvay Döme. Telekkönyv-vezető: Domián Antal. Iktató: Deák Alajos. Főorvos: Munkácsy Miklós. Sebész: Kishalmi Ferenc. Mérnök: Herr Ádám.

Falragaszok hirdetik, hogy az ideiglenes hadügyminiszter, gróf Batthyányi Lajos, a székely székeket és a székely határőri ezredeket felszólította, miként a Szeged környékén tizenkétezer fegyveres erőből állítandó táborba haladéktalanul siessenek, utazási kényelemről és ellátásról bőven van gondoskodva.

Június.

2-án. Villám szárnyakon futotta be városunkat az erdélyi uniónak örvendetes híre.

Az unió tehát megtörtént.

Magyarhon és a bérc koszorúzott Erdély végre egyesült. Legyen dicső az egygyé olvadt Magyarország.

Gál Sándor Erdélyből írja: „Nem lehet képzelni, mily lelkesedéssel fogadta a székelység, ez igaz szitytya faj, a szegedi táborba szállást.”

„Nem tizenkét, hanem harmincezerből álló sereg készül a táborba.”

„A szerbek és oroszok iránt, legyőzhetlen gyűlölettel viseltetik e nemzet.”

Horvátországban a támadó háborúra a legerélyesebb előkészületek tételnek; Bánátban és a Végvidéken, nevezetesen Becs-kerek, Versec, Fehértemplom, Újvidék, Perlaszváros, Verbász, Szent-Tamás és Földvár környékein, hol a szerb papok, a magyar nemzet intézményei ellen nagy mérvben izgatnak, kényszerülve érzi magát E ö t v ö s József közökt. miniszter, az iskolázó ifjúság elbocsátását sürgetve elrendelni. Aradon a gymnasiumi igazgatóság e hó 3-án bocsátá haza a tanuló ifjúságot.

*

7-én. Aradon a polgári tüzérség és a vadász kar ma esküszik ünnepélyesen a zászlóra, hogy azt a csataterén utolsó emberig védeni fogja.

Lovas nemzetőrök szervezése is tervben van. Már ötvenen jelentkeztek.

Török Gábor polgármester ma zajos éljenek közt nyitotta meg a közgyűlést.

Örömeinek lánghevével ad kifejezést, hogy neki mint megválasztott polgármesternek jutott osztályrészül az új institúciók értelmében az első nyilvános közgyűlést megnyithatni.

A múlt hó végén megkezdett és részben megejtett városi tanács kiegészítése, ma ért véget.

Száztizennégy választott képviselő tette le az esküt.

*

Pestről a belügyminiszter Arad város polgárait a felfegyverkezésre szólítja fel, és meghagyja, hogy haladéktalanul gyakorolják be magokat a fegyverforgatásba, minthogy egyesült ere-

jükre, az ország déli részein, a hol városok- és falvakban nyílt lázadás ütött ki, nagy szükség van.

Temesvár, Szeged, Szabadka, Zombor hadilábon állanak. A hadügyminiszterium tetemes löpor készlettel látta el e városokat.

A belügyminiszter Török Gábor polgármesterünket Arad, Csanád és Csongrád megyék s Arad és Szeged városok élelmezési biztosává nevezte ki. A belügyminiszter egyszersmind abbéli reményét fejezte ki, hogy a bekövetkezhető inség esetében, a lelkes honpolgárok tetemes összeggel járúlnak a szorongatott haza segélyezésére.

A hazát fenyegető veszélyek ellensúlyozására miniszteri felhívás érkezett pénzsegély és egyéb ajánlatok gyűjtésére.

A kiküldött bizottság jelenti, miszerint Aradon 1893 frt és 15 kr. ezüstben gyűlt be, mely összeg a helybeli sóhivatal pénztárában helyeztetett el. A haza oltárára rakott arany és ezüst gazdag készleteket gyorskocsin szállították Pestre.

*

11-én. A Don-Miguel es. várórség ma indult kocsikon Kikindára, hogy az elégületlenek által felzaklatott polgárok nyugalmát helyre állítsa.

Az ez által csökkent várbeli őrség erősítésére ma naptól kezdve 36 nemzetőr vonul be a várba őrszolgálatra. A városban tehát polgári őrség végzi a szolgálatot.

Török Gábor polgármester hazafiságának fényes jelét adta; ugyanis ma a kir. sópajta előtt fegyverrel állott őrt.

E napok hasonlítanak az 1809-i aerához, midőn az országba rontó ellenség a hazát veszélylyel fenyegette.

Akkor is mint ma, az aradi polgárság mind a várban, mind a város területén, az őrszolgálatot fegyverrel végezte.

A nemzeti őrsereg ma már ezerkétszáz fegyveres polgárt számlál.

Ezek sorai közt tíz ötven éven alóli minorita áldozár van, kiket a törvény nemzetőri szolgálatra kötelez és a kik az István-téren esküdtek az alkotmányra. ¹⁾

¹⁾ Neveik: Kosztka Libor, házfőnök, aradi plébános helyettes. Lakatos Ottó, gymnas. igazgató. Sujánszky Eusták, Zotyko Kelemen, Máté Jób, Vinkler Brúnó gymnas. tanárok; Piéva Balázs, Zsidogh Rajmund, Bardócz Sándor, Nachtigall Frigyes sögédloklésczok.

★ Buzdító lelkesedést ébresztett a népben a papok esküje.

12-én. Minden fegyverfogható nemzetőrnek a tűzereket és polgári őrhadakat sem kivéve, kötelességévé tétetett, reggeli 10 órakor, a városház terén fegyverrel megjelenni.

17-én. Arad város részéről ma a Pesten július 2-án megnyitandó országgyűlésre, városunk fia, Szalbeck György választott meg képviselőnek.

*

A lovas nemzetőrök száma ma már kilencven, közöttök hetvenöt nemes birtokos és tizenöt előkelő aradi polgár.

Parancsnokul Török Gábor polgármestert választották meg.

A lovasok egyenruhája zrinyi-magyarka, egyelőre vitorlavászonból, hasonló színű zsinórzattal s megggyvörös csákó.

A polgári tüzéség száma ma már csak száz.

A vadász csapat és az egyenruhás magyar őrhad is a nemzetőrök közé olvadt.

Június 18-án választotta a felesküdt özszes aradi nemzetőrség az ő tisztjeit.

Tisztikar.

I. század.

Kapitány: Szabó József, hentes.
Főhadnagy: Lillin József, kereskedő.
Hadnagy: Petrovics Miklós.
Alhadnagy: Priegl Godofréd, órás.

II. század.

Kapitány: Mihájlovics Arzén.
Főhadnagy: Schór Antal.
Hadnagy: Bekényi György, kalapos.
Alhadnagy: Gruits Simon.

III. század.

Kapitány: Probst Nándor, kereskedő.
Főhadnagy: Náray Imre, ügyvéd.
Hadnagy: Todeschi János, kereskedő.
Alhadnagy: Lázár György.

IV. század.

Kapitány: Domján Antal, telekkönyvi bíró.

Főhadnagy: Vágnér Antal.

Hadnagy: Herr Ádám, mérnök.

Alhadnagy: Fock Ferenc, köztelgyártó.

V. század.

Kapitány: Szalbeck György, birtokos.

Főhadnagy: Nagy Sándor, ügyvéd.

Hadnagy: Kormuth Lajos.

Alhadnagy: Szokoly Lajos.

VI. század.

Kapitány: Tunner Ödön, tímár.

Főhadnagy: Barkó Sándor, szűrszabó.

Hadnagy: Bogdánffy Gergely, ügyvéd.

Alhadnagy: Ritz Miksa, üveges.

*

21-én Aradvár parancsnoka felszólítja Arad város tanácsát, minthogy a várban a cs. katonaság létszáma igen csekély, a városban lévő őrhelyekre is nemzetőröket alkalmazni kötelességének tartsa.

E felszólításra az lett a válasz, hogy a pósta- és a sóháznál, s a kamarai pénztáraknál e hó 12-én a nemzetőrség az őrködést megkezdte.

Ez alkalommal felszólal Schürfeneder Ferenc, hogy a rend fentartására, de főleg védelmi szempontból, keressék meg Arad megye hatósága, hogy a fegyvertárába letett fegyvereket engedje át a városnak használatul, mely indítvány közhelyesséssel találkozott.

Ugyanekkor Limbeck József, tüzér tizedes, Schór Jakab, Finster János, Stipetits Miklós aradi polgári tüzérek panaszt emelnek gróf Hadik Ágostnak azon illetet sértő durva bánás módja ellen, melyben Beeskereken őket részesítette.

Arad város tanácsa báró Berchtold tábornokhoz teszi át e panaszt.

22-én István főherceg nádor és helytartó a XXII. törvénycikk 9-ik szakasza értelmében Gaál Lászlót cs. kir. 39-ik

gyalog ezredbeli kapitányt Arad megyében és Arad városában szervezett gyalog nemzetőrök parancsnokává őrnagyi ranggal kinevezi. E kinevezés közmegelegedést szült a városban. Hadik Ágost gróf pedig őrnagyi ranggal az aradi lovas nemzetőrök parancsnoka lett.

24-én. A már éveken át helyben állomásozó cs. kir. Schwarzenberg herceg dzsídások, ma Fehértemplomba indulnak a rácok ellen.

*

Alig hangzott el a testvérhaza egyesüléséről a hír, alig mondta ki felségesen uralkodónk a rokon köteleket megszentelő szavát, már is egyetemes hazánk határain belől hazaellenes törekvések nyilvánultak. Valóban szomorúak az erdélyi állapotok. A szászok Nagy-Szebenben, az oláhok Balázsfalván tüzték ki a fekete-sárga zászlót.

E magyar ellenes tüntetések nem csak a szabadság, hanem a hazának épsége és a királyi korona jogai ellen vannak azok irányozva.

Azonban az ármány és izgatás legyőzésére megfelelő intézkedések történtek.

Városunk békés és nyugodt.

Katonáinkat levitték Újvédekre.

E hó 10-én Innsbruckban V. Ferdinánd király, a határörökhöz intézett nyilatkozatában Hrabovszky bárót Szlavonia helytartóját, Horvátország kir. biztosává nevezte ki teljhatalommal Jelasich helyébe, kinek leplezetlen törekvése oda irányult, hogy forradalmat idézván elé, Horvátországot a magyar Anyaországtól elválaszsa, a pesti országgyűlést pedig szétriaszsa.

Július.

1-én. Mily erélylyel járt el Arad város tanácsa a felállított nemzetőrség ügye rendezésében, tanúskodnak a következő ideiglenes fegyelmi szabályok:

1. Azok, kik a vett parancsnak nem engedelmeskednek, a századokbeli kapitányok által minden egyes esetre választandó egy főtiszt, egy őrmester, két tizedes és négy örvitezből álló bíróság elé állíttatnak.

2. A kik fegyvergyakorlatra, őrállásra, vagy más kiállásra parancsot kapván, meg nem jelennek, a fennebbi bíróság által az

elkövetett engedetlenség fokozatához mérve 5 p. forintig büntetnek.

3. A ki órálási helyén botrányt követ el, az, az illető tiszt által a szolgálatból azonnal felfüggesztetik.

4. A rendelt kiállásra, az altisztnak tett bejelentése után minden egyes nemzetörnek szabadságában áll mást helyettesíteni.

5. A városból eltávozó kapitányánál köteles magát bejelenteni, ellenesetben, az elütazás engedetlenség vétkeül fog beszámíttatni. ¹⁾

*

2-án. Szívemelő jelenetnek voltunk ma tanúi.

Hetven egynéhány aradi jobb állású és állapotú fiatal, köztök több birtokos, ügyvéd, orvos, kereskedő és hét izraelita nemzetör, Szabó József százados vezetése alatt vesz búcsút városunktól, hogy Nagy-Beeskereken hadiállást foglaljon, s ha ott karukra szükség leend, az ellenséggel egész elszántsággal szembe szálljanak. — Zászlójukon e jelszó volt olvasható: „M i n d e n t a m a g y a r h a z á é r t.”

Az elindulás órájában ezer hang kiáltott harsány eljent, melyre sok gyengéd anyai szív megrezgett és több hön szerető nő szemébe könnyek toltak.

E kis számú nemzetör csapatot követni készül még százötven aradi fegyveres. ²⁾

A távoli megyékből számos nemzetör vonúl Aradon keresztül Pécskára a táborba. — Nagyrészben értelmiséghez tartozók és iparosok, csak kevés közrendit látunk soraik közt.

A nemesség és polgárság ez utóbbi időkben nagy áldozatot hozott, s ma is készebb a haza mentésére, mint a volt jobbágyok, kiket a nemzet az átalakulás által nagymérvű szellemi és anyagi segélyben részesített.

*

A király gyengélkedik.

Az országgyűlés ünnepélyes megnyitását István nádor főhercegre bizta.

9-én. Újra ünnepies kivonulás készül a harctérre.

---

¹⁾ L. Aradvárosi jkv. 1848.

²⁾ Negyven ezer töltényünk van; a puská csüveket a város használhatókká alakította át; háromszáz kasza is készülöben van.

A 4-ik nemzetőri század zenével kíséri a tizezhat egyenruhás aradi polgári tüzért, kiknek feladata a szerbek által zaklatott versecieket a rakoncátlan szerbek ellen megvédeni. ¹⁾

Két nap múlva tudósítónk már élénk színekkel festi a pártütő szerbek vad dilúlsait.

A véghatárt tüzzel, vassal és rablással pusztítja a féket vesztett rác elem. Nemzetőreink, a cs. katonák és tűzéreink közt már összeütközések történtek.

A csatamenetet Kiss Ernő huszár ezredes vezényelte.

A megejtett ütközet sikeréről, a csatamezőn száznál több hulla, két vezér fogsága, egy ágyú leszerelése és öt darab fegyver foglalása tanúskodik. ²⁾

12-én. A közelben fekvő Pankota mezővárosában a felesküdtöt nemzetőrök, a hadügyminiszter rendelete ellenére a pécskai táborba szállani vonakodtak s fegyvereiket átadni megtagadák.

Azok lefegyverzésére Gaál László őrnagy vezetése alatt, két aradi nemzetőr-zászlóalj mozgósítottatott Pankota felé.

18-án. Gyors futár érkezett városunkba, mely kedvezőtlen tudósítást hozott Nagy-Becskeréről. Kiss Ernő ezredes arról értesíti a tanácsot, hogy vész tornyosul hazánk láthatárára.

„Nagy-Becserek fekvésénél fogva, a legnagyobb vésznek van kitéve.“

„A csajkások két oldalról; dél felől hosszant az örvidék; előttünk az egész kiskindai kerület; beun rosz érzésű rác elem, mind meganynyi ellenség, mételye a társadalomnak s gyilkosa a polgári élet nyugalmanak.“ Kiss Ernő e levélben, — 123. számmal jelezve — felhívja Arad város tanácsát, hogy haladéktalanul négyszáz jó fegyverrel ellátott nemzetőrt küldjön Nagy-Becserekre.

---

¹⁾ Az elindult polgári tűzerek Günthner Ágost tizeles, asztalos; Khún József iránymester kefekötő; Schneider Ulrik iránymester szabó. Közvetérek: Dengel János kádár, Novák János mészáros, Breitenstein János szabó, Németh József magánzó, Gründl Mátyás kőszőrös, Pittner Ferenc festő, Ketzenmacher Antal hentes, Blecha József szabó, Winkler János takács, Szakmáry Pál kádár, Frank Gáspár fazekas, Smits József cipész és Tibold József asztalos mesterek.

²⁾ A kiténően begyakorolt aradi tűzerkar száznyolcvan egyént számlál. A tűzerkar jelenlegi parancsnoka Pfliegel János őrnagy.

Élénk vitatkozásra adott alkalmat e felhívás. Sok hazaszerető kebelben viszszzhangra talált s elhatározottat, két századnak mozgósítása.

Hajka Döme hely. polgármester, a nemzetőri századosok nyilatkozatát kéri a nagy-beckereki táborba önkénytesen ajálkozóakra nézve.

Sajnos! gyalog nemzetőrök vonakodnak menni. A tűzérseg két ágyújával elindul.

A lovasok, vasárnap, 30-án indulnak útra; a gyalog nemzetőrökre nézve, sorshuzás fog dönteni. A sors a 4. és 5. századot érte. Ezek századosai: Domián Antal és Szalbeck Jakab.

Szalbeck még ma beadta lemondását.

Hogy e lemondással a vállalkozás eredménye csorbát ne szenvedjen, azon indítvány fogadtatott el, hogy önkénytesen ajálkozó nemzetőrökből szervezkedjék a Nagy-Beckerekre indulandó két század.

Másnap reggel 9 óráig kétszázhatvan jelentkezett a besorozásra.

Ez alkalommal határozattá lön, hogy minden egyes aradi nemzetőr a 8 kr. napidíj mellett, Arad város pénztárából még egy forint illetékben is részesüljön, s ha a haretérre menő család-apa a családban elesnek, annak vagyontalan özvegyéről és árváiról, a város fog gondoskodni. — Szalbeck Jakab helyébe, Balázs Albert neveztetett az 5-ik század helyettes kapitányává.

Scheinert Nándor és Pfliegl János tűzérkapitány Temesvárra rándultak Vukovics Sebő királyi biztost felkérni, hogy közbenjárásával, a várparancsnoktól két ágyút, lőszerrel együtt, Arad város részére kieszközöljön.

A várparancsnok készséggel engedte át az ágyúkat, melyeket a temesvári lovas nemzetőrök szállítottak erős ledezett alatt szt. András helységig.

A nagybeckereki táborba önkénytesen indult nemzetőrök első csapata, ma, 20-án érkezett vissza városunkba.

A porlepte harcsooknak, a Nagyhíd- és Szép-útcán kelle bevonulniok. Az ablakokból és erkélyekről lelkes honleányok virág és koszorú hintéssel fogadák őket, kik a csokrokat mellükre tűzve, a koszorúkat szuronyaikra fűzve, a Főtért ellepő roppant néptömeg éljenzése közt, zeneszó mellett tértek a város-láz udvarára.

22-én. A miniszterelnök jóváhagyásával Baldácsi közli a nemzetörök négyszögű zászló alakját. Nemzeti színű 1° 4' hosszú rúd; felső végén 6" szívalakú ércél; közepén az ország címere V. F. betűkkel. A zászló szövete fehér selyem, melynek széleit hegygyel behajló piros, zöld kúpok szegélyezik. A két oldal egyikét az ország, másikat a megye címere díszíti. Tokja fekete viaszos vászon.

A városház udvarán ma 23-án sorakozik a becskerekai táborba induló 4. és 6-ik nemzetőri osztály. Köztök sok vagyonos fiatal polgár, megyei és városi tisztviselők és ügyvédek szemlélhetők.

Hajka hely. polgármester lelkesítő búcsúszót tart hozzájuk s Kosztka Libór nemzetőri káplán pedig az indulókra áldást ad. Domián Antal kapitány vezénylete alatt kétszázötvennyolc jól fegyverzett gyalog nemzetőr katonai rendben, zenésző mellett, roppant néptömeg kíséretében indult este 6 órakor Új-Aradra; onnan Varjasra szállnak szekereken. ¹⁾

¹⁾ Úgy hiszszük, az általános érdekeltségnek fogunk eleget tenni, ha mindazon gyalog- és lovas nemzetörök neveit adjuk, kik Arad városa polgárai köréből Becskerek alatt voltak.

I. Gyalog nemzetörök.

Kapitány: *Domián Antal.*

Aczél Alajos,	Bott Ferenc,
Allesz Ferenc,	25. Bóra György,
Ambrózy József,	Bóra István,
Andrássy Ferenc,	Breitner Simon,
5. Antalfy János,	Bremner Antal,
Antonovics János,	Bürger Ferenc,
Antonovics Mihály,	30. Cseh Mihály,
Antonovics Tivadar,	Cseky József,
Dr. Aradi (Landshut) István,	• Csokán György,
orvos,	Csordás Antal,
10. Aradi Mihály,	Csunkó Ignác,
Balázs Albert,	35. Czapkó Jakab,
Balogh István,	Czavalinga Imre,
Balta Imre,	Czirják Károly,
Barr Béla,	Czompó Titusz,
15. Bazár Sándor,	Darabos János,
Bedekovics Vilmos,	• 40. Dávid György,
Benkő György,	Deák László,
Bettelhoim Vilmos,	Degré Adolf,
Boczay Károly,	Deko Antal,
20. Bogdán Ferenc,	Dellortó Károly,
Bogdánffy Gergely,	45. Deutsch Ignác,
Boros Sándor,	Dezső Andráis,
Borsódy Titusz,	Dezső István,

E csapat közepén mozgott a Temesvárról tegnap érkezett két hatfontos ágyú és lövegtárszekér, ezeket tizenhat polgári

	Dobay József,	Keresztes Miklós,
	Dobrov György,	Kertész Ferenc,
50.	Dongó István,	Kiriák János,
	Duschek István,	105. Kiss Antal,
	Dvoreszky Pál,	Kiss Lajos,
	Eggenhoffer Péter,	Kiss Lajos,
	Ekker Alajos,	Kiss Márton,
55.	Elek István,	Koller Pál,
	Erős Alajos,	110. Komár Alexa,
	Ékes Károly,	Kovács Antal,
	Érezy János,	Kovács József,
	Fekete András,	Kovács József,
60.	Fekete István,	Köpf Alajos,
	Fener László,	115. Krausz Mihály,
	Fischer Bálint,	Krausz Orbán,
	Fogel János,	Kristyóry Béla,
	Frank Tamás,	Kunovits Ferenc,
65.	Friedenthal János,	Kuttny Pál,
	Funyi Lajos,	120. Landisz János,
	Fülöp Dénes,	Lechner Imre,
	Géczy Sándor,	Lencsény Miklós,
	Glatz Béla,	Lenyic Vasillie,
70.	Gold Károly,	Lengyel Antal,
	Gotzy Lukács,	125. Lippovics Péter,
	Gregorovics János,	Lukács Károly,
	Gruber Imre,	Lutz József,
	Gruber Jakab,	Major Illés,
75.	Gruber János,	Mallár István,
	Gruber Pál,	130. Mallár Károly,
	Gruits Simon,	Maricsok József,
	Gutt Antal,	Markolt József,
	Gyorgyovics Péter,	Markolt Pál,
80.	Halász Károly,	Marschall András,
	Hammerschmied János,	135. Marschall József,
	Hartmann Ferenc,	Mataiszky Károly,
	Herczeg Dávid,	Mádi Mihály,
	Herr János,	Márton György,
85.	Hézsó János,	Mátray István,
	Hinger József,	140. Menessághy József,
	Hlatky János,	Mészáros Antal,
	Horváth István,	Mihálovics János,
	Horváth János,	Miklek György,
90.	Hrabie József,	Miksics Antal,
	Huber Károly,	145. Miller Ferenc,
	Hunyady Sámuel,	Miller Jakab,
	Huszár Antal,	Mittelmann Ferenc,
	Igaz Menyhért,	Mittermayer Ferenc,
95.	Incze Sándor,	Moldoványi Gyula,
	Ivánovics Árkád,	150. Molitorisz Gábor,
	Jakabos Zsigmond,	Molnár György,
	Juhász Konstantin,	Molnár Ignác,
	Kalikiu János,	Muraközy Tóth Ignác,
100.	Kamor Lipót,	Nagy Gusztáv,
	Keresztes György,	155. Nagy György,

tüzér és huszonnégy lovas nemzetőr fedezte. Nagyhatású látványt nyújtott a nemzetőrök e kivonulása; leírhatatlan a lelkesedés, mely csapatunkat kíséré.

	Nagy János,	Stefán Antal,
	Nagy József,	Stefkó Pál,
	Nagy József,	210. Strenger Károly,
	Nagy Mihály,	Szabados Lajos,
160.	Nagy Sándor,	Szabó Józef,
	Nagy Sándor,	Szadi Ignác,
	Náray Imre,	Szailer György,
	Névery Gábor,	215. Szalonnás Pál,
	Nikolics György,	Szarvas Ignác,
165.	Novák János,	Szarvas István,
	Oncsa Simon,	Szavits János,
	Panyák Ignác,	Szoberényi János,
	Papp János,	220. Szeffü Sándor,
	Pataky László,	Szeidl János,
170.	Paulus Ferenc,	Szeifert Lajos,
	Pávuk Károly,	Szerb József,
	Pessa János,	Szerb József,
	Petrik János,	225. Szilvássy Mihály,
	Petrovics Péter,	Szivák Károly,
175.	Pénteky László,	Szoits Miksa,
	Pichler Ferenc,	Szokoly Alajos,
	Pichler Károly,	Szokodorán János,
	Pogonyi József,	230. Szuhodolsky Ágoston,
	Pongrácz György,	Tapasztó Mihály (Rock Alajos helyett)
180.	Popovics Atanáz, (Püllio Konstantin helyett)	Tedeschi János,
	Popovics Döme,	Tedesco Leó,
	Popovics Ferdinánd,	Tersics Ferenc,
	Popovics Simon,	235. Tormágy Mihály,
	Prettner József,	Tóth András,
185.	Pserhoffer Móric,	Tóth Ferenc,
	Puttnik Emánuel,	Tóth Ferenc,
	Raber Ferenc,	Tóth Ignác,
	Rajcsik István,	240. Tóth László,
	Rajcsák István,	Tóth Mihály,
190.	Rácz Demeter,	Udvardy János,
	Rácz Pál,	Undi Mihály,
	Reck Alajos,	Valenta Ferencz,
	Reisinger Ferenc,	245. Vannay József,
	Romberger János,	Vannay Károly,
195.	Rosenthal Károly,	Várady György,
	Rucsay József,	Ventzel Mihály,
	Schäfler József,	Vékony Mihály,
	Schiffler Ignác,	250. Vig Lukács,
	Schleifelder Mátyás,	Wagner Antal,
200.	Schmoller András,	Weiler Mihály,
	Schmidt István,	Weisz Albert,
	Singer József,	Wetzl Miklós,
	Soós Jakab,	255. Wirehler Mátyás,
	Sörényi István,	Wolf András,
205.	Spitzer Ignác,	Zetykó Kolomon, lelkész.
	Spobolovszky András,	A kapitánynyal együtt
	Stároni József,	258.

Bohus János főispán áldozatkész neje született szögyényi Szögyény Antónia úrnő, férje távollétében, az egyik ágyú elé négy lovat ajándékozott. Bűn lenne: a lelkes houleány e nemes tettét némán elhallgatni.

Ma láttunk először magyar köriratú ezüst huszasokat.

Pestről utazók hozták magukkal. —

Tallérok, forintosok és huszasok szállítmánya érkezett Pestre Kőrömbányáról.

A pénz egyik oldalán olvasható „V. Ferd. Magy. H. T. orsz. királya. Erd. N. Fejed.” —

A másikán szűz Mária képe a kised Jézussal e körirattal: „Sz. Mária, Isten Anyja, Magy. or. Védője.”

*

29-én. Falragaszok e felszólítást közlik.

Felhívás.

„Mincutána Aradváros tanácsa határozata által, mindazon polgároknak kik az illyr felkelés elnyomására elútnak, a hadjárat ideje alatt naponta egy frt pótszegély biztosítottot. —

E kimondott elv keresztül vitele nézetéből, ezonnal folkéretnek Arad város nemeslelkű lakói, hogy az ezen üdvös célra szükségelt összeget gondosan meggazdálkodott filléroikkel, áldozatkészen gyarapítani és Moisztorovics Ferenc bizottmány elnökének kézbesíteni sziveskedjenek.“ —¹⁾

Ma reggel újra harminckét aradi polgár tűzér indult Nagy-Beckerekre.

Hírszerint Debrecenből mintegy háromezer nemzetőr érkezend városunkba.

II. Lovas nemzetőrök.

Kapitány: *Andrényi Károly.*

Ambrózy Albert,	Schmidt Antal,
Dengi József,	Schneider Ádám,
Fischer Miklós,	15. Schwellongráber Gyula,
Gábry Antal,	Spiró Armin,
5. Gligoreszku Ignác,	Stampf Károly,
Haborle Jakab,	Steinbach Sándor,
König Magnus,	Steinitzer Mór,
Gróf Königszeg Antal,	20. Szecsey Mátyás,
Michelbauer Antal,	Tomies Ferenc,
10. Nyújtó Mátyás,	Wagner Ferenc,
Rosmanith Alajos,	Weisz Fülöp.
Scheinert Nándor,	A kapitánynyal együtt 24.

¹⁾ Arad város jkönyv 1848.

Augusztus.

5-én. A Szegedről vett magántudósítás igen fontos közleményt hoz.

„E percben érkezett Török-Becséről egy szemtanú, s ama meglepő újdonságot közlé, hogy csütörtökön, e hó 3-án az aradi polgári tüzérség két ágyúval, Taros szomszédságában, a csurgói ráctáborból, egy kétszáz szerbvel terhelt dereglyét a partraszállásban nemcsak meggátolt, hanem azt el is súlylyeszté. A szerbek nagy része a vízbe fült s a kik partra úsztak, azokat fogságba ejtették.“

7-én. Városunk nagy ünnepélyességgel fogadta a múlt hó 23-án a nagybecskereki táborba indult kétszázötvennyolc gyalog és huszonnégy lovas nemzetőrt.

Vidám zeneszó mellett vonúl be a csatatérről viszzatért csapat. Ötvennyolcan Nagy-Becserek védelmére ott maradtak.

A Híd- és Szép-útea tömve volt várakozókkal.

Öröm sugárzott minden arcról, s lelkes éljenzés hangzott a nép ajkairól.

A fogadtatás méltó volt a kipróbált harcosokhoz.

*

10-én. A magyar miniszteriumhoz B e r c h t o l d báró tábornagynagy betérjesztett tudósítása óriási feltűnést okozott Pesten. A tudósítás szavai ezek: „A jász és kún, valamint Aradváros nemzetőri hősiességét nem vagyok képes eléggé kiemelni.“

„Készségök és engedelmességökért, hadi szolgálatra kitűnően alkalmasak.“

„Polgártársak!“ ekként szólítá az aradiakat: „vegyétek köszönetemet a haza nevében, odaadó buzgalmatokért. A hősiességet mindig nyomon követi a jó-hírnév.“

Becserekre e hó 10-én érkezett Mészáros Lázár hadügyminiszter. Másnap, pénteken reggel 5 órakor szemlét tartott a sereg fölött, s magyarul és németül emelé ki a harcosok magatartását.

„Nevezetesen minket“ — így ír tudósítónk — „aradi polgári tüzéreket dicsért meg beszédcében s felkért bennüket, hogy égető szükség lévén segélyünkre, ne távozzunk a táborból.“

„Mindegyikünket ezüst hadi éremmel tüntetett ki; Arad városának pedig az állam nevében két ágyút fogattal együtt ajándékozott.“ —

„A haza köszönetét kiérdemlék még a Hannover huszárok, Schwarzenberg dzsidasok, Don-Miguel és Rukavina csász. gyal. ezredek és a hadsereg parancsnoka Kis Ernő.“ —

„Mi aradi polgári tűzérek, a kik már Versecnél históriai nevet vívtunk ki, Szárca és Neuzinnál újra hősies bátorságot és kitartást tanusítottunk.“

Igy végződik a tudósítás, mely az aradi polgári tűzérkar hazafias magaviseletét jellemzi.

14-én. Pfliegl János tűzérkapitány a város tanácsának beszámol, hogy százada száznyolcvannégy tűzéből áll. — Ezek közül a csatatéren hatvannégy működik, még harminckét polgárra van szükség. — Egyébiránt szándékozik századát, a haza jelen viszonyai közt, kétszáznégy számra emelni.

17-én. Csütörtökön, ma újra tizenhárom polgári tűzér távozik városunkból a déli csatatérre; holnap más tizennyole fogja őket követni.

*

A bécsi pénzügyminiszter a magyar papírpénz beváltását beszüntette. Ennek megtorlására Kossuth Lajos pénzügyminiszter az osztrákbankjegyek elfogadását, az állami pénztáraknál betiltotta.

19-én. Feltűnően sok önkénytes vonúl Arad városán keresztül a déli csatatérre. E lelkes csapatokra nagy szerep vár.

A lovas nemzetőrség, a város határán, a tűzérek zenekarával fogadta a Vitális őrnagy vezénylete alatt ma szombaton délelőtt érkezett Abauj-Zemplén megyei ezer főnyi vörös sapkás önkényteseket.

Jól esett lelkünknek látni ezen többnyire iskolavégzett daliás fiatalokat, kiket útjuk Versec és Fehértemplom felé vezet.

E derék férfiak a haza felhívó szavára fegyvert ragadtak s elválván szüleiktől és kebelrokonaiktól, a szabadság megvédésére hozzánk siettek.

Nagy remény tölti el szívünket, hogy ily rokonszenves alakoknak lelkesedése, az ezer megpróbáltatásnak kitett hazára nem lesz, nem lehet eredménytelen.

Bihari nemzetőrség késő estig vonúl át kocsikon Nagy-Becserekre.

Az ős-törzsökös debreceniek egy része jó fegyverekkel, más része kaszákkal van ellátva. — Egy jól termett civis felgyűrt karral vasnyársat emelve fel, hangosan kiáltá: „Erre szúrom fel a rácot!”

A nézők sorában derűtséget szült a kedélyes ötlet és hangosan megéljeneztek a derék civist.

20-án. Negyvennyolc polgári tüzér diadalmenetben érkezett vissza a csatáról, a kiket vitéz magatartásukért kitüntetéssel fogadtunk.

A zene közé „Isten hozta” s harsogó éljen kiáltások vegyültek s megkoszorúzva vonultak a városház elé.

Még tizennyolc polgár tüzér időzik Nagy-Becsereken, azon két ágyúval, melyeket Mészáros hadügyminiszter ajándékozott Aradnak.

22-én. Kétszázötven székelyhuszár érkezett meg; mindannyian lótermett derék férfiak.

Újra tizennyolc tüzér váltja fel Nagy-Becsereken az ott tanyázó polgári tüzéreket.

Hadik gróf és fiaál nemzetőri őrnagyok Aradra érkeztek, hogy nemzetőreinket a táborba vezessék.

Hadik grófnak e látogatása majdnem végzetessé lön. A tragikumából csak a szerencsétlenség hiányzott.

Ugyanis este 10 órakor Heim Domokos Úri-útcái háza előtt adták tiszteletére Aradon az első macskazenét.

Ezt háromszoros „veszsen” fejezte be.

Okot e tüntetésre az adott, hogy az őrnagy Becsereken tüzéreinket „G'sindl”, „lumpok”-nak nevezte, minthogy elelem hiányában hazabocsáttatásukat sürgették. Hadik heveskedésében Limbeck József iránymestert, Ritt Pepit, Stipetits Józsefet, Finster Jánost és Paulus Antalt kivont karddal támadta meg. E támadásra Limbeck társaihoz fordúlva „kardot ránts!” kiáltá s ha a gróf nem menekül mellékszobájába apróra vagdalják.

Az önkénytesek toborzása újra szőnyegre jött a tanács-teremben.

Az értekezlet eredménye lön, hogy a 24 kr. napidíj mellett,

a rész idejére toborzott önkénytesek, a város erejéhez mérve, száz forint jutalomra számíthatnak.

Több lelkes honleány a helybeli nemzetőri őrsereg számára Gaál László őrnagynak egy gazdagon kiállított zászlót nyújtott át.

Szeptember.

3-án. H a j k a Döme hely. polgármester előterjeszté: hogy mintán Blomberg ezredes Verseeen a lázadókkal szövetségbe, célszerű lenne az egész tartományt, mely úgyis ellenségként tanyáz városunkban, negyvennyolc óra alatt a város területéről kiűsíteni; mi egyhangúlag határozattá vált.

Erre Titz kapitány, a dzsidás ezred nevében megkeresést intézett a tanáshoz, hogy Blomberg báró ezredes távollétében az elvonulásra időhalasztás engedtesse, a városi hatóság azonban mai napon hozott végzését fentartotta. A dzsidás ezred Perjámosra vonult.

7-én. Délajt ezer gyalog székely, két század aradi nemzetőrség kíséretében, legnagyobb pompával vonult keresztül Új-Aradra.

9-én. Kis-Jenőn, Simándon és Nadabon a románok a nemzetőrségbe való beiratásnál nyilvánosan tüntettek.

Bohus János főispán felhívására az aradi őrsereg két százada negyven dzsidással, Gaál őrnagy vezetése alatt indult Kis-Jenőre az ellenszegülés megfékezésére.

A megérkezett nemzetőröket mintegy háromezer oláh vasvillákkal, fejszékkel és kaszákkal fogadta.

E hírre új nemzetőrök siettek a megtámadottak védelmére.

Nemzetőreink kényszerülve lettek önvédelmül lőfegyvereiket használni, mire mintegy harminc ellenszegülő halva maradt. A sebesültek száma ismeretlen.

Simándon is sok halott van.

A lázongás elnyomására egy század dzsidás és kétszázad székely osztatott be a falvakba. — A főbűnösök letartóztatottak.

Nemzetőreink Nadab- és Nagy-Zerénden a katonakötelesek összeírását bevégezték.

Ez utóbbi helyen az ellenszegülés megújult.

A román lakosok fenhangon követelék a foglyok kiadását; de erőszakosságuk meghiusult, és új befogatásokra adtak alkalmat.

Nemzetörségünk a vele ment negyven dzsidás nélkül érkezett vissza, fegyver közt hozván a lázongó román foglyokat, kik a megye börtönébe zártak.

Reméljük, a nemzetörök sorozása, nem fog újabb zavargást előidézni.

Nemzetőreink kis csapatá biztosítja megyénk nyugalmát.

Vukovics kormánybiztos Temesvárra indult, hogy két ágyút követeljen az ottani várparancsnoktól.

Élénk színekkel terjeszté elő a veszély nagyságát, a kívánt két ágyút megnyerte s azokat e hó 12-én szállították városunkba.

10-én. Falragaszok közlik a magyar pénzügyminiszter e rendeletét.

„1-ör. A magyar öt frtos bankjegyek a közforgalomnak átadatnak.

2-szor. Meghagyatik, hogy e jegyek minden közpénztárnál értékökben három huszast számítva, egy frtban elfogadtassanak.

3-or. Minekutánna a magyar állam a papírpénz értékét biztosítja, minden aggály nélkül magánzók is elfogadhatják.“

*

Versecen B l o m b e r g dzsidás ezredes hazaárulással vádoltatik.

Ez ügyben igen érdekesnek tartjuk egy aradi polgári tüzér levelét eredetiben közölni.

„Örültünk augusztus 31-én“, — úgymond — „midőn három száz múzsa lisztet és a mozgó csapat málháját Blomberg három század dzsidása, 4 gyalog század Rukavina és kétszáz nemzetör fedezete alatt útra indították ama kecsegtetéssel, hogy az ellenség megtámadására van kilátásunk.“

„A szállítmány tegnap este indult meg Fehértemplom felé. Vojvodinera érkezvén, B l o m b e r g báró megállítván a sereget, az éjt ott töltötte.“

„Az alatt az ellenség megtámadta Fehértemplomot.“

„B l o m b e r g hallotta az ágyúk dörgését s képzelhette a fehértemplomiak szorongó helyzetét, megvédésükre azonban nem sietett, hanem Kostil és Jámon keresztül szándékosan késett.“

„Tizenegy óra körül elért ugyan Fehértemplomba, de akkor már mi mozgók, polgárok és nemzetörök hat órai kétségbe ejtő küzdelem közt visszavertük a támadó szerbeket.“

„Az ellenség kétszáz halottat, több török pisztolyt és handsárt hagyott a küzdőtéren.“

„Részünkről négy halott, köztök egy 17 éves verseci hős; azonkívül többé-kevésbé számosan sebesültek meg.“

E közleményt mi nagy szenzációval vettük, minthogy Blomberg báró mint honosított magyar mágnás több éven át tartózkodott körünkben. És ezen idő alatt a legnagyobb közbecsülésnek örvendett.

Perlasz városról pedig nemzetőreink ezt közlik:

„Kiss Ernő tábornok vezetése alatt álló Woronietzki herceg vadászok, a 10-ik honvédszászlóalj, a bihari nemzetőrök és mi aradi tüzérek, fényes győzelmet vívtunk a szerb felkelőkön.“

„E harcra még azon érdekes adatot is közlöm, hogy csatározóink kezébe két egyfontos, öt háromfontos, két hatfontos ágyú, egy bomba-üst és sok lőszer esett zsákmányul.“

„Egy hatfontos ágyút leszereltünk.“

„Perlasz városát elfoglalva tartjuk.“

*

A haza ügye meglehetősen rossz lábon áll.

Eszterházy herceg miniszter lemondott.

Pázmándy Dénes országgyűlési elnök vezetése alatt száz tagból álló követség indult Bécsbe Ferdinánd ő Felségéhez, hogy jelentést tegyen az ország állapotáról s egyszersmind hódoló tisztelettel felkérje, miszerint legmagasabb udvarával hű magyarjai közé jönni s a budai királyi várakat elfoglalni kegyeskedjék. — Csak nagy ügygyel-bajjal lettek elfogadva.

Pázmándy Dénes előterjesztésére a királyi válasz kitérőnek s tán ingerültnek is látszott lenni.

„Nehezen esik szívemnek“ mondá az uralkodó, „hogy az országos küldöttség által kifejezett nemzeti kívánságnak elgyengült egészségi állapotom miatt szívem szerint eleget nem tehetek.“

„A törvényjavaslatokat átvizsgálom s ha azokra nézve valami észrevételem van, azt senki ne magyarázza úgy, mintha a már fennálló törvényeket félre tenni, vagy megsérteni akarnám.“

„Ismétlem, hogy eltökélt akaratom, magyar koronám birodalmának törvényeit, integritását és jogait királyi hitem szerént fentartani.“

Pázmándy Dénes előadja a parlamentben, hogy a küldöttség mily leverten vette a király rideg nyilatkozatát.

Pázmándy a gyűlésteremben általános felindulás közt végzé beszédét.

A magyar miniszterium leköszönt.

*

10-én. Bohus János kormánybiztos esti 9 óra után gyűlést tartott a megyeház termében, a honnan a várparancsnokhoz küldöttség menesztetett a várba azon célból, hogy Kis-Jenő és környékén felmerült zavargások fékezésére két ágyút kérjen.

A várparancsnok a folyosón látván az aradiakat, szolgálja által riadót doboltatott, a katonaság kiállott, Berger báró pedig az ágyúk kiadatását megtagadta.

A várparancsnok harmadik napon 374. sz. a. e megkapó értesítést küldé a tanácshoz: „Mintán a nemzetőrök a közelgő szüreti munkákkal el leendnek foglalva, a várkapunál való őrállástól azokat felmenti, s csakis a főörhelyre kér egy tizedessel két őrzetöt és tizenöt embert.“

„Mihelyt a szolgálatra alkalmas katonák száma szaporodni fog, e kötelezettségtől is fölmenti a nemzetőröket.“

A tanács e közlést csak ravasz ürügynek vévén, a bárónak egyszerűen válaszolá: hogy nemzetőrségünk a várban a szolgáltatot teljesíteni továbbra is hazafias kötelességének tekinti.

A várparancsnok magaviseletét, magyar ellenes szellemét élénken jellemzi az is, hogy a báró a várostanáchoz 393. sz. alatt írt levelében az aradi nemzetőrségnek a várban tett eddigi szolgálataért elismerőleg nyilatkozván, azokat a szolgáltatétel további terhétől felmenti. ¹⁾

Erre Mikalaka felé a várkaput bezárták s kőfallal torlaszolják. Az Aradon vezető kapu hídját felvonták. A vár körül, a sétányon, a gyönyörű terebélyes fákat irtják, hogy a várfokáról szabad kilátás legyen a város területére. Ekként a várparancsnok Arad várát védőállapotba helyzi.

Az aradi nemzetőrség ezek folytán a Főtéren népgyűlést tart, mely igen zajossá vált.

Az ügyben vádat terjesztenek a miniszteriumhoz s Horváth Ádám és Bedekovics Vilmos képviselőket küldék Pestre.

¹⁾ L. Arad város jkönyv 1848.

Az új miniszterium következőképpen alakult meg: Ghiczy Kálmán, Szentkirályi Móric, Erdődy gróf, Vay Miklós báró, Kemény Dénes báró, Eötvös József b., Mészáros Lázár.

21-én. Ma éjjel a temesvári cs. tüzérek kilencezer négyszáz ágyúgolyót, bombákat és gránátokat szándékoztak beemelészni az aradi várba. De ebben az új-aradi nemzetőrök meggátolták. Ezek hajnalhasadtakor a császáriakra törtek, az egész hadi szállítmányt elfogták és a pécskai táborba szállították.

*

Éjjel-nappal vonulnak a városon keresztül a nemzetőrök Szent-Tamástra. Arad közönsége kíváncsian szemleli az önkényteseket, kik különböző egyenruhában tarka képet alkotnak.

Nálunk is eredményteljes foly a toborzás.

Szent-Tamásnál táborozó harcossaink újra rohamot intéztek, a város bevétele azonban nem sikerült.

Mészáros hadügyminiszter maga vezénylé a támadást.

Kétszázötven bihari lovas nemzetőr ment ma Új-Aradra, hogy onnan holnap Szent-Tamástra vonuljon.

Este felé szekereken érkezett Zurics százados vezetése alatt háromszáz debreceni gyalog-piros-pántlikás; mindannyi díszes egyenruhában, jó fegyverrel, ellátott esinos fiatal ember.

Ezek rendeltetése Arad város megvédése a vár ellen.

Itt vannak még a békési honvédek és 60 szathmár-németi nemzetőr, szintén díszes kék egyenruhába öltözve.

Szabolcsból a napokban várunk ezer ötszáz főnyi segílyt.

Október.

Török Gábor polgárnagy visszaérkezvén a táborból, több tárgy elintézésére rendkívüli közgyűlést tart a tanácsteremben. Az ügyek letárgyalása higgadtan folyt le.

3-ától kezdve nem várt eseményeket jegyzünk soraink közé.

A reakció korát éljük. Helyzetünk válságos. Hatalmas ellennel állunk szemben, ellenében csak egy fegyverünk lehet, az igazság.

Az igaz, az igazság eszméjét is egy időre láncba lehet verni, de megölni nem.

A viszály köztünk és a vár között komoly alakot öltött.

Érdekes adatok kerülnek napfényre. Az örvidéken a lázadó

illyrek ellen a kezdetben oly vitézül harcoló Blomberg báró ezredes honfias érzéseit, Versecen a tanács előtt megtagadta.

„Magyarország védelmére fegyveremet nem fogom használni” mondá fenhangon.

Vett tudósítás szerint a dzsidás ezred városunkon keresztül szándékozik vonulni.

Nemzetőreink Új-Arad előtt állanak az átvonulás meggátlására.

Ez alkalommal Scheinert kapitány és Bogdánffy Gergely bízatnak meg, hogy az ezrednek a pécskai Maros révén átkelését, a nemzetőrök segítségével meggátolják.

Blomberg báró, ma, Szent-Miklóson tanyázó dzsidásaival Aradra betörni és a várost megszállani elhatározá.

A térparancsnok erről értesülvén, harci kürt harsog s riadó dob perog a város minden utcáin. A nemzetőrség fegyverbe lép. A nép rémületében tömegesen tódul a Fötérre.

A bihari nemzetőrök a békési önkéntesek és helybeli iparos segédek fegyverrel, kaszákkal és élesre fent vasrudakkal özönlének a városház terére.

Arad védereje feláll a tér hosszában.

A Fötér és Szép-útca ablakai debreceni piros-pántlikásokkal vannak megrakva. Tűzoltóink torlaszokat emelnek a Híd-útca kiszögellésénél. Polgári tűzéreink ágyúkkal a hídfőnél foglalkoznak állást, hogy Blomberg betörésének szembeálljanak.

Őrnagyjaink Gaál és Máriássy mindent elkövetnek a város megvédésére, mely a már ellenség kezében levő Bánságnak gátfala.

E védő készültek közt ama jelentés érkezett a tanácshoz, hogy ma délután Erdélyből hétszáz főnyi Leiningen gyalog fog keresztül vonulni a városon.

A zászlóalj Leiningen ezredes vezetése alatt megérkezett délután két óra tájt; azonban Máriássy térparancsnok az átvonulást megakadályozta. A zászlóalj feltartóztatott a Fő-utcán a Tunner-ház előtt.

Az ezredes látván a lázas mozgalmat és a fegyverrel ellenálló nemzetőrséget, katonáinak veszteglést parancsolt.

Máriássy térparancsnok Hortobágyi (Haberle) Jakab városi hadnagyot küldé haladéktalanul a várba azon megbízással; adna a várparancsnok határozott felvilágosítást szándékáról és

nyilatkozzék, vajjon Leiningen csapatával a várba vonul-e be, avagy más tájra vezeti katonáit? hogy a nyert felvilágosítás mérvéhez képest további intézkedéseket tehesen.

Berger báró Hortobágyit azzal nyugtatá meg: hogy „Leiningen ezredes nem fog Arad várába bevonulni.”

Ez alatt Leiningen is parlamentairet küldött a várba a Maroson keresztül, a ki hogy mily választ hozott onnan, az ma is titok.

Hortobágyi a tábornoszernagy nyilatkozatát közölvén a térparancsnokkal, Máriássy, Leiningen ezredesnek megengedi az átvonulást.

A zászlóalj megindult s katonazene mellett rendben vonult a felállított nemzetőrök sorfala közt.

Mi fegyverrel tisztelegtünk az ezredesnek, de a ki szivarozva, megvető gúny mosolylyal nézett le minket hófehér paripájáról.

A zászlóalj, a Maros hídján túl sorakozván, a fölött Berger báró rövid szemlét tartott.

A szemle után a Temesvárra szánt hétszáz Leiningen közül ezredesök parancsára háromszáz kivált, s dobszó mellett Arad várába vonult.

E kijátszás nagy elkeseredést szült mindnyájunkban és aggályos arccal néztünk egymásra, mintha kérdeznők: mind ez nem-e Berger álnoksága? a ki csak félóra előtt is azzal biztosította Hortobágyi által Máriássyt, hogy a Temesvárra indult Leiningenek nem vonulnak be a várba. Továbbá, hogy Blomberg és Leiningen találkozása Aradon nem-e kicsinált dolog volt, hogy a várost megszállván, a nemzetőröket lefegyverezzek s a polgárságot a császáriak kezébe ejtsék?

Ha nem úgy volt is, de az eshetőség könnyen beállhatott volna.

Blomberg ezredes látván az elszánt ellenszegülést s értesülvén bátor felléptünkről, dzsidásai közül százötvenet Arad várába küldött a többit Új-Aradon előőrül állította fel.

Berger várparancsnok a beteretelt két századot, a mint gyanítjuk, ellenünk fogja használni.

Másnap 4-én érkezett az ezred négy társzekere kellő fedezettel. — A városon keresztül hajtottak már, a mint ama hír kezde lábra kapni, hogy a szekerek lőszerezrel telvék s a várba akarnak bejutni.

E zajongásra a nép zsongni kezd a nagy piacon. Vize r Ádám ügyvéd felszólalása feltűzelte a népet s a jelen nemzet-örököt a társzekerek átkutatására sürgette. Csakugyan néhány utánnok iramlott, a fedezett hadi szekereknek útját állotta s a városház udvarára terelte.

Tömörült a nép azok körül s kíváncsian várta a motozás eredményét.

A podgyász között lettek ugyan töltényeket, de azok csak vaktöltények voltak, találtak még nagy mennyiségben kovát.

Pullió város bíró tanácsára csakhamar szabadon eresztették a foglalt szekereket.

Aradvár parancsnokát e hír kellemetlenül érinté.

Fischer hadnagyot küldötte a tanácshoz azon meghagyással, hogy ha a letartóztatott szekereket rögtön szabadon nem bocsátják, a várost egy óra alatt lángba borítja, mit három ágyúlövés-sel jelzett is.

Alkonyatra hanyatlott már a nap. Szürkület fődte a várost, a mint Berger báró küldöttje fehér zászlóval kezében újra keresztül lovagolt a piacon tömörült nép között.

A várparancsnok királyunk ő Felségének egy bécsi lapban közzétett manifestumát küldé, mely a magyar miniszterium függesztését tartalmazta.

A várparancsnok ama kérdést intézé a tanácshoz, szándéka-e még tovább is a pesti forradalmi kormányval üszszeköttetésben maradni s hajlandó-e ezen legmagasabb leiratot magáévé tenni és ennek hódolni?

E kényszer helyzet oda szorította a város tanácsát, hogy a nemzet méltóságához illő választ adjon a táborszernagynak, miszerint Arad városa nem áll a forradalmi téren s rendíthetlen hűséggel ragaszkodik V. Ferdinánd koronás királyához, s hogy csak a törvénynek, melyet a magyar király az országgyűlés bezártával Pozsonyban szentesített, fog jobbgáyi hűséggel hódolni.

A bécsi hírlapcikket figyelmen kívülinek tekinti.

*

Városunk állapota annyira kezd bonyolúlni, hogy a fegyverkezés már nem időkérdése, miután a város hazafias érdeke, a Vár hazaellenes érdekeivel mervev ellentétes.

Berger parancsnok valószínűleg idegen lidércnyomás alatt szenved.

Gyorsabban mintsem sejteni lehetett volna, bekövetkezett az események lényeges fordulata.

Városunk tetteleg ostromzár alatt áll. A törvénykezés és közigazgatás be lett szüntetve.

Még ma este egy húsz tagból álló állandó bizottság alakult, melynek teendője a város és környékének védelméről gondoskodni.

Annak tagjai ötként egymást felváltva, a város kapitány elnöklete alatt a jövő esélyek fölött fognak tanácskozni és határozni.

A bizottság minden rendelete közgyűlési határozat erejével bír. ¹⁾

Újabb zaklatással lép fel a várparancsnok.

Úgyancsak szigorú felszólítást intézett a tanácshoz, többek közt azt követeli, hogy a Marospartján felállított öröket vonja be, a városban létező önkényteseket távolítsa el, a város birtokában levő hat ügyűt szolgáltassa át és a várban valamint annak környékén a császári katonaságot nyugták mellett élelemmel lássa el. ²⁾

A városi tanács érdemlegesen válaszolt és kétségbe vonta a várnak beavatkozási jogosultságát a város ügyeibe.

A várparancsnok levele a miniszteriumhoz küldetett.

Ez előzményekből kitűnt, hogy a vár Arad városában katonai kormányzatot szándékozik létre hozni.

6-án. A vár és város közötti feszült viszony tegnap óta nem vett kedvezőbb fordulatot, sőt úgy látszik, hogy az lépten-

---

¹⁾ Úgy véljük, nem leendő felesleges azon áldozatkész polgárok névjegyzékét közölni, kik éjjel nappal lankadatlanul működnek polgártársaik érdekében. Bizottsági tagok: Hajka Döme elnök helyettes polgármester, Balázs Albert ügyvéd, Barkó Sándor szűrszabóm, Dániel Lázár birtokos, Edelmüller János kádármester, Hassenfratz János magánzó, Horváth Ádám ügyvéd, Koszka Libor lelkész, Kovács Zsigmond hivatalnok, Landshut (Aradi) István orvostudor, Lukács János pénztárnok, Maisztorovics Ferenc magánzó, Mosóczy Gábor birtokos, Pásztory Ferenc főjegyző, Sarlott János tisztviselő, Scheinert Nándor kapitány-alelnök, Varjassy János tanácsos, Antonovics Tivadar és Bonts Döme jegyzők.

²⁾ Feltűnő, hogy Berger minden levelét szeptemberről keltezi, holott már mi októbert írunk.

lépve bonyolódottabbá fejlődik; a békés elintézés csaknem lehetetlen.

Az ellenségeskedést ma egy ágyú lövés jelezte. Az ágyú golyó egyik boltba gurult, mire arasznyi vastag tölgyfatorlaszokat állítanak a kereskedők boltjaik bejárata és kirakata elé. ¹⁾

7-én. Reggeli négykor egy huszonnégy fontos ágyú bombólése riasztá fel Arad lakóit, mi a nappali bombázásnak hírnöke volt.

Mi IV-ik zászlóaljbeli nemzetőrök ép délben sorakoztunk a városház udvarán a kiosztandó töltények átvételére s a tizenkétórai harangszó után megdördül az ágyú a várfokán.

Egy, kettő, három, négy, „de ez már nem tréfa,“ mondá Domián Antal százados „fél jobb, indulj“ parancsolá s mi nemzetőrök a várat fedő házak előtt állottunk fel a Fötéren.

Betöréstől tartván, a városban levő nemzetőrök is összesereglették.

A vidéki nemzetőrök az utcákat tartják elfoglalva.

Gránátok hullanak a Rácvárosba; golyók röpülnek a házak tetejére, csőrömpölve hull a járdára a sok eserép töredék.

Egy debreceni pirospántlikás lábszárán sérült meg, egy másiknak puskagyát törte szét a golyó.

Egy özvegy nő háza a Maros mentében rostává lövetett, benn két árvájával halálos félelem közt várta élte utolsó percét; huszonkilenc ágyú lövés történt. Alkonyat után is fegyverben állunk; a házak ablakai ki vannak világítva.

E történetek után városi küldöttség indult a várba, hogy kérdőre vonja a parancsnokot ez embertelen eljárásért s Isten és a világ előtt felelőssé tegye.

Berger báró azonban Blomberg ezredesre hárítá a felelősséget, a ki a város lövetését elrendelte.

„Ném, a báróné“ — úgymond, — „térden esdett, hogy a város lövetését szüntessem be; és beszűnttettem.“

Ez alkalommal Blomberg, az aradiakat durva kifejezésekkel sértegette.

*

9-én. Egy fiatal szerb, nemzetőr esett el, hazafias érzelmei megérdemlik, hogy nevét is adjuk. — Hadzsitsnak hitták.

¹⁾ L. A szabadságharc B. részében a Fötéren levő kolostor és szomszéd épületekről való képünket.

Legszébb ifjúságában róttá le hazája és szülőföldje iránti adóját.

Temetése teljes katonai díszszel ment végbe. Nemzetőreink fegyverben kísérték a nyugalom helyére. Debreceni önkénytesek vitték őt felváltva. Díszlövészek közt bocsátották le a sírba.

Köztünk és a vár között oly merev feszültség jött létre, hogy a dolgok kétes fejlődése elé remegve nézünk.

A tanács a vár követeléseit békés úton nem képes elintézni. A parancsnok ma újra e következő felszólítást küldötte az állandó bizottsághoz:

„Hogy ha a bizottság e hó 12-ig, a kérdéses hat ágyút a várba nem szállítaná, a nemzetőrök fegyvereiket le nem tennék, s a honvédek a város területéről ki nem útasíttatnának, a várost újra lövetni fogja.“

Ma 11-én ismét megdöbbentő eseményt jegyzünk lapunkra.

Török Gábor polgármesterünk fogoly.

A hazatérő élelmezési biztost, a temesvári úton a dzsidások elfogták, s az éjet az állami vámházban virrasztotta át.

Reggel Leiningen ezredbeliek kísérték a várba, ott hadi törvényszék elé állították, s a nála talált állami tizezer forintot kénytelen volt nyugta mellett átadni.

Ez alkalommal a vámpénztárnál, is ötszáz forintot ezüst huszasokban requiráltak a váriak.

A mint halljuk, készülöben vannak az aradi sópénztárt is lefoglalni.

14-én. Gaál László, nemzetőri őrnagy és a városban tartózkodó nyugdíjas csász. tisztek, a tanács elhatározására, ma tették le az esküt az alkotmányra.

16-án. Degre György csendbiztos, három dzsidást fogott el Paulison, a kik Radnán polgári áruházban bujtogattak.

Váratlan kedvező eset ez, a várban fogva lévő Török Gábor kicszerelésére.

A felajánlott cserébe a várparancsnok belenyugodott s Markiffevics hadnagy, Cleizen őrmester és Rajek András tizedes helyett még ma kiadta Török Gábort nagy örömünkre.

Az alföldi Hegyalja mentén, néhány helység román lakossága fellázadt a sorozás miatt.

Világosan Borle Pavel a harangokat félre verte, melyre

a böszült nép a gyulai nemzetőröknek esett, s anynyira megvérezte, hogy azok felgyógyulása kétes.

A lázadás helyére G a á l László nemzetőr parancsnok, két század debreceni önkénytes, három század aradi nemzetőr egy ágyúval az éjjel útnak indult.

A kutatók részint a szállókban, részint az erdőben és cserjések közt, közel 120 menekvőt fogtak el. Hadi törvényszék elé állítván a lázangókat, azok közül négy főcinkost kötéltre ítélték, kettőt pedig, mint T a m á s Petrut és K r i z s á n Nikolájt, mint, a kik fegyverrel támadták meg a nemzetőröket, golyóval végezték ki. A végrehajtó csapat Világosról Kovaszincra vette útját.

A hegyszoros közé ékelt Kovaszinc ég, lángja pirosra festi a láthatárt.

18-án. Szalontáról újra háromszáz jól fegyverzett és ruházott honvéd érkezett megvédésünkre.

Holnapra határozta a magyar miniszterium, hogy B e r g e r várparancsnok a nemzeti zászlót a vár fokára tűzze.

Kiváncsiak voltunk, mi fog történni.

Másnap 19-én, a vár kapuja fölött a magyar trikolor helyett fekete-sárga zászló lobogott, a min városunk lakói nagyban megbotránkoztak.

Hire jár, hogy B e r g e r tegnap a fekete-sárga zászló feltűzését ellenezte. Erre B l o m b e r g haditanácsot gyűjtött volna össze s a parancsnokot fogolylyá tette.

Ma reggel Mikalaka alatt, a Marosparton felállított előőrökre a várból kartácsosál ágyúztak; egy nemzetőr megsebesült.

Még gyalognak sem tanácsos a radnai úton mutatkozni. A vár erősítésére az éjjel Temesvárról egy Zsivkovicz zászlóalj érkezett.

*

Roppant néptömeg lepi el Arad vidékét.

Békés, Csanád, Csongrád megyékben általános népfelkelést rendeznek; ezek központi gyűlhelye Arad.

B e r g e r várparancsnok fenyegetéseit ma 20-án kezdé beváltani.

Reggel nyole órakor megkezdé a bombázást.

A megyeháza s a sóház körüli tér szenvedett legtöbbet. Szenvedtek még az A l m á s s y- és R e c k-féle házak.

A lövöldözés alatt a várból néhány dzsidás a Maros jobbpartjára evezett, öt hajónk fenekét beverte s azok köteleit elvágván, szabadon bocsátotta.

Őreink löni készültek, de szándékukban meggátlá Szabó József, a harmadik század kapitánya.

Szabó nemzetőr-századosra szigorú hadi vizsgálat vár.

21-én. E hó 3-ától folytonosan fegyverben állunk. A zaklatások e napjaiban kiváló részt vettek a debreceni-, békési- és szathmári önkényes nemzetőrök.

Polgári tűzéreink is mindenütt velünk vannak, sőt készségeikkel gyakran túlszárnyalnak.

*

Radnáról az éjjel futár érkezett ama közléssel, hogy a karánsebesi határőrvidékből vagy ötszáz főnyi csapat Lippának tart s célja az aradi várba bejutni.

Hajnalhasadtával indult Lippára Zurics kapitány vezénylete alatt két ezer főből álló gyalog és lovas nemzetőrség, mi bizton hiszszük, hogy a segély kellő időben érkezik meg.

Lippán Zurics ellensége nem talált; tetemes hadieréjével tehát a Maros balpartján Angyalkútig nyomult, hogy az érkező ellenséggel megütközzék.

Boros Sándor aradi ügyvéd mint szentanú így ír ez ütközetről:

„Mint aradi nemzetőr Antalfy kalapos mesterrel kirendelttünk töltenyek és gyutacsok szállítása fedezésére, hogy azt Zurics századosnak Lippán átadjuk.

Este érkezünk oda Radnán keresztül; Zuricsot azonban már nem találtuk Lippán. Útunkat folytattuk, még azon este. Éjjél körül lehetett az idő, a mint Szépfalura érkezünk.

Ott egy szalmakazalt lángra borítva láttunk, hihetőleg a sváb lakosság vészjelt adott a várbelieknek, a magyarok közeledéséről.

Egy ideig állást foglaltunk itt; nem állíthatom, hogy ellenség lett volna a faluban.

Reggeli 8 óraker értünk Angyalkútra, mely egy jelenték-telen falu a Maros balpartján elterülő fensíkon. Itt a német lakosság közönynyel fogadott bennünket. Részünkről a csatározók

száma egy század piros-pántlikás békési felkelő és aradi nemzetőrökből állott.

Schwarz Ignác aradi timár vezényelt egy hat fontos ágyút, a tüzérek is aradi polgárok valának.

E kis tábor célja az volt, hogy egyidejűleg a Pécska felől megindúlt haderővel közösen, a császáriakat Új-Aradról kiűzse s a várat ostromzárolja.

Zurics ágyúját az urasági laknál állítá fel s kis csapatját három részre osztotta.

A helyrajz a következő: Angyalkúton keresztül, Kis-Szt-Miklós felé egyenes, széles országút vezet. — Azt közvetlen a falu előtt egy háromláb mély árok derékszögben szeli át, mely földfelhányással volt megerősítve, s mely lövéseinknek igen előnyös védsáncul szolgált.

A falu északi részén az árok nyugotról keletnek húzódik, mely a szemközt jövő ellenség megtámadására igen alkalmas vala, noha az ellenséges lövegek azt hosszában érheték s a benlevőkre veszélyessé is válhatott volna.

A debreceni piros-pántlikások egy része csatárláncba oszolván, a délre eső árkot és kerteket foglalták el.

Az északi árokban felkelő puskások valának felállítva.

A falu és a Maros folyam közti erdőségben szinte a debreceniek csatárláncba helyezkedék el, hogy ez oldalról az ellenség a falut be ne keríthesse.

Tíz óra után a támadást a császáriak kezdek meg.

Legelsőbb is a már említett Schwarzenberg dzsidások száguldoztak egyenként a helység körül.

Az árkokból és kerítések mögül nemzetőreink több cirkáló lovast lelőttek.

Erre egy szakasz dzsidás a falu északi részének tartott, s az ott felállított előőr debreceniekre rontott. Bizonyos G a z d a g nevű önkénytes a legvégső állomáson lévén, társai által a veszélyre figyelmeztetve lett.

De a derék debreceni a katonai hűségre hivatkozván, „in-kább meghalok“ kiáltá, hogy sem a parancsot megszegiem* s ott helyben esett el hősiiesen.

Az előőrök egyes rajokra oszolva, magukat a dzsidások ellen megvédték s a védárokig visszavonulván, a lovasoknak a falu megtámadását megakadályozták.

W a h r e n d o r f dzsidás hadnagy lováról lelövetett s emberei Kis-Szt-Miklós felé menekültek.

Az ellenség az északi árkot kezdé ágyúztatni, a hol két felkelő el is esett.

Mi a központba siettünk.

Az ellenség három ágyúból lödözött Kis-Szt-Miklós felől. Támadását Rukavina gyalog ezred segélyével az országút két oldalán, Angyalkút ellen intézte, de eredmény nélkül.

Az árkokban lesben levő debreceniek többet lelőttek közülök.

A sík szántóföldeken nem lévén képesek magukat fedezni s segélyre sem lévén kilátásuk, kénytelenek voltak vissza vonulni.

A mieink helyöket megtartották. Az ütközet sorsa el vala döntve.

Zurics parancsnok társammal magához hívott s újabb löszer szállítására Aradra küldött.

Én és Antalfy egy molnár csónakon evezünk át Glogovára és Mikalakán keresztül Aradra érkezvén, az állandó bizottságnak küldetésünkről beszámoltunk.

A dzsidások részéről a hadosztály főnök, több közbítész, a Rukavina gyalog ezredből pedig hárman estek el.

Mi két halottat s vagy tizenhárom sebesültet számlálunk.*

Eddig Boross Sándor levele.

Pécskáról Máriássy őrnagy nyomult előre s Új-Aradot minden ellenállás nélkül foglalta el.

Ez új ürügy vala a bombázásra. Hat órától majd kilencig ágyúztak a várból házainkra.

A Rácvárosban a gránátok több helyen gyújtottak, de tűzoltóink csakhamar eloltották.

A tűzoltók társulatának hetvennyolc tagja felváltva éjjel-nappal őrködik a vagyombiztonság fölött.

A mint ágyú dördül a várbástyán és gránát vagy röppenő gyújt, e lelkes polgárok rögtön a vészhelyén teremnek.

Ma is mint tegnap, az Almásy és Récsek-féle házak és a megyeháza újabb sérüléseket szenvedtek.

A sópajta mellett egy napszámos fiával halálosan megsebesült.

23-án. Az éj csendben folyt le.

Reggel hat előtt ismét ágyúlövések vertek fel álmainkból.

Riadó helyett, nehogy azzal a várbelieket ingereljük, az István téren három tarack elsütése gyűjti össze a helyi őrséget.

Zsivkovics, Leiningen, Rukavina gyalog ezredek Schwarzenberg dzsidás lovasság tört ki ma Új-Aradra. Honvédeinket megtámadták, de azok előnyös állásukat vitézül védtek. Tüzereink egy ágyút leszereltek. A támadók nagy veszteséggel siettek vissza a vár bástyái közé.

Blomberg családja s örkisércte Temesvárra menekült.

*

Délután nemzetőreink a városon kívüli őrtanyára vonultak; a sőház épületénél azonban két ágyúlövés riasztá szét őket.

Ez alkalommal városunk jőnevű polgárainak egyike hajmeresztő esetnek lett áldozata.

Gallini Pál gyógyszerész, a lovas nemzetőrök tisztje, nyolc éves fiával, Viktorral, kocsin rándult ki nyaralójába, gyengélkedő nejének látogatására.

Délután négy óra volt, a mint lovai a Nap-útcába kanyarodtak, a vár északi fokáról csesztett ágyúgolyó mindkettőjét apát és fiút derékban szakította ketté.

Kocsis, lovak és hintó épségben maradtak.

E váratlan esemény általános levertséget szült a városban.

Másnap a két Gallini temetése. Minden kirívó pompa mellőzésével, mellék utcákon, egy lelkes vezetése mellett, ezernyi nép kíséretében vitték őket ki a sírkertbe.

*

25-én. Túlásig merészek a mi önkénytes nemzetőreink.

Mint hajdan Botond Konstantinápoly ércapuit, úgy ma kora reggel a Maros partján álló előőrök nehánya a vár zárt kapujához kúszván, azt puskagygyal döngették hatalmasan.

Csakhamar több tízezér mutatkozott a bástyákon s kacaj közt kiabálák le a visszszavonuló honvédekre: „ti Kossuth kutyák, elta- karodtok!”

E gúnyra a fiatal honvédek lödözéssel válaszoltak, s sűrűen ropogott a puskatűz a várbeliekre.

Erre hatalmas bombázás következett Új-Aradra, a hol honvédeink táboroznak.

29-én. Arad város állandó bizottsága kiáltványt boesátott

közzé, melyben a polgárokat felhívja, hogy miután a csallai erdőnél, a Marosparton, a város biztonságára, egy védsánc emelése szükségeltetik, ahhoz munkasegélyt nyújtsanak.

Urhölgyek és urak, öregek és ifjak, polgárok rangkülönbség nélkül, sőt a papok is ásókkal, kapákkal, csákányokkal vállalkon, a nők kosarakkal kezükben vonóznak a kijelölt helyre, hogy a város védelmére elrendelt munkálatot fogantossítsák.

Serguel János ügyvéd vezeti a valóban nagy szabású erődítés műveletét.

Közel ezerhatszáz kéz foglalkozik hangya szorgalommal.

Gyenge női kezekből, körben vesszük át a hanttal telt kosarakat.

Szép ajkáról, bájoló mosoly közt, kedvesen hangzó „köszönöm”, „kérem” nyájas szavakat hallunk.

A lelkesültség tüzetől kipirult arcokon gyönyörű szemek égnék.

A város apraja, nagyja oly erélylyel dolgozik, mintha már a török sarkukban volna.

Este „Rákóczy” hangja mellett térénk vissza a vár ágyúí uralma alatt nyögő városunkba.

Egy hatalmas véderőd (redoute) emelkedett a Maros mentén az erdő alatt, melynek két partját rögtönzött hajóhíd köti össze.

Másnap a bánáti részen az Új-Aradra nyúló ligetet irtották ki, nehogy az ellenségnek búvóhelyül szolgáljon.

A város e részén az ellenség támadása ellen, védve lenni hiszszük magunkat.

A bánáti táborozásban vitézül működő polgári tűzereink ma 30-án tértek vissza, hogy kipróbált harcú ügyességüket, a vár által szorongatott város védelmére érvényesítsék.

A fogadtatás a hősökhez méltó volt.

A vár jelenleg minden közlekedéstől el van zárva.

November.

3-án. A várórség a végső szükség enyhítésére a requiráláshoz fogott. Mikalaka mezején legelő gulyát, a Maroson át a keleti kapun terelték a várba.

E csiny annál könnyebben sikerült, minthogy a Maros jobb oldalán csakis kaszás nemzetörök öröködnék. Lőfegyver hiá-

nyában a rájuk tüzelő két ágyúnak és ropogó puskáknak nem lehetett ellenállniuk.

Ugyan ma két várbeli közvitéz lopódzott át városunkba harminc forint jutalomdíjért, hogy az ó-várban az úgynevezett „Büchsen-Kaserne“ emeletes épületet lángba borítsa.

Azonban mindkettő jó hazafi lévén, nemcsak hogy küldetésök titkát árulták el s a vár állásáról terjedelmes leírást adtak, hanem még honvédeink sorába is beállottak.

Ezen elpártolás azonban nem hozta zavarba a császáriakat. 5-ik estéjén sűrű köd szállott a földre.

Ez alkalmat felhasználva, tizenöt fegyveres fedezete alatt, öt sáncerabot küldött a várparancsnok a Maros hídján át, a lak-tanya és a parton lerakott fakészlet felgyújtására.

A gyújtás sikerült.

Ezerötszáz öl tűzifa és a kaszárnya ég.

Nemzetőreink a gyűjtőkat üzőbe vevék, de csak egyet sikerült megkeríteni, ki térden esdett kegyelcéért, minthogy magyar. A hídfőnél lötték le.

E közt sűrű ágyúzás történt városunkra és Új-Aradra.

Máriássy alezredes a várat lövette.

A Maros bal partján elnyúló Zsigmondháza a tűz által elhamvadt.

Az állandóan ülésező bizottság belátta, hogy míg a Maros két partján a híd áll, a gyűjtötás könnyítve van: elhatározá annak leégetését.

Máriássy őrnagy ezt napokon át erélylyel ellenzé ugyan, később azonban belenyugodott.

Két bátor polgár ajállkozott a veszélyes vállalatra: dr. A r a d i István és Ritt Pepi.

Sztupa gyógyszertárában és Tonesz kereskedésben gyúlékony anyagokat szerezvén, az éj beálltával, az ezereket érő híd egy része lángot vetett.

Az égő híd három ívezete, veres füstfellegetket fest az égre s a Maros folyó lángfényben úszik.

7-én. A nagy kiterjedésű híd még mindig ég.

A leégett hídjármok kormos cölöpjait csapdossa a széltől korbácsolt folyam habja.

A vár fokán ágyúk dördülése hangzik el a város fölött.

Szentanúk állítják, hogy a vár zsilipje is leégett s egy komp elsüllyedt, innen eredt a bombázás.

Garai Miklós ezredes, aradi hadparancsnok terve: a várat hét oldalról lövetni.

Az Ó-vár téren leégett hídfőnél, a Püspök-útea irányában, a Bárány-útea kiágazásánál, a sópajta mögött, a kis csapszéknél, a dohány beváltó raktárnál és Mikalaka alatt, ágyútelepeket sáncoltat a Maros partján, melyek ágyúkkal, bomba-üsttel látatnak el.

Hozzá értők állítják, hogy a földbe mélyesztett vár ellenébe, e hadászati munkálat, kárba veszett költekezés.

A sáncásokat puskalövésekkel háborgatják a várból, mit nemzetőreink viszonzoznak.

*

Falragasz alakban olvassuk az útcák sarkain, a pénzügy-miniszter kiáltványát, mely így szól:

„Száz forintos bankjegy.”

„Ezen pénzjegy minden állandalmi és közpénztárakban száz ezüst forint gyanú, három huszast egy forintra számítva elfogadtatik, s teljes névszerinti értéke a közalkotmány által biztosítottatik.” Budapesten, szept. 1-én 1848. Kossuth Lajos s. k. pénzügyminiszter.”

9-én. Az aradi középtanodai tanács a tanodák megnyitását 1849-re beszüntette, mert városunk ostrom alatt áll.

Reggel 7 óra. Három ágyú dördült el.

Kilencetől tizenegyig hull a golyó zápora, a gránátok félkörútját tűzsziporkák jelzik a légben.

Ropognak a háztetők a hatvan fontos bombák alatt. Azok eserépzete ezer darabban hull a kövezetre. A város néptelen, mindenki biztos helyre menekül. ¹⁾

Az őszszes lakosság közt, dacára a nagy veszélynek őszsze-tartás van.

A városi képviselő testület és az állandó bizottság mindent elkövet a polgárok vagyona és élete biztosítására.

Ez megnyugtatósunkra szolgál.

*

¹⁾ Ségza külvárosba vezető főút mellett, a sörlház előtt, egy egyszerű sörbódé emelkedett. A bombázások alatt oda menekszik a Belváros népe s e helyet „Rennweg“-nek nevezte el.

12-én. Mária-Radna átellenében Lippa mezővárosában, ma a Lugosról érkező Schwarzenberg dzsidások, határőrök és oláh felkelők három ágyúval ezerkétszáz főre számítható honvédeinket megtámadták.

A honvédek két ágyú birtokában lévén, a nagyszámú ellenséget szúrónyszegezve verték vissza.

Zurics őrnagy a csata alatt futárt küldött Máriássyhoz segélyért; ő azonban nem gyanítván veszélyt, két ágyút és ötszáz honvédet rendelt Lippára.

Am de hajnalban egyoldalról a tegnapi ellenség, másíkról a Temesvárról érkezett Zsivkovics, Rukavina és Leiningen zászlóaljok oláh kaszásokkal egyesülten, támadák meg honvédeinket. A felkelő népet a császáriak védőként állították fel.

Reggel hat óraker kezdődött a csata s lelkesedéssel folyt egész delután két óráig.

A tűzerek, a Lippa fölött uralkodó magaslaton kilenc ágyúból lőttek a honvédekre, s miután az áruló lippaiak ablakaikból lőttek seregünket, Zurics a sokkal nagyobb számú ellenségnek kénytelen volt a tért átengedni.

Mindkét részről sok sebesült s több halott maradt a csatamezőn, legtöbb azonban a felkelőkből.

A honvédség reggel szakadozott csoportokban érkezett Aradra.

A császáriak Lippát a győzelem után csakhamar kiürítették.

Néhány határoni fegyverest hagytak fedezetül a városban; azok is zsarolás és rablás után eltávoztak.

Lippa fődözetlenül maradt.

E hírre Arad megye törvényhatósága székkelyét Aradról Szent-Anna mezővárosba tette át, s a megye rabjait is oda szállította.

14-én. Városunk nagy rémületben van.

Ugyanis Máriássy azon hírre, hogy Temesvár felől erős hadsapat közeledik, új-aradi hadiszállását elhagyta és seregével Aradra vonult át a hajóhídon.

A Maroson a hidat felszedette.

Az ellenség minden ellenállás nélkül elfoglalta Új-Aradot.

Miután másnap a dzsidások és a Rukavina és Leiningen gyalog zászlóaljok a várat élelemmel és lőszerrel kellően ellátták, a cs. sereg Lugosra húzódott.

Lippa és Temesvár közt tehát a közlekedés szabad.

Ezekről értesülvén Máriássy, a Maroson a hídat helyre állította s seregével Új-Aradra ment.

16-án. Tért vissza Gaál László alezredes erdélyi kiküldetéséből.

Egész Brádig hatolt csapatával, mely számos honvéd, több huszár és dragonyosból állott, kikhez százötven aradi nemzetőr is csatlakozott.

Részünkről csekély a veszteség, de annál nagyobb az oláhok részéről.

A fegyverrel ellenszegülőket kardélre hányták, a kik a hegyekbe futottak, azokat menekülés közt kartácsolták le.

A lázadók házeit részben lerombolták, részben pedig felgyújtották, a főcinkosokat hadi törvényszék útján bitófára függesztették.

Pénzszűke mutatkozik városunkban.

A kereskedés pang.

A kézi munka szünetel. ¹⁾

18-án. Délután félnégykor Berger újra bombáztat; mintegy nyolevan lövés történt.

Sokan azt gyanítják, hogy az az ágyúzás oka, hogy honvédeink és nemzetőreink naponta, lármás dobolás közt vonulnak ki a városból a fegyvergyakorlatra; mások ellenben azt hiszik: miután pénteken tartatik a heti vásár; a vár a piacra jövő falusiakat ágyúzással akarja elriasztani.

Ez utóbbi vélemény szerintünk is, inkább valószínű, miután már több péntek napon tapasztaltuk a vár e szeszélyes rémítgetését.

Hogy jövőre a nép akadálytalanul vehessen részt a vásároknak és a golyók elől nagyobb és biztos távolban legyen, a tanács intézkedett, hogy ezentúl a hetivásárok, a városon kívül, a temető mellett tartassanak.

Ez intézkedés igen célszerűnek bizonyult be.

*

---

¹⁾ Ez utóbbi időkben az élelmi cikkek ára rohamosan emelkedett. Eddig a cukor fontja 1 frt 12 kr. volt váltóban, ma 2 frt 30 kr. A kávé volt 1 frt 48 kr., ma 3 frt 6 kr. Az erdélyi gyertyának fontja pedig 36 krajcár-ról egy forintra szökkent fel.

29-én. Mint halljuk, a déli táborból segítségünkre siető Nagy Sándor és a Temesvár környékén portyázó császáriak közt heves ütköztetés történt.

Ha e hír valósul, úgy Nagy Sándor késedelmezése csak aggodalmunkat növeli.

22-én. Szerdán reggel nyolc órakor az új-aradi honvéd előőrök mintegy 13 esász. dzsidásra bukkantak, s azokat üzőbe vették.

A vári tüzérek ezt látva, Új-Aradot kezdték löni. Egy honvéd esett áldozatul.

Aradnak is jutott néhány ágyúlövés.

*

Elkerülhetetlen szükségessé vált az aradi 4-ik nemzetőr századnak feloszlátása; honvédeink nincsenek fegyverekkel ellátva.

A tanács ezt belátván, kérést intézett a mintaszerűen fegyverzett 4-ik nemzetőr századhoz, fegyvereinek átengedése végett. E felszólításra a század fegyvereit a védtelen honvédeknek átengedte s Domián Antal százados megszűnt szolgálatot tenni századával.

A vármegye Szt-Annáról székhelyét visszahelyezte Aradra, minthogy Lippáról a császáriak nem vevék üldözőbe az Aradra menekvő honvédeket.

25-én. Futakról ma este kilencszáz székely érkezett véderőnk szaporítására.

A Belvárosban vannak elszállásolva.

26-án. Máriássy alezredes éjjel Lippára indult, hogy másnap az izgatókat érdem szerint megfenyítse.

Azon négy házat, melyekből múlt 13-án, a kivonuló honvédekre és nemzetőrökre tüzeltek, lerontatta; e mellett 50 mázsásót foglalt le, melynek mázsáját egy forintjával pazorolták a dzsidások.

28-án. Dél előtt újra húsz ágyú dördülése hozott minket rettegésbe.

A sáncások és ágyútelep építők háborgatására voltak irányozva.

A golyók nagyobb kárt nem okoztak.

Tüzércink ma a dohány beváltó raktárnál, a radnai úton felállított üstből öt bombát röpítettek a várba próba gyanánt.

Az első a vár bástyáján, az ügyütelep védelésére poronddal tömött zsákokat szorta szét, a másik a várpiac kövezetébe furódott s nagy robajjal dördült szét.

December.

3-án. Noha a tábor jó erőkkel rendelkezik, mindamellett óhajtvá vártuk az ígért lengyel legió érkezését, mely csakugyan lejött Pestről, tíz ágyúval.

Az ég sötét felhőkkel van borítva.

Az eső záporként hull délután négy óraker, a mint négyszáz lovas karddal, pisztolylyal s dzsidákkal fegyverezve a templom piacon feláll.

A dzsidásokat Wisoczki vezényelte.

A kis csapat még ma vonult át a hídon Új-Aradra.

4-én. Reggel hat-hét óra között ismét ágyúlövések rázkódatták meg ablakainkat.

Hogy nem városunkat lövik; ki lehetett venni a nyomott, tompa morajból.

Homályos reggeli szürkület vala.

Szemlére, mint másszor a toronyba kúsztunk.

Szórványos ágyú lövés hallatszott, apró fegyverek tüze lát-szott, melyek az északnyugati erős szél által kelet felé kaptva, mint hangtalan hosszú lángnyelvek húzódtak a levegőben.

A keresztezett lövések Kis-Szt-Miklós felé valának irányozva.

Feszült érdekléssel figyeltük a vár bástyáit, még csak gyanítani sem lehetett, mi történik a sáncok között.

Ekkor mögöttünk terem Rózsza Péter Ede nemzetőri had-segéd, a ki pár szóval előadja a történeteket.

Máriássy múlt éjjen, a vár elfoglalását kísérlette meg, a kivitel azonban meghiúsult. E meghiúsult foglalást dr. Aradi István, mint szemtanú előadása után következőkben közöljük:

Máriássy Aradvár bevételére mély titokban tervet csinált s nagy előkészületeket rendezett, az ó-aradi ácsok pedig hidakat és szükség esetére hágesókat készítettek.

Ez aktusra Máriássy a lengyel csapat megérkezését várta s azok lelkesedésére számított.

Aradvárnak legerősebb pontja a délnek fekvő rész. Szórványosan emelt háromszoros védbástya környezi.

Nagy jártasság kell e labirintszerű véderőd ismeretéhez s Máriássy nem ismerte.

Késő este szemtanú Máriássy-nál találta Boczkó kormánybiztost, a ki a vár bevételéről oly vérmes reményeket táplált, hogy a kormánynak teendő jelentését már zsebében hordta.

Éjjeli 10 óra lehetett, a mint Máriássy az előerőd falait áthídalta ama reményben, hogy azokra kis csapatával, a vár belbástyájára jut, azt elfoglalja s a benlevőket kardra hányja.

Viszsa térvén Új-Aradra a csapatokat rendezni kezdé.

A szekely, az 58-i és 39-i honvédszászlóaljokat Zikó őrnagy, a lengyel két századot Wisoczki őrnagy vezénylék.

Koromsötét felhők fődtek az ég boltozatát; átláthatatlan homály borítá a tájt, mi a hazafiúi vállalkozásnak nagy előnyére szolgált.

Hárman-hárman, társ-társ mellett annélkül, hogy egymást felismerték volna, — indúlt meg a csapat nesztelenül.

Máriássy a bástya előtt megállítá fegyvereseit s szemtanúval ment a sánca, a lerakott hidak felkeresésére; a mély sötétségben tájékozását anynyira téveszté, hogy csakis az ácsok segélyével jutott a hídhöz. ¹⁾

Egy-egy híd oly széles volt, hogy azon széltében, hárman-hárman biztosan haladhattak.

Máriássy, Zikó és Aradi léptek elsők a hídra; a csapat csendben követte őket.

Az utolsó védbástyára jutván, kellemetlen csalódással revek észre, hogy a homlok véderőn állanak csak és hogy köztük és a várbástya között széles, mély sánca tátong, a — hidak nem a kiszemelt helyen rakattak le. Ekkor délről villámlás cikázott a láthatáron s ennek fényénél látták a szemközt levő ügyü torkát és az ör villogó szuronyát.

E helyzetben aranyat ért a jó tanács.

Hogy az ör észre ne vegye őket, mind hárman arera borúltak.

¹⁾ Az aradi ácsok száznál többen voltak ezen expediciónál. Fő szereplők valának: Ritt Pepi városi biztos, Brunhuber János, Román Péter, Román Sándor, Schweigel József ácsmesterek; Weiler Miksa kőműves és Kósa János, Stangl János, halászek stb.

E lélektusa közt kérde Máriássy, van-e a honvédek között, a ki ismeri a vár e részét?

Előkerítették Nagy Károly honvéd tizedest, a ki nem rég menekült a várból.

Máriássy ettől kérde, van-e itt a közelben, a várból kirohanásra kapu?

„Ép itt alattunk van,“ sugá a tizedes.

Zikó lehúzódtott csapatával, hogy a sáncban levő kaput betörje.

De mivel? Még csak fejsze sem volt kéznél, a bástya falait sem mászhatták meg, miután a 80—100 e célra készült lajtorját Új-Aradon felejtették.

* Mind ennek nesztét vévén az ágyúnál örködő Don-Miguelista szendén figyelmezteté a kúszókat: „Menjenek az urak vissza. mert mindjárt löni fognak a kazamátákból.“

Máriássy erre sípjába fújta a visszazavonulásra.

E jeladásra a kéznél levő cigányok ama hiedelemben, hogy a várbástyáján állanak, ráhúzták a Rákóczy indulót.

Ezzel dugába dőlt minden kísérlet.

A csapatok rendetlen visszazavonulásban kezdtek menekülni.

A várbeliek riadó lövések által figyelmeztetve, a tüzerek pörén rohantak ügyükhöz s a futamlókra kartácsoltak. A menekülők közt több megsebesült, három lengyel s pár honvéd halva maradt.

Nikolits Jani cigány, nagydobos, futás közt elbukott s egy kóró jobb oldalát megsértvén, ijedtében szörnyet halt.

A sáncban levőknek nem volt idejük és alkalmuk a menekülésre; ott szorultak Zikó őrnagygyal s keresztűz közt egész napot kényszerültek tölteni, bokáig érő vízben; menekülniök csak az éj beálltával lehetett, hátra hagyva foglyul egy lengyelt, három szekelyt s huszonhárom honvédet.

Zikó őrnagy esés közt, térdkalácsát veszélyesen megsérté.

Ekképp hiúsult meg Arad vára bevételére intézett első kísérlet.

*

E napon a mieink folytonosan lötték a várat s bombákat eregettek a falakra.

Este öt órakor a várparancsnok a várost kezdte lövetni.

Egy gránát a Bányai-útcában gyújtott és Szalbek Jakabné istállója lángba borult.

Ott termettek tűzoltóink, a kik a várból mérgesen szórt gránátok és golyók által okozott tűz elfárapózását meggátolták. ¹⁾

Diadallal tért vissza ma 5-én Asztalos Sándor honvédszázados, ki a 29-ik honvéd zászlóalj és az aradi nemzetőrök hetek előtt Erdélybe vezetete.

A Maros szoroson hatolt fel egész Zámig, hogy a lázangó oláhokat szétverje, mi sikerült is neki.

Asztalos több hadi készletet és nagy mennyiségű sót foglalt le és Zámot felgyújtotta.

A szétugrasztott oláhok azonban Zámnál újra egyesültek; azok megsemmisítésére Máriássy alezredes székely katonákat küldött.

Míg ezek Erdélyben történtek, az alatt a csász. vértések egy osztálya, azután nagy számú felkelő és a Temesvárról küldött, azután jelentékeny hadierő Lippát foglalta el.

E hírre Gaál László ügyükkel és tetemes hadi erővel sietett az ellenséggel szembe szállani.

Útközben vevé a hírt, hogy Lippáról az ellenség elvonult. Gaál Paulison megállott s védő állást foglalt.

Az ellenség elvonulása azonban csak hadicsel volt, hogy az aradi véderő megoszoljék.

Angyalkútnál összpontosult a Temesvárról érkezett gyalog katonaság, a dzsidások és felkelő népség s földönt állást foglalt.

A vár ezek fedezésére segélyt küldött.

Máriássy Kis-Szt-Miklósnál sáncolta el magát ágyúival.

Wisoczki felszólítá, engedné át az ágyúk kezelését, de Máriássy azt megtagadta.

Máriássyt sáncában egy oszlop császári katonaság oly erővel támadta meg, hogy pár ágyúelövés váltása után állása tarthatatlanná lett.

A csatálanc felbomlott. Máriássy seregének visszavonulását megfutamlásnak lehetne tartani.

A lovas lengyelek a Maroson úsztak át a Ilalász-útcába, a magyarok pedig a csallai erdőnél menekültek a hajóhídon.

---

¹⁾ Tűzoltóink közt névszerint kitüntek: Antal Lajos, Bodnár Pál, Brunhuber János, Csáky György, Cseh József, Kádár Gáspár, Milits János, Neustädter József, Ritt József, Román Péter, Schór Jakab, Stein Ignác és Valcher János.

Az előnyomuló cs. dzsidások a menekvő magyar sereg rémítésére a zádorlaki úton fél üteg ágyút állítottak fel; ám de a redoutében állott Kún János polgári tüzemester két ágyúval, a kit a honvédek csak Kún bácsinak híttak.

Kún töltött, irányzott és rettenetes kartács záport bocsátott a hídop át betörni szándékozó dzsidásokra.

Kún védte meg a futó honvédeket, ő gátlá az ellenséget a városba nyomulástól, ő menté meg Arad városát az elfoglalástól.¹⁾

E hősiesség védelem közt Chorin Samu honvéd sietett az öreg tüzér segítségére.

Ez alatt Murmann nemzetőri őrnagy, a polgár őrsereg sürgetésére a Halász-útcában foglalt állást; — a ki az általános zavarban, minden utasítás hátrahagyása nélkül gyáván megszökött és Simándra menekült.

E csatának eredménye részünkről nagy veszteség. — Huszonnégy Pestről érkezett esch-tüzér az ellenséghez pártolt át.

A kis-szent-miklósi sáncokban, némelyek szerint hét ágyú maradt a császáriak kezében.

Az ellenség Új-Aradon erős állást foglalt és a várat a téli idényre bőven ellátta élelemmel és löanyaggal.

15-én. A Maroson inneni és túli előőrök kora reggel a sűrű ködben egymásra lödöztek. A compromissumnál egyéb baj nem történt.

Azon rémhír jár, hogy az ellenség a Maros innenső partján Mikalaka felől szándékozik városunkba rontani.

E jelentés nem volt kőszá híre, mert a várbeliek csakugyan dereglyén eveztek át a tolyam jobb partjára, azonban megelégedtek azzal, hogy Glogovácon kikőssenek; hol néhány mázsa kőso requirálása után, a vár falai közé húzódtak vissza.

Berger a várost tizenegy órától ötig löveti, egy gránát a Marosou malmot gyújtott. Honvédeink egész éjjel fegyverben állanak a Fötéren. Este egy dandár huszárság érkezett segélyünkre.

*

A hadügyminiszter az aradi térparancsnoksághoz következőket nevezte ki: Reichel Keresztélyt őrnagyi, Szabó Imrét főhadnagyi, Herr Jánost alhadnagyi minőségben.

¹⁾ E példátlan hősiességért Kún Jánost a hadügyminiszter honvédhadnagygyá nevezte ki.

16-án. A bánáti táborból Vetter tábornok érkezett; ha pár nappal előbb jö Lehel huszáraival, tán a 14-én megüszült csatározás Kis-Szt.-Miklósnál kedvezőbb fordulatot vett volna.

17-én. Délben Blomberg és Lederer, mintegy ezer főből álló sereggel elvonultak Új-Aradról, merre? még nem értesültünk.

Ma este nagy rettegést keltő tüntetés volt; a vár fáklyászenét rendezett.

A vár fölött fényár úszik; a dzsidások zenéje áthallatszik városunkba, mi közé sokszoros „vivát” ujjongás vegyül lármás dobszó mellett.

E közt meg-meg dördül az ágyú, szurok-koszorúk és színes csillagokat szóró rakéták röpködnek felénk, mely szemkáprázó látványosság esti hattól nyolc óráig tartá rettegésben a várost.

A lövések többnyire a zsinagógra voltak irányozva.

A mögötte fekvő „Fehér hajó” tervébe egy bomba tört be; e helyiség nemzetöreinkek kiválóan kedvelt mulató helye volt.

Csak másnap értesültünk, hogy a tegnapi esti fényes tüntetés, Siliák Miklós térparancsnok névnapja alkalmából rendeztetett.

A fáklyás-zene után harmad napon újra parlamentaire érkezett a városba, a várparancsnok ama fenyegető felszólításával: „Ha e hó 24-én délután négy óráig a város át nem adja ágyúit, a honvédek és nemzetőrség le nem rakja fegyverét s nem hódol a császárnak, 48 óráig bombáztatja a várost.”

Vetter tábornok helyettese, Gaál Miklós ezredes a várparancsnokhoz eme választ küldé:

„Minekutánna az aradi őrsereg, a bizottság felszólítására fegyverét rég lerakta s a harc műveletekben többé részét nem vesz, a várost lövetni jogellenes.”

„A várbeli őrségnek közvetlen csak a honvédekkel lehet baja.”

„Lépjön a szabadba a várbeli csász. katonaság s ember emberrel küzdjön meg” stb.

E válaszra a várparancsnok nem ágyúztatta a várost, mind a mellett a város területéről számtalan család menekült a tanyaakra, szomszéd falvakba és a hegyek közé.

*

A városban a vendéglők, kávéházak és mulatóhelyek zárva vannak.

Honvédeinkre ez nyomasztó csapás. Dacára, hogy zsebük tele újdón vert pénzzel, még sincs senki, ki csillogó pénzükért megvendégléne őket.

24-re tűzte ki G a á l Miklós parancsnok a vár ostromlását, mely reggel 6-tól esti hat óráig tartott.

A várbeliek 9 óráig hősiezen viszonzák az ágyúzást; azonban tűzereink a védtorlaszokat szétforgácsolván, azok két ágyúját elnémították s a tűzereket kazamátáikba kényszeríték.

A déli táborból délután harcossok érkeztek; éjjel pedig az új-aradi hadiszállítás két zászlóaljjal fog erősödni.

25-én. Tűzereink újra megkezdték az estig tartó ostrom-ágyúzást, mely hevesebb volt a tegnapiénál.

Kísérletet tettek a várbeliek is ágyúink elnémítására, de sikertelenül; a helyett, hogy célt értek volna, kénytelenek lettek ágyúikat bevonni. Csak a késő est vetett véget az ágyúk heves párbeszédének. ¹⁾

*

Az aldnai táborból tizenötezer kipróbált harcoss érkezett kilenvenöt ágyúval.

Arad város piaca ma élénk képet nyújt, fegyvertárhoz hasonlít.

Ágyúkkal és lőpor szerekkel van tele.

A löfegyverek gúlákba rakvák s a közt jár, kel, az útra kész honvédség.

A hold fénypompában ragyog a csillagos égen.

Az idő zord, a lég csípős, a földet hó borítja. A Maros tükrét jég fűdi.

G a á l Miklós az aradi tábor főparancsnoka rendeletére, H e r r Ádám városi mérnök terhes munka után áthidalta a Maros jegét.

¹⁾ Az aradi polgári tüzérkar dícsőretére legyen megemlítve, hogy a parancsnok az egyik ágyútelepre L i m b e c k József, P a n l u s Antal és E i s z t e l é n e r János tűzereket ronderolt.

T o n e s Ferenc azzal búzditá őket, hogy ha a vár fokán lobogó zászlót lelövik, három üveg champagneit hozat. Nem auynyira a champagnoi, mint a dícsőség hozta derék polgárainkat olomükbe.

E i s z t o l é n e r a negyedik lövésre a sárga-fekete zászlót rúdján találva, ketté lőtte.

Hogy a champagnoi a gyönyörű lövésre jól esett, azt elgondolhatjuk.

A sárga-fekete zászló estére már újra lobogott a várfokán, csakhogy új kiadásban.

Nagy Jenő és Zurich őrnagyok vezénylete alatt, honvédek s egy rész lovasság ágyúkkal vonult át az ellenségtől ment Új-Aradra.

Ekként a vár minden oldalról bekerítve, a csempészetnek is eleje van véve.

26-án. Gaál ezredes egész napon át ostromoltatja a várat.

E művelet is megkövetelte a maga áldozatait.

A három napi bombázás alatt, Hoffmann főhadnagy, lengyel tüzér és más négy tüzér veszté életét.

Déli tizenegy órakor tűzifával és juhokkal terhelt szállítmányt foglalt le az új-aradi honvéd előőrség, melyet Schwarzenberg dzsidások a várba szándékoztak szállítani.

Erre a várból kétszáz Leiningen két ágyúval s lovas fedezettel kirohant s a honvédeket megtámadta.

A honvédek a támadást elfogadták s két órai esetepáté után megfutamították a császáriakat, a kik — a mint állítják — két ágyút s több sebesültet vesztve, menekültek vissza a várba.

28-án. Delután három órától kilenc óráig lövik városunkat.

A sűrű lövések megrengetik a földet; ablaktáblák törnek és cserépek hullanak a házakról.

A mai lövöldözés volt a legkeményebb. Nevesebb épületeink közül a püspöki lak égett le. A Zsidó-utcában négy ház és a „Binder-Kátli fogadó,” lángok martaléka lett. Ma tizenhárom ház hamvadt el. ¹⁾ Több lakos megsérült, haláleset is történt.

A Belváros éjen át fényesen van világítva, hogy önkényte-seink és honvédeink, a netáni betörés mozzanatait észleljék.

29-én. Hatodik napja már, hogy a vár ostromlása folyton tart.

De mi hasznunk mind ebből?

A tornyokon, a tábornoki és tisztii lakon kívül egyebet sem sérthetnek bombáink.

---

¹⁾ Este Schvester Ferencnek az „Arader Kundschaftsblatt” kiadó hivatalába épp a mint a lap összeállításával foglalkozott, bomba ütött be. Lapja 53-ik számában így írja le ez izgató eseményt: „Zu Ende dieser barbarischen Handlung, eine Bombe auf den Boden unserer Wohnung fiel, dort mit fürchterlichen Donner zerplatzte, und auch in die Redactions-Kanzlei einschlug, nicht anders, als wäre der höllische Teufel los.”

A december hónap, a csatavesztések hónapja volt ország-
szerte.

A nem teljesült remények keserű kiábrándulása közt, nem
is gyanítjuk a ránk nehezülő veszélyek nagyságát, s aggodal-
ommal nézünk a jövő fátyoloszt titka elé.

Valóban szomorú Szilveszter estéje ez!

B.

1849.

Január.

1. Pesten az országgyűlés útra készül.

Tegnap Szilveszter estéjén 8 órakor összeült a egyes tanács és az elnök előterjesztésére elhatározatott, hogy miután Pest tarthatatlan, a csatározási műveletek pedig kétesek, szükségessé vált, hogy az ország képviselői biztos helyre meneküljenek és együtt maradjanak.

Az országgyűlés és honvédelmi bizottság Debrecenbe vonul s biztosításul a pálya végányait maga után felszedeti.

*

Aradon a december 28-i bombázás után a vár beszüntette a város ostromlását.

Hadcsapataink pihennek.

Legújabb intézkedés az, hogy magán leveleink is a hadparancsnokság közegei által feltöretnek s minden felbontott levél két pecséttel megerősítve és hátírral ellátva kézbesítetik.

Az alsó táborból a Damjanits, 3-ik honvédzászlóalj Új-Arad alatt szállott táborba; szigorú hadifegyelem uralg ott.

Lehel huszáraink, honvédeink és a lengyel legio sűrű hadgyakorlatokat tartanak.

Nagy jelentőségű tudósítás érkezett hozzánk a fővárosból, mely komoly figyelmet érdemel.

Korniss Károly, Arad város állandó bizottságához a következő kiáltványt küldötte, mit falragaszok alakjában tett közzé a tanács.

Legújabb.

Legmegbízhatóbb hadvezéreink és Csányi biztos közt tárgyalt haditanácsban határozattá érvényesült, hogy Pest százhatvanezer népe, — köztük nők és gyermekek a szigorú tél idején egy döntő csata színhelyének tanúi nem lehetnek.

Emberi kegyelet és haditerv is ezt ellenzi, miután az október 5-én tartott haditanács a főváros átadását elhatározá.

Ma reggel Budaörs és Vörösvár felől báró Lederer, Zeisberg és Welden Buda felé nyomulnak.

Pestre hatezer főnyi sereg nyolc ágyúval délután egy óraker érkezett. Részünkről minden muníció, pénztárak, fegyverek eltávolítottak.

Mindaz azért történt, hogy a látszatos áldozattal mindent megnyerjünk.

A nemzeti zászlót Pesten a tanácsház tornyán ma 12 óraker fehér lobogó váltá fel.

A fiatalság menekülésre buzdított.

Az ellenség nagy hadisarcot vetett ránk s újoncokat követel, azokat Cseh- és Olaszországba szándékozik meneszteni, hogy a távol külföldön szabadság elleni harcban használják őket.

Mint hogy Budapest átadása haditerv szerinti, nincs ok a csüggedésre, hanem nagyobb ok van arra, hogy bátor lélekkel s egész elszántsággal keljen fel mindenki a szabadság, constitúció és hazá védelmére.

Ha ez megtörténik, a győzelem keresztülvitele kétségtelen.

Maga az ellenség is beismeri, hogy sorsa mindig bizonytalanabb, minél mélyebben hatol be az országba, a döntő ütközet kivívására.

Legyen bizalom a kormány és hadsereg irányában, készség a harcra, s ügyünk szentsége győzni fog.

E közlemény vérmes reményeinket egy kissé lehűtötte.

Fővárosunk tehát ellenség kezében van.

Beszélik, hogy Windischgrätz herceghez küldöttség járult Debrecenből egyezkedés vagy fegyverszünet kieszközlése végett.

A küldöttek Majláth György, Majláth Antal, Batthyányi Lajos grófok, Lonovics József érsek és Deák Ferenc valának.

Windischgrätz katonás nyilatkozata néhány szóból állott. „Mint ország mágnásait, nem mint országgyűlési követeket fogadom a küldöttséget. — Rebellisekkel alkudozásba nem bocsátkozom.“

„A magyar nemzetből a föltétlen megadást követelem, ellenesetben az országot fegyveres erővel fogom meghódítani, s haditörvényszéket alakítok.“

A herceg, — mint állítják, — a küldöttséget s a 25 huszárból álló fedezetet letartóztatta.

12-én két dzsidás az aradi várból sebtlen kinyargalván, a kaszás előőrsegen Temesvár-felé keresztül vágatott.

Utánnuk száguldtak ugyan Lehel huszáraink, de nem érték úttól. Ebből is bebizonyúlt, hogy a bátorság legtöbbször hoz szerencsét.

Vett tudósítás szerint, a két dzsidás ittas állapotban érkezett meg Temesvárra.

Öltönyük belésébe volt rejtve egy sürgöny a várparancsnok részére, melyre a választ ismét bevarrva hozták az aradi várba.

A vár fala köröskörül nehéz telepekkel van megrakva. Ha odújokban el vannak látva élelemmel a császáriak, úgy igen soká fognak még dacolhatni velünk és a magyar kormányval.

A határürvidéki székelyek és a debreceni piros pántlikások távoznak tőlünk; ez utóbbiak fegyvereiket nálunk hagyják.

E távozó bátor harcosokat már más véderő helyettesíti. Ágyúknak is bőségében vagyunk.

18-án. Csütörtökön kétszáz főnyi várőrség kilopódzott a Marosparton levő telep személyzetét meglepni avagy tün ágyúinkat beszegezni, de lengyeleink résen állottak s a császáriak e tervét meghiúsították.

A lövöldözés élénken folyt mindkét részről; a váriak három embert vesztettek; a mieink közül több megsebesült.

Pestről még mindig kinaradnak a hírlapok, mi arra mutat, hogy a császári had Budán és Pesten kedvező hadállást foglalt.

Mint halljuk, a lakosok iránt előzékenyek a katonák s a néppel kiméletesen bánnak.

Vasárnap 14-én a várban fáklyás szánkázást rögtönöztek.

A tornyok falai az éji sötétségben, fényárban úsztak; a zene áthallatszott a városba.

A szánkázó nők öltözete fekete-sárga szalagokkal volt díszítve. A szánakon szerb öltözékű szolgák csattogtatták korbácsaikat. Majd táncvigalmat rendeztek azon indokból, minthogy tudokra esett, hogy Windischgrätz hadteste Budapestet elfoglalta.

Február.

3-án. Reményünk Arad várát elfoglalni, napról-napra csökken.

A Maros áradása ugyanis azt eszközölte, hogy a Maros jegét a víz feltorlaszolja, mi az ostromot csak késlelteti.

A vár sáncai is áradattal telvék s e szerint a várat esellel, avagy rohammal bevenni nagy emberáldozatba kerülne.

Miután a várórség, élelem szükségben szenved, az aradi tanács elhatározta, azt kiéheztetéssel kényszeríteni a feladásra.

A bombázást mindkét részről beszüntették.

D a m j a n i e s tábornok múlt vasárnap mintegy ötezer embert, számtalan ágyúval indított Szolnok felé.

A december 24-én kezdett, s 29-ig tartó folytonos város-tromlás még sem volt minden hatás nélkül.

Berger várparancsnok haditanácsot tartott, s Gaál Miklós tábornokot fegyverszünet kötésre szólította fel: a haditanács ez ajánlatot azzal útasította vissza, hogy már késő.

Ostrom alatt bombáink, de főleg az éhség egyenetlenséget idézett elő a várbeliek közt. Azok egyrésze a vár feladását indítványozta, ellenesetben megtagadja az engedelmisséget.

Az elégedetlenek élén egy tiszt állott, a kit — mint mondják — a haditanács föbe lövetett.

Ostromágyúink még mindig a Maros körül a telepeken vannak s ha a várbeliek kitörmének — mit már gyakran megkísérlettek — annak megtorlására készen áll tüzérségünk összes ereje.

*

Február 8-ka gazdag események napja volt, mely örökre feledhetetlen marad Arad város történetében.

Már a hó elején ama ijesztő hír szállongott városunkban, hogy a császáriak Arad ellen igen jelentékeny csapattömeget összpontosítottak Temesvárt, s több es. gyalog zászlóalj, két lovas osztályt és nagy számú szerb fölkelőt mozgóvá tesznek.

7-én reggel már biztos híret vettük, hogy Leiningen és Rukavina es. ezredek, számos fölkelő néppel, Orczyfalván táboroznak.

Minden oda mutatott, hogy Arad város ellen hadművelet van készülöben és hogy ütközetünk lesz, de hol és mily mérvű leend? azt nem is gyaníthattuk.

Ez alkalommal városunk őrsége mindössze a 29. 38. és 58-ik honvéd-zászlóaljakból, pár nemzetőr csapatból, Hunyadi-huszárzászlóalj- és csekély számú tüzérségből állott.

A 29-ik zászlóalj Glogováctól Mikalakaig, a 38-ik számú pedig Pécskútól Aradig voltak előörsül kirendelve.

Az 58-ik zászlóaljnak egy része volt csak ellátva lőfegyverrel.

Estefelé erős cs. csapat mutatkozott már Új-Aradon túl, mire vitézeink a jéghátán városunkba vonultak s ennek megvédésére a Halász-útcában, a Winkler gyárnál védsáncot hánytak s felállítván ágyúikat, erős védelmi állást foglaltak.

A temesvári sereg minden ellenállás nélkül Új-Aradot elfoglalta, s a várat az ostromzár alól felszabadítá.

Az éj csendesen folyt le.

Kora reggel azonban a Maros két partján az előőrök megkezdték a lödözést.

Új-Aradon az ellenség a Halász-útcával szemben foglalt állást, s seregünket onnan ostromolta ágyúival.

A vár kezdetben a várost lötte, később azonban gránát szórással vette kereszttüzbe a Halász-útcái tüzéreket.

Tizenegy óra körül már Soltész őrnagy ágyúk hosszú soraival sietett a Templom-útcán keresztül. „Mit jelent ez? kérdém az őrnagyot, a kit Paulisról ismertem.

„Battonyáig meg ne állj! ez a parancsszó” válaszolá. Épp e perczen robbant a légbe egy löporos szekeriünk a Halász-útcában. „Csak nem hagyják védtelenül a várost?” kérdém megrémülve. „De igen, úgy látszik” válaszolá s tova száguldott paripáján.

E pár szóváltás után csakhamar honvédeink, és egy békési szabadesapat gyors léptekkel sietett a Templom-útcán végig az ágyúk után.

Páni rémület fogott el ekkor mindnyájunkat, hallván, hogy városunk déli részére az ellenség már behatolt.

Az utcákon halálhalvány arcokkal találkozánk; ijedten futott mindenki a merre futni tudott.

A vagyonosok ágyiruhákkal telt kocsikon menekülnek Pécskára vagy Simándra. A szegényebbek hátukon batyukkal, kisdedeikkel és síránkozó gyermekeikkel a gyoroki és ménesi hegyek felé, vagy a közelfekvő falukba sietnek.

Ajtók, kapuk, boltok bezárattak; a Fötér és az arra kiágazó utcák, mint valamely varázsütcésre néptelenné lettek.

Helyzetünk kétségbe ejtő volt.

Délre hajlott már az idő, a mint a csállai erdő felől Sz t a n k o v i c s ezredes Leiningen egy századát vezető a városba az Űri-útcán végig; J o a n n o v i t s őrnagy, pedig a határörvidéki felkelő néppel tört be a Halász-útcán.

A tüzérek csakhamar felállíták ágyúikat a röppentyű telepekkel a Városház-, Szép-, Bárány- és Úri-utcák előtt.

A felkelő népek első teendője vala, a boltajtókat és kirkatokat védő nehéz tölgy barrikádokat a zsinagóga felé hurcolni, hogy az eshetőleges támadás ellen azokból hátvédet torlaszoljanak.

Egy óra körül a cs. katonaság és a szerb felkelő csapat három hadoszlopban volt a városház piacán felállítva.

Egy-egy granicsár csoport kivált a sorból s a Tököly-tér körül rabolni, s gyilkolni kezdett. Rosenber g Károlyt, az izraelita hitközség jegyzőjét házában szúrták le.

A szerbek vakmerőbbjei, az Iskola-, Templom-, Úri- és Fő- utcákban portyáztak, s házról-húzra nyomozák a honvédeket.

A megye és város börtöneit feltörték és a rabokat tömegben bocsátották szét.

A vár falain az ágyúzás beszünttetett.

E zavarodás közt történt ama tragikus eset, hogy Mikolay a békési szabad csapat 2-ik századának hadnagya, embereitől puská lövések által elszakítva, az Úri-utcába sietett, a hol azonban az üldöző szerbek, a Cz ig l e r-ház udvarán irgalom nélkül lelőtték.

Egy pétervárad i cs. őrmester 18-ad magával tört be a minoriták épületébe.

A szerzetesek talárba öltözve — mintegy 11-en — köztök Magyari Alajos tábori főlelkész is — az étterembe tömörültek.

A felkelők az étterem ablakai alatt a folyosón helyezkedvén el, lövésre emelt fegyvereiket mutogaták.

Az őrmester ama kérdéssel lépett be az ajtón: „Sind Sie deutsch meine Herrn?“ Pléva Balázs német káplán lépett elő s német nyelven válaszolt, egyszersmind felkéré, ne engedné betódúlni embereit a terembe.

E kérésre hajlott az őrmester s csakis téstvér bátyját szólítá be maga mellé.

Azután tudakozá: vannak-e az épületben honvédek elrejtve? Miről meg lévén nyugtatva, a sereg hadi erejéről kérdezősködött.

E közt kiűn az emberek Zs i d e g h Rajmundtól bort követelték, mibe az őrmester belenyugodván, magának és testvérének is öntött s poharat emelve felkiáltá: „Zsivio Jellasics“ azonban mielőtt megízlelte a bort, Pléva-nak ki kelle írítani a tele poharat.

Ekkor lövés hallatszott a templom körül s őrmesterünk sietett a szabadba a nélkül, hogy valamit követelt volna.

A grancsárok az alatt az ajtókat feltörték és raboltak; egyik közülök a gymnasium zászlóját vitte magával, azonban Mreza 6-ik oszt. tanuló és Mitru udvaros utánna iramodván. az utcáról visszahozták a zászlót.

A templom mellett történt lövésnek egy fiatal honvéd lett áldozata.

Ily szorongó körülmények között volt a város délután kettőig.

Ezek alatt Felherváry és Schatzberg honvédtisztek végig lovagoltak az utcákon, meggyőződést szerezni arról, mi történik a városban.

Molitoris Samu hadnagy oldalán egy csoport honvéd húzódott meg az Iskola- és Öt-pacsirta utcákban, honnan dévajkodás közt mintegy ingerkedve, ki-ki tolongtak az utca közepére s csakis akkor vonultak vissza fedezett állásukba, ha a „Báránnyfogadó”-nál álló útegekből granát, vagy röppentyű hullott az utca kövezetére.

A minoriták templomába egy röppentyű esett, mely egy oltárképen tetemes kárt okozott.

A Pesti-úton két óra után nagy zaj és éljenzés rázkódtatta meg a levegőt.

Asztalos Sándor százados vezénylete mellett csekély számú honvédség vonult be az utcák kanyarulatánál a Főtérrre.

Asztalos jobbában a 29-i honvéd zászlóaljnak Magyarország Patrónája képével díszített lobogóját, baljában kivont ősi széles kardját markolva, vezette a csekély számú honvéd sereget a város vissza vételére. ¹⁾

Az utcákon, merre a bevonulás történt, lelkesült örömjaj támad.

Három ágyú követte a bátor előcsapatot.

Az ágyúkon polgár tüzerek ültek, egyiket Günther Ágost fogadós vezénylet és kötényekkel átvezett iparos tanoncok vonták.

A másik ágyút Schmidt cipész vezette.

Az ágyúkat Fischer, a lugosi nemzetőrök őrnagya, és Gönczy főhadnagy a békési szabad csapat két szakaszával — mint utó-védhad fedezék.

Mellettök Boczkó Dániel kormánybiztos haladt, jobb kezét zsebébe mélyesztette, a másikban sétabotját tartá.

E jeles hazafi buzdítására indult meg a temető mellől a

¹⁾ Asztalos balos ember volt.

lelkesült támadó sereg, a hol mint utóvéd foglalt állást, a már elfoglalt városból menekülők megvédésére.

A gymnasium szögleténél egy ágyú kanyarult az Iskola-útcába.

Épp ekkor halad mintegy 80—100 főnyi császári csapat a Tököly kert felől az Űri-útcába, hogy a városba behatolt haderőt oldalból támadja meg.

A Három fekete ló-útcán át az ágyúval, az imént említettek a császáriak után iramodván, azokat hátúlról löni kezdék, s a Főtéren levő honvédek segítségével a Bánhidly ház udvarára szorították.

Ott a felkelőket leszúrták, a rendes katonaságot pedig lefegyverezve foglyúl ejtették, mi közt a piaci csata lelkesült elszántsággal vívott.

Kemény csata volt ez, majdnem páratlan a nemzet történetében. Puskatűz ropogása közt meg-megdördült az ágyú, melyre azonnal több ágyú dörgése válaszolt.

A szta los Sándor oroszlánként harcolt az ellenség sorai közt és hősie bátorsággal megvédte Aradot s felelhetetlenné tette emlékét.

A derék honvéd fiúk szúrny-szegezve rontottak a császáriak seregére.

Jo annovics őrnagyot a Szép-útea végén egy izraelita pincér lötte le lováról, mire a vezérvesztett sereg, hanyatt-homlok futásban kereste menekülését.

Ámde ez lehetetlen volt.

Az erős deszkákból alkotott torlaszok, melyeket a boltok elöl magok megvédésére, vagy a magyar sereg gátlására, csak pár óra előtt halomra hordtak, útjokat állták.

Az ellenség nagy vereséget szenvedett emberekben és készletben.

Alkonyat felé a csata színhelyén, a Korona és Halpiac terét több százakra menő és betörő hullája fődte.

Részünkről tizennégy esett el a piaci csatában.')

---

1) Magyar i Alajos tábori főlelkész, ez útcái csata alkalmával tizenhárom honvéd halottra emlékszik. Ott az aradi sírkertben, magasra hantolt domb alatt, ott aluszszák örök álmukat a nagyrészt ismeretlen hősök.

Egy e csatában elesett honvéd nyakkendőjében, papír szeleten ez vala olvasható: Előérzetem, hogy a csatátéren halok meg. Nevem Rabovszky honvéd főhadnagy.

Ott nyugszik vitéz társaival Mikolay békési nemzetőri hadnagy is.

Ez vala a leghősiesb. legnagyobb csaták egyike, melyet Arad környékén honvédeink és nemzetőreink vívtak.

E páratlan győzelmet, a várból majd éjfélig sűrű bombaszórás követte. Az éj sötétében a jégen átlopózott várbeliek több helyen megkísérlék a város felgyújtását. A nagy terjedelmű sópajta porrá égett.

Vitézeink az utcákon örtűz mellett töltik az éjt.

Városunkban több kórház állíttatott a sebesült honvédek számára; orvosokban nincs hiány.

Másnap 9-én az Új-Aradra menekült ellenség a Maros jegén a városba betörni megkísérlé.

Azonban két önkénytes század Új-Aradra úttört, mit Asztalos Sándor őrnagy¹⁾ három százada támogatván, szürony-szegezve élet-halál harcot vívott, s az ellenség erejét ismét megtörte.

A négyezerre menő császári serg négy ágyúval. Német-Sághon keresztül, futtában menekült Temesvárra.

Honvédeink és nemzetőreink, lovasságra és ágyú segélyre nem számíthatván, Aradra jöttek vissza, hol a Főtéren táborba szállván, tábortűz gyújtottak, daloltak és hangosan fel-fel kiálták: „Győztünk! Éljen a haza!” mire ezerszeres „Éljen!-viszhangzék az éj sötétében.”²⁾

*

Kedves kötelességet vélünk tenni, midőn a feun említett és Aradváros utcai harcában örök érdemeket szerzett 29-ik honvédzászlóaljnak és zászlájának történetét adjuk Nagy Józset honvédszázados, volt honvédegyleti elnök és kiseddóvó intézet tulajdonos szíves közléséből.

Az 1848-iki szabadságharcban szervezett honvédzászlóaljok között, különös felemlítésre méltó a 29-ik zászlóalj, mely az 1848. év szeptember, október és november hónapjaiban Arad és Csanádmegye fiaiból alakult, következő intéző tisztek vezetése alatt: Bergmann József őrnagy, Farkas János hadnagy segédtsízt, Asztalos Sándor, Szentiványi János, Lapartovics (alias) Partosi József, Simonyi Győző, Sarlaeh N. századosok. — Szirmay Imre, Tarnay Károly, Burecz

¹⁾ Boczkó Dániel m. kormánybiztos Asztalos Sándor honvéd százados hősiességéért a csatatéren nevezte ki őrnaggyá.

²⁾ Ez elősoroltakat mint szemtanú adjuk.

István, főhadnagyok. — O m a s z t a László, Kurucz Antal, H a l t z e l József, László Ferenc, Karner Lipót, Lieberman József hadnagyok.

Ezen zászlóaljnak megelőzőleg zászlóját említjük fel, melyet 1848. évi december 6-án Új-Aradon G a i t h Ferenc esperes szentelt fel; megjegyzendő, hogy ezen zászló felszentelésnek nyoma nem található a nevezett egyháznál.

Az ország által ajándékozott ezen három színű nehéz selyemből álló zászlónak egyik oldalán művészileg festett Bold. Szűz Mária, mint Magyarország védaszszonya képe, a másik oldalán az ország címere van.

A zászló szalagja széles fehér habos selyem, melynek egyik szárnyán nehéz arannyal van kivarrva: „H o n s z a b a d s á g é r t ” alább „29. z á s z l ó a l j ” ; a szalag másik szárnyán „A r a d 1848. d e c e m b e r 6 - á n . G a á l M. P. ” olvasható.

Ezen szalag csak ideiglenes díszül tüzetett a zászlóra, a zászlóaljnak majd ide, majd amoda mozgósítása, a zászlóanyának nem engedett alkalmat arra, hogy nagyobb szerűen díszítse a lobogót.

1849. évi február 8-án történt Aradváros fölszabadítása, az örökké nevezetes útcái harc alkalmával, midőn majd tízszeres szám ellen, ezen zászló alatt küzdöttek a mieink Asztalos Sándor vezérlete alatt.

Ugyanazon év május 13-án Temesvár- Gyárkölváros bevételét, szinte ezen zászlóalj vitézsége segítette diadalra.

A külváros megszállása után, a várból gyakori kirohanások és véres összeütközések történtek, melyeket a zászlóalj mindannyiszor vitézül vert vissza.

E vitéz tények elismerésül, a magyar kormány a zászlót 26274. sz. alatti rendeletével július hó 25-én, a harmadik rendű érdemjellel díszítette fel.

E csaták alkalmával különösen kitűntettek magukat a következő vitézek: A s z t a l o s Sándor őrnagy, N a g y József segédtiszt főhadnagy, P á r t o s y Károly százados és mások.

1849. évi augusztus 9-én a magyar-hadsereg V. hadteste Haynau serege ellen Temesvárnál véres csatát vesztett, innét a 29-ik zászlóalj, mint a magyar hadsereg egyik része, Lugoson keresztül Facsetra vonult.

Itt Bem tábornok elnökelete alatt haditanács tartatott, melynek eredménye lön a hadtest siralmas feloszlása.

A 29-ik zászlóalj megszakadozva, Soborsinon át Borosjenőbe érkezett és Rüdiger orosz tábornok előtt fegyverét lerakta.

Augusztus 26-án Szöllösnél a harcosok az osztrák seregnek, mint hadi foglyok átszámállattak.

Facsetnél történt sereg széteszlás után a 29-ik zászlóalj igen meggyérült, majd nem tiszték nélkül gyűlt össze Soborsin határában.

Itt a zászlóalj irodája elégettetett, a zászlóalj maradéka zászlója körül csoportosulván, azt mint drága ereklyét, egyenként megeseókolván, bánatos könnyek közt vett bucsút attól.

Ekkor a zászlót rúdjáról levették, a zászlórúd elégettetett és hamujából sokan emléket gyűjtöttek.

A zászlót, a zászlóalj főhadnagy segéd tisztje, e sorok közlője dereka körül övezvén, őrizte mindaddig, míg az osztrákok által Aradra kísérés alkalmával, a meggyérült kis sereg Világoson beszállásoltatott. Itt nagy titokban, az uradalmi tisztartói lakban, hol mint régen te lakos, igenis ismeretes lévén, rejtette el a zászlót a jégverem tetőzete alatt. Csakis miután az üldözetestől némileg biztosítva leve, 1849. november hó végén legnagyobb titokban vette magához és hozta be állandó lakására Aradra.

E titkot még legmeghittobb barátjai előtt is megőrizte.

1854-ben politikai befolyások alkalmával a közlő szintén elfogatván, a letartóztatást megelőző szigorú házmotozás alkalmával, hogy az említett drága ereklyét a kutatók föl nem lelheték, annak egyszerű magyarázata abban rejlik, hogy e sorok krónikása 1851-ben március 19-én házasságra lépven Lang Annával, így a titok férj és nőe lett.

Ném tisztelven a történelem szentségét, a zászlónak megőrzését férjétől ki tudta nyerni.

E benne helyezett bizalomnak oly magasztos hűséggel felelt meg, hogy 1861-ig Arad városában az említett házaspáron kívül, a rejtekben levő zászlóról ki sem tudott semmit.

1861-ben, Magyarország politikai viszonyai némileg rendeztetvén, az 1848-i események fel-fel tüncedző emlékei már fenyítés nélkül napfényre kerülhettek!

Történtek is testületi szervezkedések, feladatúl tűzvén ki a szabadságharc nagy, méltóságos emlékeinek megőrkítését.

Az 1848-iki honvén harcosokból még életben lévők Aradon is honvéd-egyletet alakítottak.

Most mutatkozott az idő és alkalom arra, hogy az elrejtett ereklye 12-év után napfényt lásson. Közlő a zászlót, a hű őrző nőtől vissza, számba vette; a ki tollal tömött fejránkost vévén elő, azt felbontotta s a követelt drága kincset férjének átadá.

A zászlónak új rúd készítettett.

1861. február 8-án, a mely napon a február 8-iki Arad városi csatában elesett honvédek sírhalmán a. róm. kath. temetőben, az aradi honvéd-egylet által új kereszt állíttatott és a sírkertben Sujánszki Euszták minorita áldozár és plébánhelynök által, ünnepélyes gyászmnise tartatván, az új kereszt beszenteltetett és a 29. zászlóalj lobogója újból megáldatott.

A zászló ezen időtől folytonosan az azt megőrzőnél őrizte-tik, és minden a szabadságharcra vonatkozó ünnepélyességeknél, úgy mint: október 6-án, a 13 vértanú gyásznapján és február 8-án, mint Arad város felszabadítása harcának emlékűnnepén egész díszben használtatik, illetőleg az ezen napokon, az aradi honvéd-egylet testületének megjelenése alkalmával, rendes zászlóvivő által az egylet élén elől, — valamint minden 48/49-iki honvéd temetése alkalmával, gyászba vonva vitetik a sírkertbe.

Ily kegyeletben részesülnek az aradi honvéd-egyletbe lépett, mindazon aradi polgárok, kik a 48/49-évi szabadságharcban mint nemzetőrök bár, de ténylegesen fegyverrel teljesítették honfiai kötelelességüket.

A zászlót a honvédség fogja bírni, míg csak egy is él a szabadságharcosok közül.

Végre megemlítendő még, hogy a 29-ik zászlóalj 1848-évi szeptember, október és november hónapokban Aradmegye Kis-Jenő, Zaránd, Világos tájékain be Józsiáshelyig, a románok közt kiütött zendülést lecsillapítván, első csatáit Janku Ávrám és Kendi Mihály román zavargók fővezérei által vezetett nagy számú fölkelő oláhok és a cs. granicsárok csapatai ellen Erdélyben Csucsánál, Halmágy, Déva, Körösbánya, Brádnál, de különösen Ternovánál a zászló alatt vívta ki győzelmeit.

*

Most pedig meg fognak boesítani kedves olvasóink, ha a felejthetetlen február 8-diki útcái harc illusztrálására, a „Közlöny”:

után a temesvári színházban történeteket és a „Temesvarer Wochenblatt“ egykorú cikkei után Gläser tábornok jelentését adjuk.

A „Közlöny“ rendes levelezője e nevezetes napról így ír:
„Reggel Arad városa két oldalról megtámadtatott.

Szerencsétlenségünkre a Maros keményen be van fagyva.

Három órai ágyúzás és tüzelés után az ellenség áttört a jégen városunkba.

Véderőnk ágyúival kivonult a városból.

A lakosság rémülettel menekül.

Az elbizakodott ellenség már teljes kényelemmel rabolt, midőn Asztalos kapitány zászlót ragadva búzditá viszszatérésre a vezényletére bízott tartalék századokat, s azokkal a már felállított császáriak közé vágott.

Boczko Dániel kormánybiztos is jelen volt.

A Főtér-, Úri- és Szabadsajtó-útca, melyeket ellenségünk elborított volt, a legiszonyúbb csatatérre változtak.

Ellenségünk egy része vissza futott az utcákba s a közbe szorítottak részint leölettek, részint elfogattak.

A Leiningenek, miután őrnagyuk megöletett, önkényt átadták magukat.

Elesett a szerbek parancsnoka Joannovics is.

Délután négy órára az ellenség le van győzve.

Arad városa mentve van.

Részünkről kevés veszteség.

Az ellenség részéről háromszáznál több, kik az utcákról, házakból, hova menekültek, szedettek össze.

Három, négy garnada meztelen holttest van a kórház udvarán és a temetőben . . . . . iszonyú látvány!

A nagy sópajta felgyújtatott.“

Eddig a „Közlöny“ levelezője.

Mint furcsaságot jegyezzük naplónkba, hogy február 8-án este a temesvári színházban, Arad állítólagos elfoglalása alkalmából, tüntetés történt.

„Rukavina báró a színházban, a páholyban vevé Arad bevételéről a korai tudósítást.

A színigazgatóval közölvén, az a felvonás közt átszellemült arccal lépett ki a színpadra, ama kedves jelentéssel, hogy Arad városát elfoglalta a császári hadsereg.

Zajos „hoch“ és „zsvio“ tört ki a néző publikum közt s állva a „Gott erhaltét“ éneklék.

Lugoson Dezső n Achill, magyarfaló, nagy betűkkel hírdeté falragaszokon:

„Aradot a császáriak bevették, felgyújtották s most is ég.“

Hiszszük, hogy a lugosi és temesvári publikum, a vett hű tudósítások után, csakhamar kiábrándult korai ujjongásából.

Mint halljuk, a temesvári napilap azt hozta ez ügyre vonatkozólag, hogy a császáriak Arad városát elfoglalták, de hadtani érdekből kivonultak onnét.

Az óriási veszteségről s Joannovics eleséről hallgat a hírlap. Azonban ekként folytatja:

„Az osztrák-szerb hadsereg egy része s három zászlóalj Új-Aradot minden kardcsapás nélkül elfoglalván, a várat lövő ellenség ügyeit elnémította.

Tegnap 8-án Ó-Aradra betörést kísérelt meg, mely alkalommal 23 nehéz öblű ére ágyút és három löporos szekeret foglalt el, egyet légbé röpitett.

Ez alkalommal az osztrák-szerb sereg, Leiningen és Rukavina három százada dícséretes hősiességgel viselte magát az aránytalanul számosabb hitesegett pártütők ellen, kikhez az aradi lakosok gyalázatos modorban csatlakoztak, fehér kendőkkel fogadván a mi seregünket.

A mint haderőnk a piacon felállott, egy jeladásra a tetők, ablakok, földszinti házak és búv helyekből minden oldalról lövöldözni kezdtek; miénk hősiességel harcoltak.

Még maguk a nők is, a lakosokkal arra vetemültek, hogy ily gyalázatos tettel moeskolják be magukat.

Mint hogy még sem idő, sem szándék nem volt a további hadműveletek végett Aradot megszállani, derék harcossaink még az nap Új-Aradra és 9-én egy kis előcsatározás után a kijelölt helyre vissza vonultak.

Az ellenség vesztesége tetemes.

Mi 80 embert, 3 holt és 5 sebesült tisztet veszítettünk.

Ezek közt szenved a Leiningen ezredbeli Sztankovics ezredes, aki dacára egy lövésnek, szokásosan fáradhatatlan szolgálatot tesz az ellenség ellen.

Temesvár, 10 febr. 1849. Rukavina báró tábornagy s. k.

Gläser tábornagy e jelentése, hogy mily eltorzított, még az

avatatlanok is belátják, kik a február 8-án történtek hűséges cesetelését naplónk sorai közt elolvasásra méltatták. Hogy a betörő császári seregre egy lövés sem történt a polgárok által, elvitázhatatlan tény, noha a városban elszéledt felkelő szerbek rabolni kezdtek.

Ha Arad város lakossága Gläser állítása szerint oly hőiesen viseli magát, hogy egy jeladásra lövöldöz, bizonyára egy császári osztrák-szerb harcos sem marad életben.

Napok multával Bánátból következő feltűnést keltő nyomtatvány jutott kezünkhöz:

„A rácok,“ — úgymond, — „a császári trón hívei február 8-án Ó-Aradra csellel lettek bekecsegtetve, a miben a polgárok is részt vettek; azonban komoly hadműveletre nem levén alkalmas a tér, kíméletből seregünk a városból kivonúlt.“

A temesvári parancsnok kérdést intéz Windischgrätz herceghez, mi tevő legyen Arad várossal, kiraboltassa-e, vagy hamuvá égesse?

10-én. A sópajta még ég.

Reggel négy óraker a várbeliek hatalmasan kezdtek bombázni a várost, öt óraker gránátok estek a Stampfl udvarba és a városház során levő házakra.

Délután 4 óráig folyt a lövöldözés.

Honvédeink ezután a Maros mentén cirkálásra indultak.

Másnap tíz után anynyira bősüült lett a gránát és bomba szórás, hogy az emeletes házakban nem volt tanácsos időzni.

Délelőtt a Híd-utcában egy gránát házat gyújtott, mely hamuvá égett, s a tűz a Zsidó-útcáig terjedt.

Az éj esendben folyt le.

A várbástyán az ágyúk hallgatnak. Tüzércink is nyugalonnak adták út magukat.

A következőt olvassuk falragaszokon:

1036.

R e n d e l e t.

Hogy a mostani honvédelmi háború terhei által a föld népe montül kevésbé nyomassék, rendeli a kormányzással megbizott honvédelmi bizottmány, hogy a nép ezen háborúzás ideje alatt a beszállásolt katonaságnak mindomomü ingyoni élelmezésétül merőben felmentessék, s a kenyér és hús részletek, az élelmezési biztosok által rendszeren kiszolgáltassanak; a szállást

adó gazdának pedig főzésért és a hús molló adandó főzelékért, minden logény után három pengő krajcár fizetessék, a rondos hálás pénzen fölül.

Debrecen, január 27-én 1849.

A honvédelmi bizottmány.

A vészes napokban kivándorolt lakosság ősi lakába szállong vissza.

Még alig ocsódtunk fel pár nap előtti ijedelmünkből, máris ma, kedden, e hó 12-én, útea szerte szállong ama hír, hogy a múltkori es. ellenség, városunk ellen új támadást szervez.

Bár a szerb felkelők rablás és gyilkolás merényleteit ismerjük, s most noha az ellenségből egy szálat sem látunk, mégis a puszta hírre is, sokan menekülnek a városból.

Seregünk nagy része egész nap a piacon áll. Neháyan átmentek Új-Aradra őrszemre, de a nélkül tértek vissza, hogy ellenséget láttak volna.

Az egész csak vak lárma lehetett, mely onnan eredt, hogy Temesvár, Aradvár és a város közt a foglyok kicsérletetnek.

Mint állítják, honvédeink öt fogolylyal rakott szekeret foglaltak le.

A hét folyamán csak gyéren röpült át egy-egy gránát a várfokáról.

Tartunk azonban tőle, hogy Segenthau (Német-Ságh) és Vinga környékén portyázó császáriak erősbitést nyervén, a Maros álló jegén át, városunkat megtámadják.

Forgalomban alig látunk ezüst pénzt, mi nagyban nehezíti a kereskedést.

Ez akadály könnyítésére a debreceni kormány 15 és 30 kros papírpénzt bocsát közre, mint kincstári utalványt, melyet minden állami pénztár köteles elfogadni.

18-án. Farsang utolsó vasárnapja van, beillenék, hogy kissé kedélyesh hangulatban töltsük nyomorúságos napjainkat. Még cigány zenét sem hallunk.

A vár ma is löveti városunkat.

Tüzéreink is úgyúznak, s felváltva majd az egyik, majd a másik fél tud némi sikert felmutatni.

Ma a várbeliek a győzelmesek.

Az Úri-utcában a bombák tetemes kárt okoztak.

20-án. A jég olvad a Maroson, s minden akadály nélkül úszik le; a duzzadt folyam köztünk és az ellenség közt, már hatalmas védgátat képez.

Az előőrök mindkét oldalról nyugtalanítják egymást lövöldözésekkel.

A fegyver ropogása közé néha ágyú moraj is vegyül.

24-én. Egy percünk sem biztos. Ma délután 4 órától tizenöt bomba röpült a városba.

Zsigmondházán, a még ép épületeket Berger ma este romhalommá lövette.

25-én. Arad békés polgárait ma is ágyúlövésekkel zaklatja a vár, de tüzeink kellőleg viszonzozák; este nyugalom állott be.

Hajka Döme helyettes polgármester tegnap felolvastatá a gyűlésteremben Kossuth Lajos Arad városához intézett levelét, mely emlékül kinyomatott és ezer példányban osztatott szét a polgárok között.

A levél tartalma ez: ¹⁾

1639.

Aradváros közönségének.

A nemzet szemei régóta csüngenek az elismerés méltányoló pillanatával Arad városának hősiesség magaviselőtén, mely Dobóra s az ogriekre emlékeztet, utódink s a honnak jövő nemzedéke pedig büszkének fogja magát vallani, ha nevét e hős város valamelyik mostani polgárával fogja egybeköthetni.

De éppen o magasztos hazafiság, a haza ügyének ép ily hősiesség védelmezésére lelkesítő szellem az, melyhez a közügy, a végdiadal s az ebből folyó jólét és nemzetboldogság ügyében szólásom van.

A szabadságnak: az az Magyarországnak szentügye a honnak nemesek ez, vagy ama részén támadtatott meg irigy ellenségei által, hanem megtámadtatott minden oldalról, hogy az örök megosztásával, az árulás diadala annál könnyebb legyen.

És a magyar itt is kárán tanult, mert a folygújtott falvak, fellobogó lángjainak látására, a védtelen lakók papjainak hallására minden felé védő karokat, fegyveres erőt küldé és így megosztatá hatalmas seregeit.

És így történt, hogy amyi örömfeszítés, oly általános lelkesültség mellett is, ez ország egy nagy részében bitor ellenség úzi zsarnokoskodásait.

Azért a nemzet kormányja okulva az oddigi káros tapasztaláson, — azt mondá, megmentendjük a hazát, hogy meg legyen mentve ez vagy ama vidék, ez vagy ama város is; megtörjük az ellenség főerőjét, megsemmisítjük nagyobb és rendesebb csapatjait, hogy kisebb csordái is eltiportathassanak! —

És így lön, hogy a magyar hadsereg összehívult, nagyobb testekbe összehoztvadt, hogy együtt és biztosan működhessék.

Azért nem kell azt hinni, hogy mert ez vagy ama helyet mindjárt be nem vesszük, már veszte van a haza; nem kell azt gondolni, hogy mert néhány száz rablócsapat egy falu felé égő üszökkel közeleg, már kiirtva

¹⁾ Arad város jkvéből.

leend a nemzet. — A haza a nemzet nem vész ol, éppen úgy mint nem diadalmaskodik egy vagy más helynek megnyerése által.

Budapest elveszett, és a szabadság szent ügye azért nem bukott ol, sőt azóta szilárdabbul, rendszeresebben halad diadala felé.

Ily magasabb szempontból, ily felemelkedett hazafisággal tekintse Arad város közönsége is ügyünket és ne hídje, hogy Arad vára csak akkor fog megdűlni, ha bombáink az ellenséget egyenként leöldösik. Arad várának sorsa tán korábban, tán távolabb fog oldulni, mint magok is gondolnák.

Mert hídje meg a nemes város hősies közönsége, hogy Arad várának rögtöni bevétele a nemzet, a haza szabadságát még nem feltételezi, de a nemzet és haza szabadságának egy nem oly sokára vivendő nagyszerű ütközet által diadalában igen is bonfoglaltatik Arad városának megmentése is.

Azért a nemes város hős polgárai, s orélyes védbizottmánya fegyveres erő utáni kérelmeikkel a haza ügyének magasabb szempontbóli felfogása előtt nem kétlelem visszalépend.

A kormány hagyott ott elég erőt, hogy a város az ellenségtől biztosítva legyen, hogy az ostrom folytattassék, s hogy az ellenséges közlekedés elvágva legyen.

Támogassa az erőt a hős lakosság ezután is azon páratlan kitűréssel és elszántsággal, mint eddig is. Istenre! a megváltás órája nem soká fog késni és nem soká azon pillanat, melyben a nemzet megmutatandhatja, hogy mivel tartozik egy oly városnak, mint Arad.

Kelt Debrecenben, 1849. február 8-án.

A honvédelmi bizottmány elnöke

Kossuth Lajos.

26-án. Korán reggel újra megdördültek az ágyúk a vár bástyáin.

A lövéseket a Maros mentében leégett sópajtára irányzák.

A mi ágyúink is válaszoltak a várbeli ágyúknak, s mikor megsokalták a feleselést, kölcsönösen elhallgattak.

A mint éjjel tíz órakor a tőlünk távozó (taál Miklós tábornok tiszteletére esti zenét adtunk, a várőrség felhasználva ez alkalmat, a VI. számú kapun Mikalaka felé kitért.

Ugyanazon időben egy más csapat Új-Aradra indúlt.

De éber őreink a várbeliekre tüzelni kezdettek s mindkét tervük megghiúsúlt.

A várbeliek viszonzották a lövéseket, mindazáltal kénytelenek valának hátrálni, miből éjjelig húzódo ágyúzás keletkezett.

A szórt bombák és gránátok, életben és vagyonban nagy károkat okoztak.

Így: a „Fehérkereszt” vendéglő előtt szét pattant bomba. Kükemezey 38-ik honvédszászlóalj hadnagyot, két órai szenvedés után megölte, Erdődy vadász csapatbéli őrnagyot miud

két lábán megsebesítette és végre a Templom-utcában, a görög lelkész lakában egy napszámost megcsonkított.

Tegnap 27-én csak szórványos ágyúlövések történtek a bástyákról.

Ma kora reggel kezdték meg a lövöldözést tüzeink, s a sáncokon munkálkodó császári katonaságot szétgrasztották.

Ágyúink nagy károkat tehetek a várban, mert délután rémítő dühhel eregették ránk bombáikat.

Lintner nyerges mester házát egy bomba szétrombolta, s a mosóteknő mellett foglalkozó napszámosnőnek mindkét láb-szárát összeszúzta; a boldogtalan még az nap meg is halt.

Estefelé szünetelés állott be.

Március.

A múlt hó 8-án vallott kudare után, az aradvári császáriak goromba lövöldözése kiállhatatlanná vált.

A Fő-utcából a lakosság tömegesen költözködik a külvárosba. Mi is a vágóhid szomszédságában telepedtünk le, ott folytatjuk naplónk jegyzeteit.

Sznrokkoszorúk és röppentyúk szállnak a városra, s tüzes kígyóalakban úsznak a légben; mindez az éj sötétében gyönyörű, de rémítő látványosság, kivált ha fontolóra veszi az ember, hogy minden hulló szikra gyújt és gyilkol.

2-án. Tüzeink lövik a várat, de a várbeli tűzéréség hallgat.

A tábori életben február 8-ika óta nagyobb jelentőségű esemény nem történt.

A várbeli tüzeink e hó 4-ig szüneteltek, ma azonban, 5-én sortüzelést bocsátanak telepeinkre.

Az elpusztult Zsigmondházán állították fel ágyúikat, de a mint csapataink a Maros folyón átkeltek, visszavonultak a vár falai közé.

A mint beszélnek a mai ágyúzás onnan keletkezett, hogy a vár ellátására, Temesvárról élelmi szereket szállítottak és egy falka szarvasmarhát hajtottak.

Ezek megvédésére szálltak ki a síkra, s mint halljuk, sikeres eredménnyel.

Tegnap is folyt a viszonos ágyúzás.

Ma 7-én hajnalhasadtakor már megszólaltak az ágyúk s egész napon át bömböltek; az esti órákban az ágyúk dörgése közé tűzhányó röppentyúk és égő koszorúk vegyültek.

8-án. Reggel 3 óraker kezdé a vár az ágyúzást, mely hét óráig tartott.

Tüzéreink csak gyéren viszonzák a lövéseket.

Éjjeltájt újra kezdődött az ágyúzás, egyedül mint látszik a végből, hogy nyugalmunkat megzavarja és épületeinket rongálja.

9-én. A várparancsnok délelőtti 9 órától hevesen löveti a várost. A mieink sem restek viszonzni.

A honvédek és önkénytesek naponta esatározási gyakorlatokat tartanak.

Eddig napokon át lövöldöztek tüzéreink a vár bástyáin levő ágyúkra, ma csak felváltva eregetnek bombát vagy gránátot.

Ama hír kapott lábra, hogy a „Március 15-e” évfordulója ünneplésének meggátlására, nagy előkészületek történnek a vár falai között.

E kőszá híre sok lakos vonúl ki a városból, s éjjel-nappal hordják a bútorokat szekereken.

A háztulajdonosok a tanyákra, vagy a szőlőbe menekülnek, sokan pedig a közel fekvő falvakra vándorolnak.

Egy-oláh szekereket ma 13-án a radnai-úton, ágyúiból löttek le üléséről a váriak, azt hitték, hogy hordói löport rejtenek, pedig a jámbor atyafi bort szállított a hegyekből.

Tegnap 14-én este 9 óraker csakugyan 24 fontos ágyú düreje hangzott el városunk fölött.

Azt hittük, hogy majd hatalmas lövöldözés lesz március 15-ikének előestéjén, azonban esalatkoztunk.

Az éj, valamint az egész március 15-e nyugton folyt le. A nép örömrivalgását, a katonai fáklya takarodót, a vár figyelembe sem vette.

15-én. Ma egy éve lelkesülten vívta ki a nemzet a szabadság, egyenlőség és testvériség magasztos eszményét, melynek emléke nálunk lelkesedéssel ünnepelettet meg.

A sírkert mellett óriási sátor alatt hála istentisztelet tartatott. Az ünnepélyen nagyszámú ajtatoskodó nép, a honvédek és a hatóságok voltak jelen.

Suján s z k y Euszták gymn. tanár lelkesítő szavakkal cseztelé a haza iránti szeretetet.

Az istentisztelet végeztével, a jelen volt nép hangosan éltette a hazát, a hadsereget és a kormányt.

A hadügyminiszter Dr. A r a d i (Landshut) Istvánt, az aradi táborba, orvos törzstisztté nevezte ki.

*

A kormány elhatározá a hazát és szabadságot védő harcosokat pótéremmel feldíszíteni.

Három rendbeli érdemjel van tervben.

A két első: babérkoszorú közt egy kettős kereszt; a harmadik egyszerű babérkoszorú, közbe vont veres szalag.

Falragaszkok a következő nagyszerű győzelmet hirdetik.

„Március 5.

Hazafias tisztelettel van szerencsém jelenteni a honvédelmi bizottnánynak, hogy tegnap Szolnokot elfoglaltam.

A megrémült ellenség szaladásában sok hadi szerelvényt, sőt a 2-ik vasas ezred pénztárát is visszahagyta.

Négyszáznál több fogoly, e közt törzs és főtisztek, tizenegy darab 6 és 12 fontos ágyú, 20 darab lőszer és társzekér, nevezetes mennyiségű lőszer, fegyver s a fenemlített pénztárban mintegy kétezer ezüst forint jutott birtokunkba.

Az ágyúk és társzekerek lovastól foglaltattak el, melyeknek száma száz darabra megyen. — D a m j a n i c s tábornok s. k.“

Az ellenség 1890 halottat és 300 sebesültet számlál.

A lefoglalt fegyverekkel egy utász csapat és két század honvéd lett felszerelve.

Részünkről 163 halott és sok sebesült van.

Damjanics 3-ik honvéd-zászlóaljából 62-en estek el.

A csata után a tábornok szemlét tartott a 3-ik zászlóalj fölött.

Sapka-levéve lépett az arcvonal elé mondván:

„Fiaim! kevesebben vagytok mint félnap előtt.“

„De akként viseltétek magatokat, hogy minden egyes megérdemli a tisztte elöléptetést.“

„Ámde akkor mivé lenne a 3-ik zászlóalj?“

V é c s e y gróf tábornok átveszi Kis Pál alezredestől az V-ik hadtest parancsnokságát.

*

A városban szájról-szájra ama hír kering, mintha az aradi

és temesvári várparancsnokok ma, e hó 14-én értesítve lettek volna, hogy Bem tábornok 11-én Nagy-Szeben városát bevette, s ez okból maradt volna el a városunkat fenyegető bombázás.

Kétszeres örömünk van Bem apó győzelmei és városunk megkíméltetése fölött.

A Maros vizén Arad és Új-Arad között hajóhidat vertek.

E munkát akadályozni a várból megkísérlék, szándékuk azonban meghíúsult.

22-én Zádorlak felől borokat akartak becsempészni a várba, de Hunyadi huszáraink a szekereknek útjukat állották, a mire a mintegy 30 cs. katonából álló fedezet, huszáraink láttára, futamodásnak eredt.

A lefoglalt 150 akó bort Aradra szállították a térparancsnokhoz, a ki azt elővigyázatból vegyészileg megvizsgáltatta.

*

Városunk fölött nyugalom uralg. Az ellen ágyúi hallgatnak, de annál inkább dühöng az ég, mintha ellenünk esküdt volna. Csípős északi szél dúdol utcáinkon és fagyott, reggelre hó fődte a város talaját, szobáinkat fűtjük mint legszigorúbb télen.

Éjjel 22-re anynyi hó hullott, hogy kényelmesen lehetett szánkázni.

24-én. Petrovics Arad-vári kereskedő szatócs-boltját Temesvárról kávé, cukor s egyéb árucikkkel szándékozott ellátni.

Új-Arad előtt feltartóztatták s szekerét átmoztván, a lefoglalt árucikkeket a térparancsnokhoz szállították Aradra.

Hogy mily zokon vevék ez elkobzást a tiszt urak, csakhamar kitűnt.

Éjfélkor a várost kezdék lövetni, mely bős bombázás harmadfél óráig tartott.

Tüzéreink a lövöldözést azonban viszonozták.

*

Debrecenben március 19-én az országgyűlés 10 frtos papírpénz kibocsátását rendelte el. Ezen intézkedést nálunk ma falragaszok hirdetik.

E pénznem minden állami és nyilvános pénztárnál 10 frtban 3 huszast számítva egy forintra, elfogadtatik s értéke az állam által biztosítottatik.

29-én Pandi ezredes, a mezőhegyesi méntelepről, az ágyúfogatokhoz lovakat küldött. Pandi eme hazafias tényre elismerésre méltó.

*

Borús napjaink közé némi vigasz vegyül.

Ben tábornok március 13-án Nagy-Szebent bevette, s az ellenséget Vizaknáig üldözte.

Puchner, Gläser, Jovics és Phermann tábornokok seregei a temesi és törcsvári szorosokon Oláhországba menekültek.

Április.

3-án. Délután 4-órákor a várat környező marosparti ágyútelepekből megkezdtek az ágyúzást, mire a várbástyáin is megszólaltak az ágyúk.

Mindkét részről az ágyúzás nagy kitartással folyt esti 7 óráig. Bombák, gránátok, golyók és kartácsok repültek a városba és városból ki és be.

A mieink a várra 300 lövést tettek, a várbeliek legalább kétszer annyit bocsatottak reánk.

Sok ház tetemesen megsérült.

A Bárány- s a Tyúk-útcában gyuladás történt, s három ház leégett.

A kölcsönös lövöldözésre az adott ürügyet, hogy a várbástyán földtöltéssel foglalkozó tűzérek a mi tűzéreinket sértő szavakkal illették.

Ezek becsületsértésnek vevén a dolgot, elkeseredésből megkezdtek a lövöldözést.

Oly nagy mérvű csapatmozgalom történik nálunk, hogy alig lehet azokat az emlékezetben megtartani.

Jön, megy a csatározó sereg.

Magaviselete bátor, kihívó, mintha kérdené: hol az ellenség? Kezdetül fogva a lelkesedés egy cseppet sem lankadt.

A térparanesnokság a következő rendeletet vette Vécesy gróf főparanesnoktól.

„Mindenki útilevéllel távozhatik a városból, az aradi polgárokat is ide értve.”

„Minekutánna a város minden kijárata katonai őrséggel van megrakva, a város területére érkezők kötelesek útileveleiket az előőrségnek bemutatni.”

„Minden idegen és szállást-fogadó személyesen fog jelentkezni a térparancsnoki hivatalban.“

5-én. Korniss Károly értesíti a tanácsot, hogy Perezel Mór tábornok Szt-Tamást tegnapelőtt megtámadta és egy órai ágyúzás után rohammal bevette.

A pesti „Magyarőr“ írja:

Aradon március 20-án nagy csata vívott. A magyarok 10 ezer embert veszítettek s a fennmaradtak nyakra-főre Erdélybe futva menekültek.

No ez kövér hírlapi kacsa.

Hat nap alatt két ágyúzás történt.

Tüzéreink csakhamar elnémitották a vár ágyúit.

Az első ágyúzásnál Vécsey gróf főparancsnok veszélyben forgott.

A mint segédével a 8-ik számú ágyútelepbe lépett az ágyúzás megfigyelésére, az arannyal díszített huszáröltönyt megpillantván a várbeliek, kartácsot szórtak a telepre.

A tábornok közelében hullottak szét a golyók, de szerencsére senki sem sebesült meg.

A mióta gróf Vécsey vevé át az aradi tábor parancsnokságát, a harcműveletekben avatatlanok is nagy változást látnak.

Arad város őrsége behizonyította e hó 9-én, hogy nemcsak a napi hadgyakorlatokon mozog ügyesen, hanem az ellenséggel is szemben elég bátor. Honvédeink és a békési önkénytesek is derekasan tüntették ki magukat.

A Lehel huszárok ma ütköztek meg először ellenséggel.

Temesvárról Arad várába bevonulni szándékozó dzsidásokat, a békési önkénytesek segítségével visszaverték.

Öt halott maradt a téren.

Hat lovat vezettek városunkba, mint győzelmök diadaljelét.

Még ily szerencsénk nem volt a várbeliekkel történt összeütközésekben.

Noha Prohászka a 29-ik század tizedese három embert lőtt le, de ugyanazon századbeli Imre István elesett.

A várbeliek ma 10-én az Ó- és Új-Arad közti hajó-hídat felgyújtották.

11-én. Négy buzgó torontáli polgár Lovrinban, az ottani cs. biztost és főszolgabíróit elfogta s Aradon Vécsey gróf tábornoknak szolgáltatata út.

A császáriak részére újoncállítást rögtönöztek e hivatalnokok; de pórul jártak, a magyar érzelmű sváb lakosság tett jelentést gonosz üzelmükről.

Az országos védbizottság az aradi táborig kórházhoz idősb Varjassy Józsefet élelmezési tisztté, Mándoky Jánost számtisztté, A knay Antalt számségéddé, Ró z s a Józsefet pedig irlnokká nevezte ki.

*

Erdélyből közlik: Bém katonái egy orosz határórt kerítettek kézre.

Irományai közt Windischgrätz herceghez címzett ily tartalmú levelet találtak:

„Első Miklós oroszok cárja kegyeskedett hercegségednek az orosz sereg segítségét, a mikor szüksége leend arra, felajánlani.“

Aláírva: Engelhardt orosz tábornagy.

Erdély az ellenséges csapatoktól meg van tisztítva.

Petőfi Sándor Káránsébesről ekként ír:

Ápril 17. 1849.

Kijöttünk Erdélyből, még pedig jó omennel, mert első lépésünk is diadal. Vaskapun innen Vaiszlova határőr falunál várt bennünket az ellenség. Megtámadtuk, megvertük.

A 78. számú székely zászlóalj volt a tűzben.

A kétezer emberből álló ellenséget mintegy két órai harc után oly kétségbe esett futásnak lóditotta, hogy Káránsébesig meg sem állt.

Az ellenség elcsötteinek számát nem tudjuk.

Láttunk valami 20 agyonlőttöt s mintegy ötven vízbefuttat.

Két ágyújuk is nálunk maradt, az egyiket négy székely vette el példátlan bátorsággal Doák Máté, Nagy József, Nagy Imre, Szabó Márton közlegények.

Általában csak annak lehet fogalma a székely vitézségről a ki maga látja stb.

Ápril 13-án este 9 órakor megszólaltak az ágyúk s reggel 4 óráig bömböltek szakadatlanul.

Az éjjel eregetett golyók tetemes rongálást okoztak a városban, és a minorita torony faalkotmányát nagy mérvben átlukgatták.

Mielőtte napok eseményeit folytatnók, az átellenben levő kép magyarázatát adjuk.

*

A vár és város között a nyílt ellenségeskedés 1848 október 3-án kezdődött.

Ez idő óta a városra több ízben bocsátottak a várbeliek bombákat, gránátokat, kartácsokat, röppentyűket, tüzes koszorúkat és golyókat, melyek kíméletlen hatását többször érezte a minoriták háza és temploma.

A fegyver letétel után 1849 augusztus napjaiban szerző, a kolostort, a sérült szomszéd épületekkel együtt, a Bárány fogadó kapujából levette, mely rajznak magyarázata ez:

Jobbról, Horváth Ádám lakából egy rész.

A kolostor falain a sebhelyek különböző időközben ejtettek.

Így: 1848 október 22-én, egy vasárnapi napon, reggel 6 órától 7-ig, 9 órától 11-ig nagyon kemény lövöldözés történt. Akkor lyukgattalott át a kolostor teteje.

A templom homlokzata legtöbbször szenvedett 1849 január 28-án este, midőn a Bárány- és Tyúk-útcában Szalbeck istállója lángba borult s a várbeliek az oltást gátlandók záporoként eregették golyóikat irányunkba.

A kolostor 9-ik és 10-ik ablakánál egy 18 és egy 24 fontos golyó törte át a falat.

A 11-ik ablakot redőstől, egy a kéményen a szobába esett bomba szétpattanása a piac közepére vetette.

A templom déli oldala 1849. február 8-án, a rác betörés alkalmával lödöztetett össze.

A középső ablakon egy rakéta röppült a templomba, hol egy oltárképet teljesen megrongált.

Ápril 13-án lyukgatták át nagy mérvben a golyók a torony faalkotmányát.

A Templom-útcában a Joannovics, Lang és Oláh házak láthatók tátongó sebhelyeikkel.

A Lang házba 1849. január 28-án a második emelet ablakán röppült be a bomba, ott szétpattanván, a szoba menynyezetét és a tűzfalat rombolta szét.

Oláh Gábor házába a tetőn tört a bomba s benn oly pusztítást tett, hogy szele az épület ablakait, a szemben levő sekrestye tetejére lódította.

A Weil, Neiszer, Kinczig, Bettelheim, valamint minden a vár felé néző bolt el van barrikadirozva.

A Szabó-ház közelében egy honvéd altiszt találkozik falusi rokonaival.

Benn a Templom-utcában, a Lang háza előtt három aradi polgár, a nyert csatáról szóló hirdetményt olvassa.

A templom környékén egy honvéd tiszt sétál nejével. A kolostor ajtajánál a ruhabizottsági ör társalog bajtársával.

Nem messze az útca közepén egy csatár őrzi az ágyút, golyókat és társzekereket.

*

Történetünket folytatólag közöljük Vécsey grófnak mind a nemzetre, mind városunkra nézve előnyös tervét.

Tudva van, hogy a Maros folyama, a vár keleti részén kanyarulatot képez s északról nyugatra a várat köríti Új-Aradig.

A vár félszigeten van.

Vécsey főparancsnok, a vár déli részén, Mikalaka alatt és Zsigmondháza fölött egyenes vonalban négyszáz öl hosszúságú csatornát metszetet akként, hogy a vár a Maros vizével körülzárólva, szigetet fog képezni s a Temesvárról és vidékről szokásos csepüszetet gátolni a várat zár alá fogja vetni.

Árkászok és utászok ássák a csatornát éjjelenkiut lámpák fényénél.

E munka meggátlására a várbeliek kartácsaikat és gránátjaikat eregetik Zsigmondház felé.

Boros őrnagy, Herr Ádám, Margitai, Hild mérnökök, Vucskics és Szilberleitner utászkarai fisztek vezetik a munkát.

*

Vécsey tábornok, az V-ik honvéd hadtest parancsnoka, a husvétii ünnepekre istentisztelet megtartását rendelte el.

Azonban a vár folytonos ágyúzása miatt Aradon az nem lévén kivihető, azt 22-én, az új-aradi mezőn, Magyar Alajos, tábori főlelkész, Dobos József és Kornis József tábori lelkészek segédlete mellett tartotta meg s ily értelmű hazafias egyházi beszédet intézett a honvédekhez, melyet a tábori főpap beleegyezésével közlünk:

„Ifjálcaérzettel gyűltünk össze itt ma az Isten szabad ege alatt, a világ teremtője iránti kötelemünket lerovandók. Szeretett hazánk ügyeit a csaták közt is a Mindenhatónak ajánljuk fel és a husvétii ájtatoskodás helyett, melyet a vár zsoldosai megingatott menhelyökről megzavartak, o napot szándokunk az Isten dicsőségére szentelni.

Ezen kívül a Mindenhatónak hála köszönetet mondunk mindazon új győzelmekért, melyekkel minket megáldani kegyes volt.

Hála Istennek! a magyar nemzet ügye mindenütt győzelmet arat, mert az igazság útján halad és az igazság nem bukhatik meg. — — —

Testvéreim! Nem szükséges, hogy hazánk állapotát terjedelmesen fejtegessem, a napi események kútforrásait ismeritek jól. — — — — —

Az embereket bizonyos ideig járomban lehet tartani, de az emberi kobelből az érzetet kiirtani lehetetlen.

Alkotmányunk mellett, a királynak sem szabad bennünket olynomni.

Túl vagyunk azon az időn, a melyben még azt hittük, hogy a koronás fők jogában áll népeiket vaskarral kormányozni.

Így történt ez, ez év április 14-én, mely nap a magyar történelemben örökre nevezetes leend.

E napon gyűltek egybe a magyar-nemzet képviselői s elhatározták, hogy Magyarország szabad, független és önálló.

Végre az országgyűlés kimondá a szomszéd nemzetek iránti testvéries békét és egyetértést és remélhető is, hogy a nemzetek beleegyezésével az ellenséggel dacolhatunk.

Mind e határozatok Kossuth Lajos előterjesztésére egyhangúlag elfogadtattak és szabadságunk alapítója egyelőre az ország kormányzójává kiáltott ki.

Úr Jézus! a ki a népeket keserves halálod és dicsőséges feltámadásod által a nyomás méltatlanságától felmentetted, ébredj bosszúra és sommisátd meg az igaztalan harcokat, tüntesd fel igazságodat, melyet a megrémültek már behálózva lonni képzeltok.

Reméljük, míg a hős honvédsereg áll és a fegyvert kezelheti, addig egy talpalatnyit sem adand fel a földtérből, melyet mi ős atyáinktól örököltünk, s melyben azok tetemei nyugszanak. Megongedhetetlen is lenne, ha mi a hazát, melyet szabad állapotban vettünk át, szolgaságban adnók át utódainknak.

Rajta tehát lelkes magyarok! teljesítsétek szent kötelességeket lelkiismeretesen.

Védjétek meg hazánkat; a kivott szabadság a késő jövőben is dicsőségül fog beszámíttatni, az Isten előtt pedig, a ki a hűségcs szolgálatot kedvesen veszi, neveitek az életkönyvébe leend bejegyezve.

Ezzel befejezem hozzátok intézett intelmetet.

Még csak egyet akarok a ti megnyugtatóstokra felemlíteni.

A jelen húsvéti idő alkalmával minden egyes kereszténynek kötelessége a bűnbánat — és az oltári szentségben részesülni.

Ti azonban a luza szent ügyével anynyira elvagytok foglalva, hogy e kötelességet nem teljesíthetitek.

Azért ha bűneiteket töredelmesen megbánjátok, egyetemesen felfoglak oldani titeket.

De intelek és kérlek benneteket tisztomnál fogva, hogy ti az Isten előtt, a ki egyedül bocsáthatja meg a bűnöket, tegyétek magatokat érdemessé e kegyelemre. Amen."

18-án. Ma újra hevesen ágyúznak a városra s a biztos lövésekből kivethetjük, hogy városunk területét, utcáink beosztását, házaink fekvését jól ismerik.

Este 6-órakor tüzeink is megkezdették a bástyák ostromát, mire a vár sáncain elhallgattak. Csütörtökön és pénteken csend volt.

A győzelmek, melyeket a magyar sereg március végével és április elején majd minden ponton aratott, a debreceni országgyűlés folyamára és jellemére nem maradtak hatásos befolyás nélkül.

1849. ápril 14-én. Magyarország oly válságon ment keresztül, mely országok sorsa fölött szokott dönteni.

Örökre emlékezetes σ nap a nemzet történelmében. Ugyanis: Debrecenben, április 14-én a magyar nép képviselői a református egyházba tették át a rendkívüli gyűlést

Tömérdek nép csődült össze, az országgyűlés egyhangúlag kimondotta a dinasztától való függetlenséget. Kimondotta, hogy Magyarország az azzal törvényesen egyesült Erdély nagyfejedelem-séggel s minden hozzá tartozó részzel, országgal és tartománynyal szabad, önálló, független állammá nyíltan kijelentetik, elválasztatlanul részeiben és sérthetetlen integritásában. ¹⁾

Még azon napon Kossuth Lajos Magyarország kormányzó-elnökévé egyhangúlag megválasztatott. 21-én hirdette ki Aradon Hajka Döme helyettes polgármester az országgyűlés ezen határozatát.

A függetlenségi törvény kihirdetése után Hajka Döme helyettes polgárnagy indítványozza, hogy a függetlenség kimondásának méltó ünneplésére a Csilla-erdő melletti szabad téren f. hó 29. minden hitfelekezet részére külön emelendő sátor alatt hála-ájtatosság tartassék, mely indítvány közlekedéssel fogadtatott.

Ez alkalommal elkészült Kossuth Lajos kormányzóhoz küldendő üdvözlő irat, mely ekként hangzik:

„Arad hódolat nyilatkozata.

A hazafiúi totnok legszentebb jutalma az önézet.

Mi sértenők a kobil o legszentebb tulajdonát, ha hálanyilatkozatokkal annak becset nevolni nom akarunk.

Nom mondunk hizelgő szavakat, de hazaszeretet sugalta köteleességünk parancsolja őszinto nyilatkozattal járúlni azon férfúhoz, kinok kezöben a haza

¹⁾ Olvasd a „Közlöny“ Debrecen 1849. ápril 14-én megjelent 90-ik számát.

jövő boldogságának s dicsőségének oly terhes, oly nagy feladatú munka kormányát a nemzet összes akaratának kifolyásából az országgyűlés letette.

Hazánk szabad és független.

A magyar sereg vitézsége győzelmesen űzi az ellenséget s megtisztítandja a hazát, visszaszerezvén a magyar fegyvernek hajdani rettegett dicsőségét.

És így örömmel érezzük, hogy hazánk jövő boldogságának s dicsőségének alapja, nemcsak kimondva, de biztosítva is van.

Mindezek létrejöttét elnök úr rendíthetetlen hazaszeregetőnek köszöni a nemzet stb.

Kelt Aradon, 1849. április 21-én tartott közgyűlésünkben.

A közönség nevében, Hajka Döme, s. k. polgármester.

25-én. Vécsey gróf tábornok Orczyfalvára szemlére lerándulván, ott példás igazságot szolgáltatott.

Vécsey igazságos és szigorú fellépése többeknek vigaszt, másoknak okulásul szolgált.

A Temesvár elleni hadműveletnek erősítésére, az aradi hadtestből néhány osztály Temesvár alá küldetett.

Orczyfalván előőri összeütközés történt, melyben két Lehel huszár valósággal érdemessé tette magát a huszár névre.

Néhány huszár őrszemre küldetvén, értésükre esett, hogy a közelben hat dzsidás cirkál, felkeresésükre indultak.

Rájok bukkanva, a káplár és két közlegény gyáván hátrált.

Mocsáry Imre és Tosáki István jobbnak vélvén a becsületes halált, mint a meggyalázott életet, a túlnyomó erő ellen élénk harcra keveredtek.

Mocsáry nyakán, fején megsebesült, de lélek éberségét nem veszítve, a dzsidás kezéből a kardot kiesavarta s diadala jeléül magának megtartotta.

Vécsey tábornok Mocsáry bemutatását kívánta.

A tábornok Przyemsky hadsegédnek melléről leoldván az érdemjelet, melyet a szolnoki csata alkalmával nyert, Mocsáryt azzal feldíszítette s Tosákit tizedessé kinevezvén, még bőkezűen meg is jutalmazta.

A megfutamlott gyávák, a kik a hősileg verekedő társaikat cserben hagyták, gyávaságuk méltó jutalmát vették.

Mióta utászaink és árkászaink gátásással foglalkoznak, az aradi várban más szellő kezd fújdogálni s más nézetek kezdenek lábra kapni.

E hó 18-tól nem lövik városunkat. Lőnek azonban folytonosan a csatornát készítő legénységre.

26-án. Nagy betűkkel írott falragasz hirdeti, hogy „Buda-pest az ország szíve, ismét a magyar nemzeté.”

A császáriak 24-én egészen kivonultak a fővárosból, s magok után a hajóhidat tizenöt helyen felgyújtották.

28-án. Egy pamphlet került ki a debreceni nyomdából, mely az aradi polgárok és honvédek hadi műveleteit ócsárolja, minthogy nem állunk szemben az ellenséggel.

„No ugyan ért hozzá a fércmű szerkesztő,* válaszol reá egy honvédtiszt.

„Hát a Debrecenben szabadságolt honvédtiszti-raj inkább az ellenség előtt áll, mint mi aradiak? kik éjjel-nappal fárasztó szolgálatot végzünk, s bombákkal és gránátokkal lövettetünk a váriak által.”

„Minden értelmes ember elfogulatlanul belátja, hogy kedvezőbb tíz csatában dicsőséget aratni, hol férfiú férfiúval mérkőzik, s ha kell éltét a hazáért feláldozni, mint ágyúkkal megvakott várbástya falai közt lesben álló ellenség lövése által folytonos halálveszélynek kitéve, egy néptelen, úgyszólván kihalt város romjai közt életét megvédeni, vagy dicstelenül elveszni.”

„Bizonyára nyugtatóbb ránk amaz öntudat, hogy napontai veszélynek kitéve, noha a dicsőségre kevés remény, scumi kilátás, a hazának önzetlenül szolgálunk s annak szent ügyét inkább előmozdítjuk, mint a szabadságolt debreceniek.”

„E meggyőződés nagyobb vigaszt nyújt nekünk, hogysen a debreceniek éretlen élce sértene bennünket.”

Ma 29-én, az 58-ik honvédzászlóalj zászlója nagy ünnepélyvel szenteltetett fel a Szent-Háromság szobránál.

A zászlóalj ünnepélyesen megesküdött zászlójára, hogy utolsó emberig fogja védni.

*

Az új-aradi tábor Temesvár alá van rendelve, hogy Bém tábornok seregével egyesüljön.

Hogy minél erősebb támadást intézhessenek Temesvár falaira, roppant sok ágyút szállítanak.

*

Az ország kormányzója K o s s u t h Lajos független magyar miniszteriumot alakított:

Sz em e r e Bertalan, elnök és belügyminiszter ;
B a t t h y á n y i Kázmér gróf, külügy- s kereskedelemmin.;
H o r v á t h Mihály, vallás- és közoktatásminiszter ;
V u k o v i t s Sebő, igazságügyminiszter ;
D u s c h e k Ferenc, pénzügyminiszter ;
C s á n y i László, közlekedésminiszter és
G ö r g e y Arthúr, hadügyminiszter.

Május.

1-én. Nemzeti zászlókkal díszítve érkezett Pestről a gyorskocsi.

Az útasok beszélnek, hogy Budán a nyúlkaszárnnyában, mintegy 500 olasz gránátos telepedett meg két ágyúval s Henczi várparancsnokhoz fölizenték, hogy a magyarok részére állanak. „Ha nem tetszik,” úgymond, „hát jöjjön le értettük.”

Ha adoma is, de talpraesett.

5-én. Beszélnek, hogy a császáriak több éjen át kirontanak a Zsigmondháza és vár között ásott csatorna víz folyását partcsúsztatással meggátolni. Azonban ez nem volt igaz.

A dolog állása ez, hogy az előőrök egymásra lövöldözvén, kormány főnökeiket kölesönösen gyalázó címekkel illették.

13-án. A templomok zárva, noha vasárnap van.

A múlt 29-ről elnapolt ünnepély ma tartatik a csallai erdő mellett, a nagy térségen.

Az úgynevezett cholera sírkert mellett felhányt magas domb emelkedik, melynek közepén áll a szabadság fúja; e körül galyakból készült sátorok állanak félkörben, egymástól kellő távolságban.

Ezekben végzi elkülönítve minden hitfelekezet lelkésze az istentiszteletet s lelkesítő szónoklattal hirdeti magyar, német, szerb, román nyelven a függetlenségi ünnepély magasztosságát K o s z t k a Libór róm. kath., B a l ó Béni helvét, R á c z János görög. n. e. vallású lelkész és S t e i n h a r d t Jakab izraelita rabbi.

K o s z t k a Libór lelépven a szószékről, utánna a rabbi lépett, hogy ugyanazon helyről szintén magyar nyelven járúljon az ünnepély emeléséhez.

A templomokká alakított sátrak belsejét nagyszámú újatostkodó nép foglalta el.

A megyei községek kerületenkint küldöttség jelenlétében ünneplék a függetlenség kihirdetését.

Ez alkalomra a városházán egy új trikolor tüzetett ki e felirattal: „Éljen a független haza!“ E jeligén több aradi polgár megbotránkozván, Kovács Zsigmond képviselő javaslatára a zászló levétetett, s egy új lobogó alkalmaztatott e felirattal: „Éljen a független nemzet!“

*

A gyengélkedő Damjanics tábornok egészsége helyreállott. Neje, született Csernovics Emilia hála istentiszteletet tartat. A templom terén díszegyenruhás honvéd század van felállítva.

Az egyházban megyei, városi tisztviselők s a sereg főtisztjei vesznek részt a szívből eredő ájtatosságban.

Polgári egyének gyéren valának képviselve, mi onnan eredt, minthogy a hálaünnepély rögtönzött s magán jellegű volt.

Május 21-én a mieink Budavárát nagy hősiességgel elfoglaltván, annak örömhíre nálunk általános elégteliséget és lelkesedést okozott.

*

Egy idő óta az árúciók ára rohamosan emelkedik. A marhahús fontja 18 krra ment fel.

24-én. E hét folyamán az aradi várórség folytonosan zsong, mint mikor a méhek rajt bocsátanak.

A Maros partján örökdő honvédeinkre harsi műszó szerint „Doppelhacken“-ből lövöldöznek nagyobb szabású golyókkal.

Három honvédet agyonlöttek s több megsebesült.

Az ágyúzás éjjel-nappal folyton tart.

Tüzereink sem restek s bombákat eregetnek a várba; erre a várbeliek beszűntették az ágyúzást.

Két parlamentairet küldött a várórség a tanácshoz, békealku végett, de mindkettő azon utasítással távozott, hogy az alku-dozás ideje már lejárt.

Egy a várból kiszökött közkatona beszéli, hogy a várbeliek fukarkodnak az élelem kiosztással. Egy napra hét ember kap egy font lóhúst és három napra egy prófontot.

A betegek száma napról-napra nő.

Múlt hó végén, a Béni tábornok elöl menekülő császári kato-

naság Temesvár várába vonúlt, a honnan gyakori kitöréseket tett a déli kapun.

Mint Przemsky alezredes jelenti: „A 38-ik honvédzászlóalj három szakasza Nagy Pál százados, az 59-ik zászlóalj Burecz százados, egy század Lehel huszár Dézsi kapitány vezénylete alatt, József-külváros és Freidorf közt a császáriakon neves csatát vívtak.“

„Temesvár vára seregünk által tetteleg körül van zárva.“

„A bástyákról éjjel-nappal ágyúznak boszszúból, de ez legkevésbé sem zavar bennünket; gyakran megkísérlék a kitörést, de mindannyiszor vissza vertük őket.“

„Legtöbbet szenved a Gyár-külváros, a hol naponta tűz eset fordul elő.“

„E rendezett külváros megvédésére Vécsy tábornok Arad város gyakorolt tüzoltóit hívta meg.“

E napon indúlt 35 aradi tüzoltó a temesvári táborba Ritt József vezetése alatt. ¹⁾

Boezkó Dániel kormánybiztos felterjesztésére e hó 26-án résztörvényt alkult Aradon.

Elnök: idősb Biró Imre, birtokos. Bírák: Balázs Albert, ügyvéd, Nagy Sándor, megyei főjegyző, Kristyóri László, ügyvéd, Fekete Antal, honvéd főhadnagy. Közvádó: Náray Imre, aradmegyei első alügyész. Helyettes: Bangó Péter, ügyvéd, „Arad-hetilap szerkesztője. Jegyző: Thaisz Gyula.

A közvádó felügyelete alatt van 114 fogoly, többnyire Temes- és Torontál megyékből.

A foglyok az Iskola-útcában, a Házi-házban vannak elhelyezve.

---

¹⁾ Emlékkül itt adjuk neveiket: Ritt József tüzbiztos, Alexa József, Barta János, Berbekár József, Bozsik József, Brunnhuber János, Czimmuer Antal, Halász Vendel, Hartman Ferenc, Hartman Jakab, Hartman János, Román József, Román Péter, Sax Lőrinc Schürfeneder József, Schweigel József, Simcsák József, Tenner József, Tokai István, Totlo Ferenc, stb. Sax Ferencet tüzoltás alkalmával, bombadarab megsebesítvén, elhalt.

A gyárvárosi polgárok házaiknál voltak elszállásolva. Naponta öt huszas fizetéssel ellátva, csaknem a Temesvár alatti döntő csatáig működtek.

Tűz esetén Arad megvédésére Schór Lajos parancsnoksága alatt más 35 tüzoltó maradt városunkban.

Köztük két plebános Árleth és Biró, néhány román és rác pap. Továbbá Filkovics torontálmegyei főszolgabíró, Ergovics jószágigazgató, a nagy-szt-miklósi és bánát-komlósi szerb bizottsági tag.

Vukovics Sebő igazságügyminiszter hivatalos látogatása alkalmával megtekintette a fogházat is, s a közvádolóhoz azon bizalmas kérdést intézte: „Itt van-e Dezsán Achill? „Nincs“ válaszolá a közvádoló.

„Ha bekerülhet“ mondá a miniszter, „helyette húsz parasztot bocsásson szabadon!“

Június hó 13-án ült össze először a vésztörvényszék Szubotics János perjámosi festő, mint áruló fölött ítélni.

Vádlottat Szigethy Lajos ügyvéd védte, de eredménytelenül.

Szuboticsra kimondatott egyhangúlag a „lőpor s golyó“ ítélete s másnap, a temető melletti téren agyon is lövetett.

A haza ellenei közül Aradon ez egy esett áldozatul.

Harmadnap Filkovics torontálmegyei főszolgabíró árulási ügye tárgyalatott.

A vád előterjesztése után, de az ítélet kimondása előtt érkezett közvádolóhoz a kormány levele, mely Aradon a vésztörvényszék megszüntetését s a foglyokat az illető hatóságoknak rendelé kiszolgáltatni.

Ekként a vésztörvényszék bevégezte rövid működését. Filkovics megmenekült a golyó általi haláltól. ¹⁾

*

---

¹⁾ 1851. november 17-én, déli 1 órakor összehozdostattak a volt vésztörvényszék Aradon volt tagjai (Balázs, Biró, Nagy Sándor, Náray) és rendőri biztos s zsandár kíséretében, bezárt kocsikon, külön egyenkint vitettek az aradi várba, hol vasra verettek, s külön zártak.

21-én történt az átszállítás Nagy-Váradra a haditörvényszékhez. csak egy ült egy szekéren, azonban mindegyik mellett három szuronyos cserepár volt.

Midőn a várból kiszállítottak, nehogy demonstráció történjék, a Maros parton kísértettek egy század fegyveres katona felügyelete alatt egész a jelenlegi Gutsjahr-féle szeszgyárig.

Nagy-Váradon 10 havi vizsgálat után kötélro ítéltettek; kegyelem útján azonban átváltoztatott két évi várfogságra, mit Csehország Josefstadti várban ki is töltöttek, de vas nélkül.

Ez adatokat Náray ügyvéd úr szíveségéből adjuk.

Napi szünetelés után ma a várkastélyról gyújtó-gránátokkal és 24 fontos golyókkal éjjel utánig lövik a várost. A harmadik lövésre a Kornya-épület, a megyeház szomszédságában kigyuladt; az első emeleti szobákban a bútorok, az éléskamrában minden élelmiszer tönkre ment.

Kornya a kárt hatvanhárom ezer forintnál többre becsüli.

A tűz terjedését, dacára, hogy a lángok közé folyton golyót eregettek a várból, tűzoltóink a terjedésnek gátat vetettek.

Tüzéreink a telepekből derekasán viszonozták az ágyúzást; négy-öt golyó is röpült egyszerre a bástyákra. Végre az ágyúk elnémultak.

Ez volt a várnak a városra irányzott utolsó nagyszabású ágyúzása.

Hiteles adatok után a 9 hónapi ostromállapot alatt negyvenötezer lövés tétetett Arad városára.

Június.

Május 26-a óta napjaink csendben folynak.

Az ágyúzás beszüntetése oka: a kedvezőtlen hírek érkezése. Csak néha hallunk szórványos puska-ropogást; az előőrök ingerkednek egymással.

A város élénkebb színt ölt magára.

A lakosság csoportokban rándul a kies városligetbe, ez az aradiak kedvenc mulatóhelye a kellemes nyári napokban.

Az óriási hársak és tölgyek árnyában, a bokrok susogó levelei közt, a virágos pázsit réteken, a vendéglő termeiben keres üdülést a hosszú ostromlás ezer kellemetlenségeit átélte polgárság.

A fürdők megnyíltak. A lövöldében pedig fegyverek ropognak. Ma van a szórakozás első napja.

Erdélyből azon szomorító hír kering, hogy harminc ezer román újra felkelt és fegyverhez nyúlt.

A felkelés meghiusítására tetemes haderő vonult be Erdélybe.

Egy külhatalom beavatkozásának veszélye fenyegeti az országot. Krakóból Vadovicon keresztül tizenötezer orosz tart hazánk felé. Határainkat tán már átlépte.

Honunk, nemzetiségünk, hitünk, szabadságunk és életünk veszélyben forog.

Ennek meggátlására az országban keresztshad szervezése van szóban. ¹⁾

A vallás- és közoktatási miniszter által felszólíttatnak a lelkészek, hogy híveiket a hazát fenyegető veszélyre figyelmeztessék s felvilágosítsák, hogy a haza védelmére élet-halál elszánt-sággal fegyvert fogjanak s az egész nemzet részt vegyen a haza megmentésében.

E vész elhárítására a miniszter három héten át, csütörtökön és pénteken imákat, egyházi szónoklatokat rendel a templomokban és minden valláskülömbőség nélkül, június 6-ára kötelező országos böjtöt hirdet.

5-én. Kilátásban van, hogy a vár alkura lép a magyar sereggel.

A parancsnok elérkezettnek véli lenni az időt, melyben lépéseket tegyen a vár teladására.

Egy várva-várt eseménnyel tehát gazdagabb lesz a magyar sereg.

Ma délután, az Ó-vár melletti téren, tábori sátor alatt, öt császári és ugyanannyi honvédtiszt közvetítése által sikerült tizennégy napi fegyverszünetet létre hozni.

Kellő tájékozást és meggyőződést kíván szerezni a császári fél, vajjon be van-e véve Buda vára és van-e még császári sereg a hazában?

A fegyverszünet alatt néhány tiszt a várból Budára és Temesvárra fog utazni. És csakugyan honvédtiszteink védpajzsa alatt három vári tiszt Temesvárra, kettő pedig Budára rándult polgári öltönyben.

Tizennégy napi távollét után Pestről vissza érkezett az e hó 6-án útra indult várbeli expedició.

Honvédtiszteink a megérkezett császáriakat magyar vendégszeretettel fogadták a város ligetben.

A vendégség után eltávoztak tőlünk, hogy Berger báró várparancsnokot és a várőrséget hitelesen és hivatalosan tudósítsák Buda vára bevételéről, Henczi elestéről s hogy Magyarország területe a csász. seregtől meg van tisztítva s végre, hogy Arad vára gyámolító segélyre nem számíthat.

¹⁾ L. „Közöny“ 1849. 142. sz.

Honvédtiszteink a Maros partig kísérték a csász. vendégeket s a túlparton egy szakasz fegyveres katonaság fogadta.

Hiszszük, hogy a vár és a honvéd-őrserег közt az ellenségeskedés véget ért.

*

x/y jegy alatt Temesvárról e kedélyes levelet veszszük: 1)

„Vécsey gróf tábornok Temesvár mellett a „Jagdwäldehent“ egészen újjá alakította.

Varázsütésre emelkednek svájci nyaralók és kerti lakok.

Ligetek zöldelnek, források csergedeznek és utak fejlődnek.

A kereskedés virágzik, óriási mérvben haladnak a nyílt munkálatok.

Az igazság szolgáltatást, a kül- és belügyeket maga a közszeretetlen álló tábornok kezeli gyengéd és szigorral párosult erélylyel.

A vallás tömjénez itt a szabad ég alatt a mi jó Istenünknek.

Scharlach százados minden félhó végén megjelenik a táborban, mint Plutus tele tárcával.

Ő kezeli a pénzügyet.

Mínt hogy a nagy hőség miatt többen szembajban sínlődnek, a vak Amor sem hiányzik körünkől.

Hymen is meggyújtá már fákláját többször s valóban nem tudjuk a „Vadászerdőcske“ nem egy új Olymp-e avagy a föld méhéből felemelkedett székváros?

Nekem mint harefinak az ittlét valóságos éden.

Szigorú katonai fegyelem, rend uralg itt, derék kedélyes bajtársak léteznek s egy kedves tiszteletre méltó tábornok parancsnokol.

Kecces úrnők, virágok, ágyútelep és szurony, fegyvergülik kacérkodnak minden oldalról.

Nappal ágyúmoraj, éjjel puskagolyó-fütytyök váltakoznak.

Nekem mint harcoknak ez éden.

Vándoroljatok ide ti aradiak, hogy halljuk véleményeteket e tejjel mézzel folyó Eldorádóról.*

Tomesányi József békésmegyei alispán, a független kormány által aradmegyei főispáni méltóságra emeltetvén, ma tartja székhelyét.

A főispán lelkesítő szavakban felhívja a megyei tisztrise-

1) L. Arader Kundschafsbllatt 1849. 105. 1.

lőket, hogy minden erélylyel oda törekedjenek, miszerint a haza minden polgára, a szabadság és függetlenség boldogító állapotát háborítatlanul élvezhesse.

E lelkes felszólamlás osztatlan helyesléssel találkozott.

*

Hajka Döme Arad város helyett. polgármestere, Vukovics Sebő igazságügy-miniszter által, még múlt hó 29-én, országos táblai ülnökké nevezetvén, Arad város polgárai bizalmából nyert hivatalát leteszi s érzékeny szavakban tolmácsolja, hogy a várost nehéz percekben, csekély tehetségével, de erős akaratával csak anynyiban szolgálhatta igazán, a menynyiben mindenünnen gyámolításra talált és most búcsúzásakor ígéri, hogy Arad városa emlékét mindenkorra keblébe rejti.¹⁾

Hajka Döme lelkes éljenzések közt távozik a tanácssteremből. Emléke jó hírben álland, míg városunkból csak egy kő is fog fennállani.

11-én. Városi tisztújítás.

Török Gábor Arad város polgármestere jelenti a közgyűlésnek, hogy hazai intézményeink átalakulásával Arad város újjászervezésében tehetségéhez képest részt venni óhajtott, de már átvett hivatala kezdetében a lázadók ellen tábor-ellátási biztosnak 494. sz. a. kinevezetvén, távol kellett lennie anynyira, hogy csak gyéren vehetett részt a városi ügyek elintézésében.

Hazafiúi kötelességének tartja a kormány rendeletének hódolni s országos működését folytatva, polgármesteri hivatalától megválni.

Török Gábor loyális lemondását a tanács elfogadta s helyébe megválasztotta Varjassy Jánost.

Scheinert Nándor helyébe Horváth Ádám lett kapitány; tanácsosokká: Kopesányi Kristóf és Szentiványi János; főjegyzővé Simon Ignác és aljegyzővé: Bogdánffy Gergely választattak meg.

17-én. Arad várában is, és városunkban is rend és nyugalom uralg, a mi függetlenségünk alapfeltétele lenne s ha nagy mérvű hadászati mozgalmat nem észlelnénk, azt hinnők, hogy a harc országszerte be van fejezve.

Német, de nagyobb részt oláh újoncok tanyáznak utcáinkon, a kiket innén meszszebb vidékre fognak ciszállítani.

¹⁾ L. Arad város j. könyvet 1849.

Mint halljuk, a várbelieknek végelhatározásukra három napot szabott a katonai parancsnokság.

Ma 19-én a kiserdőben hazánk népszerű költője Sárossy Gyula választékos nagy közönség előtt szavalá el: „Arany trombita” című költeményét. A forradalom keletkezte és folyama élénk színnel van benne ecsetelve. A hatást ébresztett költemény a tetszés legélénkebb jelével találkozott.

*

Biztos kútfőből értesültünk, hogy a török fővárosban, mely a cselszövények tanyája, a magyar nemzettel rokonszenvezni kezdenek. Az angol követ közbelépésére e hó 2-án az összehílt divánban kimondatott az orosz intervenció iránti semlegesség. A fényes porta elhatározása bonyolult állásunkra nagy fontosságú tény. Ez első lépés a nemzet függetlenségének elismerésére.

Ha nem tulajdonítunk is oly tágas értelmezést ez ügynek, de a semlegesség enunciaciója már kilátásba helyzi a P u e h n e r tábor a lefegyverzésének lehetőségét és remélhető, hogy az orosz haderő Törökország területén át nem hatolhat Erdélybe.

Konstantinápolyban Budavár bevételének híret kedvezőleg fogadták.

A mi után sovárogtunk, azt megadta az Egek ura. A kilenc havi ostromnak vége szakadt. A várbeli őrség éhségtől zaklatva, kénytelen volt a várat feladni.

Július.

Júl. 1. Tegnap érkezett V e t t e r altábornagy Arad városába, hogy kellő s mindkét fél által elfogadható feltételek mellett a várat a császáriaktól átvegye.

Éjjél után nyújtá át B e r g e r parancsnok a vár kulcsait.

Berger a császári várőrséggel, Erneszt és R a j m u n d sz. Ferenc rendi szerzetes atyákkal együtt, két díszágyúval, napkelte előtt vonult ki fegyveresen a várból. Útja Új-Aradra irányult.

A mezőváros határán D o b a y Ágoston alezredes parancsnoksága alatt, két honvédszászlóalj négy ágyúval fogadta a császáriakat.

Az őszeses őrség, mely 1500 emberből állott, lerakta fegyverét a honvéd csapat előtt.

A tisztek, a kapituláció értelmében, oldal fegyvereiket megtartották.

„Jobbra kanyarodj!” hangzott a vezényszó s az őrség fedezet alatt Zádorlakon át Pest felé, onnan Stájerországon keresztül Bécsbe távozott.¹⁾

Az ezer ötszáz főből álló kapitulánsok közül többen balra kanyarodván, csatározóink közé sorakoztak. Seregünknek ez nagy előnyére vált. Több kipróbált tüzér lépett át honvédeinkhez, kiket nagy lelkesedéssel fogadtunk.

A vár minden fokán háromszínű zászló lengedez. Hatvannégy ágyú, nagy mennyiségű lőszer, ezer ötszáz fegyver, kétezer mázsa lőpor, egy millió puskatöltény, több ezer ágyúgolyó, nyolcszáz harminc fontos töltött és számtalan tötetlen bomba jutott katonáink kezére.

Nem löanyag, hanem élelmiszer hiánya, betegség s nagy számú halálozás kényszerítette a várőrséget a megadásra.²⁾

A független magyar kormány Aradvár őrségének minden bűtorait gazdagon megváltván, még az elvonuló csapatoknak kétszeres útiköltséget is utalványozott.

Mily nagylelkű a magyar.

Az átvett és tényleg elfoglalt Aradvár ideiglenes parancsnokául Bergmann ezredes neveztetett ki.

Arad város menekült népe lakásába tér vissza, már a menyében az, több havi rombolás után, lakható maradt.

Julius 2. Ma népes közgyűlés volt, melyre számos képviselő

¹⁾ Nem mellőzhetjük, hogy az elvonult ellenséges várőrség tisztjei közül Siliák ezredes tárparancsnok és Cesati (ola-sz) mérnök karbali százados nevét fel ne említsük.

Legyőzhetetlen ellenszenvvel viseltetett e kettő városunk iránt. Ezek intették a város lövöldözését. — „Euer Excellenz, ich lass schiessen“ szölt Cesati a várparancsnokhoz és óra hosszant lövette a várost.

²⁾ A vár átvételénél három tehenet, egy itca zsírt, hét véka gabonát találtak a foglalók. Az aradi várban többféle szükségpénz volt forgalomban ilyenek: írott papírpénz 20 kr. értékben, Amón Alajos hadnagy aláírással: 11 frtos hermannstali Dietrich János főhadnagy-, és 5 frtos Müller főhadnagy által kiállítva és aláírva. Bádlog pénzek: 1, 3 és 5 kr. értékben. (L. Numismatische Zeitschrift. Wien, 1876. 278. l.) Schweister Ferenc aradi nyomdájából 10 kros papírpénzek kerültek a várőrség használatára. Egyetlen példány Dr. Réthy László gyűjteményében.

Aradi lakók emlékeznek, hogy a vár megvétele után a városban fegyverszijakból vágott négyesűgű s bélyeggel jelölt apró pénzek is voltak forgalomban.

jelent meg. Mindenek előtt Varjassy János polgármester bemutatta a képviselő testületnek Vetter altábornagy hivatalos közleményét Aradvár átvételéről. E közlés lelkesült eljenzéssel fogadtatott, s egyszersmind megbízott a városi kapitány, hogy ez örvendetes eseményt falragaszok által tegye közzé.

E napon Boezkó Dániel kormánybiztosnak városunk vész-állapota idejében tanúsított ernyedetlen hazafiságáért s önfeláldozó munkás részvételéért, főleg a február 8-án, az ellenségnek betörése és vissza veretése alkalmával, és legközelebb a vár foglalása körül tanúsított hazafias buzgólkodásáért, Arad város tanácsa jegyzőkönyvileg köszönetet szavaz s egyhangúlag elhatározza, hogy 14 tagból álló küldöttség szóbeli hálaköszönetet nyilvánítsa a jeles hazafinak. ¹⁾

Folytatólag Arad város képviselő testülete, a vár ostrománál és cernirozásánál tényleges szolgálatot tett honvédeknek és nemzetőröknek is köszönetet szavazott.

Határozattá emeltetett az is, hogy a vár feladása által városunk a kilenc hónapon át tartott szorongatások alól fel lévén szabadítva, a népek sorsa fölött örökös Istennek mise áldozattal szívünk hálaadó imáját mutassuk be. ²⁾

5-én. Csütörtökön reggeli 9 órakor a Szent-Háromság szobránál sátor alatt, a tanács megkeresésére tartatott meg az ünnepélyes „Te Deum.“

Magyar Alajos tábori főlelkész tartja a vallásos szertartást és mondja az imákat, hogy vitéz hadseregünk legyőzve a vad ellenséget, a béke áldásos gyümölcsét nyugalomban élvezhessük.

Kosztka Libor plébános pedig a sok ezerre menő újatatos hallgatóságnak ékes szavakkal fejtegeti a szószékről az öröme-
nepnek Aradra nézve való fontosságát.

Az ünnepély bevégeztével rendkívül látogatott népgyűlés volt a sátor alatt.

Az oroszok betörése jött szőnyegre.

„Noha a vár átvétele óta városunk élénk kezd lenni s mi nyugalmas napokat élvezünk, ánde a haza nemesak, hogy nincs veszélyen kívül, sőt helyzete az orosz beavatkozással szemben még válságosabbá lett,“ — figyelmeztet egy szónok a népgyűlést.

¹⁾ L. Arad sz. kir. város jkönyve 1849. július hó.

²⁾ L. U. o.

Ennek folytán Bogdánffy Gergely, Simon Ignác és Pásztor Ferenc minden érdeklődő polgárt a fegyverfogásra buzdított.

Nagy-Váradról a fegyvertárt Arad várába szállítják, a gyutacsgyártó személyzet is leérkezett.

A városban, a gymnasium és elemi iskolák épületeiben és más tágasb termekben, mint például a „Fehér Kereszt” gyárak emelkednek. Iparos segédek és munkások feltűnő szorgalommal és odaadással dolgoznak a fegyvergyártáson.

Pestről csak július 1-ről érkeznek hírlapi tudósítások. Innen gyanítjuk, hogy az orosz beavatkozás a fővárosban némi zavart szülhetett.

*

A haza veszélyben forog.

Turóc-, Árva-, Szepes-, Sáros és Zemplén megyékbe negyven ezer orosz tört be. Bukovinából és Moldovaországból is orosz sereg nyomul Erdélybe. — A mint hírlik, már véres összeütközések is történtek.

8-án. Pásztor Károly Aradvár térparancsnoka megkeresésére Aradvár díszterén, az összes táborkar és aradi lakosság kegyeletes részvéte közt, Kosztka Libor plébános-helynök fényes segédlettel „Te Deumot” tartott; az ünnepélyt Magyar Alajos, várbeli főlelkész, kenetteljes egyházi szónoklattal emelte.

El nem mulaszthatjuk az ez alkalommal történt váratlan eseményt fel nem jegyezni.

Az ünnepély díszére ugyanis, az egyházi ténykedés alatt, a vár falain ágyúk dördültek meg.

Kún János, a hős honvédhadnagy, örömtias állapotban, a várkapu fölött levő 24 fontos ágyút sajátkezüleg sütötte el.

Azonban a benn felelt ellenséges golyó nem várt meglepetést okozott, mert a jókedvűleg kilőtt 24 fontos a főpiacon, a Probst-ház tetőzetét átfürvén, a Tököly kertbe esett le; mire nagy rémület szállta meg Arad lakosait.

A téren árló falusiak ész nélkül ugráltak szekereikre és sebesen vágattak haza felé.

A házakból a lakosság tömegben özönlött ki az utcára. Ezen ijedelmet szült lövés után, az örömagyúzás be lett szüntetve a bástyákon.

Kún bácsit e könnyelműségért felelősségre vonták.

5-én. Bergmann ideiglenes várparancsnok a haditanács helyeslésével, a várba vezető bejáratot, vastag cölöpökkel (palisade) erősíti s elővigyázathból a sétány útjait sűrű galagonya sövénynyel köríti, a vár biztosabb megvédésére.

Aradvár parancsnokává Damjanics tábornok neveztetett ki véglegesen, a ki 10-én érkezett Aradra. Lábbaja miatt egyelőre közöttünk a Reek-házban szállásol.

A harcétről csatahírekben bővelkedünk.

Falragaszok hirdetik az e hó 2-án kivívt szónyi esatát.

12-én. Nagy-Váradról négy zászlóalj honvédség és vadász század vonul keresztül városunkon Temesvár alá a táborba.

A ruha bizottsági osztály is megérkezett számtalan társzekerével Nagy-Váradról s a minorita kolostor emeletét foglalta el raktárhelyül.

Arad nagy öröme ma 17-én, délután öt órakor érkezett szegedről Kossuth Lajos ország kormányzója, Bethy Ödön és Asbóth kíséretében. Csernovics Péterhez szállott.

E látogatás fölött a lelkesedés városunkban leírhatatlan.

Az előcsarnokban és az útcán a díszőrséget egyenruhás aradi nemzetőrök képezik; mindegyike daliás férfiú.

A kormányzó, mint egyszerűen öltözött honvéd tüzér fogadja a küldöttségeket.

Tizenegy minorita pap tiszteleg testületileg.

Kossuth ezek hazafias szellemét kiemelvén, így végző szavait: „a lelkesek ajkaitól függ a nép szíve, önöknél a szó hatalmas fegyver.”

Az aradmegyei úri védesapat fölött, — mely Ormos Sándor főszolgabíró vezetése alatt, Jászáson át Erdély szélére indul, — szemlét tartott s rövid buzdító beszéddel bocsátá jtra a haza és megye megvédésére vállalkozó fegyveres urakat.

A lovas önkénytesek már a határon állanak, hogy az orosz előnyomulását gátolják.

A kormányzó nagy kísérettel a Főútcát ellepő kíváncsi nép közt Damjanics tábornok látogatására indult. Damjanics jobb lábának súlyos baja miatt ágyhoz szögezve szenved.

Este 10 órakor tért szállására Kossuth, a mikor már fáklyák száza lobogtak az éj sötétében, s a zenekar válogatott darabokat játszott.

A kormányzó az ablak elé lépett s Simon Ignác városi főjegyző ékes beszéddel tolmácsolá a város örömezelmeit.

A kormányzó válaszában Arad város közönségének edzett jellemét kiemelve, a polgárokat kitartásra buzdította.

„Aradon a hazafiság, a haaza iránti hűséggel ugyanazonos“ így szóllott a tisztelgőkhöz, mire a jelenlevők lelkesedése százszoros éljenekbe tört ki.

18-án, Kossuth a várba kocsizott, a hol a kaszaniátákat s vár bástyáit szigorúan vizsgálta meg; megtekinté a fegyvergyárakat is.

Csernovics Péter fényes díszebédet adott a kormányzó tiszteletére.

Délután hivatalos teendőit végezvén, este újra meglátogatta Damjanics tábornokat.

19-én. A kormányzó délután két óraker távozott, hogy 21-én az országgyűlést, mely Szegedre tétetett át, személyesen megnyissa.

A „Közlöny“-ben olvassuk. ¹⁾

Közlödomásul!

„A nemzeti képviseleti ház, Pesten f. év július 2-án hozott határozata következtében által tett üléseit Szegeden f. év július 21-én d. e. 10 óraker kezdendi meg.

Szeged, július 13-án 1849. Palóczy László a nemzeti képviselőház korelnöke.“

„A felsőház minisztertanácsi rendelet következtében üléseit Szegeden f. hó 21-én déli 12 óraker folytatólag megkezdi.

Kelt Szegeden, július 14-én 1849. Perényi Zsigmond a felsőház elnöke.

A parlament tehát egy év alatt már harmadik helyen tartja üléseit.

*

Budára e hó 11-én császári —, 12-én pedig Pestre orosz haderő vonúlt be.

Onnan egy magán levél közli:

„A lánchíd az ellenség közeledtének hírére jóker járhatatlanná tétetett.

Most azonban szétbontott részét fagerendákkal toldozák

---

¹⁾ L. Közlöny 1849. 149. lap.

össze az osztrákok s így a közlekedés a lánchídon helyre van állítva, de csupán a katonaság számára. A lakosság csónakon közlekedik.

Az oroszok, valamint az osztrákok a magyar papirpénzt erő-hatalommal beszedik s megégetik. Budapesten 24-én egy millió forintnál többet égettek meg.

Pesten valami V i d a Károly feljelentésére H a y n a u hadifőparancsnok, több magyar érzelmű úrnőt elfogatott s az új épületbe záratott.

23-án. Arad város tanácsa elrendeli, hogy augusztus 1-ső napján, a tanácsteremben, közgyűlés alkalmával mindazon tisztviselők, kik a függetlenségi esküt még le nem tették, hazaáru-lási bűn terhe alatt megjelenni köteleességöknek tartásák. ¹⁾

A várórség hangya szorgalommal látja el a várat élelmi szerekkel és hadi készletekkel, hogy szükség esetén fentarthassa magát.

Augusztus.

1-én. A z a r y honvéd kapitány, a közgyűlés színe előtt megjelenvén, közlé, hogy ma délután négy óra tájt a kormány tagjai Szegedről Aradra érkeznek.

E tudósítás páni rémulést idézett elő.

A kormány vándorlása kedélyünkre leverő és ezen levertséget a tábori és állami szerek gyors átszállítása és seregeinknek a Bánátba való vonulása még fokozza.

Ezek mind oly jelenségek, melyek ügyünk hanyatlására mutatnak; lelkünk meg azt sugallja, hogy a szabadságharc nem fog diadalt aratni.

Ha valaki egy hónappal ezelőtt azt merte volna mondani, hogy a magyar kormány Szegedre s onnan Aradra lesz kénytelen vándorolui, azt nem csak kinevettük — de talán még meg is köveztük volna.

Azonban, a mit nem mertünk még gondolatban is elhinni, az ma ténynyé vált.

Vezér férfiaink Aradra adtak egymásnak találkozózt.

K o s s u t h Lajos a várba hajtattott, H o r v á t h Mihály a

---

¹⁾ L. Arad város jkönyve 1849.

Bohusházba szállott, Dus che k Ferenc pedig Lugosra vonult pénzverő gépművével.

*

Múlt hó első napja közös örömnapunk volt.

E rövid idő óta a haderő mindinkább szűkebb térre szorítkozik.

5-én. A fenyegető híreknek egész sora terjed el a városban, azt állítják, hogy az ellenség Aradhoz közeledik.

Haynau Szegedet foglalta el.

Herceg Lichtenstein tábornok Paniutin muszka csapatával egyesülvén, Szőreg ellen indult.

Mint hírlik, a császári had, a tőlünk 4 óra távolságnyi Nagy-Lakon ütött tábort.

E híre a miniszterium egy része Új-Aradra tette át szállását, a mint halljuk, Kossuth Lajos gróf Zselénski kastélyában töltötte az éjet.

A ruha-bizottmány, a fegyver-gyárak és tábori szerelvények a várerődbe s a szomszéd falvakba szállítatnak.

Szakadatlanul jönnek-mennek a futárok. Minden oda mutat, hogy nagy fontosságú események küszöbén állunk. A kérdés nem kevesebb, mint hazánk megvédése. Pár nap eredménye fogja eldönteni, hogy Magyarország önálló állam leend-e?

Mi még mindig reménylünk.

Ám de reményünk nem fog-e minket megesalni? — Nem fog-e a nemzet az enyészet örvényébe sodortatni?

Az eseményekből ítélve, csakugyan városunk felé nyomul a császári hadsereg.

A keletkezhető zűrzavar meggátlására, ma 6-án a tanács jónak látta a város tisztviselőit és a képviselő testületet permanens állásba helyezni.

Reggeli 6 órától tömérdek gyalog honvéd és sok koci vonul a várba, hogy védelmi állásba helyezze magát, az elősánccokat ügyükkel rakják meg, s a vár sorsa Damjanics kezébe tétetett le.

Querlande-Du Hamel ezredes tizenkét óraker nagy számú honvédséggel érkezett a város megvédésére, és több huszár századdal tábort ütött a kis erdő mellett.

7-én. Ismét öt fegyvertelen honvéd-zászlóalj jött a városba,

csak néhány van hegyezett vasrúddal ellátva; a kik azonban ama hírré, hogy az ellenség Aradra tör, tova vonultak a városból.

9-én. A hadi események gyors fordulata állott be. Úgy látszik, honvédeink hősi bátorságát elhagyta a hadi szerencse.

Délben jó a híre, hogy Új-Aradot az oroszok elfoglalták, e vak lármára rohammal menekülnek a városból; egy tiszt kocsija egy tiszt polgárnőt gázolt el, ki súlyosan megsérült.

Ma már Vingánál mutatkozott az ellenség előőrsége. Állítólag lengyeleket és Lehel-huszárokat fogtak el és több társzeker esett martaléckül.

Görgei I. és II. hadteste Aradra érkezett délután 4 óra körül s az úgynevezett „szállások” mögött telepedett le a mezőn. Mind ezen körülményekből nagy katasztrófára számíthatunk.

10-én. Görgei Arthúr fő hadvezér Aradra érkezett.

A Temesvár alatt tegnap megejtett döntő csata eredményéről nem értesülvén még, Nagy Sándor tábornokot kilencezer emberrel és negyvenkét ágyúval oda indította. Úgy látszik, hogy a haza jövő sorsa a temesvári döntő csata szerencséjétől fog függni; ha ott nem győz hadseregünk, a haza vesztve leend.

*

Nagy Sándor elkésett. Schlick tábornok Németh-Ságh és Új-Arad között útját vágta.

A magyar és császári sereg szemben állott. Mind a két fél ágyúi megdőrdültek. Az ágyúk moraját halljuk, látjuk a lőporfelleg égfelé gomolygó füstjét. Nagy Sándor kétségbeejtő erőfeszítéssel küzd a császáriak ellen.

Feljajdulunk, a mint a rövid harc után seregünk hátrálni kezd. Nagy Sándor Új-Arad mellett vereséget szenvedett. Ez volt a diadalmakhoz szokott dicső magyarhad utolsó fegyverténye.

Rövid volt a harc Új-Aradon, de szomorúan döntő.

Ezzel a szabadságharc véres küzdelmei az Alföldön lezajlottak.

Nagy Sándor táborával kénytelen volt menekülni Aradra. A város alig volt képes befogadni a menekülő honvéd tömeget.

Szekereken hozzák a sebesült gyalogokat s vérrel tarkázott fehér köpenyben a huszárokat.

Megdöbbenve nézzük a szerencsétlen ütközet utolsó áldozatainak halvány arcuit. Állapotunk kétségbeejtő.

A megtört magyar legalább is háromszoros túlerővel állott szemben.

11-én. Virradatkor vegyes hadi- és minisztertanács tartatott a várban, mely alkalommal Kossuth és Görgei közt elkeseredett szóváltás történt.

Délután ismét miniszteri ülés van a várban. A kormányzó a maga s miniszteriuma nevében lemondott és a diktátorságot Görgeire ruházta.

Ekkor nyilatkozott Görgei, hogy a főhatalmat csak a fegyver letételéért veszi át.

Kossuth kezéből tehát a hatalom kisziklott, óriási áldozatok mellett sem volt képes a szabadság művét bevégezni.

Horváth közoktatási miniszter délután 3—4 óra közt menekült Aradról.

Görgei este 9 órakor írta meg levelét Rüdiger orosz tábornokhoz; este 9 óra után osztá ki parancsait a csapatok vezéreinek.

Herceg Paskievits és Görgei közt megkezdett alkudozás folytán Görgei következő levelet intézte Rüdigerhez:

„Tábornok úr! Ön bizonynyal ismerni fogja hazám szomorú történetét. Megkíméltem fárasztó ismétlésétől mindazon esodásan összefüggő eseményeknek, melyek kezdetben törvényes szabadságunkért, aztán existenciánkérti kétségbeesett harcba kevertek. A nemzet jobb, s állíthatom, nagyobb része, e csatát nem kereste könnyelműleg, de több becsületes emberek segélyével, kik nem tartoznak ugyan a nemzethez, viszonyaik által azonban belekeveredtek, becsülettel, állhatatosan s diadalmasan kiállá. Europa politikája akkor úgy kívánta, hogy legyőzésünkre, s Magyarhon alkotmányáérti további harcának lehetlenítésére az orosz cár Ausztriával egyesüljön. Megtörtént! Magyarhon igaz, jó patriotái közül ezt sokan előre látták s intve előre mondták. — Napjaink története egykoron leleplezendi, mi indítá arra Magyarhon ideiglenes kormányának többségét, fület ez intő hang elől elzárni. Ez ideiglenes kormány nincs többé. A legnagyobb vész leggyengébbnek találta. Én a tettek embere, de nem a haszalanoké, minden további vérrontást haszतालानnak, Magyarhonra nézve vészthozónak találtam s már az orosz interventio kezdetén megismertem; felszólítám ma az ideiglenes kormányt leköszönni, miután fennállása a haza jövőjét naponként komorabbá, sajnálandóbbá toheti. Az ideiglenes kormány megismoré ezt, önkényt leköszönt, kezeimbe tové le a főhatalmat. E körülményt legjobb meggyöződéseim szerint használom, megkímélve az embervért s békes polgártársaimat, kiket tovább védeni igen gyöngö vagyok, legalább a had nyomorától megmenteni, föltétlenül letévén fegyvereimet s ez által ösztönt adván minden tölem elvált magyar hadorök vezéreinek, megismerésére annak, hogy jelenleg Magyarhonra nézve legjobb hasonlót tenni. Bizom e mellett ö fölsége a cár magasztalt nagylöklőségöben, hogy anynyi derék bajtársaimat,

kik mint előbb osztrák tisztek, a körülmények hatalma által ez Ausztria elleni szerencsétlen hadba vagyültek, bizonytalan szomorú sorsnak, s Magyarhon népeit, kik igazságszeretetőben bíznak, elleneik vak boszúdühének védtelenül nem teendi ki. Elég volna talán, ha mint áldozat én egyedül hullanék el!

Önhez címzem e levelet tábornok úr, mert ön volt az első, ki jeleit adá azon méltánylatnak, mely bizalmamat megnyeré. Siessen ön, ha a további hasztalan vérontást meg akarja gátolni, a fegyverletétel szomorú felvonását a legrövidebb idő alatt, de oly módon lehetővé tenni, hogy ez ő felsőge az orosz császár seregei előtt történhessék meg. Mert ünnepélyesen nyilvánítom, hogy később vagyok hadtestemet bármily túlerő elleni harcban megsemmisíttetni engedni, mint osztrák seregek előtt föltétlenül letenni fegyvereimet. Holnap, augusztus 12-én Világosra, holnapután 13-án Boros-Jenőre, 14-én Beélre menendek, mit oly céllal tudatok önnel, hogy orájével az osztrák s saját seregeim közé vonúljon, engem körülzárnai s azoktól elválasztani.

Ha e manoeuvre nem sikerülne, s az osztrák sereg nyomban üldöz-nének, támadásukat határozottan visszautasítom, s Nagyvárad felé nyomulok, elérendő ekkép a császári orosz sereget, kik előtt egyedül nyilvánítom késznek magamat, fegyvereimet önkényt letenni. Tisztelt válaszáat rövid idő alatt elvárom, biztosítva önt határtalan tiszteletmről. Ó-Arad, augusztus 11-én 1849. esti 9 óraker. Görgei Arthur, magyar tábornok.*

Querlande ezredes Beimel segédével a minoriták vendége.

„Az őszzes hadsereg három hadosztályba fog az éjjel elvonulni“ mondá éjjél körül.

„Az első oszlop 12 óraker indul. Én (Querlande) majd a második oszloppal éjjél után 2 óraker megyek. A harmadik oszlop négy óraker fog Radna vagy Világos felé vonulni.

„Mikalaka szélén az út kétfelé vál, Radnára és Világosra. Mindkettő Erdélybe vezet, az egyik Dévának, a másik a bányavárosokon keresztül.“

„Véderőhöz jutunk-e Erdélyben? s meddig bírjuk ott az orosz-osztrák erő ellen magunkat fentartani?“ kérdé aggodalmas bizonytalansággal.

Querlande még éjjélkor sem sejtette a világosi lélekrázó katasztrófát.

Aradról a három hadoszlop minden zaj és feltűnés nélkül mély esendben vonúlt ki.

A magyar sereg sok búzáat és tűzifát hagyott hátra.

*

A „Közöny“ hivatalos lap utolsó három száma, mint a 163. 164. és 165. a kormány itt léte alatt Aradon nyomatott.

Ezt mint Aradra érdekest említjük.

A reggel 12-én, fényes napsugárban derült fel az ég. Mély csend uralg a természetben, nyomott kedély a kebeleekben; alig látni járó-kelőt az utcán. Néhány kíváncsi figyelmét két egymás mellé függesztett hirdetés vonza magára.

Az egyik Kossuth Lajos búcsúzója a nemzetől, mely így hangzik:

A nemzethez.

A szerencsétlen harcok után, melyekkel Isten a legközelebbi napokban meglátogatta a nemzetet, nincs többé remény, hogy az egyesült osztrák és orosz nagy hatalmasságok ellen az önvédelem harcát siker reményével folytathassuk.

Ily körülmények között a nemzet életének megmentése, s jövőjének biztosítása egyedül a hadsereg élén álló vezértől lévén várható, s lelkem tiszta meggyőződése szerint a mostani kormány további létezése, a nemzetre nézve nemcsak haszontalanná, de károsná is válván, ozennel tudtára adom a nemzetnek, hogy azon tiszta hazafiúi érzéstől indítatva, melylyel minden lépteimet s egész életemet egyedül hazámnak szentelém, magam s a miniszterium nevében ezennel a kormányról lelépek, s addig míg a nemzet hatósága szerént intézkednék, a legfőbb polgári, s katonai kormányzati hatalmat Görgei Arthúr tábornok úrra ruházom.

Megvárom tőle, s azért Isten, a nemzet és hsztorია előtt felelőssé teszem, hogy ezen hatalmat legjobb tehetsége szerént szegény hazánk nemzeti status-életének biztosítására fordítandja.

Szeresso hazáját oly önzéstelenül, mint én szerettem és legyen a nemzet boldogságának biztosításában szerencsésebb nálamnál!

Cselekvéssel többé nem használhatok hazámnak, ha halálom valami jót eszközölhet számára, örömmel adom életemet áldozatul.

Az igazság és kegyelem Istene legyen a nemzettel!

Arad-vára augusztus 11-én 1849. Kossuth Lajos kormányzó, Vukovics Sebő igazságügy miniszter, Csányi László közmunka és közlekedési miniszter Horváth Mihály kultusz miniszter.

Kossuth Lajos e búcsúzó kiáltványa mellett egy másik ily tartalmú hirdetést olvasunk.

Polgárok!

Magyarországnak oddigi ideiglenes kormánya nincs többé.

A kormányzó és a miniszterek ma hivatalaikról s a kormányról lemondottak. E körülmény által kényszerítve, a katonai parancsnokság mellett, ma a polgári hatalmat is ideiglenesen átvettem.

Polgárok! Mindent, mit súlyos helyzetünkben hazánkért tonni lehet, megteszek harccal, vagy békés úton akként, mint a szükség fogja parancsolni, minden esetre úgy, hogy a már anynyira megfeszített áldozatok könnyíttessenek, az üldözések, kegyetlenkedések és gyilkolások megszüntettségének.

Polgárok! Az események rendkívüliek és a sorsnak csapásai súlyosak: ily helyzetben ölüleges kiszámítás lehetetlen, egyedüli tanácsom s kívánsá-

gom, hogy lakjaitokban békésen megvonulván, ellenszegülésre, vagy harcba még azon esetben se keveredjete, ha várostokat az ellenség megszállaná, mert a személy- és vagyonbiztonságot legtöbb valószínűséggel csak úgy fogjátok elérhetni, ha házi tűzhelyeiteknél polgári foglalatosságaitok mellett békén maradtok.

Polgárok! Mit Istennek megfejthetlen végzése reánk fog mérni, tümi fogjuk férfias elszántsággal, s az öntudatnak azon boldogító reményében, hogy az igaz ügy örökro vesztve nem lehet.

Polgárok! Isten velünk. Görgei Arthur.

E nem remélt, nem várt komoly figyelmeztetés álunkból fölrázott. Felébredtünk.

Ébredésünk nem kétségbeejtő-e?

Mindenki látja, hogy ily válságos ponton, még alig állott a nemzet.

Új-Aradot az osztrák, Simándot az orosz sereg lepte meg. Az orosz főerő Világos környékén táboroz.

Ott foglalt állást a magyar hadsereg is, hogy fegyverét letegye.

Magyarországra Világoson, a Bohus család egyik termében epochális esemény játszódott le.

Görgei esti 9 órakor Rüdiger orosz tábornokkal fegyver letéti okmányt írt alá.

A táborban azon hír kapott lábra, hogy Görgei a magyar sereg részére előnyös béke-alkudozást ajánlott az oroszoknak; a mi azonban, fájdalom nem volt igaz.

Görgei föltétlenül meghódolt az oroszoknak. ¹⁾

A magyar sereg fegyverét leteszi, a Világos és Szöllös közti tágas mezőségen.

A magyar szabadsúgharc végét ért. Be van fejezve, dolgunk el van intézve Görgei által, a nemzet óhaja ellenére. Saját sorsunkra vagyunk hagyatva.

Egy reménységár sines, hogy jogaink érdekében, a haza ügye jó fordulatot vegyen.

---

¹⁾ Világosvárt Bohus kastélyában, az étteremből jobbra nyíló szobában, tárgyalták az alkudozásokat Görgei és Rüdiger. Ott van a kerek asztal fekete nagy tintafolttal - - Görgei feldöntötte a tintatartót, midőn az egyezkedést aláírta. A terem nyugati falán díszelg a négy szögletes gránitköbe vésett s arannyal beétegetett felirat a nagy aktus emléke jeléül: „1849. Augusztus 13-án.“ E számok a nemzet szívébe oltóríthetetlenül vannak bevésve. Bizonyára nagy fontosságú historiai eseményt jeleznek.

Még délelőtt Arad város tanácsának küldöttsége Új-Aradra ment és Schlick tábornagnak a város átadását felajánlotta.

Nemsokára egy csapat osztrák katona foglalt állást a Főtéren.

Egy része gúlába rakta fegyverét, a másik a „König kávéház” udvarán, a raktár lefoglalására indult.

13-án. Új-Aradon ünnepélyes „Te Deum” tartott az egyházban, melyre Arad város tanácsa és számos képviselő is hivatalos volt.

A város több helyén, ily rendeletek függesztettek ki:

„Schlick tábornagy ö nagyméltósága kegyes rendelvényére felség sértési bűn terhe alatt szigorúan meghagyatik és parancsoltatik, hogy mindenki, bármily néven nevezendő fegyverét — kivéve a nemzeti dísz kardot — a városi kapitányságnak átadja.

A forradalmi ügy nevezett „Kossuth” bankjegyek adás-vevési pénz beszüntettek. A ki e bankjegyyel vásárolni, avagy azt elfogadni bátorkodik, golyó által végeztetik ki.

Ugyan e büntetés terhe alatt meghagyatik, a forradalmi kormány lapangó hivatalnokait, honvédeit bejelenteni.

A háztulajdonosok és szállásadók azok podgyászait a városi kapitányságnak átadni kötelezetnek.

Arad, augusztus 13. 1849. Horváth Ádám, s. k. kapitány.

Majthényi László báró cs. kir. biztos parancsára mindenki köteles az ügy nevezett osztrák utalványokat értékökben mint készpénzt elfogadni, rögtön bíróság elé idéztetés terhe alatt.

Majthényi László báró cs. kir. biztos Arad polgárainak személy és vagyoni biztonságot ígér.

Egy a császári katonához pártolt honvéden, két ismeretlen izraelita fiú méltatlanságot követvén el, a hitközség tízezer, mások szerint harminc ezer forint sarcal bűnhődend.

14-én. Mindenki siet a szigorú rendeletekhez alkalmazkodni.

A polgármesteri és kapitányi hivatalban oly mérvű tolongás mutatkozik, hogy nem 24 órát, mint a falragaszok követelék, hanem több napot fog igénybe venni a bankjegyek és fegyverek beszolgáltatása.

Ma esti 9 órakor a magyar várórség az új-aradi császári őrszemre egy ágyúlövést irányzott. Ez volt az alföldi magyar hadsereg ágyúinak utolsó szava. Ezzel a szabadságharc

nagy munkája befejezéséhez jutott. A jog ezúttal is elbukott a hatalmasok ellenében.

*

Görgei megkezdte Világos és Szöllös közt a fegyver letételt.

A legyőzött magyar sereg, mely a fegyver letétel gyalázatát még a történelemből sem ismeri, kifárasztva, megalázva, megtörve, hever bánatában.

A szomorító aktust nem részletezzük, eléggé ismeretes az a nemzet előtt.

Mi fog következni? az a jövő titka.

15-én. Délután öt óra körül az Új-Aradon táborozó osztrák sereg négy ezrede vonult át a városon zene közt és a temető mellett táborba szállott.

17-én reggelre, a vár alatt a hajóhid a Maroson már állott. Délután három előtt két század osztrák katonaság helyezkedik el Arad utcáin; ezek rendeltetése a magyar őrség kivonulása után a várat elfoglalni.

Damjanics tábornok, e napon adta át a várat Chru-leff kozákjainak.

Két óraker a vár körül gyalog és lovas oroszok helyezkedtek el, a kik a várból való minden menekülést meggátoltak. Később a Maros jobbpartján a hídról, a dohány beváltó pajtaig, a Buturlin granatosok állottak fel két sorban. Ezen széles sorfal közt kezdett esti hét óra előtt elvonulni a várbeli őrség. A tisztek oldalán kard csüngött.

Igen meglepő volt az oroszokra nézve a honvédek öltözött, 10—13 éves gyutacs csináló fiúknak százada; újjongó tetszéssel fogadták.

A podgyász szekerek kivonulása nyolc utánig tartott. Ezek után a sorfalat képzett oroszok egyesüléséből mindig nagyobb és nagyobb tömeg alakult, mely Simándon át Gyulára kíséré a fogoly honvédeket.

Damjanicsot saját kocsiján szállították Nagy-Váradra.

Az Arad piacán álló cs. katonaság, kardesapás nélkül szállta meg, a már kiürített várat. Láttuk az est homályában, miként fűrészelte le az osztrák ács a nemzeti zászlót, mely 48 napon át vidáman lengett a vár kapuja fölött; láttuk, mint hullott le a trikolor a vár sáncába.

18-án. Ő Felsége szüléte reggelén 101 ágyúlövés hírdeté a nap nagy jelentőségét. Este a város fényesen ki van világítva.

Majthényi László báró es. biztos Arad város tisztviselőinek vastag betűkkel nyomott névsorát közli az utcák szögletein. Városi tisztviselők: Heim Domonkos, polgármester; Jankovics Gábor, városbíró; Horváth Ádám, kapitány; Franczely Albert, tanácsos; Pullio Szilárd, Sarlott János, Mosóczy Gábor, Blaskovics Imre, Petrovics János Árkossy János, tanácsosok; Szávicz Miklós főjegyző; Szekulics János, aljegyző; Prohászka Ferenc, levéltárnok; Klein József, főügyész; Mayer Imre, alügyész; Domián Antal, telekbíró; Deák Alajos, számvevő; Daurer József, főpénztárnok; Alexits Demeter, ellenőr; Stankovics Endre, hadipénztárnok; Gáspár János ellenőr; Kimmelman Miklós kórházi gondnok; Liszter Antal, kamarás; Munkácsy Miklós főorvos; Szathmári István, fősebész; Mihájlovics Arzen, írnök.

19-én. Reggel 6-tól 11 óráig gyalog és lovas orosz hadtest ágyúkkal, — zene és harcének mellett vonult át. A gyalogok egyenruhája, egyszerű, sűrke hosszú köpeny. Sisakra tűzött számmal különböznek egymástól az ezredek. A lovasok egyenruhája pazarfényvel ezüst vagy arannyal díszített öltözék. Egész ezrednek egy szőrű lova van, pej, sűrke, sárga stb. Az ágyút három-, a löporszekeket egy ló vonja.

*

21-én. Haynau báró tábornagy Aradra érkezett s Heim Domonkos polgármester házába szállott.

Naponta térzene van Úri-utcai lakása előtt, de a polgárság nem vesz részt abban.

Ma 22-én. Számos fogoly honvédtisztet kísértek a városba, kiket a „Fehér Kereszt” fogadóba, a reformátusok templomába, az izraelita zsinagógába és a minoriták társházánál szállásoltak el.

A kolostorban kiváló jelességek, mint Beniczky Lajos, Moncskó Ferenc, Talabér, a világhírű Veszter Sándor és mások lettek elhelyezve.

Ormai alias Auffenberg Róbert ezredet, a haditörvényszék kötél általi halálra ítélte; a csillai erdő alatt hajtották végre.

Csernovics Pétert a várba szállították.

23-án. Négyszázharminc négy terhelt szekér hozta a városha a Világosnál letett és beszedett fegyvereket.

A Főtéren kényök szerint válogatnak a vadász puskákban.

24-én több ezerre menő hadi foglyot kísértek a vár falai közé.

28-án. Azon honvédtisztek egy része, a kik menetjegyet (Passierschein) nem nyerhettek, ma délután csapatokba osztva esküdtek a császári zászlóra a kolostor kertjében.

29-én. Az Új-Aradon beszedett magyar papirpénzt a Forray-ház előtt égették el.

Aradon nagy mérvben dühög a cholera. Naponként 14—15 holt tetemet kísérnek ki lelkészeink a nyugalom helyére. A betegeteket hat kórházban ápolják.

Szeptember.

2-án. A temető mellett — a volt Vásártéren — nagy katonai ünnepélyt tartanak. Haynau mintegy 60 lovas kísérettel vágat keresztül a Főtéren, az ünnepély helyére. A szemle után, a csatákban vitézül harcolókat érdemjellel díszítették.

11-én. Az Arad megyében begyűlt bankjegyeket, a megyeház udvarán égették el.

Múlt év szeptember 10-ke, tehát egy év óta kevés ezüst s csak magyar papirjegy volt forgalomban Aradon.

A papir elégetéssel a város lakosságát valóban az inségnék és nyomornak vetik oda.

E sorok írójának egész vagyona „egy huszas”-ból állott.

Jó módú családtagok epedve esdnek egy falat kenyérért. 13—17-ig folyton viszik a besorozott honvédtiszteket cs. ezredekhez.

19-én. Mint hírlik Klapka tábornok készülöben van Komárom szűz várát feladni.

26-án. Howiger várparancsnok aua rendelvényt tette közzé, hogy a várban letartóztatott honvéd foglyokat, csak térparancsnoki engedéllyel lehet meglátogatni.

Október.

5-én. Ez örök időkre kiható gyászos nap leírását a Suján-szky Euszták minorita tanár vállalkozott.

Az aradi minorita kolostor naplójába bejegyzettek minden színezés nélkül hűségesen közöljük, amint ott találtuk.

Sujánszky mint szemtanú, a megható tragediát ekként ecseteli :

Október 5-én fél ötkor jelenék meg a helybeli várőrségből kolostorunk elnökénél, K o s z t k a Libórnál bizonyos katonai egyén, ki a haditörvényszék által elítélt tábornokok mellé kilenc papi egyénnek kiküldetését sürgeté.

Mély levertségű és a borzasztó hír hallatára egészen elfogódott elnökünk, minthogy kilenc papi egyént (hon is néhány maradása igényeltetvén) nem, küldhetett.

E kolostor tagjai közül négyet t. i. Pléva Balázs, V i n k l e r Brúnó, B a r d ó e z Sándor és S u j á n s z k y Eusztákot kéré fel a szerencsétlenek melletti vigasz (menynyiben ez lehetséges és az ily esetben papi kötelesség) megtevésére.

Vérző szívvel lépök át reggeli 10 óra után a vár küszöbét, s megjelenve a börtönné alakított főörház falai között, azonnal átvenék vigasztalásul — és menynyire lehetett — bátorításul a nagy lelkű jövendő mártirokat, kezét szoritva, teljes bizalommal fogadának bennünket, s miután mi az őszinte részvét után több órai barátságos beszélgetés közben őket, a nehéz harcokban anynyira megedzett hadfiakat, a reájok nézve ugyan gyászos, de meg nem érdemlett csapás elviselésére és az isteni gondviselésbeni megnyugvásra felhívók, ők egész nyugodtan és egész maguk megadásával bízák sorsukat és életüket arra, kinék kezeiből minden jő.

Délután, öt óra után hagyánk el a szerencsétlen foglyokat, s miután a várparancsnok H o w i g e r tábornoktól „Passirscheint“ véve figyelmezteténk, hogy másnap, azaz 6-án reggeli két órakor a várban megjelenjünk, a legnagyobb szíváfájdalommal térénk vissza kolostorunkba.

Október 6-án reggeli két órakor megindúlva, miután a várba bejutánk, kiki a reá bízottakat felkeresni, s meglátogatni főgondjának tartá.

Vírassztották a nagylelkű foglyok és menynyire lehetett szeretteiktől néma soraikban végbúcsút véve, a legszükségeseb rendeleteket megtéve, s példás buzgósággal a bűnbánat és oltári szentségben részesülve, magok esinosgatásával, lelkük tiszta öntutában, várák be ama borzasztó időpercet, mely őket vagy felsza-

badítja, vagy mielőbb annak széke elé állítandja, kitől ügyük szentsége és igazságos voltaért szenvedett vértanúi halál után a dicsőség babéraját megnyerendik.

Fél ötre elmúlt, s én (Sujánzky György Euszták) bevégezvén Pöltenberg Ernő és Aulich Lajos uraknál papi kötelességem kolostorunk meghagyásából, az anynyira ismeretes, lábtörés következtében ágyban fekvő nagy hőst, D a m j a n i e s o t látogatám meg, őszinte részvétünket előtte nyilvánítandó.

Kezet szorítva fogadott beléptemkor, s a brünni hóhért (Mayer), ki éppen szobájában kényelődött, valamint az őrt is kiparancsolván, velem barátságos beszélgetésbe elegyedt.

Sokat beszélt a politikáról, többet Kossuthról s igen boszankodva Görgeiről. Többi között mondá: „Tisztelendő barátom! (ily címmel illetett beszélőközben) Nem félek a haláltól, hisz ezerszer néztem én szemembe; ámde mégis fáj, hogy a császári háztól azon kegyelmet sem nyerhetők, miszerint katonához illőleg — golyó által végeztetnénk ki.“

Ezeket mondva felkéré, hogy az éj óráiban vigasztalhatlan nője Emilia számára némi megnyugtatózásul általa készített imát, imádott nőjének kézbesítem, melyről őt megnyugtatta, midőn már-már távozzandó valék így szóla: „Tisztelendő barátom! Ön tán nem is tudja ki vagyok?“ mire felelém: „Igen is tudom.“

„Én ugyan“ — mondá ő — „rác vagyok vallásomra, de mint rác meghalni nem akarok.“

„Áldjon meg engem!“

„Azt is tudom, miszerint ön engemet addig meg nem áldhat, míg én meg nem gyónom bűneim, tehát hallgasson meg.“

E nagy férfiú meggyónt, röviden a hitvallást letette és én midőn engedve kérelmének őt feloldozám, kezeimet fejére tétette és azt önkezeivel fejére szorítván, egész imám alatt ott tartotta, s miután ez is megtörtént, így szóla: „most már nyugodtan hallok meg, mert magyar pap által áldattam meg,“ — (az abszolutiót értvén) s miután ágyában újra felemelkedett, mondá: „Mielőtt eltávoznék Tdó B. ha nem utál, csókoljon meg engem.“ „Hogy utálnám a hősök leghősebbikét“ s mi majd őt percig egymás nyakába borúlva, keservesen zokogánk.

Ne adj Isten több ily jelenést életemben!

Végre elközelgetvén az idő, melyben mindenki övéihez visz-

szá sietett, magam is kénytelen valék elhagyni egy kevéssé a nagy katonát és igaz hazafit.

Remegve vártam a börtönész szobájában a percet, melyben a borzasztó spectaculumra indulnunk kellend.

Elérkezett ez is.

Tompa moraj közt megérkezék a kísérő sereg és három negyed hatra, a négy golyóra ítélt tábornok, ugymint: Kiss Ernő, Sch weidl József, L á z á r Vilmos és Desse wffy Arisztid a sáncok között agyon lövettek.¹⁾

Kiss Ernő az első lövés után el nem dőlván, reája másodszor is három egyén lövén — hala el.²⁾

Testeiket a sáncok hantjai földik, mert elvitetésük meg nem engedtetett. — A hazában a hazáért elhunytak fölött virraszson a béke angyala.

Végrehajtatván a fenírt négy tábornokon a véres ítélet, a bitófúrra ítélt kilenc tábornok ugyanazon katonai kíséret mellett indúlt meg, közbeevén vizsgáztalásúl melléjük rendelt papi egyéneket.

Minden arc az elvonuló csapaton. Ők nagylelkűen és katonailag nyugodtak. — Nyugodtak ez alkalommal a többi várfoglyok is, ha nyughattak szívök fájdalma miatt, kik belévén zárva és ajtó nyílásuk felé két ágyú szögezve, anynyi sem engedtetett, hogy legalább egy barátságos néma kézszorítás által válhattak volna meg azoktól, kiknek körében és oldala mellett oly hősileg vívának.

---

¹⁾ Lázár Vilmos kivégeztetése napján Prohászka Ferenc városi tisztviselőhöz következőt írta: Prohászka úr! Az Isten áldja meg. Ön becsületes ember — az Isten megfogja önnek hálálni, mit családomért tett, én nem tehetem — legyen o nehéz percekben is támasza istápjá, — Isten önnel.

Öszinto barátja

Lázár Vilmos, saját kozo írása.

U. i. Vinkler Brúnó papom által küldve kaptam azon drága oroklyét, ki a boldogultnak fehér zsebkendőjét és jegygyűrűjét — melyért épen induló valék — hozzá s átadá az ájzldozó özvegynek.

1849-ki október 6-án d. o. 9¼ órákor

Prohászka Ferenc, m. p.

²⁾ A három áldozat arcra borúlva, Kiss Ernő hátra bukva fekiüdt a sánc árkában a nap lementéig. Kiss Ernőt a lövések közéről érték, bőrébe furdott a löpor s a füst befekettette arcát.

Fél óra után eljutván az Új-Arad felé vonuló térségre, hol kilenc fa felállítva jelelé a Golgotát, s felolvastatván még egyszer az ítélet, megkezdetett a borzasztó működés.

Pölsenberg Ernő volt az első, kit Török Ignác gróf, ezt Lahner György, Kneziacs Károly, Nagy Sándor József, Leiningen-Westerburg Károly gróf, Aulich Lajos, Damjanics János és gróf Vécsey Károly követett.

Mindegyik hős lélekkel halt meg. Egyik a másikat azzal biztatván, hogy nemsokára ismét együtt lecadnek. Lelki őberségüket eléggé kitünteté az, hogy midőn mi papok síránk, ők nevezetesen Nagy Sándor Józsefa mellette levő Vinkler Brúnó barátunkhoz imígyen szóla: „Eddig ön vigasztalt engem, s jelenleg ön sír, jobb* ugymond „ha imádkozunk“ — és ekkor Leiningen gróf noha ágostai vallású, hozzánk csatlakozva, fenhangan mondá a pap által elmondott ima szavait.

Midőn Leiningen grófra került a felfüggesztési rend, ez szót kért, mi neki megis engedtetvén, kimenté magát azon aljas vád alól, mintha Budavára elfoglalása alkalmával az elfogott osztrák tiszteteket orozva gyilkoltatta volna meg, esküvel erősítvén, hogy ilyesmi a magyar tábor részéről soha sem történt.

Fájdalmát nyilvánítá azon, hogy e vádat bírái előtt megcáfolni, megsemmisíttetnie nem engedtetett s mielőtt élni megszűnt, e szavakat mondá: „Oda fenn igazságosabban ítélnék fölttünk.“

Damjanics látva, hogy sírok, így szólt: „Mit sír Tdő barátom, hisz a kit kezében tart, az is az igazságért akasztatott fel,* s reá kerülvén a sor, miután hét bajnoklára halálának szemlélője volt, így szóla: „Azt gondoltam, hogy utolsó leszek, ki mindig első voltam a csatában* s mankók segélyével kocsijáról leereszkedvén, miután nyakkendőjét kezeimbe adá, hogy mint örök emléket nejének kézbesítsem, ¹⁾ lelépett az oszlop előtti zsámolyra s még egyszer megszólítva, ne feledjem el a reám bizottakat, a vele működő hóhért figyelmeztette, hogy szakállát össze ne kúsálja, e végszavakkal: „Éljen a haza*! kiadá nagy lelkét. Őt

¹⁾ Sujánszky kifelelte részletesen bejegyezni Damjanics szavait. Átadván a nyakkendőt, mondá: „Mondja meg nőmnek, hogy ezt nem a hóhér oldta le nyakamról, s nézzen meg jól, bátran fogok meghalni. Mondja el ezt nőmnek, ez vigaszára leend imádott Emiliának.“

miután Vécsey gróf is követte,¹⁾ a borzasztó spectaculum megszűnt, vagyis inkább csak most tűnt fel egy borzasztó, szívet repesztő látomány.

Kilenc oszlopon, kilenc tábornok, köztök gróf Leiningen, honvédtábornoki öltönyben függve, velök anynyi család öröme örökre eltemetve.

Nem volt szem, mely e borzasztó jelenetre nem könyezett.²⁾

S mi több, maga a nap, hogy ne lássa mi történik, elrejté arcát, csak 9 óra után eregette le a bús fellegek közül jótékony sugarait.

A kivégzettek holt tetemei nagyobb részt, a helyszínén lönek elásva.³⁾

Damjanics Mácsán, Leiningen jószágán Monoron, Vécsey az aradi temető kriptái egyikében alusznak örök álmukat.

Nyugodjanak a haza szent ügyéért elvérzett bajnokok!

Ti meghaltatok, neveitek azonban a történetlapjain örökké élni fognak.

Damjanics imája, melyet szeretett neje Emilia némi vigaszára, az október 5—6-i éj óráiban készített fordítva, az az magyarítva Lakatos Ottó által az eredeti németből.

Ima kivégeztetésem előtt 5-ikről 6-ra 1849.

Mindenségnék ura! hozzád emelem esdeklésemet, te erősítettél engemet a nőmtöli elválás rettenetes órájában, adj erőt továbbra is oh Atyám! hogy a kemény próbát, a bectelen gyalázatos halált, mint férfiú erőteljesen állhassam ki.

Hallgasd meg oh Mindenható újtatós kérésemet. A viadokban és csatákban te vezéreltél oh jó Atyám! te engedted azokat meg állani s némely kétes harcokból védő karod által menekültem meg sértetlenül.

¹⁾ Gróf Vécsey fekete atilla fölött sötét zöld felöltöt viselt, melyet leöltvén, Markhót lelkesnek nyújtá át ama kéréssel, lenne szíves nejének azt közbesíteni emlékül.

²⁾ Tichy, a vezénylő őrnagy felszólítja a papokat, hogy közülök valamelyik intő szónoklatot tartson a legénységhez. De azok elérékenyülten térdre hullva, végzék imájukat.

³⁾ Történeti hűség kedvéért ki kell jelentenünk, hogy a gyász téren hetet temettek el. Amint napnyugta után tört lélekkel a kivégeztetések helyéről haza tértünk, három koporsót szállítottak át a hidon; azok egyikébe Kis Ernőt rejtették, a sáncok között.

Legyen neved áldott örökké. Oltalmazd Mindenható az én különben is szerencsétlen hazámat a további veszedelemtől.

Intézd az uralkodó szívét, a hátra maradt bajtársak iránti kegyességre s vezérelj annak akaratát bölcseséggel a népek javára.

Adj erőt oh Atyám! az én szegény Emiliámnak, hogy ő nekem adott szavát, „hogy sorsát hitének erejével alázatosságban fogja elviselni” — beválthassa.

Áldd meg Aradot.

Áldd meg a veszedelembé sodort szegény magyar hazát.

Te ismered, oh uram, az én szívemet s lépteimnek mindegyike tudva van előtted, azok szerint ítélj meg kegyelmesen s engedj a túlvilágban kegyes elfogadást találnom. Amen. — Emiliának vigasztalására Damjanics.

*

Eddig *Sujánszky Euszták* jegyzeteinek hűséges szövege, mely Aradon a minoriták könyvtárában őriztetik.¹⁾

7-én. A helyre állott békéért ünnepélyes „Te Deum”-vau az egyházban.

A városi tanács, megyei tisztikar és cs. katonaság tömegesen vesz részt az újtatosságban.

Kosztka Libór lelkész parancs kapcsán ékes magyar egyházi szónoklatot tartott. A beszéd szövege²⁾ tollába adatott.

Megrendítő baleset történt e hó 15-én.

Howiger várparancsnok tetemes térdzúzásban szenved.

A vár falai közt oly mérvű robbanás történt, hogy a Maroson innen és a Fő-útcán az ablakok megreszkettek:

Népség tödül a városból a Maros felé. A vár fölött nagy füst felleg emelkedik. Mi történt ott? csak később értesültünk. Az eset ez: a tábornoki emeletes épület földszinti egyik szobájában, a gyutacs gyártáshoz használt durr-higanyt tartalmazó hordó volt. A hordók tartalma — tán idő rövidség miatt — nem lett átkutatva. A szolgák egyike, mint egy menekült állítja, a hordón görbült vasszegeket kalapácsolt egyenesre.

Hogyan és miként történt? a hordó felrobbant s az épület ama részén, melyben a tábornok segédével időzött a folyosó boltívét helyéből kifeszítette.

¹⁾ Aradi minorita Napló V. 1949. 27. 1.

A parancsnok lakószobáját sűrű füstfelleg lepte el. Howiger az ajtó felé rohant s a leszakadt folyosó nyílásán, a földszínre zuhant, a hol a romok közt összetörve találták.

Az épp séta szabadidőt élvező honvéd foglyok lettek elsők a tábornok segélyére. Huszonhárom napi kínos szenvedés után meghalt. Temetése nagy katonai fényvel történt.

Utódául gróf Thun tábornok van kinevezve.

A vár falai között vissza maradt cs. sítők és Popovics Kálmán kereskedő hosszúság kitűrésök elismeréséül érdemjellel díszítették fel.

Ez ünnepre Arad város hatósága is kapott meghívót s díszes küldöttség volt képviselve az ünnepélyen.

25-én. Kazinczy Lajos honvéd tábornokot, a magyar nemzet Alcibiadesét, a ki fegyverét Zsibónál tette le, a váron kívüli sáncban, a hol a négy magyar tábornok kiszenvedett, ma lötték föbe.

November.

Egy évi szünetelés után iskoláink megnyíltak. A város némi-képp élénkebb kezd lenni. Arad várában is a foglyok előnyére jobb szellem kapott lábra.

Thun várparancsnok felelősség terhe alatt, a fogoly honvédtiszteket seregesen eregeti a városba, a kiket mindenütt kedves vendégül fogadunk. Minden háznál terített asztal vár rájuk.

A lakosság, a foglyok nyomott sorsa enyhítésére készséggel áldoz mindent.

A jótékony nő-egylet élén Vásárhelyi Brúnék Judith úrnő, a szűkölködő hős férfiakat nemcsak öltözékekkel és élelmi szerekkel látja el, hanem pénzsegélyzésben is gazdagon részesíti.

E hó végén több császári zászlóalj Erdélybe vonúl téli szállásra.

December.

Ő Felsege trónra léptének évfordulója előestéjén városunk teljes kivilágítási fényben ragyog.

Katonazene járja be a város utcáit.

Másnap, 2-án, egyházi ünnepély „Te Deummal.” A megyei,

városi, katonai hatóságok a gymnasiumi ifjúsággal jelen vannak a templomban.

4-én. Ismét magyar bankjegyeket égetnek.

Egy polgárnő kezeit fejére kulesolva, siralmasan kiáltá: „Most égetik erönket!“ Valóban tragikus!

*

Mintegy egymillió ötvennégyezer forint értékű papir hamvadt el városunkban.

A papir-pénzt nyugtázva vettek át. 1)

*

Thun tábornok a magyar foglyok iránti humanus eljárása felsőbb helyen rosszszaltatott; más állomásra kelle távoznia. Helyét Kastelicz tábornok foglalta el.

Az eseménydús 1849. év végére hajlik. A nagy tragoedia, melyet a magyar nemzet Ausztria ellenébe játszott, véget ért augusztus 13-án.

A fő- és működő-szereplők egy része biztos helyre menekült. Sokan bujdosnak a hazában. Legtöbben a hadi törvényszék előtt állanak s szigorú elíteltetésüket várják.

Leteszszük a tollat s a közel múltak képén merengve, a szabadságharc véres játszámája, mint rémes álom vonúl el lelki szemünk előtt.

Adjon Isten szebb jövőt!

1) A befizetésről szóló nyugtatványok néhányát mutatványul adjuk:

Téritvény! hetvenhét p. fr. 45 krról úgynevezett Kossuth jegyekben, melyek cs. kir. Biztos úr rendelete következtében az aradi róm. kath. egyház pénztárától átvettek. — Ó-Aradon, aug. 15. 1849. A beszédő küldöttség nevében: Kopesányi Kristóf, s. k. h. tnök. Domián, s. k. földbíró.

Téritvény 1921 p. fr. 45 krról, úgynevezett Kossuth jegyekben, melyek cs. kir. Biztos úr rendelete következtében az aradi minorita kolostor pénztárától átvettek. — Ó-Aradon, aug. 15. 1849. A beszédő küldöttség nevében: Kopesányi Kristóf, s. k. h. tnök. Domián, s. k. földbíró.

Alulirt következő magyar pénzjegyeket beadott:

Kilenc darab 100 forintos, azaz	900 frt.
Kétszáztiz darab 10 firtos, azaz	2100 „

Összesen . 3000 frt p. p.

Pap József.

Hogy átvották — elösmérjük. K. m. f. Jakabos Benjámin, Vörös Ignác.

Névjegyzéke

az aradi várban fogva volt honvédtiszteknek.

Kivégeztettek kötél által: 1)

Aulich Lajos tábornok,	Nagy Sándor József tábornok,
Damjanics János "	Pöltenberg Ernő "
Knezich Károly "	Török Ignác "
Lahner György "	Vécsey Károly gróf "
Leiningen-Westerburg Károly gróf tábornok,	Ormay (Auffenberg Róbert) ezredes, Hauch Lajos alezredes,

Kivégeztettek golyó által:

Eleméri és itobei Kiss Ernő altábornagy,	Schweidel József tábornok, Kazinczy Lajos ezredes,
Dessewffy Arisztid tábornok,	Lázár Vilmos "

Elítéltettek várfogságra:

Abrahám Károly ezredes 10 évre —	Bárány Mihály százados 12 év vasba,
Adán Ferenc őrnagy 8 évre --	Bárány Sándor őrnagy 10 év "
Albrich Károly alezredes 16 év vasba,	Bárca Boldizsár őrnagy 16 év "
Alsó Sándor őrnagy 12 év "	Barczai Miklós százados 14 év "
Amán Ferenc őrnagy 16 év "	Baricz István százados 14 év --
Amsberg György százados 16 év "	Bartha Sándor őrnagy 12 év --
Antos János őrnagy 6 év --	Bauer Lajos őrnagy 12 év --
Asbóth Adolf őrnagy 4 év --	Bayer József ezredes 18 év vasba,
Asbóth Lajos ezredes 18 év vasba,	Bekényi Nándor hadnagy 10 év --
Augusztich Ferenc őrnagy 2 év --	Beke Gyula százados 12 év vasba,
Bacskány Miklós százados 8 év vasba,	Békeffy József ezredes 4 év --
Balás Márton őrnagy 8 év --	Bonkó Rezső őrnagy 16 év vasba,
Balászházy Mihály őrnagy 16 év vasba,	Boöthy György alezredes 16 év --
Baldauf József százados 3 év --	Boroghy Ádám százados 6 év --
Balogh Ádám százados 6 év --	Borzsek János ezredes 10 év --
Bányaffy Rezső őrnagy 10 év vasba,	Borzsonyi Leo ezredes 18 év vasba,
	Botleni János őrnagy 12 év --

1) L. Honvédek könyve II. kötet. 141—156 l.

Bezerédi Lajos őrnagy	16 év vasba,	Farkas Ádám százados	12 év —
Bírsi József őrnagy	16 év „	Fedrigoni Kamil őrnagy	10 év —
Blaskeo Frigyes százados	4 év „	Fehér János százados	12 év —
Borsiczky László százados	10 év —	Fekete János alezredes	12 év vasba,
Böles Sándor százados	12 év —	Feldhoffer Ferenc szá-	
Bömeches Ede százados	12 év —	zados	15 év —
Bucz Károly százados	10 év —	Ferenczi Bertalan ezredes	6 év —
Calzada Alfonz őrnagy	12 év —	Fesztetics Jenő gróf szá-	
Clauer Antal br. százados	12 év vasba,	zados	10 év —
Clementis Gábor őrnagy	15 év —	Földváry Károly ezredes	18 év vasba,
Csapó Vilmos ezredes	12 év vasba,	Földváry Mihály százados	12 év vasba,
Cseresy Ignác ezredes	7 év —	Forget Henrik alezredes	16 év vasba,
Csermelyi (Offenbach) La-		Fornszek Sándor őrnagy	16 év „
jós őrnagy	16 év vasba,	Forró Sándor ezredes	6 év —
Csernovich György őrnagy	6 év —	Forsthuber Vilmos főhadn.	2 év —
Csippik János őrnagy	16 év vasba,	Franz Mihály hadnagy	4 év —
Csunkó Antal őrnagy	12 év vasba,	Freyburg Lajos őrnagy	18 év vasba,
Czáppán József őrnagy	16 év —	Frievisz Ferenc „	16 év „
Czáppán Mihály százados	12 év „	Gaál Miklós tábornok	20 év „
Czieror József őrnagy	16 év vasba,	Gaál Ignác százados	2 év —
Czillik Ede ezredes	18 év „	Galvani Caesar alezredes	16 év vasba,
Czintula Antal alezredes	16 év „	Gammel József százados	8 év —
Dallos Sándor őrnagy	16 év „	Gáspár Endre tábornok	10 év —
Damaskin György alezr.	12 év „	Gedeon Miklós őrnagy	16 év vasba,
Derra Kálmán őrnagy	12 év „	Gergelyi János alezredes	7 év —
Desseffy Lajos őrnagy	16 év „	Ghyezy Imre százados	12 év vasba,
Ditrik László százados	12 év —	Girra Ádám őrnagy	12 év —
Dippold Antal ezredes	18 év vasba,	Görgei Ármin alezredes	14 év vasba,
Dietl Antal százados	10 év „	Göttmann Ede őrnagy	10 év —
Dobay Ágoston alezredes	6 év —	Gürten Ernő százados	16 év vasba,
Dobay József ezredes	7 év —	Hadik Gusztáv gróf ezr.	18 év vasba,
Dobieczi Ferenc százados	12 év —	Haloska Adolf őrnagy	3 év —
Dobruczky Gyűző százados	10 év —	Hauser Károly „	16 év vasba,
Doszlern Manó százados	12 év vasba,	Hegedűs József százados	12 év —
Douffaut Ferenc százados	6 év —	Hengl Béni százados	12 év vasba,
Driquet Péter alezredes	16 év vasba,	Henkler Henrik őrnagy	16 év vasba,
Driska Szilárd őrnagy	12 év „	Herdina József százados	12 év —
Edényi (Reindl) Lipót szá-		Herkalovich Antal alezr.	16 év vasba,
zados	12 év —	Herrmann Béni százados	8 év —
Egerváry (Mausburger) Jó-		Heschl Vilmos „	10 év —
zsef őrnagy	8 év —	Hild Antal „	10 év —
Endes József őrnagy	12 év —	Hitsch György „	12 év —
Eperjassy Antal százados	10 év —	Horászky Sándor őrnagy	10 év vasba,
Eszterházy Mihály gróf		Höflich Márton főhadnagy	4 év —
százados	4 év —	Hoffmann János százados	12 év vasba,

Hollósy József	"	16 év vasba,	Krausz Károly	"	7 év —
Horváth Ferenc őrnagy	18 év	"	Krobáth Ferenc	"	2 év —
Horváth János ezredes	18 év	"	Kropp József	"	10 év vasba,
Hüttl Mór százados	10 év	—	Kubinyi Károly őrnagy	18 év vasba,	
Inczédi László alezredes	16 év vasba,		Kutasy (Brunner) Jg.száz.	10 év —	
Irinyi Bertalan őrnagy	10 év	—	Kutasy (Brunner) Pál őrn.	16 év vasba,	
Izeczkeskul János százados	16 év vasba,		Maitsch Bertalan báró	"	16 év "
Járosy Ádám alezredes	16 év vasba,		Landerer Gyula százados	10 év "	
Jassvitz Ferenc	"	16 év vasba,	Lassberg Károly gr. őrn.	16 év "	
Jelencsik Lmre százados	4 év	—	Lehoczky Nándor	"	8 év —
Jeney József	"	6 év —	Leitner Nándor alezredes	18 év vasba,	
Jeney Károly	"	16 év vasba,	Lemeo Lajos százados	16 év "	
Jeszenszky János alezred.	16 év	"	Lendvay Adolf	"	12 év —
Jonák József őrnagy	16 év	"	Lenkey Károly ezredes	12 év vasba,	
Justh Antal százados	10 év	—	Lill Adolf őrnagy	15 év —	
Kálmán Lajos őrnagy	9 év	—	Lipoti Miksa százados	2 év —	
Kalocza Bazil százados	10 év vasba,		Lippits István	"	12 év vasba,
Kálóczy Kálmán	"	10 év —	Liptay Ferenc alezredes	18 év vasba,	
Karácsonyi István	"	12 év --	Litschmann (Alföldi) Antal		
Károlyi Miksa alezredes	5 év	---	őrnagy	3 év —	
Károlyi Pál őrnagy	10 év vasba,		Litzenmayer Károly száz.	16 év vasba,	
Kauszler József	"	6 év —	Lukács Dénes ezredes	16 év "	
Keller József	"	8 év --	Lukács Károly százados	10 év vasba.	
Keresztes Ferenc	"	10 év —	Luzsinszky Henrik báró		
Keresztes Lajos	"	16 év vasba,	százados	12 év "	
Kerkápolyi Mór százados	10 év	"	Luzsinszky Sándor báró		
Kiessling Ferenc őrnagy	3 év	---	százados	6 év —	
Kiss Antal	"	16 év vasba,	Madarassy Miklós őrnagy	20 év vasba,	
Kiss Ferenc alezredes	16 év	"	Majtényi Kálmán alezredes	10 év vasba,	
Kis Károly ezredes	10 év	—	Makray László	"	16 év "
Kisfaludy Mór alezredes	16 év vasba,		Máriássy János ezredes	18 év "	
Koch Nándor százados	10 év	---	Markovics Vince százados	4 év —	
Kökényessy Szaniszló ezr.	18 év vasba,		Martini Frigyes alezredes	12 év —	
Kölgen Ferenc alezredes	16 év vasba,		Marzsó József százados	4 év —	
Kollik Ferenc őrnagy	15 év	---	Marzsó Imro alezredes	16 év vasba,	
Kolosa István százados	16 év vasba,		Mayer Henrik őrnagy	16 év "	
Komáromy István őrnagy	10 év	"	Maygraber Gusztáv	"	10 év "
Kopestyinszki Lipót főh.	10 év	---	Medl Ferenc százados	10 év —	
Korponai János ezredes	16 év vasba,		Menyhárd Antal ezredes	10 év —	
Kossuth Sándor alezredes	16 év	"	Mesterházy István	"	18 év vasba,
Koczó Károly őrnagy	10 év	---	Meszona Ferenc b. alozr.	12 év --	
Kovács Ernő százados	16 év vasba,		Meszna István báró	"	10 év vasba,
Kovács József	"	10 év —	Mészei János százados	6 év —	
Krain János alezredes	12 év vasba,		Meszlényi Jenő ezredes	18 év vasba,	
Krasuczki Mihály száz.	10 év	"	Metséry Gyula százados	12 év "	
			Mozey Károly ezredes	18 év "	

Mezősás Pál őrnagy	18 év	"	Petrovich Endre őrnagy	10 év	—
Mihailits Ferenc százados	10 év	"	Penningsdorf Sándor őrn.	12 év	vasba,
Mihálovits Mihály alezr.	16 év	"	Philippovszky Tamás őrn.	16 év	"
Mikessits Adolf főhadnagy	4 év	—	Pigetti Gusztáv tábornok	5 év	—
Mindszenty Kálmán száz.	10 év	—	Pigetti Mihály százados	12 év	—
Mitterpaehler Gusztáv	4 év	—	Pinks József	16 év	—
Molnár Károly őrnagy	16 év	vasba,	Pietrich János gr.	6 év	—
Molnár Nándor ezredes	10 év	—	Podoski Péter őrnagy	16 év	vasba,
Móritz Dénes őrnagy	10 év	—	Pögler János százados	10 év	—
Móritz Károly	16 év	vasba,	Pollák Vilmos ezredes	18 év	vasba,
Móritz Sándor	8 év	—	Pongrátz Ferenc százados	10 év	—
Mukich Aurél	16 év	vasba,	Pongrátz István őrnagy	10 év	vasba,
Nagy János százados	5 év	—	Pócs Márton százados	10 év	"
Nagy Jenő ezredes	18 év	vasba,	Prevendár János százados	12 év	—
Nagy Lajos őrnagy	12 év	—	Pucbli János alezredes	16 év	vasba,
Nagy Sándor százados	12 év	—	Psotta Mór ezredes	18 év	"
Nánási Károly	6 év	—	Querlande-Du Hamel Nán-		
Nedeczky Alajos százados	12 év	—	dor ezredes	18 év	"
Németh Adolf	15 év	—	Hácz Ferenc őrnagy	6 év	—
Németh János ezredes	10 év	—	Ráday Pál gróf őrnagy	12 év	vasba,
Neumann Ede százados	10 év	vasba,	Rajesányi Imre százados	10 év	—
Niessner Antal őrnagy	16 év	"	Rapaich Dániel ezredes	18 év	vasba,
Niessner János százados	12 év	—	Rédl György százados	4 év	—
Nyeregjártó János alezr.	16 év	vasba,	Rédl Miksa	10 év	—
Nyitray Ferenc	16 év	"	Reiche Rezső	10 év	vasba,
Óbrádovich Gergely száz.	10 év	—	Reichel Kristóf őrnagy	2 év	—
Odobassich Ferenc főhadn.	10 év	—	Rieder Vince százados	10 év	vasba,
Okolitsányi József alezr.	6 év	—	Rohonczy Lipót ezredes	18 év	—
Okolitsányi István őrnagy	8 év	—	Rohrman Károly őrnagy	15 év	"
Orosz József százados	10 év	—	Rüdiger Alajos százados	12 év	—
Pálffy János	10 év	—	Rudnay Jusztin	3 év	—
Papp Károly alezredes	3 év	—	Rudnyanin István hadn.	10 év	—
Partsetich (Rákóczy) Zsig-			Ruzitska József százados	16 év	vasba,
mond ezredes	18 év	vasba,	Ruzitska Péter	12 év	—
Pásztor Sándor őrnagy	2 év	—	Sághy Lajos	12 év	vasba,
Pataky Mihály százados	12 év	—	Salamon Sándor alezredes	4 év	—
Paulovits Imre ezredes	10 év	—	Sándor Kálmán őrnagy	16 év	vasba,
Peche Sándor főhadnagy	10 év	—	Sarich János százados	16 év	—
Péchy József százados	11 év	—	Schahovszky Károly	2 év	—
Pelzer Károly őrnagy	6 év	—	Schultzberg Károly	6 év	—
Perczel Antal	10 év	—	Schenovits Frigyes őrnagy	10 év	—
Perczel László százados	5 év	—	Schmidl Antal százados	10 év	vasba,
Perecny (Pretzl) Mih. oqr.	18 év	vasba,	Schober Ernő	10 év	—
Peretich Bertalan száz.	10 év	—	Schott László	10 év	—
Pető Vilmos őrnagy	4 év	—	Schubert Ignác	10 év	vasba,

Schulez Róbert " 14 év vasba,	Thomsdorf Ágoston őrn. 10 év —
Schusztér Ignácz százados 10 év —	Timár Nándor " 12 év —
Schwidniczky Károly " 8 év —	Tomanoczy Lajos százados 16 év vasba,
Sebes Emil őrnagy 10 év vasba,	Tomich Adolf őrnagy 4 év —
Sebő Alajos alezredes 16 év " "	Tothl Ágoston ezredes 18 év vasba,
Seiff Lajos százados 10 év —	Toth Antal százados 16 év " "
Simonffy József alezredes 16 év vasba,	Toth Endre őrnagy 16 év " "
Simonyi Gyűző százados 12 év " "	Tovarnitzki Lázló száz. 16 év " "
Slenka Vince " 6 év —	Trojacki Arthur " 10 év —
Skutári György " 10 év —	Turner Gusztáv őrnagy 12 év vasba,
Somlyay Miksa főhadnagy 2 év —	Ujj Imre őrnagy 10 év " "
Somogyi József százados 12 év —	Ujváry István " 12 év " "
Sotterius Frigyes " 2 év —	Wajda Elek százados 10 év " "
Soupper Ágoston alezredes 14 év vasba,	Vajda Ferenc őrnagy 16 év " "
Soupper Sándor őrnagy 4 év —	Várady Edo százados 2 év —
Stalitzer Antal főhadnagy 10 év —	Vargay Mihály százados 14 év vasba,
Stankó Samu őrnagy 12 év —	Végh Bertalan alezredes 10 év " "
Stankóczy Endre százados 10 év —	Vermes Ignác őrnagy 16 év " "
Stankovits Szilárd " 16 év vasba,	Vida Péter százados 10 év —
Stark János " 6 év —	Vidos Márton őrnagy 4 év —
Sterneck (Csillagszegi Al.)	Villám Gyula " 16 év vasba,
bíró őrnagy 14 év vasba,	Virágh Gedeon " 16 év " "
Strobl Izidor százados 6 év —	Wadovszky Mátyás főh. 1 év —
Sümegh József " 14 év vasba,	Waldberg Károly ezredes 18 év vasba,
Szabó Imre őrnagy 17 év vasba,	Wanner József őrnagy 16 év " "
Szabó József " 16 év vasba,	Wartensleben Gusztáv gr.
Szabó Vince alezredes 10 év —	alezredes 18 év vasba,
Szász János ezredes 10 év —	Weber János őrnagy 12 év —
Szász Mihály őrnagy 12 év —	Weingartner (Szőlényi) Jó-
Szathmáry Mihály ezredes 18 év vasba,	zsef ezredes 10 év —
Szekulich István " 18 év vasba,	Weissel János alezredes 16 év —
Szente Pál százados 10 év —	Welsz János őrnagy 16 év vasba.
Szontivány Kázmér alez. 16 év vasba,	Wieland Antal " 16 év " "
Szepsesházy Nándor őrnagy 10 év —	Wolf Adolf " 16 év " "
Szibenliszt Antal százados 4 év —	Wöröss István százados 10 év —
Szibenliszt János őrnagy 16 év vasba,	Wrblecki Longin " 16 év vasba,
Szilárd Adolf " 10 év vasba,	Wunder (Csudaffy) Mihály
Szilavetzky Ágoston alez. 6 év —	őrnagy 16 év vasba.
Szokolóczy Mihály őrnagy 10 év —	Zaborszky Imre őrnagy 10 év —
Szomor Károly százados 16 év vasba,	Zambelly Lajos ezredes 8 év " "
Szontagh Frigyes " 18 év vasba,	Zámbory Manó százados 10 év vasba,
Szotzfried Nándor alez. 4 év —	Zeitler József őrnagy 15 év —
Takács Lajos őrnagy 10 év —	Ziegler Mór százados 12 év —
Tarnay Antal százados 12 év vasba,	Zikó János alezredes 16 év vasba.
Teleki Domokos gr. század. 6 év —	Zombat István őrnagy 4 év
Thomka Nándor " 2 év	

Zsámbokréti János őrnagy 15 év — Zsurmay (Zurmacki) Lipót
Zsolnay Ferenc főhadnagy 14 év vasba, alezredes 16 év vasba.

Sánc munkára íteltettek:

Benitzky Lajos ezredes 20 év | Wewera Manó százados 16 év.
Csutak Kálmán alezredes 16 év

Az ítélet kihirdetése előtt meghalt:

Lenkey János tábornok.

Vizsgálat után szabadon bocsáttattak:

A sboth Ede százados	M arkovits Adolf alezredes
B ethlen Gergely gróf ezredes	M artinengo Luigi gróf százados
B ideskuthy Ernő őrnagy	M edvezky Béla őrnagy
B obich János ezredes	M onaco Károly százados
B ogdanovich Hubert őrnagy	N achtigall Ferenc őrnagy
B ogner Nándor százados	P laján Sándor százados
B rاندl Károly százados	P osta Ferenc alezredes
B urián János őrnagy	P usztelnik Ferenc százados
D anielovich Sándor százados	R atz Sándor őrnagy
D edinszki Antal őrnagy	R apun Jenő őrnagy
D éri István százados	R eindle Károly százados
F arkas Károly ezredes	R uzsinsky Tivadar alezredes
F arkassányi Mihály százados	S chafarniczky Nándor báró százados
F ischer Antal idősb alezredes	S chweidl Albert százados
F ischer Antal ifjabb	S loneczki Rezső „
F öldváry András őrnagy	S teiner Ede „
F öldváry Miklós százados	S zalinay József őrnagy
F reidenreich Ferenc őrnagy	S zapáry Géza gróf százados
G edeon László őrnagy	S zékely Elek őrnagy
G yergye Gábor százados	S zikszay Tamás „
G orove Antal őrnagy	T allian Sándor százados
G ózon Lajos „	T artler Zsigmond „
G yallay Gusztáv alezredes	T eleki Sándor gróf ezredes
H ankovics György őrnagy	T homka Károly százados
H artmann József „	T rangos István alezredes
H rabotzi Miksa „	U chtritz Manó báró ezredes
J eník Mór „	V oight Károly százados
K acskovics János alezredes	W öber Ernő „
K arger Nándor ezredes	Z ánkó Imre „
K onkolyi Ignác százados	Z iegler György „
K orda János ezredes	Z uber Antal alezredes
K ovács Zsigmond alezredes	
K rónér Nándor százados	

A császári hadseregbe előbbi rangjukba visszahelyezetttek :

Bárczay János ezredes	Majthényi Ede báró százados
Beretvás Péter százados	Papp Mihály főhadnagy
Bors Károly „	Gyárfás Samu százados
Fehér József „	Vér György őrnagy
Fischer Vince „	Wlkanova Ferenc báró őrnagy
Gabriani József „	Zatureczki Károly százados.
Hrabovszky István alezredes	
Hüttinger Ferenc százados	

Á r a d o n

az 1848- és 1849-ben golyó- vagy bombasérülésben, a városi, megyei és tábori kórházakban elhaltak nevei.

1848.

Október hó.

17-én. Pirók András, kora ismeretlen, Liptómegyei születésű, 29-ik honvéd-zászlóaljbeli közvitéz.

22-én. Lovászi Ágnes, 20 éves, szakácsnő, szegedi születésű, úgyülövés sebben.

23-án. Gallinyi Pál gyógyszerész, báró Prónay Teréz férje, született Török-Becsén, 42 éves, úgyülgolyó sebben halt meg.

23-án. Gallinyi Győző, Gallinyi Pál gyógyszerész és Prónay Teréz bárónő fia, 7 éves, született Aradon, ugyanazon úgyülgolyó, mely atyját érte, gyilkolta meg.

29-én. Braumüller Ferenc, szabó mester, Koch Anna férje, született Aradon, 48 éves, meghalt úgyülövés sebben.

November hó.

21-én. Szeles József 29-ik honvédzászlóaljbeli közvitéz, 20 éves, születési hely ismeretlen, meghalt a tábori kórházban, sebben.

28-án. Imre László 30-ik honvédzászlóaljbeli, született Gyomán Békésmegeyében, 19 éves, meghalt a kórházban.

25-én. Megyes Mihály 29-ik honvédzászlóaljbeli, született Pécskán, 17 éves, puskagolyó érte.

December hó.

2-án. Berényi Pál özvegy, honvéd, 32 éves, született Pécskán, a pécskai csatában kapott sebben halt meg.

7-én. Szél István, 29-ik honvédzászlóaljbeli, született Makón, 38 éves, meghalt a tábori kórházban.

7-én. Fleischmann József honvéd, született Pesten, 25 éves nőtlen, meghalt a megyei kórházban.

8-án. Idősb Kállay János honvéd, született Gyulán, 36 éves, nős, halva hozott a kórházba.

12-én. Durai Mihály, debreceni önkénytes, született Szathmártt, 19 éves, meghalt a kórházban.

14-én. Blegye Miklós puskaműves-segéd, Kőrös-Bányán született, 31 éves, ágyúgolyó sújtotta agyon.

Bayer János puskaműves, született Felső-Micsinyén, Zólyom megyében, 26 éves nőtlen, ágyúgolyó által halt meg.

Egy lengyel és egy tűzér, mindkettő ismeretlen nevű, hozott a tábori kórházba.

16-án. Albert Gábor, első székely ezredbeli őrzető, született Csik-Szent-Mártonban, 27 éves, nőtlen, meghalt a tábori kórházban.

Dege János békési önkénytes, születés helye Ványa, Heves-megye, 22 éves nőtlen.

Farkas Mihály zenész, Bódi Katalin férje, született Aradon, 53 éves, meghalt ágyúlövés által.

Kovács János, 29-ik honvédszászlóaljbeli, született Tószegen, 36 éves nős.

17-én. Varga Zsigmond, 29-ik honvédszászlóaljbeli tizedes, született Aradon, 21 éves nőtlen, meghalt a tábori kórházban.

23-án. Habera József, 29-ik honvédszászlóaljbeli, született Boros-Jenőben, 21 éves.

26-án. László Lajos, első székely-ezredbeli közvitéz, született Gyergyó-Remetén, 25 éves, a tábori kórházban halt meg.

31-én. Staigervolt Mátyás, honvéd, született Gyulán, Békés-megyében, 21 éves, meghalt a tábori kórházban.

1849.

Január hó.

3-án. Kliman Lipót 17-ik honvédszászlóaljbeli közvitéz, született Szakolcán, 31 éves nőtlen, meghalt a tábori kórházban.

14-én. Juhász Ferenc, 14-ik sz. Lehel huszár ezredbeli közvitéz, született Majsán Kis-Kunságban, 19 éves nőtlen, a tábori kórházban halt meg.

Február hó.

13-án. Kompfái Anna, Lamberg Vencel szabómester neje, született Szegeden, 34 éves, bomba okozta sebben halt el.

14-én. Andó János ácssegéd, Földesi Zsófia férje, született Aradon 27 éves, golyó okozta sebben halt el.

16-án. Bálint Katalin, Burján Mihály neje, született Aradon 32 éves, ágyúgolyó által halt el.

21-én. Lamberg Vencel szabómester, Kompfái Anna özvegye, született Morvaországban, 56 éves, bomba darab okozta sebben halt el.

27-én. Merkel Ágoston rézműves, Nachel Mária férje, ágostai vallású, született Berlinben, 25 éves, golyó általi törés következtében halt meg.

Augusztus hó.

18-án. N. N. ismeretlen honvédhuzár, mintegy 20 éves, halva hozatott a megyei kórházba.

23-án. Korom József honvéd, Dorozsmai Teréz férje, született Makón, 31 éves.

25-én. Gozifer Albert honvéd, vadászezredbeli közvitéz, született Rakonicon, 27 éves, meghalt a polgári kórházban.

Szeptember hó.

16-án. Reznicsék József honvédezredes, Jankovics Anna férje, született Péterváradon, 42 éves, meghalt a táborig kórházban.

---

v.

OKMÁNYOK.

A. Okmány.

(Lásd 42. lap.)

Zaberdin Mátyás nagyváradi püspök, alvidéki hadparancsnok meghagyja Magócsy Gáspárnak, hogy a törököket az aradi vár építésében folytonosan zaklassa.

Anno proxime praeterito 1554 cum Factiosi — circa Templum Orodienſe Fortalitium aliquod Kázon Bassa facere caeperat; nunc tamen Castrum erigi, ac quotidie muniri Hálumbég certo scribit, ubi etiam Zanchacum statuent, ita ut Orodini Zanchacus de novo cum Copiosiore Exercitu manere possit. Commiseram Dominis Capitaneis Gyulensibus, ut cum Exercitu proficiscerentur, et Plebem miseram a laboribus ejusdem Caſtri arcerent, depellerentque, ac inaeptam Caſtri (hodie Arad) munitionem, si fieri posset, intermitti curarent, non tamen ut adversus hostem contra Indicias quidquam adtentare deberent. Varadini 19-a Die mensis Ianuarii, Anno Dni 1555-o. Mathias Zaberdinus, Episcopus Varad. m. p. ¹⁾

B. Okmány.

(Lásd 41. lap.)

Az aradi és lippai polgárok küldöttsége Thurzó György nádorhoz, melyben Bethlen Gábor ellen való megvédésüket kérik.²⁾ 1614. szept. 1.

---

¹⁾ L. Peretsenyi 46—47. l.

²⁾ Történelmi tár. Budapest, 1879. 225. lap.

Illustrissimi, illustres, spectabiles, magnifici et generosi proceres. . . Hungariae per dei clementiam foelices gubernatores et . . . praesidii etc. Domini domini nobis plurimum observandi. Post fidelium servitiorum nostrorum in gratiam magnificentiarum vestrarum humilium paratissimamque commendationem. Az úristen tü nagyságtokat éltesse sok esztendeig boldogul.

Mi Lippa és Arad városának és várának minden rendbéli lakói alázatos könyörgő levelünk által találjuk meg tü nagyságtokat, mint az jóisten után minekünk kegyes patronúsinkat és gondviselőinket. Nyilván lehetett tü nagyságtoknál ez üdő alatt, miolta Bethlen Gábor erdélyi fejedelemmé tétetett az török által, hogy ő ezeket az végvárakat, tudniil Lippát, Aradot és Boros-Jenöt megégérte az törekeknek. Az miolta hűségünket erős hitünk által megmutattuk (sic) is neki, mind csak alkalmatosságot keresett benne, hogy oly emberét bocsáthassa várunkban, ki által az pogánnak kezében ejthesse az helyt. Holott penig nyilván volt nálunk ez az hír, mind tartottunk töle, a mely emberit küldette is ide kapitánságban, nem bocsáttuk belső várunkba be, hogy véletlen meg ne csalattatnánk. Mely dologért nagy haragja is volt reánk mind ez ideig. Noha penig sok rendbéli levelei által esküvése által intett bennünket, hogy engedelmeségünket mutatnuk meg neki ebbe is, hogy belső várunkban bocsátanuk be hozzánk küldött kapitányát; de nem hihettünk neki, mivelhogy sem az országnak sem pedig vagy egy tanácsos úrnak bizonyásgtétele maga leveléhez nem accedált, ki ez félelmes hírtől minket assecurált volna. Mindazon által hűségünket igazán megmutattuk neki mind ez ideig, mert mint annak előtte (miolta tudniilik az jó isten, kegyelmességéből ez helyeket az pogány kézből keresztény kézben fordította) az több boldog emlékezetü kapitánok az városunkban laktanak, most is azonképen városunkban bebocsáttuk, tiszteltük, becsültük mint urunktól, fejedelmünktől, küldött kapitányunkat; de ez nem elég volt Betlen Gábornak, hogy az ő embere csak az városunkban lakott, hanem azt akarta mind ez ideig, hogy úgyan belső várunkban bocsáttuk volna be; úgy pedig, hogy mind városunknak mind várunknak kapuit az ő . . . ett drabantí állják. Melyet nem engedhettünk meg neki, . . . esalárdságától félünk, melyet valóban meg is tapasztaltunk . . . eszünkben, vettük bizonyosan, hogy nem oltalmuzó fejedelmünk, (mely hazája szerető

emberhez illenék) . . . . . nak eladó és veszedelmünkre járó tyraanusunk volt. Mi . . . . . mig Lippa Erdélyországnak fővég-háza volt, hozzá is volt . . . . . aszkodva igaz hitünk szerint pedig, melylyel neki megesküdtünk, nem is akartunk tőle elszakadni, mig oltalmunk volt; de mint hogy elvetett tőle és szánt szándékkal pogány kezében akar mind városunkkal, marháunkkal, feleségünkkel, gyermekünkkel ejteni, nyilvánvaló pogányhoz hasonló ellenségül mutatván hozzánk magát az úristen előttis protestálunk, hogy az mi hitünk, kivel Bethlen Gábornak és Erdélyországnak köteleztük volt magunkat, szabaduljon fel, hogy kereshessünk más oltalmat, ki ilyen nagy igyünkben gondviselőnk legyen. Mostan annakokáért, mivelhogy Bethlen Gábor ilyen csalárdsága által ez végházakat az pogánnak kezében nem juttathatta, erővel és hatalommal késérti, immár, az mit esalárdságával és esküvésével véghez nem vihetett.

Sok rendbéli rabok s pribékek jöttek mostanság az török közül, a ki ez minapi erdélyi gyűlésben ugyan szájából hallotta Bethlen Gábornak, hogy Szkender pasának mondja volt (mert híjja volt az pasa Bethlen Gábort, hogy Lippát megszállják): én nem merek menni, mert ha az országból kimegyek, fejemnek elesése leszen, az országot is félttem pedig, hanem ám tú szálljatok alája, én is innen segítséget, népet adok mellétek, ha megvehetitek, istentől, en tőlem, am legyen tietek, mert ha semmiképen különben kezetekben nem adhatom. Ezenkívül is sokaktól megértettük bizonyosan, hogy régen odaadott az pogánnak bennünket. Az pasa mostan Temesvárhoz szállott táborban; éjjel-nappal gyűl az hada, hogy ránk jöjjön. Mivel hogy pedig immár minden felől az ellenség környülettünk vagyon, istennél több oltalmunk és segítségünk nincsen, hanem isten után tü nagyságtok lehet oltalmazóink és gondviselőink. Annakokáért mindnyájan, kicsintől fogvást nagyiglan aláztatosan confugiálunk nagyságtoknak eleiben, az élő istenért kérvén tü nagyságtokat hogy ennyi sok kereszténységnek, az kik ez két véghelyekben vannak, jelenvaló szükségén és nyomorult állapotján könyörödjön és vegyen szárnyok alá bennünket; nagyságtok birtoka alá adjuk magunkat ez napságtól fogva, minden hűségünket erős igaz hitünk szerint megmutatjuk tünagyságtokhoz. Szánjon meg tünagyságtok ennyi sok özvegyet, árvát, az kik éjjel-nappal sírván könyörögnek az isten . . . . . ellenségétől . . . . . adja

tü nagyságtok az pogáuy fegyvere . . . ságár . . . . . okáért mentől hamarébb lehet, bocsásson segítséget hozzánk tü nagyságtok, míglen szintén az ellenség városunkat körül nem veszi, annakutána a mig nagyságtok derekas segítséggel lehet. Ha hamarsággal nagyságtok báresak kétezer embert küldene, most gyúl az pasa hada, ugyanott helyekben, isten után felverhetnük őket. Nagyságtokat az istenért is kérjük, hogy ebben nagyságtok ne kételkedjék; mi oly bizonyos emberinket is, úgymint Lippán lakó Erdős Mihályt, a radi Fékete Miklóst és Fejér Miklóst bocsáttuk nagyságtokhoz, az kik szóval is mindent megjelenthetnek nagyságtoknak az ide való dolgok felől; kérjük fölötte igen nagyságtokat, hogy mindenben minden elég hitelt adjon nagyságtok nekik. Ennek nagyobb bizonságára hitünk alatt ezen levellünket városunknak közönséges pecsétével megerősítvén, küldtük nagyságtoknak. Az úristen nagyságtokat az szegényeknek és ügyefogyottaknak oltalmazásáért örökké való jókkal az örök dicsőségben megáldja. Kit mi is szívünk szerint kérünk az úristentől, hogy nagyságtokat mint fejenként az szegény magyarságnak oltalmára és megmaradására boldog hosszú étellel áldja meg Amen. Datum ex arce Lippa, prima die mensis Septembris. Anno Domini 1614.

Vestrarum magnificentiarum humiles subjecti universi cultores Civitatum Lippensis et Orodienensis, opem a deo et magnificentiis vestris serio implorantes.

Kivül. Paria literarum universorum cultorum civitatis Lippensis et Arad: ad illustrissimos, illustres, spectabiles, magnificos ac generosos proceres, Georgium Thurzó regni Hungariae palatinum, Sigismundum Forgács ejusdem regni proregem, Georgium Homonnai, necnon Andream Dóczy arcis et praesidii Zathmár-Németiensis supremum capitaneum etc. primarios per dei clementiam praesides regni Hungariae et gubernatores foelicissimos, dominos dominos, nobisque post divinum auxilium opitulatores confidentissimos plurimum observandissimos.

(Egykorú másolat a m. k. orsz. levéltárból.)

C. Okmány.

(Lásd 60. lap.)

Arad város tanácsa részéről 1709. év, novemb. 30-án kiállított bizonyítvány az aradi minoriták által Singer Mihálytól vásárolt házhelyről.

Wier N. N. Bürgermeister und Ráth der könig. Stadt und Gränitz Vöstung Arad urkunden und bekennen hiemit.

Demnach der Michael Singer, ziegler und burger seyn in der Teutschen Vorstatt hinter der kirche liegenden Hauszplatz denen Wohl Ehrwürdig Herrn, Herrn P. P. Minoriten umb ein benantliche Summa Geld verkauffet, und zu kauffen geben hat. Als können obbemelte Herr Herr Patres mit solehen durch kauf an sich gebrachten Hausz Platz als mit ihren eigenen Guth künfftig also disponiren: Entweders wiederumm Verkauffen, Vertauschen, Verhandlen oder in ander wuege darmit Thun und Lassen als Ihnen gefällig und zu lässig.

Dessen zu wahrer urkund ein solches, mit der hirunter gestellten Gemeiner Statt Insiegels fertigung (doch deme in allweege ohne Nach Theil) Bereut bekräftiget wird.

Datum Arad den drey und dreyszigten ¹⁾ Monath Tag Novemb: Ein Tausend Sieben hundert und Neüntzen Jahr. ²⁾ (L. S.) N. N. Bürgermeister und Rath Allda.

D. Okmány.

(Lásd 60. lap.)

Löwenburg váradi parancsnok és a kurue vezérek közt kötött szerződés.

Romai császár és kegyelmes koronás király Urunk Ő Felsége nevel el alább megírott, ugyan Romai Császár és kegyelmes koronás király urunk és Felsége Generalis Hadi Marschalunknak Hely-Tartója, Gyalog Németeknek Colonellusa Várad Városa, hozzá Tartozó Appertinentiainak Fő Commendánsa.

Adom Tudtára mindeneknek, hogy in Anno 1711. die. 11.

¹⁾ drey und dreyszigten mindenesetre toll hiba.

²⁾ L. Minorita Törzskönyv I. 26. l.

Januarii az Sarkadi Praesidiarius Deputatus között, ugymint Szabó György Strázsa-Mesterrel, Eössi Gáspárral és Debreczeni Samuel uraimékkal ez alább megirt Capitulatiót következőképen inealtam.

Elsőben is kívánják a Sarkadi praesidiariusok s lakosoki hogy Nemzetes Vitézlő Szabó Sándor Aradon levő Rab-kapitányunkat, mellette levő tiszteivel és az Több Váradon s Aradon levő rabjainkat is Méltoztassék kiszabadítani.

Felelet, Valamennyi Rab az én kezem alatt vagyon, azonnal elbocsáttatik; az kik pedig Aradon vagynak; azonnal Méltóságos Hadi Marschallus és commandirozó Generalis Gróf Palfi János Ur Eő Excellenciájának irok, hogy az kívánt Aradon levő Raboknak elbocsátása s helyreállítására felől parancsolni méltoztassék.

Másodszor. Helyünkben megmaradassunk Feleségünkkel Gyermekünkkel előbbeni szabadságunkban, melyben az Atyáink eő Felsége hűsége alatt éltenek conserváltassunk.

Felelet. Helyükben való megmaradásuk Feleségestül Gyerekestül s jószágostul megengedtetik, és az ki kegyelmes király urunk eő Felsége hűvségi alatt Fegyvert kivan viselni, ugy fog Tractáltatni mint Vitézlő-rend; az ki pedig le akarja magát tenni, az Fegyvert letevén, Protectionalis rite Insinualja magát, igyen is mint lakos ember javaiban conserváltatik. Az mi pedig, az praetendált régi szabadságot illeti, mivel nekem azok nem constálnak, az Ország Gyűlésire és fent említett kegyelmes Urunk eő Felsige Dispositiojára Relegáltatnak; de ha én személyben az Fölsiges Udvarnál valamit használhatok Recommendation által kész lesznek.

Harmadszor. Előbbeni szabadságunkat, melyben az Atyáink az Eő Felsige hűvsége alatt éltenek conserváltassunk.

Felelet. Az második punctumra való felelet megmagyarázza.

Negyedszer. Az Militia propter antea acta ne Persequantassék, sem Tiszt sem Gregarius.

Felelet. Amnistia a Fejőknek Gratia adatik és senkinek ez haboru alat elkövetett Hostilitási szemére nem vettetnek; kik helyben Feleségestül, Gyermekestül jószágostul megmaradhatnak s Gazdálkodhatnak. Ellenben kívántatik, hogy mihelyt az Császár eő Felsige Hadai oda érkeznek, az vár kulcsait város-

tal Munitiostul és minden nemü Appertinentiaival kézhez Adják és Profuntot, Puskaport, Ágyut etc. Resignálják és a Praesidiumot bévegyék.

Hogy pedig ezen Capitulatio mind két részről szentül, s megmasolhatlanul megtartatik, magunk Keze Irásával s Pecsitükkel megerősítettük Váradon Die et Anno supra notato (P. H.) Fridericus Comes a Lövenburg. (P. H.) Szabó György Estrazsa mester és deputatus. (P. H.) Eőssi Gáspár Deputatus. (P. H. Debreczenyi Samuel Deputatus. ¹⁾

E. Okmány.

(Lásd. 61. lap.)

Az aradi minoritáknak megengedettik a Rácvárosban leégett koresmájukat fölépíteni.

Das vorher in der Razenstatt gestanden, mit viel andern in Brandt aufgegangen, sonst aber zu der Kúrechen der Ehrwürdig P. P. Minoritten gehörige Hausz stehl, wird auf zu Bauen, und wie vor hin zu usufruiren hiemit Cameraliter verlichen ein folglich besagten Ordens Persohnen alle grundt gerechtigkeit de novo gegeben und ertheilt. Arad den 6-ten Marty 1719. Dero Röm. kais. und könig. Sein. May. Löbl. Hoff's Buchhalterei Raich. Rath, wie auch den Zwischen den Districten angestelter Cameral Inspector.

(L. S.)

Johan Andreas Thau m. p.

F. Okmány.

(L. 71. lap.)

Mária Terézia királyné megerősíti III. Károly által 1715-ben kiadott diplomát.

Nos Maria Theresia Dei gratia Romanorum Imperatrix, Germaniae, Hungariae, Bohemiaeque Regina etc. Archi-Dux Austriae

¹⁾ L. Márki „Sarkad története.“

Dux Burgundiae Styriae, Carinthiae et Carnioliae, Comes Flandriae, Tyrolis et Goritiae etc. Dux Lotharingiae et Barri, Magna Dux Hetruriae etc. etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit universis: Quod Nominibus et in Personis Fidelium Nostrorum, universorum Civium et Incolarum Cameralis Civitatis Nostrae Aradiensis exhibita sint et praesentata certa conventionis Puncta inter antiquos Cammerales eiusdem Civitatis Incolas, ab una, nec non prius Confinarios Milites Nationis Illyricae, iam vero facta Anno proxime praeterlapso: 1746-to partis Militaris dictae Civitatis Jurisdictioni Provinciali, et Camerali Reincorporatione Statum Civilem assummentes ab altera partibus ut simul et ad invicem quiete pacate, et in bona cointelligentia vivere possint, unanimi consensu inita et conclusa, ea cum humillima supplicatione Maicstati Nostrae exhibita siut et praesentata, quatenus Nos eadem Puncta elementer ratificare, et confirmare, ratificatoriumque Instrumentum super illis extradare diguaremur; Quorumquidem punctorum in ordinem redactorum tenor talis est:

Primo: Functionem Consulis, Judicis et Camerarii possint etiam Rasciani Incolae et Concives gerere, consequenter iuxta hactenus observatum Institutum, tempore quot annis celebrari consuetae Magistratualis Restaurationis, pro tempore constitutus Consul et Judex, secundum liberam electionem vel confirmari, vel mutari queat, et in casu intervenientis mutationis alternatio sit inter aliarum Nationum et Rascianos Incolas, ita nimirum, ut una vice ex Hungarica vel Germanica Natione, altera vice autem ex Illyrica Natione Graeci Ritus, seu Rascianis, Consul et Judex ex Senatoribus interioris ordinis eligatur, eiusmodique alternatio etiam de Camerario Civitatis intelligatur.

Secundo: Senatus tam interior, quam exterior in medietate ex Hungarica et Germanica, in alia medietate autem ex Illyrica Natione cum numero Personarum de praesenti constituto et introducta methodo constat, et semper observetur.

Tertio: Ut Cives Illyricae Nationis in sua Religione et Fidei ordinatione per neminem impetantur, aut turbentur, sed vigore Privilegiorum Caesareo Regionum eidem Nationi elementer concessorum et noviter confirmatorum conserventur.

Quarto: Ut octo ipsorum Spirituales sicut hactenus, ita imposterum quoque conserventur, et ab oneribus publicis immunes

sint, Fundos autem a proportione conventionis cum Comitatu initae aequaliter cum reliquis Civibus usuandos habebunt.

Quinto: Quoad Fundos et Oeconomiam Civitatis cuiuscunque nominis aequalis mensura et unio inter universos praescriptorum Nationum Incolas, nunc et futurum semper observetur, prout etiam publici seu communes proventus et beneficia pro universa communitate aequaliter serviant.

Sexto: Illyricae Nationis Incolae cum Hungaricae et Germanicae Nationis Incolis una eademque libertate fruuntur, ea tamen cum conditione, ut quemadmodum semet obligarunt, ita sub Jurisdictione Camerali in perpetuum permanere teneantur, tanquam veri cives et fideles subditi illique, qui uxores suas ne fors sub Turcica Jurisdictione existentes haberent, inde avocare, Coelibes vero ex Turcia advenientes et ingremiari cupientes: ad mentem Art: 29. 1741 se stabiles reddere consequenter Uxores tales ducere noverint, quas secum habere possint.

Septimo: Quemadmodum universa publica Civitatis negotia per Magistratum Civitatis, in quo ab utrinque necessaria membra constituta sunt, tractanda veniunt, ita sine scitu et consensu alterius partis per neutram partem quidpiam assumatur et determinetur.

Nos itaque humillima praescriptorum Consulis, Judicis et Senatus, totiusque communitatis utriusque Ordinis Civium et Incolarum antelatae Civitatis Nostrae Cameralis Aradiensis supplicatione elementer exaudita, praeserta conventionis inter eosdem supplicis ordinis Cives et Incolas initae puncta elementer ratificavimus et confirmavimus ratificamusque et confirmamus harum Nostrarum vigore et testimonio Literarum mediante. Quae dabantur in Civitate Nostra Viennae Die vigesima prima Januarii Anno Millesimo Septingentesimo quadragesimo septimo: Regnorum Nostrorum Septimo.

Maria Theresia (L. S.) Joan: Fran: Comes a Dietrichstain. Praesentem Copiam cum suo vero originali de verbo ad verbum concordare, testor infrascriptus. Viennae die 17-ma februarii A-o 1747. Joannes Stephanus Sehels mp. Sac. Caes. Regiaeque Mattis Cam. Aulicae Registrator, et Taxator. (P. H.) Ad Mandatum Sac. Caes. Regiaeque Mattis proprium. Pet. Ant. L. B. a Prandau, Steph. Nagy.

G. Okmány.

(Lásd 72. lap.)

A Conventualis minorita szerzetnek az országban való ösiségét (1218-tól) a pozsonyi országgyűlés 1704-ben, a 42-ik törvénycikkkel elismeri.

Ex quo Religiosus Ordo Minorum S. P. Francisci seraphici Conventualium, Provinciae a S. Elisabetha, statim sub initium institutionis suae in Apostolico hoc Regno din, multumque florens, longiori subinde tempore per diuturna Bella, et varias vicissitudines eandem cum Patria sortem subire debuit; Victicibus vero Gloriossimum Regni hujus Apostolici Regum depulso armis Christiani nominis hoste, ab Angustissimo Romanorum Imperatore et Hungariae Rege Carolo VI. in specialem Protectionem assumtus, et sub Generali Regni Dieta Anno 1715 celebrata, ad augendum propagandumque Cultum Divinum, inter reliquas Religiosas Familias postliminio jam receptus sit Articulatione ejusdem eotum intermissa, memoratum Religiosum Ordinem, Status et Ordines, absque tamen omni voto et sessione instar Articulorum aliorum Ordinum mendicantium praesenti Article mediante pro recepto declarant. ¹⁾

H. Okmány.

(Lásd 76. lap.)

Országos Levéltár kancellariai osztályából 10429/1783. szám alatt.

A Bars-megyei cigányok folyamodványa II. József királyhoz, melyben erőszakkal elvitt gyermekeik visszaadását kérik.

Főlséges Romai és Apostoli Királyunk etc!

Nagy alázatossággal és Szívbeli zokogással Panaszunkat Nyújtjuk, Ezen Nemes Bars Varmegyében Levai Dominiumhoz

---

¹⁾ L. Minorita törzsk. III. 81. l. és Minorita Névtár 1879. 9. l.

Tartozando, Kegyelmes Herezegünk, Esterhazi Miklos, Szárnyai alat, Nyomorgó, Uj Magyarok Panaszunkat, Fölsigednek ekeppen.

1° Még Istenben Boldogult Jo Emlikezetü Fölsiges Aszonyunk Maria Theresia Apostoli Királnék Uralkodásában az Gyermekeink el szedettek, hogy azok ennek utanna mint ides Atyok keze alat megmaradhatnanak, mivel minden Madárnak neheze az maga fia után menél nagyobb az ides Atyáknak holot akor, sok Atyák és Anyák majd halálával is, Pecsetli gyermekeit banatyaban, mivel mihent arra valok, mindyárt oskolában Jaratyuk, avagy mestersig Tanulásra, adatyuk hogy Üdö Jartaval Fölsigednek is alkalmatossabbak Találtassanak az szolgálátra még is?

2° Az Fölsiges Királyi adó, és Földes Uraság szolgálatya Urbariom Jartasa szerint minden Uj Magyar minden hazikotol a holot is semie Több nincs huszon Nigy Napokat Igazan ki szolgálunk, és Fölsiged adozasanak Semminemü Könyebsiget nem vehetünk holot is?

3° Még ennek előtte az Teher nem leven anyira rájtunk még is Bizodallommal S. V. az marha Jartas megengedődöt most pedig azoktul is Fölsiged hatalma által el Tiltatunk, hogy ha ezt Fölsiged ennek utana vissza engedné, a hol is mint akar mely szegiu Ember adoz Fölsigednek mijs hasonlóképen minden Darabtul az szerint szoktuk az Adózást ugyan is?

4° Minden napi életünket folytatjuk noha nagy szeginséggel De Igazan az mi földes Uraságunk kezei alat minden Panasz nélkül, noha veritikes mindennapi munkánk által és hiába való Csélcsep elet nélkül minden engedelmessigben, ki Teczik?

5° Az Sz. Hazasságtúl is el Tiltatunk Fölsiged Kegyes Parancsolatya, mellet az mely okokbul, sokféle Törtinetek Származhatnanak, de ezen Uraságunk hatalma alat Fölsiged vigezisin nagy szelüdsigél megnyukszunk, ha Pedig hogy mivel magatul az Ur Istentől meg áldatott, a Sz. Hazasság és Fölsigedtől mint Apostoli Királyunktól megengedtetnek szíves ohajtással elvárnánk.

Mivel Pedig most az Ur Isten Országunkon által hozza Fölsiges és Apostoli Királyunkat azért nagy Alázatossan Siralmas Szemekel és Ohajtozó szível Lábaihoz Borulunk és Szomora Instantiákat Fölsigednek nujtyuk, hogy méltotzasson Isten ntan rájtunk megnyomorotakon, ezen Dominiumhoz Tartozokon meg-

könyörülni, holot is hosszú Éltiért és Boldog Királokodásaért sok Országoknak szerencsis Vezirliseért mindennapi tohaszkodásiukban el nem mulatyuk és a midőn Instántiánknek kegyes Indorsatiojat Fölsigedtől elvárnak Maradnak mind Holtig szegin Alázatos hív Jobbadyi Fölsigednek. Ezen Nemes Bars Varmedyeben Levai Dominiumhoz tartozandó Uj Magyarok.

TARTALOM.

	<i>Lap.</i>
Előszó	VII.
Arad története 1002—1850	1
I. Arad város elnevezése	3
II. Orod 1002-től 1517-ig	16
A. Az orodi káptalan és prépostság	22
B. Az orodi káptalan és prépost birtokai	31
C. A sz.-Mártonról címzett orodi káptalan prépostjai	34
D. Az orodi káptalannak emlékében levő tagjainak névsora	36
III. Arad 1517-től 1850-ig	39
A. 1517-től 1703-ig	39
B. 1703-tól 1735-ig	50
C. Peró lázadás 1735.	62
D. 1740-től 1797-ig	69
E. 1797-től 1848-ig	81
IV. Arad a szabadságharc alatt 1848. 1849.	99
A. 1848.	101
Március	107
Április	111
Május	115
Június	117
Aradi nemzetőrség tisztikara	120
Július	122
Gyalog nemzetőrök	126
Lovas nemzetőrök	129
Augusztus	130
Szeptember	133
Október	137
November	149
December	155
B. 1849. Január	164
Február	166

	<i>Lap</i>
Március	182
Április	186
Május	195
Június	199
Július	203
Augusztus	209
Szeptember	219
Október	219
November	226
December	226
Névjegyzéke az aradi várban fogva volt honvédtiszteknek .	228
Aradon az 1848. és 1849-ben golyó- vagy bombasérülésben, a városi, megyei és tábori kórházakban elhaltak nevei .	235
V. Okmányok	239